

Олександр Горобець

ПІД РЯСНИМИ ВИШНЯМИ

(Із літопису історії міст та сіл серії книг «Моя Вінниччина»:
ДЖУРИН)

м. Вінниця

*Книгу видано за сприяння Вінницької обласної
державної адміністрації та Вінницької обласної ради*

Депутати Вінницької обласної ради на 13-ій сесії 7 скликання 20.12.2016 р. своїм рішенням № 227 доповнили Регіональну програму сприяння розвитку інформаційного простору та громадянського суспільства у Вінницькій області на 2016-2018 роки пунктом 2.2 «Створення літопису історії міст та сіл Вінниччини», чим схвалили започатковане журналом «Вінницький край» видання з 2013 р. серії «Село і люди», що тепер називається «Моя Вінниччина»

Редколегія серії книг:

Ігор Івасюк, заступник голови облдержадміністрації – директор Департаменту освіти і науки облдержадміністрації, голова редколегії
Світлана Василюк, директор Департаменту інформаційної діяльності та комунікацій з громадськістю облдержадміністрації, заступник голови редколегії

Вадим Вітковський, головний редактор журналу «Вінницький край», секретар редколегії (за згодою)

Сергій Гальчак, доктор історичних наук, науковий редактор (за згодою)

Назарій Давидовський, ієрей, керівник історичного відділу Вінницької єпархії УПЦ (за згодою)

Жанна Дмитренко, провідний методист обласного центру народної творчості, депутат Вінницької обласної ради (за згодою)

Михайло Каменюк, член Національної спілки письменників України, літературний редактор (за згодою)

Ольга Коляструк, доктор історичних наук, професор (за згодою)

Юрій Легун, директор Державного архіву Вінницької області, доктор історичних наук (за згодою)

Наталія Морозова, директор обласної універсальної бібліотеки ім. К. Тімірязєва (за згодою)

Олександр Мудрак, доктор сільськогосподарських наук, професор, голова Вінницького обласного осередку екологічної ліги (за згодою)

Тетяна Редько, голова постійної комісії обласної ради з питань свободи слова, інформаційного простору та реформування державних та комунальних друкованих засобів масової інформації (за згодою)
Олександр Федоришен, голова громадської організації «Історія Вінниці» (за згодою)

Редактор серії: **Михайло Каменюк**   ВИПУСК

Олександр Горобець

Джурин «Під рясними вишнями». Серія «Моя Вінниччина» журналу «Вінницький край», випуск 14 – Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2019. – _____ Книга розрахована для науковців, краєзнавців та широкого кола читачів, які цікавляться історією рідного краю. ISBN _____ © Горобець О., 2019

ЗМІСТ

«Під рясними вишнями» рідної сторони	5
І в морі пам'ятай своє джерело	10
У пошуках розгадки слова «Джура»	16
Там, де було містечко Чурилів	23
Як човен назвеш, так він і попливе	27
Як я замало не продав Файфурич	30
Хто володів нашими землями до жовтневого перевороту	38
Час пролітає над нами	44
Чорна хмара Голодомору	55
Життя під прапором Трансністрії	60
В'язні джуринського гетто	65
Обірвана пісня	70
Знаменитий книжник із Чикаго	77
Кашкет джуринського покрою	82
Із повідомлень інформаційного бюро	88
Сільський кумир – Михайло Гончарук	89
Горді орли з джуринського гнізда	100
Закинуті штольні – підземний Джурич	107
Ракушнякові філяри Лисої гори	110
Зустріч на нічній дорозі	115
Високе партійне самодурство	119
Бездушні адепти знаних інквізиторів	123
Від джуринського Хреста до Йософатової долини	126
Хреста славте, Хреста ставте!	134
Йшла Українська Галицька армія Вінницьким краєм	140
До Горишківки нас завів сам Михайло Коцюбинський	147
Хитра, як Варварчина коза	150
Як мене на службу проводжали	155
Немає для кого стелити асфальти	164
Криниця з маминого двору	170
Рід науковців-медиків із Джурич	171
Подарую вам сонце з останнього світанку мами	181
Шніцель із Шаргорода, з Тульчина – вуджина	185
Півтора кілограма... віршів	190
Великий поет із нашої глибинки	195
Серце батька	197
Уславлена музична школа	203
Мій творчий співавтор бізнесмен Ігор Нечіпайло	204
Парубкування Михайла Коцюбинського у Джуричській окрузі	209
Де закопана пуповина Джозефа Конрада? Під Джуричом?	228
Блукання навколо знаменитого Клена	237
Заблукале весілля	242
Останній єврей Джурич	252
Записки старого єврея	257
Екологічна біда Джурич і... всього світу	259

«ПІД РЯСНИМИ ВИШНЯМИ» РІДНОЇ СТОРОНИ

Вадим Вітковський

Живе, набирає сили і снаги започаткована нашим журналом «Вінницький край» серія книг «Моя Вінниччина» під патронатом Вінницької обласної державної адміністрації та Вінницької обласної ради. Історико-літературна, краєзнавча, просвітницька програма, котра помітно розширяє глибинні горизонти наших знань про населені пункти області, про людей, котрі мешкають у рідній Подолії. Знайомить із сивою минувшиною, розповідає про сьогодення, має перспективи завтрашнього дня.

Як голова обласної організації Національної спілки письменників України я вельми радий, що до числа авторів нашої серії прилучився і відомий український журналіст та літератор із Києва, колишній головний редактор центральної газети «Правда України»* Олександр Горобець. За походженням, духом і серцевою наснагою це глибоко наша, вінницька людина. Десять років тому, у грудні 2008 року, мій колега по краснописменству видав у світ одну із своїх найкращих книг «Родинна колыска – Джурин». М'яку, проникливу, добросердну оповідь про рідне село у Шаргородському районі. Її наклад у тисячу примірників блискавично розійшовся по білому світу, позаяк Джурин – то взагалі ж бо сільський конгломерат, корені від котрого дали паростки і в Ізраїлі, Аргентині, Австралії, не кажучи вже про США і Європу.

Розгадку цього феномена, здається мені, треба шукати у даних офіційного перепису 1921 року. Тоді в Джурині було дві... сільських ради – українська і єврейська. У списках мешканців кожної статистично зареєстрували майже однакову кількість громадян – трохи більше за дві з половиною тисячі осіб – і там, і там. А ось 8 грудня 2018 в селі хоронили останнього єврея Джурина. Такою виявилася об'єктивна реальність історії життя однієї сільської громади нашого краю.

*Тут і далі у тексті книжки назва газети «Правда України» подається в українській транскрипції. Пояснюється це тим, що в часи, коли її головним редактором був О. Горобець, вона з 1995 по 1999 рік видавалася українською та російською мовами

Останнім із джуринських могікан виявився місцевий лікар, справжнє світило сучасної практичної медицини в умовах сільської дійсності Віктор Борисович Кутаф'єв. До нього на огляд, лікування раніше записувалося сотні й сотні людей з усіх довколишніх населених пунктів. І нікому мудрий доктор не відмовив в увазі. До багатьох із подолян він буквально прилітав і серед ночі, у спеку і в непрохідну заметіль, завжди зі своїм чарівним чемоданчиком. Вдячні люди, а їх були тисячі, прийшли попроситися з своїм доктором-рятівником. Такого масового вшанування заслуг людини ще ніколи не було в історії Джурина і округи. І стало, так би сказати, своєрідним закриттям цілої епохи села, бо пан Кутаф'єв, не зважаючи на поклик відомих клінік, не покинув рідного населеного пункту, людей, серця яких слухав і лікував упродовж майже півстоліття.

Але життя села продовжується. У середній місцевій школі навчається понад триста дітей, 93 малюки відвідує дитячий садок, яким опікується сільська рада, центр великої громади. Триває звичайний, природний відбір у природі, а люди шукають, де їм краще жити...

І мені здається, що нова книжка письменника Олександра Горобця з нашої просвітницької серії «Моя Вінниччина», озаглавлена «Рясні вишні», це якраз своєрідний мудрий збірник публічних відповідей на сакраментальні питання: «Які ми нині? Що здобули, куди прийшли в новому житті? На що можна сподіватися завтра?»

Похвально, що твір починається з розвідки автора про етимологію слова «Джурин». Кожен з нас, кого б це зацікавило, напевне, був би упевнений, що тут вирішальну роль зіграло наймення «джура» (себто, зброєносець), яке відоме ще з дохмельницьких і гетьманських часів. Та все не так просто, пані й панове. Тут автор використовує підказку нашого відомого вченого Михайла Сергійовича Грушевського, котрий в одному з своїх досліджень чітко і однозначно вказує на древній літопис, де зафіксовано, що перша писемна згадка про це поселення починається з існування на місці нинішнього села фортеці Чурилів. Еге ж, і не менше.

Автор насичує свою розповідь багатьма цікавими фактами з життя села, колишнього районного центру Джурина, який розташований у межиріччі наших повноводих Південного Бугу і Дністра. Неповторними, цікавими, насиченими деталями і фактами розповідями про те, як жило село за різних суспільно-історичних формацій. У колективізацію, за голодомору, у період другої світової війни. Адже Джурин, через своє територіальне розташування тоді відносився до особливої окупаційної зони – Трансністрії, котрою володіла боярська Румунія. У вітчизняній історіографії та сучасній літературі, до речі, період цей мало досліджений. Тому розділи про це в книзі Олександра Горобця «Рясні вишні», як мені видається, особливо цінні.

Вельми похвально, що історію рідного села автор подає не через суху, безбарвну статистику, витримки з замшілих газетних повідомлень, як те іноді трапляється в окремих авторів, а через долі джуринян, їх сприйняття і

вплив на реальну дійсність періоду, в якому вони були справжніми дійовими особами часу. Я б навіть сказав, що в центрі цього документального твору стоїть доля тамтешнього голови колгоспу Миколи Попова, який свого часу ослухався очільника області, котрий дощової осені, проїжджаючи через Джурин до Могилева-Подільського, наказав негайно кинути всіх людей, техніку і зачистити бурякові плантації, які розташовані побіля траси Київ-Кишинів. Пояснення прозвучало таке: «буде хтось дорогою їхати, просигналіть у Київ, що у вас урожай не зібрано...»

Микола Володимирович зібрав правління колгоспу і передав людям цю вимогу. А всі ж продуктивні сили господарства, і це знали правління, тієї пори були сконцентровані на Дубині – в лісовому урочищі, де зосереджувався основний буряковий клин колгоспу. Якщо негайно цієї дощової осені не витягнути звідти корені, пропаде більша частина врожаю. А на ланах при асфальтовій трасі, з якої видно трубу Дербчинського цукрового заводу, селяни завжди встигнуть викопати корені. Саме про що і пробував розповісти високому чиновнику М. Попов...

Через дві доби на автошляху, де зупинилося лискуче авто з державними номерами 02-00 КИЕ, котре поверталося з Могилева-Подільського, запінений керівник області на всі заставки розпікав першого секретаря райкому партії: «Ти як його виховав? Як він не посмів виконати моє розпорядження? Яке ще може бути рішення правління колгоспу супроти моєї вказівки? Щоб завтра такого мудреця не було в цьому колгоспі. І в районі також...»

Три доби поспіль у Джурині тривали колгоспні збори. Заїжджі начальники, змінюючи один одного, з трибуни громлять голову колгоспу, обзивають всякими лайливими словами, але справа лишень дійде до голосування за звільнення Миколи Володимировича з посади голови правління, у залі не піднімається жодна рука. То був відвертий, публічний протест колгоспників проти політики партійного самодурства.

Найстрашніше полягало не в тому, що чиновники за непослух звільнили вмілого господарника. Позаяк подібне траплялося неодноразово у період розвиненого соціалізму. Що перешкодили Миколі Попову влаштуватися на будь-яку іншу роботу в селі і в Шаргородському районі, бо вчинити так по-розбійницьки було наказано згори. Микола Володимирович влаштувався з часом на посаду директора Шпиківського міжколгоспбуду Тульчинського району і сімнадцять літ поспіль вранці і ввечері їздив із Джурина (позаяк ніяк не міг покинути рідного села) до Шпикова на роботу, аж за 25 кілометрів. Незабаром очолюване ним підприємство стало не лише кращим у Вінницькій області, а й у всій системі «Укрміжколгоспбуду».

Трагедія цієї ситуації, друзі, полягала у тому, що давно вже згубила, канула в Лету комуністична система, порозбігалися з області колишні її вожді і навчителі, а ось віддані ними накази про розправи над людьми продовжували здійснюватися й далі. Не повірите, але це факт із долі Миколи

Володимировича Попова. Переслідування його продовжувалося і в пору української Незалежності. І це теж факт історії села, про котрий не можна змовчати...

Переконаний, ви будете мати велике задоволення, пані й панове, ознайомитись, прочитати, як і чим закінчилося це непросте протистояння, до якого персонально тоді підключився і завідувач відділу сільського господарства газети «Сільські вісті» Олександр Горобець. Скажу лише, що з ініціативи письменника кілька років тому на фронтоні джуринського сільського будинку культури було відкрито чудовий барельєф на честь покійного уже голови місцевого колгоспу. Він переміг самодурів! І в цьому автор бачить сенс життя, зосереджує увагу на ньому.

Книжка Олександра Горобця побудована на протиріччях цікавих історій життя-буття простих селян Джурини, їх дітей і потомків з різноманітними життєвими колізіями, які характеризують певну добу. Мені, до прикладу, запала в душу історія життя сільського хлопчика Михайла Гончарука, який зібрався здобувати освіту в Одесі, але коштів у його матері, фронтової вдовиці, на руках якої, без годувальника, залишилося п'ятеро дітей, не виявилось. І тоді вона продає на корені старезну, ще її дідом посажену вербу, яка підпирала їх город від річки, Мишко таки їде поступати до педагогічного інституту над Чорним морем. На прожиток заробляє в морському порту вантажником. Здебільшого носить із барж сірчану кислоту у бутлях.

«За цю роботу ніхто не брався, позаяк було вельми складно зі скляною тарою вправлятися на хитких трапах. Розіб'ється посудина, вважай, хана тобі. Зате за таку роботу гарно платили», – колись пояснить він ситуацію.

Повернувшись у Джурин, учитель Михайло Іванович Гончарук, можна сказати, здійснив справжню революцію у селі. Культурну, звичайно ж. Він запалив школярів, сільчан аматорством: відтак, у Джурині з'явився величезний хор, декілька молодіжних ансамблів, кожен особистий виступ учителя зі сцени, який ще з шістдесятих-сімдесятих років минулого століття став яскравим проповідником культивування української мови, був справжньою подією.

Давно немає у живих знаного сільського кумира, а справа його живе. Нині в Джурині діє, регулярно виходить на сцену аж п'ять народних самодіяльних колективів. Де ще ви зустрінете подібне? Добра частина місцевих артистів – вихованці пана Гончарука...

Нова книга Олександра Горобця побудована як ряд яскравих мініатюр з вільним компонованням матеріалу, де знайшлося місце і суворому документальному факту, і побутовій задушевній замальовці з життя односельців, зображенню епохальних подій, котрі нещадним «червоним колесом» прокотилися через Джурин, через почуття і настрої селян. Усе це зібрано в легкий і прозорий твір на фоні експресивних портретів своїх незабутніх земляків, включаючи, наприклад, побіжну згадку про місцевого

єврейського підлітка-книжника Еле, якого «від книги не можна було відірвати: він їв – читав, засинав – читав, а коли книга падала зі столу, він не піднімав її, а опускався до неї, і читав там».

Склад монографії письменника – поетичний і свіжий, мова – пружна і динамічна, словник твору – вельми багатий, таким чином, текст Олександра Горобця читабельний, пахкий і ароматний. Настоящий на сонячному вишневому нектарі духмяного і непереквітного нашого Поділля.

У творі є багато літературних знахідок, але, на щастя, немає одного – «розуму холодних спостережень», за котрими починається, як правило, «казьонний залізобетон». Як, утім, немає і стильового маразму, котрим подеколи непереквитно грішать «мемуарні» опуси.

Есеї і новели з життя письменника Олександра Горобця – чудовий приклад того, як словом високого літературного стилю захоплює і яскраво можна передати історію життя краю, простого села та його громади. А кожна оповідка дихає реальним історичним змістом!

Мене приємно порадувала в доборі матеріалу, присутність ряду літературних розвідок. Стосуються вони, до прикладу, життя в сусідніх з Джурином Лопатинцях Михайла Коцюбинського під час його заробітків шкільним репетиторством. Факти прийшли до автора з розповідей сестер-учительок, котрі колись давно переїхали із древніх Лопатинців до Джурина, поселилися сусідками родини Горобців. Знайшлося в книзі і місце цікавій історії народження відомого класика світової і англійської літератури Джеймса Конрада (Теодора Юзефа Конрада Коженювського) в маленькому селі Мала Деревчинка, котре притулилося до Джурина, практично стало його продовженням. Хоча всюди в біографії поляка, світоча англійської літератури, вказується, що він буцімто з'явився на світ Божий десь під Бердичевом. Хоча і я це підтверджу, ті аргументи і справді звучать, м'яко кажучи, не зовсім переконливо. О. Горобець подає свою версію щасливого курсу лебедів материнства, які принесли в наші краї справжнього літературного генія. Тому давайте разом, друзі-читачі, з'ясовувати, хто ж тут правий. Адже література це не виголошення певних незаперечних істин, а насамперед поле для активних і ділових дискусій.

Запрошую всіх, пані й панове, під «Рясні вишні» Олександра Горобця у вельми цікавій, актуальній серії книг «Моя Вінниччина».

ВАДИМ ВІТКОВСЬКИЙ

**голова обласної організації Національної
спілки письменників України,
головний редактор журналу «Вінницький край».**

У МОРІ ПАМ'ЯТАЙ СВОЄ ДЖЕРЕЛО...

Нашого джуринського цвіту і справді вельми багато по всьому білому світу. Я переконався у цьому особисто, оскільки мені пощастило побувати в сорока чотирьох країнах різних материків і континентів. Відвідав Японію, Індонезію, Туніс, Аргентину, Чилі. Ходив вулицями В'єтнаму, Канади, США, Італії, Греції, Бельгії, Туреччини. Милувався красотами Монако, Мальти, Франції, Німеччини, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії. Знайомився з такими екзотичними країнами, як Іран, Лівія...

Якось увечері в моєму готельному номері в африканському Тріполі (Тарабулус-ель-Гарб) обізвався телефон. Піднімаю трубку і чую милою, чарівною українською:

— Здрастуй, як ти долетів?

Мене в Африці розшукала односельчанка із Джурина, синьоока і мила, щиросердна, кандидат медичних наук Наталя Смалюх, яка вже багато років жила і трудилася тут, у Лівії, серед бедуїнів полковника Каддафі, разом із своїм чоловіком, професором Одеського інституту імені Філатова. Українські медики лікували особисто лідера лівійської революції і гордих його сподвижників. Ви навіть уявити собі не можете, яке ж то було велике щастя, скільки ж то радощів в одну мить заповнили моє серце, коли серед цих відлюдних, пустельних пісків знайшлася близька, рідна, сердечна душа, та ще й джуринська!

А це ми з Наталією Віталіївною Смалюх, науковцем Одеського інституту очних хвороб і тканинної терапії імені В.П. Філатова, славною джуринянкою зустрілися в Африці, у Тріполі, столиці Лівії, в часи, коли іще правила джамайхарія Каддафі, яка суворо забороняла будь-де на вулиці фотографувати. За непослух можна було потрапити за ґрати. Такі у них були, шляк би їх трафив, драконівські закони. Через те завітали ми з пані Наталкою на ринок, начебто за покупками. Потрапили, як бачите, до секції продажу килимів, і заховавшись поміж різноколірним тканинним товаром, зробили ось цю світліну.

Якби нас не спіткала така безглузда пересторога дівійської влади, то не все так би файно запам'яталося... Це ж воно точно виходить – не буває лиха без добра...

Невдовзі Наталя Віталіївна прибула із високим і кріпкою статури чоловіком — Анатолієм Калістратовичем, веселим, бучним, гомінливим одеситом. Уже незабаром ми мчали в їх старенькому, потертому авто (новим тут їздити не зовсім безпечно — через недосконалість правил вуличного руху та високу емоційність водіїв) на окраїну столиці, де жили лікарі. Згодом туди ж примчався і Юра Смалюх — Наталчин брат. Ми колись разом ходили до школи в Джурині. Він мешкав і трудився тут же, у Тріполі. Юра, як і знаменитий, рідний для багатьох джуринян його славний батько — Віталій Йосипович Смалюх — став хірургом. Юрко закінчив медичний інститут і немало літ трудився в Київському науково-дослідному інституті травматології. Провів сотні непростих операцій. У столиці України захистив

кандидатську дисертацію. А коли Наталка з Калістратовичем переїхали в Лівію на запрошення одного із близьких людей Каддафі, якого в Одесі лікував професор-окуліст, Юра з дружиною Вірою (теж, до речі, лікарем) і малолітнім сином перебралися в Африку.

Смалюх працював провідним хірургом в центральному Тріпольському шпиталі. Забігаючи дещо наперед, скажу, що в один із днів мого перебування на африканському континенті він запросив до себе на роботу — поглянути, яким є рівень медичного обслуговування лівійців, і я, без перебільшення, жажнувся від побаченого.

Ми йшли довгим і давно не митим коридором лікарняного комплексу, всі зустрічні з великим пошануванням віталися з Юрієм Віталійовичем. Схоже, користувався він тут неабияким авторитетом, престижем. Високий, показний, статурний, веселоокий, з міцними і красивими, а головне, «золотими» руками хірурга-професіонала. По обидва боки коридору були відкриті двері палат, оскільки всюди стояла осатаніла, немилосердна спека, і мені було видно мешканців цих приміщень. Смагляві пустельні бедуїни і містечкові люди, які відрізнялися від перших дещо світлішими обличчями, одягненими лежали на брудних матрацах (чи то навіть сінниках) і аж чорних, без наволочок-пошиванок, засмальцьованих, замурзаних подушках.

— Юра, — кажу, мабуть, дещо здивовано й вражено, — а що, постільної білизни, шмаття тут не практикують?

— Знаєш, вони не гидливі, — усміхаючись, відповідає хірург-джуринянин. — Простирадла і все інше, по ідеї, хворі повинні приносити у шпиталь із собою. Але на це тратяться буквально одиниці, здебільшого — інтелігентні, виховані особи... Хоча держава для шпиталів, — продовжує мій односельчанин, — закупляє сучасне, світового рівня обладнання. Як фахівець, я, можна сказати, усім забезпечений...

Це був незабутній вечір під високими зоряницями арабського Сходу. Ми, здається, всю ніч говорили про Джурина — колиску наших найдорожчих спогадань-пригадок і щемких почувань, любові дитинства і юності. Про Джурина шістдесятих років минулого століття. Оскільки саме цієї пори ми зростали і безтурботно бігали до школи, у це десятиліття закінчували її. То була особлива, виняткова, раритетна пора нашого життя, коли все запам'ятовується, вкарбовується назавжди.

Наталка розповідала про людину особливої душі, Ельвіру Антонівну Новицьку, дитячого лікаря, яка виходила, вилікувала, поставила на ноги сотні маленьких джуринян. Задушевними словами згадувала гінеколога Бориса Абрамовича Фінгерова та дивака-медика, мабуть, першого джуринаського нетрадиціонала Гришу Койхмана, який десь загубився в ізраїльських краях. Говорила про сім'ї їхніх сусідів — Мефодія Пилиповича

Боднара, колишнього директора заводу стінових матеріалів, про родину Шмагайла – директора машинобудівного заводу, про Блаватників – Наума Борисовича і Валентину Леонтіївну...

Юра згадував про те, як батько споруджував став побіля лікарні і стадіону, як його зариблював. Упереміжку Смалюхи, так би сказати, «в два голоси», жваво переповідали, як у середині шістдесятих, після закінчення Одеського університету, в селі з'явився новий вчитель української мови і літератури Михайло Іванович Гончарук, і причарував, привабив до себе всю сільську молодь, як створив у школі хор і ансамблі художньої самодіяльності, як ці події здійснили справжній переворот у душах молодих людей Джурина...

Мені ж чомусь на пам'ять спало те, як колишній фронтовик і дуже людяний, привітний чоловік, голова сільської ради Євстафій Трифонович Гончарук на сільській стадіон, де відбувався черговий футбольний матч, приводив духовий оркестр. І коли наші спортсмени забивали гол, над долиною, сільським парком, над тим місцем, де в густих заростях ожини і бузини зливаються дві річечки Вовчок і Деробчинка в одну — Джурку, врочисто і гордо лунав, аж рокотав над левадами, гімн тодішнього Радянського Союзу. Євстафій Трифонович, фронтовий майор із війни, з великою чубатою головою пишно виструнчувався сам на стадіонній трибуні, звідки спостерігав за матчем, і вимагав цього від усіх присутніх. Оркестр, зрозуміло, безславно мовчав, коли гості забивали гол у наші ворота...

Коли вже над Тріполі займалася гаряча, спекотна африканська зоря, Наталка сказала:

— Годі, хлопці, згадувати минулість, пора й відпочивати. Чуєте, як деякі одесити всмак апетитно давно вже хрופака дають?..

А взагалі це дуже добре, що ми не цураємось своєї родинної коліски — Джурина. Думаю, що це святе — будучи дрібнісінькою краплинкою у морі людей, пам'ятати своє рідне, кривне, родиме джерело...

Засипав я на арабському Сході під «джуринський» сон. Начебто пасемо ми з хлопцями корів на Криничках, побіля Щовбу, від якого, власне, починається Голинчинський ліс. Граємо ножика: кидаємо гострим лезом у землю з руки, з ліктя, із вуха, з носа... А худоба наша зайшла в шкоду і випасається в колгоспній люцерні. На високому і худорлявому коні приїжджає завжди злостивий і страхітливий для нас, босоногих пастушків, головний колгоспний охоронець Мазур: у традиційних своїх синіх із червоними лампасами галіфе, у лисніючих глянцем хромових, комсоставських чоботях, у міліцейському чи то навіть кагебістському

кашкеті... І — о, диво! — мабуть, уперше в житті він нам усміхається! Мовляв, грайте, хлопці, забавляйтеся у своїй цікавій грі, нехай ваші корівоньки попасуться. Я нині добрий. А ще, коли бажаєте, сходіть поласуйте молодим і смаковитим горохом...

А це вже сталося на початку 2006 року. У складі офіційної делегації одного із міністерств України обходжу святі місця Єрусалима в Ізраїлі. Неподалік усім відомої Стіни Плачу мене дивним запитанням «Альо, ви не із Джугіна?» окликає старий сивоголовий єврей. Оглядаюся. Переді мною стоїть Фіма. Ну, звичайно ж, це Фіма! Фіма із Шаргорода. Прізвище його пригадати не можу, але добре знаю, що колись ми були близькими знайомими. Він працював у одному із райцентрівських кафе, а я тоді починав свою трудову діяльність в редакції районної газети. Фіма був доволі колоритною, незабутньою фігурою за прилавком — гомінкий балакун і весельчак. Він, приміром, міг вийти на ганок цього пивного кублицца, завжди переповненого відвідувачами, смачно запалити сигарету і, забачивши мене далеко на вулиці, своїм могутнім басом загорланити так, щоб усі навкруги зупинилися і оглянулися:

— Ей, Сашко! А що це за кабан пгійжджав учога до вас?..

У цього пана були проблеми із вимовою букви «р», але це його ніскільки не обходило. Він на те просто не звертав уваги.

Я йому махаю у відповідь руками, мовляв, помовч, я йду до тебе, зараз переговоримо... І, наблизившись на десяток-два кроків, кажу єврейською, якої він мене навчив: «Голден писки!», що, мабуть, мало б означати — «Помовчи, прикрий рота!».

Але він не вгаває:

— Так що це за кабан був у вас?

— Та ніякий не кабан, а завідуючий відділом пропаганди і агітації обкому партії товариш Бовкун...

— А чому ж не заходили пегекусити, випити по ендег фифцик?

— Так ми ж не перекушували. Такі люди п'ють не по ендер фифцику та ще й не в такому гадючнику, як у тебе...

— Були в «Леваді» чи їздили в «Бегозку»? — Так того часу величалися ресторан і кафе у лісі.

— А, — кажу недбало, — це вже службова інформація. А раптом ти таємний американський шпигун...

— Ізгаїльський, — зубоскалить він і примирливо запрошує пригоститися свіжим пивом із бочки.

Так ось той Фіма, тепер уже ветхий, перестаркуватий дідуган, позаяк після всіх шаргородських подій поминуло літ та й літ, стояв переді мною у центрі землі обітованої. В його очах блищали сльози, і, збуджено обнімаючи мене, сивий пухтій казав: «Ти не уявляєш, як часто я хочу в Шавгогод, у твій та мій гідний (рідний) Джугин...».

— Ти буваєш у Джугині? — запитує враз земляк Фіма, і я бачу, як його очі ще активніше набрякають сльозами. Він ловить мою руку і міцно притискає її до себе.

— Моя мати нагодилася і вигосла у вашому містечку. Англійською це, здається, зветься екс-штетл (єврейське містечко). І я там у баби з дідом гіс... А каг'єги, — скажи, враз похоплюється він, — там іще є? А цех безалкогольної води? Чуєш, я такої смачної і добкої води більше ніде не пив. Солодка як мед. Це істинна пгавда. Ти ж пам'ятаєш, що цех той на ноги поставив мій дуг Міша Винокуг?! Він тепег живе в Австгалії. Учога дзвонив мені...

Ми стоїмо, взявшись за руки, неподалік Стіни Плачу, трохи нижче відомого святого місця — Гробу Господнього. Фактично у центрі нашої цивілізації. Фіма у білій сорочці (в Шаргороді, між іншим, я ніколи не бачив його у білому), на голові чорна єврейська ярмулка. Довкруги сотні людей. Я відчуваю, як сполоханим птахом під сорочкою колотиться серце у Фіми при кожній нашій згадці про Шаргород, про наш рідний Джурин. Світ справді достобіса величезний, можна навіть сказати, неосяжний, але все-таки надзвичайно тісний. А в центрі його, як мені здається, без сумніву знаходиться наш невеличкий, але завжди рідний, незабутній, достопам'ятний Джурин. Головне місце планети...

У ПОШУКАХ РОЗГАДКИ СЛОВА «ДЖУРА»

Є декілька версій того, звідкіля походить назва нашого населеного пункту. Ще зі шкільної парти мені було відомо, що мовбито вона пов'язана з етимологією слова «джура». Справді, ще якихось із півтисячі літ тому це тюркського походження слово, яке своїм глибоким корінням увіходить у сиву архаїку, давність, старожитність, буквально означало «зброєносець, ординарець, помічник, тілоохоронник, страж». Джурою звався і порученець у козацького старшини XVI–XVIII століть. Так, приміром, і в Богдана Хмельницького були джури — ординарці і зброєносці. Крім того, в іранській групі мов воно взагалі означає «друг». Існувала давня версія, що землі, які розкинулися побіля нашого села, свого часу якимсь войовничим графом чи князем, багатим військовим проводирем або генералом були віддані в нагороду за вірну, незрадливу службу своєму **джурі**, себто помічнику. Той поселився саме тут, на міжріччі двох невеличких ручаїв, які несли свої води до Чорного моря поміж полиновими подільськими пагорбами і зливалися в одну водну артерію; джерельна свіжість подільських балок і видолинок вливалася у Муругу та в Дністер, а він уже свої води доставляв аж до самого Світового Океану.

Отож, наші давні предки мандрували через ці подільські крутосхили, вибалки та улоговини і запитували зустрічних: «Чиї це володіння?» «Джурині», — чули у відповідь.

Із часом саме допотопне і старожитне слово «джура» поволеньки вмирало, стиралося, зникало з мовної практичної лексики, а означення певної території під цим найменням трансформувалося, обернулося на знайоме нам нині Джурин.

Тобто, подорожні, люди у людей запитували, справлялися: чий це хутір? «Джурин» – пояснювали їм. Із притиском на передню голосну «у». Час вносив свої корективи й поправки, і коли вже говорили про наше поселення пізнішого часу, то повідували, що на тому місці, де сходяться декілька пагорків і переярків-улоговин — теперішні Русавський, Голинчинський яри, урочище Кривда від Малої Дербчинки, де зливаються тепер у недавніх тут хазяїв Перенчуків і Захарчуків під городом Вовчок та Дербчинка і починається нова водна артерія Джурка, є поселення Джурин. Тепер уже з наголосом, зрозуміло, на останньому голосному — «и».

Займаючись практичною журналістикою, фактично працюючи зі словом, я почав вивчати, що таке ДЖУРА і чи багато воно має відомих назв, понять у практичному житті людей, ніж ті, про котрі розповів вище. Вияснилася, що із цим пов'язане майже ціле гроно розмаїтих екзотичних цікавинок, із якими, власне, хочу вас ознайомити, друзі мої джуриняни.

Ось він, знаменитий острів Джура (Jura), де бігають єдині у світі червоні олені і виробляється знамените на весь світ віскі «Jura». А це є й саме віскі.

Перш за все маю сказати, що у Великій Британії є цілий острів, який так і зветься — острів Джура (Jura). Фактично це шотландська територія. Розташований він на західному узбережжі королівства. Скеляста суша підвищується із глибин Атлантичного океану. У перекладі з мови вікінгів

Джура (Jura) — Острів Оленів. Тут з давніх часів і понині збереглася дика природа, оскільки острівна територія важкодоступна, а подекуди і зовсім неприступна з океану. На Джурі водяться єдині у світі червоні олені (!), їх тут сьогодні нараховується до п'яти тисяч особин.

Відлюдний острів Джура був улюбленим, фаворитним місцем відпочинку знаменитого письменника Джорджа Оруела. Саме тут він у серпні-грудні 1848-го завершив написання свого неперевершеного роману-утопії «1984». Шотландське дивовисько в океані ще називають Островом Віскі, оскільки острів Jura славиться своїм сімейним заводом із виробництва віскі, розташованим у містечку Кемпбелтаун. Відкрито це виробництво (віскікурню) ще 1810 року. Бо що таке віскі? Це зерновий дистилат міцністю не менше 40 %, вироблений і витриманий у бочках понад три роки, а буває, і по сорок років. Ось цей напій у Шотландії називають віскі, «водою життя» – Isle of Jura. Із тих давніх пір і понині технологія виробництва міцного напою жодного разу не змінювалася, не удосконалювалася. Шотландський скотч (так величають цей напій) із острова Джура відомий в усьому світі.

Він виділений в окремий вид односолодових віскі Islay Malt Whisky — насамперед, завдяки своєму характерному, торф'яному з димком, присмаку. Кажуть, що саме даний напій часто використовують із метою лікування. Особливо ось цей — «Дуглас ойфл оф Джура» з витримкою майже сорок літ. Сімсотграмова пляшка такої ексклюзивної «води життя» коштує не менше 650 доларів США.

Я, до речі, так багато говорю про віскі «Джура», тому, що в дні, коли пишу ці рядки (12 грудня 2018 року), з'явилося ось яке офіційне повідомлення: «Верховна Рада України на законодавчому рівні визначила поняття «віскі»... Тобто, і наші виробники мають тепер право випускати цей продукт. Чому б не одразу йому зватися «Джура»?

Але підемо далі в дослідженні слова.

На загадуваному острові є паб, бакалійна лавка і пересувний банк, який працює один день на тиждень. Довжина острова Джура 39 кілометрів, ширина — 13, а постійно мешкає тут лише 178 жителів. І, зрозуміло, сотні туристів за будь-якої пори року...

Однак найбільше острів Джура «прославився» у вересні 1974-го. За повідомленням британської газети «Observer», учасники англійського ансамблю «The KLF» на його берегах спалили ... мільйон фунтів стерлінгів (200 000 банкнот по 50 фунтів). Через деякий час поліція справді віднайшла надзвичайно багато обгорілих коп'юр, які викинуло на берег приливом. Згодом музиканти поширили відеозапис цієї очамрілої акції, яку вони назвали «сатирою на тему матеріалізму». Лідер ексцентричного квінтету наліво і направо роздавав дивні інтерв'ю, вважаючи це за велике геройство екстремістського пошибу.

Служити військову повинність, принуку мені довелося у Севастополі, і саме тут я на початку сімдесятих років минулого століття почув про загадковий кримський гірський водоспад Джур-Джур. Про казковість тих місць і виняткову їх красу мої знайомі замало не склали легенди. Знявши форму військового морячка, я десь через півроку після відпочинку від служби на флоті відправився у Кримські гори на пошуки для мене звабливого, приворотного того водограю під дивною назвою Джур-Джур. Не знаю, як усе те пояснити, але, зізнаюся, мене щиро, натхненно і окрилено заворожувала, причаровувала оця магічна сила, дивна музика етимологічного кореня ДЖУР. Навіть здавалося, що я там можу знайти якісь розгадки того, чому село наше зветься Джурин.

Зрозуміло, що були це шалені, мрійливі, романтичні юнацькі мрії. Але хто ж у молоді роки не марив якимись неймовірними відкриттями, котрі мають сколихнути весь довколишній світ! Бажанням віднайти своє Золоте Вруно.

Омріяний водоспад Джур-Джур я знайшов неподалік села Генеральське, що поблизу Алушти — там, де знаходиться уславлений Ангарський перевал, важкодоступне Хапхальське межигір'я. Ним виявився наймогутніший і навдивовижу живописний водоспад у гірському Криму. Джур-Джур знаходиться на висоті 468 метрів над рівнем моря. Він не вичерпується навіть у найбільш посушливі роки. Щосекунди з нього виливається в середньому 270 літрів води. У похмурій ущелині річка Улузень збігає по трьохкаскадному порозі, падаючи загалом із стометрової висоти. З вапнякового (ви ж чуєте, вапнякового, як і в нас у Джурині!) уступу заввишки в п'ятнадцять метрів вода широким п'ятиметровим прямовисним потоком скидається в глибокий котлован, а звідти спрямовується в русло річки. Водограй цілком виправдовує свою назву (греки називали його Кремасто-неро, що для них означало «висяча вода»): він не гуркотить, не шумить, а саме дзюрчить — джур-джур. Його струмені води не падають стрімко, а немовби ковзають вниз, розбиваючись біля підніжжя уступу і утворюючи в крижаному пілі грайливу, неповторну, рідкісну за своїми веселковими барвами тятиву. Зачаровує грандіозність і суворість навколишніх гір, піняві струмені Джур-Джура.

Тут сонце розцвічується сотнями веселчастих променів. Усе це яскраво вимальовується на зеленуватому фоні скель, порослих мохом, які зусібіч обступили це нерукотворне, неперевершене диво. Далеко-далеко по ущелинах розноситься гуркітливий, розкотистий шум падаючої води...

Піднявшись вгору від водоспаду Джур-Джур проти течії річки майже на кілометр, можна помилуватися цілою серією мальовничих порогів-каскадів. Найкрасивіші з них верхні, висота котрих сягає близько 30–60 метрів. Тут же поруч печера з такою ж дивною назвою Джур-Джур. Завдовжки вона аж 750 метрів. А навколо розрісся старий високостовбурний ліс із буків та грабів із домішками дубів, лип, горобини, кизилу, ліщини.

Сутінок, півтемрява букового лісу гармонує з похмурими кручами навколишніх граційних гір. Щоправда, не меншим відкриттям тієї захоплюючої юнацької мандрівки для мене було те, що там же, неподалік від водограю Джур-Джур, я розшукав ще один, не менш відомий у Криму гірський водограй, який, на моє щире здивування, теж носив подібну, тюркського походження, назву: Джурла.

Зрозуміло, що ніякого зв'язку між назвою нашого родинного села на Вінниччині і гірськими водоспадами Джур-Джур та Джурла я не знайшов, але так же ж не хотілося заспокоюватись на цьому...

Іноді мені здавалося, що корені цих запашних, духмяних слів «Джура, Джурин» мене овивають, обвітрюють якоюсь загадковістю і примхливою химерністю. І я, зрозуміло, не заспокоювався, затівав нові пошуки.

На початку вісімдесятих років минулого століття, працюючи власкором газети «Сільські вісті» по групі західних областей України, я якось приїхав у відрядження до Чортківського району Тернопільської області. Першим секретарем райкому партії там працював цікавий, небуденний чоловік Іван Григорович Шевченко. Інтелігентний, грамотний, освічений. Дізнавшись, що я родом із Джурина на Вінниччині, він тут же посадив мене в своє авто і повіз показувати їхній Джурин — із західного Поділля. Ми їхали з ним по гарному й чепурному селу. Як неважко було зрозуміти із тих оглядин, люди жили там заможнo, як і повсюдно тієї радянської пори в західному регіоні України. Добротні, веселі, охайні оселі, по-хазяйськи вміло вибілені паркани, підметені дороги. Через село бігла невеличка епічна річечка Джуринка. Точнісінько як і в нашому, вінницькому Джурині. Різниця лиш та, що нашу річечку звуть Джуркою.

Мій провідник розповідав, що Джуринка починається в сусідньому селі. Раніше немовби була вона повноводою, але запоганили її активні і нерозсудливі меліоративні роботи.

— А зараз, — казав Іван Григорович, — поїдемо на річку Джурин, що є притокою Дністра, обгледимо наше казкове диво — Джуринський водоспад. Він є найбільшим в Україні рівнинним водограєм. Вода тут чотирма каскадами падає з висоти понад шістнадцять метрів. Побіля нього розташовані польська фортеця XVII століття та старовинний католицький костел.

Виявилось, що водоспад той рукотворний. У XV столітті ріка омивала замковий пагорб, виконуючи функцію оборонного рову. Поряд — напівзруйновані вежі фортеційних споруд. Ще звіддалеку чути було могутній гул водограю, що красномовно свідчив про вражаючу велич «гідрологічної пам'ятки». Вода тут спадає двома стрімкими потоками у кратероподібну долину. Через високий вміст у ґрунті оксидів заліза схили урочища мають червонуватий, подекуди аж вогнистий колір, звідси й друга назва місцини — Червоноград.

До водограю можна потрапити, подолавши кілометровий спуск так званою «червоною» дорогою. Ці мальовничі, живописні краї називають ще «Дністровською Швейцарією». І, напевне, справедливо. Місцевість лежить у природній улоговині мрійливої річки Джурин, немов би Богом утвореної велетенської чаші. Веселиці бризок висять суцільною стіною над водоспадом, який ще називають Джуринським джакузі під відкритим небом. Порослий густими кучматими дібровами каньйон тягнеться із десяток кілометрів, аж до швидкоплинного Дністра. Влітку повітря тут напоєне ароматами квітчастих трав, від того здається аж густим. Плоди у цій долині досягають на два тижні раніше, ніж повсюди в окрузі...

— А ще ж у нас є і Джуринська печера, — всміхаючись казав мій гід І. Г. Шевченко. — Вона розташована майже над плесом води у скелі. Саме від річки Джурин пішла назва печери-келії монаха-відлюдника. Вхід до неї представляє собою низький лаз із рідкою глиною на дні. А ось усередині все вражає красою та різноманітністю кристалічних форм. Довжина гіпсових кристалів сягає тут шістдесяті сантиметрів. Неповторне підземне диво. Навряд чи знайдете щось подібне будь-де...

Мимоволі складаючи все побачене і почуте в єдину канву подій, я не раз задумувався над тим, що всі мною віднайдені назви речей і понять із дивним коренем ДЖУР — водограї Джур-Джур та Джурла, річка Джурин і водоспад Джуринський — та навіть і шотландське віскі під назвою Југа — якогось, я б сказав, «рідинного» походження, генезу, типу. Тим паче, що вірменською мовою слово «вода» перекладається, як JUR, а в українському африкаті звук ДЖ є складовою такого красивого слова як «джерело»

Зверніть увагу й на те, пані й панове, що по великому рахунку і наш вінницький Джурин розташований на злитті двох річок і утворенні нової водної артерії. А ще ж в Узбекистані і понині успішно плекають знаменитий сорт смачнющого соковитого винограду із ледь помітною засмагою на сонячній стороні під дивною назвою «Джура узюм». Можливу відгадку цього ребусу я знайшов у праці науковця Валентина Стецюка, озаглавленій «Сліди прадавнього населення України в топоніміці».

Так ось, він пише: «У Тернопільській та Вінницькій областях є кілька населених пунктів з основою Джурин, є і річка Джурин, що слугує притокою Дністра, і це дає нам можливість припускати походження цих назв від курдського слова jogan (джоран), що фактично означає «текти».

Пан Стецюк, схоже, не знає, що в Криму є неповторні і просто таки казкової краси водограї Джур-Джура і Джурла, не кажучи вже про неперевершений за своїми властивостями шотландський скотч «Джура». Якби це було йому відомо, він, напевне б, ще більше утвердився в цій своїй, так би мовити, «рідинній» думці щодо слова «джурин».

Проводячи журналістське розслідування щодо значення відомого кореня слова, я наштовхнувся на нове, але цілком відоме і модне нині поняття в сучасній світовій медицині — джуріне. Йдеться про особливий препарат: біостимулятор Джурина (наголос на перший склад). Його названо на честь відомого колись світила в медицині Джеймса Джурина (James Jurin), медика і фізика, члена Англійського Королівського співтовариства, а у 1721–1727 роках — його секретаря. Сформульоване Джуриним правило залежності піднесення рідини в трубці від діаметру трубки називається

законом Джурина. У медичній галузі велике значення мали роботи Джурина, пов'язані з вакцинацією проти віспи.

Закінчуючи тему про етимологію, себто походження приворожливого, звабливо-духмяного і (принаймні для мене) просто-таки чудодійного слова «джура», скажу, що ще напередодні Другої світової війни, 1940 року, в одному з московських видавництв вийшов друком роман Г. Тукана під назвою «Джура». Це була захоплююча розповідь про життя-буття і активну громадську діяльність пальмірського мисливця-звіролова. За цим однойменним романом 1964 року режисер А. Бергункер зняв багатосерійний (одинадцять частин) фільм «Джура», котрий яскраво і переконливо показував драматизм подій при встановленні радянської влади в Киргизії. А ще, кажуть знаючі люди, у слов'янській кухні є давній, практично старовинний, предківський рецепт приготування вельми смачної, апетитної, спокусливої страви, яка зветься надзвичайно просто і зрозуміло — Джура. Щиро зізнаюся, що не бачив, не смакував такої загадкової поживи, а тому нічого слушного про той дивний наїдок-напиток не можу сказати. Одначе, гадаю, було б надзвичайно цікаво, якби джуринські приватники віднайшли ту давню рецептуру і на прохання достойних гурманів, себто гастрономів, завжди швиденько могли зготувати і подати до столу знадний, спокусливий кулешик чи якусь вельми достойну і апетитну запіканку з гучною та промовистою назвою — Джура.

Уявляєте, загадкове, модерне фірмове блюдо в Джурині — Джура! Це було б щось подібне до того, як, приміром, пан Брояк у своєму шарварку поміж Джурином та Хоменками частує всіх своїх відвідувачів соковитими та неперевершеними шашликами, і до нього з'їджаються почастуватися цим дивовищем звідусіль. Або ж схожим на те, як, пам'ятаю, добра, привітна господиня Ганна Аврамівна Нечіпайло у звабній таверні побіля Тепличини, чи, як іще кажуть на тому закутку, що чомусь зуть Причепилівкою — біля Хреста, пригощала людей наваристим, смачно затертим борщем із неповторною джуринською квасолею — і обов'язково подавала до столу тоненько нарізаного благоуханного місцевого сальця з часником. Справді, смакота! Або чому б славному нашому джуринянину Ігорю Борисовичу Нечіпайлу, який володіє в Одесі (побіля Морської академії) чудовим рестораном, не частувати своїх відвідувачів смаковитим наїдком — Джурою?

Карта доріг вінницького Джурина.

Яким, гадаю, поласувати мав би за честь кожен одесит і гість міста над Чорним морем. Дуже б хотілося, якби наші добрі кулінари могли завжди подавати нам запашисту і неповторну, рідкісну, феноменальну Джуру! Оскільки ми джуриняни, джуринці. Власне, хто як захоче, так себе і назве. А до свят і до буднів, переконаний, частуватися неодмінно маємо старовинною Джурою!

На цьому останньому наголошую тому, що слово джура деякою мірою реанімується. Нещодавно мені на очі трапилося «Положення про джур Міжнародної організації «Лицарський Орден Архистратига Михаїла». У ньому я вичитав, що «Джурою лицаря Ордену може бути особа чоловічої статі, яка досягла 12-річного віку і її вік не перевищує 18 років, котра є християнином православного, григорянського або католицького віросповідання, що визнає над собою авторитет Верховного Патрона Ордену, має щире переконання служити Богу, Батьківщині і Лицарству та погляди, сумісні з вимогами Статуту Ордену. При прийнятті в джури лицарів Ордену не мають значення національність, рівень освіти та рівень фізичної підготовки майбутнього джури...».

Що ж, як мовиться, з Богом! Лиш би ім'я нашого чарівного села не згубилося у часі.

ТАМ, ДЕ БУЛО МІСТЕЧКО ЧУРИЛІВ

Проникаючи усе далі в пласти століть у пошуках згадок про перше спадкове попелище на місці стоянки наших пращурів, мігруючи на запах благоліпного слова «джура», я несподівано наштовхнувся на справжнісіньку стіну. Виявляється, назва нашого села й давнішого поселення вела родовід не з «джури», а дещо з іншого чарівливого слова! І було це дивне, не менш благоліпне наймення – «Чурило», на слід якого виводять нас старовинні літописи.

Відомий науковець О. А. Бевзо ідентифікував та досконало опрацював Львівський літопис і той документ, який залишив по собі Острозький літописець. Ці дві найдавніші відомі історичній науці українські хроніки, що дійшли до нас у рукописних оригіналах, розповідають про внутрішнє життя, культуру і побут українського народу, його господарську діяльність, класову боротьбу в XVI–першій половині XVII ст., а також про політичне становище України напередодні визвольної війни 1648–1657 років. Так ось у документі, який повністю називається «ІСПИСАНІЄ ЛІТОМ ОТ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА... РОКУ І ПО НИМ ІДУЩИХ...» (Львівський літопис), немовбито і зустрічається перша згадка про наше село.

Древні літописи – важливе джерело вивчення історії України. В процесі їх підготовки науковцями було прочитано місця, які досі залишалися незрозумілими, оскільки писалися вони різними людьми, з різними настроями і вподобаннями. Приведу приклад того, як будувався цей такий хронометр за 1619 рік. Там буквально записано: «Канцлера Жолковського у Волосіх забито і Корецького взято, бо без козаков войну точил, мовил так: «Не хочу я з Грицями воевати, нехай ідуть до ролі, альбо свині пасти». В той час тут тривога наступила. Татаров великое мнозство розсіялося було. Не було того чоловіка, щоби ся не трвожил, навіть сам король у Варшаві у великой тревозі бул. А тое ся діяло о святой покрові.

В той же час в день суботній земля ся трясла о годині 20-туй, же із оken шиби випадали, шклянниці із столув іспадали, і люде в страху були великом...»

Львівський літопис починається згадкою про 1339 рік. До речі, запис про нього взагалі зроблено польською мовою. Частина подальших років не згадується, а ось за 1500 рік сказано одним реченням: «Татарє Ярослав спалили і турци Рогатин звоювали». Наступна згадка стосується 1518 року: «Битва [у] Сокаля була». Третій запис Львівського літопису 1500-их років стосується якраз 1524 року. І сказано там таке: «Татарє були на Подолно і Чурилова замку доставали...».

Науковці у своїх розвідках, у тому числі і такий фаховий знавець давнини, як Михайло Грушевський, однозначно зійшлися у думці про те, що в рукописі йшлося про містечко Чурилів, яке якраз тієї пори нібито було розташоване на місці нинішнього села Джурин Шаргородського району Вінницької області. Оце, начебто, і є те давнє, чого ми всі не знали — перша писемна згадка про спільну для всіх нас родинну колиску, про древній наш Джурин. Іншими словами, як стверджують учені, всі ми, джуриняни, є ніби й не селяни за своїм історичним походженням, як такими виглядають ті ж таки сусіди сапїжани,

хоменчани, дербчинці, а містечкові жителі із такого собі древнього містечка Чурилова. Містечка, яке мало ще й свій замок.

Цілком зрозуміло, що відтак виникає необхідність розпочинати новий пошук, нове дослідження: а хто ж він... чи, даруйте, що ж воно таке є — те Чурило? З одного боку, Чурило – билинний російський герой, як, приміром, Ілля Муромець або Добриня Нікітіч. У галицько-волинських переказах подібними героями були богатирі Олексій Попович та Дюк – щоправда, незважаючи на популярність останнього, його характеристика складається лише з опису його багатств.

За літописними переказами, у Києві Дюк іноді виступає конкурентом іншого богатиря того ж типу, Чурила: то вони мають перескочити конем через Дніпро, то протягом певного часу щоденно міняти вбрання...

Цікаво те, що деякі подробиці вбрання Дюка і Чурила запозичені з латинського оригіналу повісті про Індійське царство, і це якоюсь мірою підтверджує думку науковців, що місцем походження епосу була усе ж таки Галичина, до якої від нас і ближче, ніж до Московії Іллі Муромця. До речі, вчені встановили, що перекази про Чурила існували і в Галичині, а його ім'я там збереглося навіть у піснях. І найбільше згадують про нього якраз у 16–17 століттях. Із цих приповідок виходить, що Чурило був такий собі кавалер, як і той же Дюк, лише, здається, мав менш благородний характер, оскільки (як подекуди вказувалося) був він звичайнісіньким «баламутом».

Розплутуючи ребуси літописів, дослідники підкреслюють, що прізвище «Чурилів» («Джурилів») належало до прізвищ західно-українського боярства, саме від нього мовби і походить назва міста Чурилова (пізніше – Джурина) на Поділлі. В осучаснених «старинах» про Чурила типу новел Чурило з'являється із своєю дружиною при дворі князя Володимира. Той робить його «чашником», але, задивившись на його вроду, княгиня порізала собі руку.

Любовна історія з жінкою боярина Бермяти обійшлася Чурилу вартістю його життя. Однак сучасні старини про Чурила, здається, пізніше (в Москві) надзвичайно перероблені. Тому які саме теми знав про нього старий епос, сказати важко, певним є лише те, що це був тип давнішнього Дон Жуана. Наприклад, одна подільська пісня про Чурила називає його провідником «дівочого війська».

Науковець Б. О. Рибаків ідентифікував билинного Чурила з чернігівським князем Всеволодом Ольговичем (хресне ім'я – Кирило), що був великим князем Київським у 1139–1146 рр. Сюжет про молодість Чурила, на думку історика, нав'язаний появою цього князя в молоді роки в Києві. Головний аргумент на захист цього ототожнення – рядки з «Истории Российской» В. М. Татищева:

«Много наложниц имел... И как умер, то едва кто по нем, кроме баб любимых, заплакал».

Образ Чурила можна почерпнути із цього поетичного переказу:

Шея Чурилы, будто белый снег,
А личико, будто маков цвет,
Очи, будто у ясна сокола,
Брови, будто у черна соболя.
Идет Чурило, сам тушится:
С коня да на конь перескакивает,
Из седла в седло перемахивает,
Через третье да на четвертое.
Вверх копьё да подбрасывает,
Из ручки в ручку подхватывает...

Яке господарство мав Чурило можна зрозуміти із дальшої розповіді:

Двор у Чурилы на семи верстах,
Около двора все булатный тын,
На всякой дынинке по маковке,
А и есть по жемчужинке.
Двери были да все точеные,
Ворота были да все стекольчатые,
Подворотенка — дорог рыбий зуб.
На том на дворе на Чуриловом
Стояло теремов до семидесяти,
В которых теремах Чурила сам живет...
У Чурилы первы сени решетчатые,
У Чурилы други сени частоберчатые,
У Чурилы третьи сени да стекольчатые...

А ось як обідав наш давній і славетний предок:

Садился князь за дубовый стол.
В те поры были повара догадливы:
Носили яства сахарные
И питьица медвяные,
А питьица заморские.
Будет пир во полупире,
Будет стол во полустоле,
Весела беседа, на радости день...

Древній Словник Іменослов дає таке поняття слова ЧУРИЛО:

1) ім'я, пов'язане з образом духа Чура — Прапредка, що символізує потужну силу Роду, оберігає від чужинських впливів; в обрядовому фольклорі ім'я Чур, Чурило видозмінилося в Джурила, Ярила, що також є символами чоловічої плідної сили;

2) згадується як ім'я богатиря в галицькому билинному циклі: стеля його замку — як склепіння неба, на якому світять Сонце, Місяць і Звізди; його волосся — золота дуга; шия, як білий сніг; очі, як у ясного сокола; брови, мов у чорного соболя. Перед ним несуть соняшника, а він їде на коні, тішачись: виробляє різні чуда лицарської доблесті (з коня на коня перескакує, з сідла у сідло перелітає). В нього закохуються не тільки красні дівичі, але й заміжні молодичі і навіть сама княгиня.

Чурило — мабуть, чи не перший в українській народній поезії образ облесливого коханця, спокусника жіноцтва, недаремно по-батькові він зветься Пленкович (від слов'янського «пленять» — «полонити красою, спокушати»); Щоправда, в російськомовному словнику В. І. Даля читаємо: «Чурило — закуренное рыло». Є ще одне значення слова «чур» — «кордон», «рубіж», «межа», російське — «граница». Хто знає, можливо, саме від розуміння того, що це була межева, кордонна, рубіжна фортеця, й пішла назва містечка й цитаделі на краю землі російської? Оскільки й мені якось важко уявити й повірити, що Чурило часто бував у Києві. Запитується: скільки ж то часу необхідно було затратити в ту древню, ветху епоху, щоб переміститися із Джурина в місто над Борисфеном, якщо поміж цими місцинами без малого чотириста кілометрів, на подолання котрих я на сучасному стрімкому авто трачу майже п'ять годин?

ЯК ЧОВЕН НАЗВЕШ, ТАК ВІН І ПОПЛИВЕ

Мій добрий читач може сказати, що, мовляв, автор так багато топчеться довкруги імені нашого рідного поселення. Як уже воно склалося в віках, таке й маємо: всі ми — джуриняни, джуринці.

Не кажіть! Давно відомо, що в імені закладено таїнство, яке Бог дає людині чи то селу, місту. І з іменем Всевишнім, думається мені, присвоюється доля, закладається певний вектор руху поміж землею і космосом. Так-так! Оскільки в кожному імені — своя чарівна і неповторна музика, свій незгладимий слід у житті. Своя цілеспрямованість і своя позаземна сила.

Уявіть, що, скажімо, в агресивній Росії (на собі, кажуть, показувати не можна) народився новий населений пункт. Як ви гадаєте, чи погодився б хтось у Кремлі, щоб його назвали, приміром, Юкос? Немовбито й сучасне, модерне, теперішнє найменування. Начебто й тепле. Еге ж, будьте певні,

нізачо так не назвуть! Бо давно відомо: як човен назвеш, так він і попливе. А в російського «Юкоса», як відомо, трагічна, фактично безнадійна, безпросвітня доля за теперішньої влади. Люди в такому поселенні жити не схочуть, оскільки будуть вважати, що неблаганна, невідворотна нещадність буде переслідувати і їх приватне життя. Вони тяжітимуть знайти для населеного пункту якийсь інше, більш доброзичливе, прихильне, аполітичне, рівне ім'я, як ось, скажімо, Добре, Багате, Привабливе, Грибне. А коли їй забажається вже мати ім'я грайливе, незвичне, непересічне, тоді вже виберуть хоч би це — Віагра.

Що, смішно?.. Тоді дозвольте запитати: а хіба ж це не те саме, коли уявляєш, що живеш у Чурилові, який названий на честь масного і плотолюбного середньовічного Чурила, неперевершеного давнішнього Дон Жуана? Щоправда, можна сказати ще й так: ім'я Чурила-Джурила — це образ чоловічої плідної сили (таке ж ми з вами вичитали в древньому Словнику Іменослові).

Колись у Вищій партійній школі при ЦК Компартії України я навчався із приємним молодим чоловіком — Віктором Смалем. По завершенні активного, кипучого курсу партійно-просвітніх лекцій у столичному елітному вузі його одразу призначили першим секретарем Погребищенського райкому партії Вінницької області. Він не раз і не двічі передзвонював було мені, запрошуючи в гості, бажаючи, щоб я як журналіст ознайомився з роботою, написав про це статтю у столичній пресі. І ось їдемо ми з Віктором через поля і населені пункти, відвідуємо колгоспи та радгоспи, йому підвладної сторони. Розмовляємо з людьми. На котромусь зеленому пригірку біля криниці мій приятель наказує водію зупинитись.

Попили води, стали під високими березами передихнути.

— Оце бачиш, — казав мій гід, — унизу село розкинулося. Будемо проїжджати, зверни увагу, які тут вродливі, просто чарівні за своєю статурою, фігурним складом жінки. Навіть немолоді і навіть бабусі. Обличчя наче пензлями художників виписані. Щось у них є таке, що змушує кров чоловіків нуртувати бурхливіше і мимоволі прихорошуватися. Гарні, але всі як одна похитливі, сластолюбні і невірні, даруй на правдивому слові — зрадливі. Хто не жениться — біду має. Як пошесть якась...

— Та не може бути, — вирвалося в мене.

— Їй-право, правда, — забожився Віктор. — Не байка...

— Може вода така, — вирвалося у мене. — Не вода, а радше порода така, — усміхався він.

Горджуся тим, що назва нашого села пішла начебто від імені прадавнього українського Казанови, Чурила, – а скільки ж то вийшло з того Чурилова-Джурина гарних і, головне, вірних, незрадливих, невідкупних жінок та славних молодців-чоловіків! І ця чудова, особлива в'язь джуринського роду успішно продовжується й понині. І не помре, знаю, в віках.

Уявляю, як прочитавши слова про те, що на місці нинішнього Джурина колись пишалося, гордувало витончене, знатне, великоможне місто, красувалася, цвілася горда, неприступна фортеця, чоловік, котрий нині мешкає десь на нинішній замученій бездоріжжям Когутівці чи Лапаївці, на зарослій бур'янами Корей чи Кривді (усе це назви закутків, урочищ Джурина, де хазають джуриняни), швидше за все, іронічно й глузливо скривиться. Мовляв, дитяча казка все це! Годі вигадувати, фантазувати! Який іще Чурилів?..

Ні, ні, все чистісінька літописна правда. Це не казки про Атлантиду, висмоктані з пальця, чи фантазії про Геркулесові стовпи та Золоте Руно. Звернімося до однієї з найвідоміших енциклопедій — Брокгауза і Ефрона. За насиченістю інформаційно-статистичного матеріалу це найповніше довідкове видання дев'ятнадцятого століття, оскільки ґрунтується на знаннях, котрі акумулювалися протягом більш як двох віків. Там і знаходимо:

«Джурин – местечко Подольской губернии, Ямпольского уезда; жителей 3000; церковь, синагога, еврейский молитвенный дом, школа, сахароварный завод, 3 водяные мельницы, базары через неделю, аптека. Местечко в просторечии носит древнее свое название Чурилов; здесь в XIV в. был город этого ж имени...».

У «Покажчику географічних і топографічних назв» (інтернетівська адреса <http://litopys.org.ua/ostrog/ostr10.htm>).

який є частиною уже відомого нам Львівського літопису, читаємо: «Джурин (Чурилов замок) – село на річці Волчиці — лівій притоці ріки Мурафи, що впадає в Дністер...».

Щоправда, тут звертаю увагу всіх моїх земляків: зноска стосується 1511 року. По великому рахунку, саме її, а не 1524 рік, як це робить дехто, можна вважати за першу письмову згадку про Джурин-Чурилів. Хоча, зрозуміло, особливого значення це не має, оскільки головне вже встановлено – без малого п'ять віків тому на місці, де нині розкинулося в пониззі подільських пагорбів село Джурин, уже існували містечко і справжня захисна від набігів ворогів фортеця. Вони, зрозуміло, не в один день упали з неба, а споруджувалися десятиліттями, а, ймовірно, ще то і століттями. Так що Джурину вже літ та й літ. Хто знає (припустимо...), він може навіть бути не молодшим від самого Києва...

В історії міст і фортець таке приключалося, коли якогось часу відомі сучасникам поселення занепадали, регресували, вироджувалися, хиріли. Не забуваймо, що подібне спостерігалось і в історії розвою самого князівського града Києва. Схоже, ця участь випала свого часу і на долю містечка й цитаделі Чурилова, який вийти із забуття вже не зумів, тому на його місці зосталося лише архаїчне село Джурин. Київ воскрес, відродився, піднісся духом і силою, а ось Чурилів-Джурин пов'янув, зачах, дихає на ладан. Проте не менш рідний, милий, любий, заповітний. Стосовно середньовіччя, то мені вдалося знайти ще одну згадку з іменем Джурин: в історії Бухари у перекладі Мохамеда Наршахі, начебто здійсненому 1897 року. Так ось, там сказано: «Вельможи и дикканы (у середньовічному Ірані — землевласники, як великі, так і дрібні — **прим. О. Горобця**) обратились за помощью к правителю турков по имени Кара Джурин-Турк, которого за его величие народ прозвал Биягу».

Про Кара-Джурина згадує в своїх творах російський географ та історик Лев Гумільов (син Анни Ахматової і знаменитого філософа й поета Ніколая Гумільова). В одному із своїх досліджень, які стосуються історії Бухари (події відбуваються приблизно в 1178–1179 роках) пише: «анонимный автор письма Дяньчу-Дату-хан — китайскою; по-тюркски — Кара-Чурин, по-персидски — Кара-Джурин, что переводится как «черная напасть». Важко сказати, чи це хоч якось стосується досліджуваної нами теми. Утім не слід виключати й такого.

ЯК Я ЗАМАЛО НЕ ПРОДАВ ФАЙФУРИН

Бурхливі століття пронеслися над нашим краєм, над нашою родинною коліскою. Тисячі і тисячі доль кістками злягли у землю на подільських пагорбах і крутосхилах, по берегах річечок Вовчок (хоча звертаю увагу всіх моїх читачів: у Львівському літописі вона зветься **ВОВЧИЦЕЮ**), Дербчинки, Джурки. Певні емоційні відбитки тих кипучих часів навечно вкарбувалися в життя потомків, залишивши по собі ефектні назви топонімічних об'єктів — полів, пригірків, улоговин. Як ось Козацький горб, Козацька могила, Гришів горб, Щовб, Лиса гора, Дубина, Буди, Файфурин. Не приховаю, що з іскристої, грайливої мозаїки всіх очих найменш мені особисто найбільше подобалося це — загадкове і таємниче — Файфурин. Що воно насправді означало, звідкіля прийшло, незважаючи на мої силкування й потуги мені встановити так і не вдалося. Зізнаюся, що аж надто воно бентежило, чаклувало, приворожувало. Я, пам'ятається, ще в юнацькі роки, повертаючись із житєвих мандрів до материнського порога,

велосипедом чи мотоциклом виїздив у це урочище, на його поля, і самотньо ходив ними, наче намагаючись у широких просторів і високого голубого неба запитати, з'ясувати непросту історичну долю нашого краю. Все чомусь мені здавалося і понині увижається, що саме тут, на цій місцині далеко за теперішнім Джурином, колись містилося прадавнє, архаїчне містечко Чурилів зі своєю фортецею, непідступною твердиною.

Дістатися до Файфурина дуже просто. Від Хреста, що на Причепилівці, із моста на річечці Вовчиця (мені так простіше і зручніше називати річку, бо саме так її величала моя мати), треба рухатися прямо вгору, на ґрунтовий шлях, що веде до тракторної бригади, і далі у напрямку путівців на сусідні Голинченці та томашпільську Велику Русаву.

Тракторна бригада під високими черешнями і густими та щороку рясними вишнями примостилася якраз на Козацькій могилі. А із неї потрібно простувати ще з кілометрів півтора-два битим шляхом на схід. Далі дорогу начебто густим і зеленим форпостом переймає щільна дубова лісосмуга. Якраз за нею обабіч дороги простелилися поля. Оце, власне, і є початок Файфурина. З одного і другого боків він оперезається лісом. Десять метрів вісімсот від цієї межі дорога із Джурина впирається в зелену гущавину дерев. Там, на оксамитній поляні, під замріяними дубами і кленами, угніздилася, прищурилася невеличкими вікнами до сонця хата лісника. Хоч і смішно звучатиме, знаю, проте все ж зізнаюся: скільки я не пастушив, а тривало це із десятків юних літ, то все час там поживав-здрастував чоловік на прізвище Панчак. Не знаю чому, але досить довго мені чомусь здавалося, що це всіх лісників називали панчачками. Мабуть, таким уже видавався він глибоким, міцним карбівничим, служителем зелених дібров...

Так ось, через дорогу від обійстя Панчака починалася загадкова, якась уся потаєна і водночас показна лощовина, за будь-якої пори року наповнена неперевершеними п'янкими запахами, уся духмяна балка. Мені всякчас здавалося, що саме тут іще теплилися попелища давніх загадкових споруд, що серед залишків порослих мохами мурів, базисів, підвалин і фундаментів ще можна вочевидь побачити, пощупати у густих заростях бузку, гайової рожі і ожини погари давноминулих життів. Під ногами хрускотіли, полускували уламки старезної череп'яної посуду.

Мені тут особливо легко дихалося і думалося. Я відчував тут себе істориком, філософом, мисливцем за минулими світами.

Якось після чергових променадів цією загадковою місциною я помислив про те, що було б здорово написати роман про сутність людського життя на землі і про те, що залишається на тверді планети після смерті особи. І назвати той роман зовсім таки незбагненно і водночас зрозуміло —

Файфурин. Бо ось же він, живий і царствений, широкий і привільний Файфурин! Покинутий, забутий усіма. Розлігся непереквітними полями та полиновими крутосхилами від лісу до лісу, під глибоким, ажурним, прозорчастим небом, а що саме несе в своїй глибокій і незрозумілій лінгвістичній суті ця назва, цей утаємничений знак суцього — не збагнеш. Як і все людське життя — заради чого воно, з якою метою приходить на білий світ? Кому воно потрібне, яку сутність несе для планети, Вселенної, для роду людського?

У черговий раз восени 1994 року відвідавши мамині поля, і, зрозуміло ж, Файфурин, оскільки із тринадцяти дівчачих літ моя ненька аж до самого виходу на пенсію тут босоніж обсапувала кожную рослинку, вручну викопувала ваговиті корені, я, що називається, із Файфурина подався безпосередньо у Бориспіль, а звідти у літерному літаку Президента України відлетів до Канади. Це був перший офіційний візит нового глави держави за океан. Я летів у складі кількох журналістів так званого президентського пулу. Тринадцять годин ми висіли над світом, над білосніжним хмаровинням. У дорозі на висоті дримав, і мені чомусь якраз видівся наш рідний Файфурин.

Що начебто там, у зеленій підкові дубового пралісу, який розкинувся від Панчача аж до лісового урочища Буди, зростає, зводиться сучасне місто. З будинками-красеннями, охайними доріжками...

Швидше за все, це було голубе марення, оскільки ще з пастуших років я завжди помишляв про те, що якби мав таку силу та волю, а особливо ж великі гроші, то неодмінно спорудив би там, на Файфурині, модерний оазис, бо кращої місцини не спізнавав ніде на землі. Із враженням від того неймовірного дива я й спустився на землю Канади.

Була пишна зустріч на літовищі. Гриміла артилерійська канонада салютів. Усе потопало у квітах й усмішках людей, здебільшого представників української діаспори. Увечері у фешенебельному готелі «Хілтон», на сімнадцятому його поверсі, канадійці давали званий обід на честь офіційної делегації з берегів Дніпра. Це було величезне свято для превеликої громади української діаспори в цій заокеанській державі, позаяк тут проживає понад мільйон вихідців із наших країв. А ще більше їх причаровувало те, що наша делегація була першою офіційною з їх рідної України, і, що найголовніше, на чолі з самим главою держави.

У величезному залі, який побудований таким чином, що на весь його простір не було жодної опори, жодного стовпця, а над нами було ще тринадцять поверхів (запитується: і як же ж воно це все не завалиться, не впаде лишень?), накрили круглі столи. По десять осіб за кожен. У центрі всадовили по гостю із України.

Мені випало сидіти побіля чоловіка із щіточкою колючих вусів і великою, на всю голову, лисиною. З іншого боку примостилася балакуча пані з тягучою діалектною вимовою, яка, з усього було видно, щиро любила рідну нашу Україну. Вона буквально засипала мене питаннями про те, як ми живемо і чим харчуємось, яких співаємо пісень, по скільки маємо авто, якими є інші статки наших людей...

Враз у мікрофон зично, аж мороз блискавицею пронизав усе ество, оголосили:

— Президент України!..

Весь зал рвучко підвівся із місць і завмер у дзвінкій тиші, вітаючи прихід глави нашої держави. На гальорці вдарив у мідь духовий оркестр, музиканти якого були зодягнені в жовто-блакитні жупани — сині куртки і жовті галіфе. Зал у тисячу голосів величально і вельми щиро заспівав «Ще не вмерли України ні слава, ні воля...».

Пригубивши вина, моя сусідка не вгавала, а тільки розохочувалося до розмови. Лисуватий вусань, як потім виявилось, Майкл-Антон Загривий, батьки котрого минулого століття виїхали до Канади із міста Долина на Прикарпатті, тричі смикав мене за рукав, певне, щось бажаючи сказати, але невгамовна пані не давала спокою, вимагаючи уваги лише до неї. Коли нарешті я повернувся до сусіда, пан Загривий мене запитав:

— А чи можна уже в Україні купити землю?

— А скільки ж вам потрібно? — вирвалося у мене.

— Гектарів із триста, — поміркуювавши, відповів він. Мене наче ужалила хитра оса. Надувши щоки, я враз сказав:

— Знайдемо, якщо потрібно. А чому б не допомогти... Але умова одна, ви маєте забудувати її, спорудити виробничу зону і житло. Мій співрозмовник надовго задумався і, здавалося, забув про цю розмову. Прощаючись, він запитав:

— А як зветься те місце, де продається ця земля?

Мені стало незручно. Зашарівшись, я хотів було сказати, що земля в Україні ще не продається, і це був банальний розгріш, невдалий мій жарт. Але замість цього чомусь випалив:

— Файфурин. — Фай-фу-рин, — наче випробовуючи кожен склад слова на міцність, повторив Майкл-Антон.

Наступного ранку ми відлетіли до Ванкувера, розташованого в Північній Америці, і про який кажуть, що він є одним із найкращих міст планети. І, милуючись красотою Британської Колумбії, я, зрозуміло, забув про мого нового знайомого Майкла-Антоня, пана Загривого. Ще через добу наш літак приземлився в аеропорту Саскатун провінції Саскачеван, яку ще називають «хлібною корзиною Канади». У цьому місті проживає величезна колонія української діаспори, працює український музей Канади.

Такою я бачив українську церкву в Канаді...

нас підвезли до чималого приміщення, яке було зведене у готичному стилі, і все було обкладене затуманним склом. Коли ми вийшли із авто, нас вразили дивні, чарівливі звуки, які линули невідомо звідки. Повітря було наповнено якимсь милим і незрозумілим щебетанням, ніби десь поруч відбувається одразу добрий десяток весіль горобців, котрі пурхотливими клубками перекочуються із куща на кущ, дзвінко цвірінкаючи і лопочучи мерехтливими крильцями.

Л. Кучма, Г. Удовенко, В. Горбулін у супроводі голови міста і глави провінції направилися до широко відчинених дверей. Ми поспішили за ними. І, о диво, лемент і цвіркотіння стихли, а за тим і геть затихли. Одразу за дверима починався зал. Це був навіть не зал, а гігантських розмірів аудиторія, довжелазні лави якої починалися від низу, за кілька

приміщення, розраховане, мабуть, на людей вісімсот-дев'ятсот, ущерб було заповнено дітьми. Світлокосі і смаглявовиді хлопчики та дівчатка у білих українських вишиванках. Зору відкрилася такої неймовірної краси і сили картина, що при згадці про неї у мене завжди на очі самі собою навертаються сльози. Це були маленькі, чарівливі і неповторні у своїй милій свіжості канадські українці. При появі київських гостей вони, як по команді, підвелися, а тільки останні із нас переступили поріг приміщення, заспівали незвичайну, як гімн величаву і водночас тужливу пісню «Ой, у лузі червона калина» — про червону калину, про рідну Україну. Сотні дзвінких голосів виводили слова:

Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Серце, здавалося, вискочить із грудей, кров шалено стукає у скроні, щемні почуття голубленої ніжності, піднесення пронизує все єство. А біле море вишиванок плює в ошелешену душу ще вищими емоціями:

Не хилися, червона калино — маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно — маєш добрий рід.
А ми тую червону калину підіймемо,
А ми нашу славну Україну, гей! гей! розвеселимо!

«Боже ж ти мій милий та любий, — стою і думаю, так це ж про них самих, оцих чарівливих дітей, ця возвишена, піднесена пісня -- про білий цвіт їх калинових кольорів вишиванок, про важку долю нашого невмирущого українського родоvodu, який ніжним, оксамитовим своїм цвітом засіяв усю землю. Аж сюди, у дикі прерії американського континенту залетів...»

Були бравурні виступи, щось мимрив і харамаркав бундючний із перепоею Кучма. Коли все неперевершене дійство вже мало скінчитися, я почув, як хтось злегка смикає мене за рукав. Оглянувся — і не повірив своїм очам! Позаду мене стояв Майкл-Антон Загривий, мій новий знайомий із врочистого застілля у готелі «Хілтон». У добротному костюмі, незабутня колюча щіточка густих вусів під картопляного вигляду носом, із чималою показною лисиною, яка примітно вилискує на світлі. Ми вийшли з приміщення і зупинилася за кроків чотири від входу. Майкл-Антон бере мене за руку і каже:

— Я порадився із своїм компаньйоном, і ми вирішили купити землю на, як його — вашому Фай..., Файфу...

— Файфурині, — допоміг я йому, відчуваючи, що цієї миті на мене начебто падає блакитне високе канадське небо. Смалкий сором звідкілясь

із середини болоче обпик усе моє ество. На вулиці було по-осінньому прохолодно, але я облився пекучим потом срамоти. «Як же ж це я міг так сплехувати, — блискавкою пронеслося в моєму сполоханому мозку, — та що там сплехувати — елементарно пошитися в дурні! Адже добродушний і щирий чоловік беззастережно повірив моєму невдатному жарту!.. Це ж він кинув усі свої справи, взяв квиток на літак і прилетів сюди, услід нам, аж у далекий від столиці Отави Саскатун... Моя легковажна, кручена, джанджуриста витівка дорого йому коштувала...».

Я горячково, як вуж на пательні, подумки шукав вихід із тупикової ситуації. Міркував, як пом'якшити становище, роз'яснити все, залагодити, владнати глупу ситуацію, коли якраз цієї миті діти закінчили співати гімн України, і з дверей гостинного приміщення прямо на нас зненацька вийшли Л. Кучма і глава провінції. Кучма, глянувши на мене, весело якось так, аж потішно знічев'я, сказав:

— А ви про що тут змовляєтесь за дверима?

Не знайшовши раптово, що відповісти, я спроквола випалив:

— Так ось наш канадійський друг запитує, як йому придбати триста гектарів української землі...

Кучма зупинився, ступив два кроки назад до нас із Майклом-Антоном, і ми мимоволі разом із ним опинилися у щільному колі людей, телевізійних камер, які супроводжували його. Глава держави сказав:

— Із таким питанням приїжджайте до нас через роки три. Я готовий вас особисто зустріти, — звертаючись до мого знайомого, враз заявив Л. Кучма. — Тоді вирішимо. Зараз ми ув'язуємо ці питання законодавчо. У нас же знаєте, яка Верховна Рада — хочуть, щоб Президент перед ними на колінах ходив із кожним законопроектом. Ви ж самі добре знаєте, якими насправді є ми всі, істинні українці. Кожен хоче мати булаву... Приведеш його до мене, — враз наказав мені Л. Кучма.

Розвернувся і пішов. Я дістав свою візитівку, вручив її усміхненому і звесілому канадському Майклу-Антону Загривому. Ми щиро і подружньому наостанок обнялися. «Обов'язково зателефоную», — були його останні слова.

Я, хрестячись на ходу, дякуючи Господу Богіві за те, що знайшов для мене рятівний вихід із лоскїтливої ситуації, щодуху кинувся до автомобілів української урядової делегації, які вже від'їздили зі стоянки.

«Господи, казав собі подумки, це ж треба такому статися, замало не продав мій райський Файфурин... Парадокс, та й годі — від такої okazji мене врятував не хто інший, як Кучма...» І смішно, і грішно було на душі.

1994 рік. Перший офіційний візит глави української держави до Канади. Олександр Горобець і Георгій Козаков із УТ-1 беруть інтерв'ю у Леоніда Кучми.

Серце завжди то завмирало, то немилосердно колотилося під сорочкою, коли я подумки повертався до тієї миті, коли сіромашний Майкл-Антон неждано-негадано постав переді мною. Ні, Загривий не зателефонував. Але мені, повірте, понині хочеться щиро і доземно вибачитись перед тим чоловіком... Можливо, навіть не стільки за те, що хоча насправді непередбачувано все так скоїлося, начебто ненароком, без будь-якого умислу, а виходить, усе-таки обманув я Майкла-Антон, і довелося довірливому панові Загривому чимало потратитись на пустопорожні, безпредметні перельоти сюди-туди понад Канадою. Та й не за те, що земля в Україні тієї пори іще не продавалася, а я, невдало пожартувавши із довірливим чоловіком, завів його в чималий блуд. А за те, передусім, що ні за які гроші у світі, ні за які милостиві блага не міг я навіть віртуально віддати, реалізувати йому свою чарівливу, благоліпну і незрівнянну Фату Моргану, яку десятиліттями виносив, виколиса, викохав у власній душі, свою потаємну мрію і загадкову, неперевершену філософську зорю — Файфурин. Місце, де за моїми щирими приватними переконаннями у далекі часи стояв Чурилів замок, один із поважних форпостів майбутньої української держави. Який і понині застається для мене найчарівнішим місце на землі.

ХТО Ж ВОЛОДІВ НАШИМИ ЗЕМЛЯМИ ДО ЖОВТНЕВОГО ПЕРЕВОРОТУ?

Земля-годувальниця віддавна тривожить душі людей. За неї відбуваються головні суперечки на білому світі. За неї спалахнуть війни, заради неї вибухають революції. Мені вдалося розшукати цікавий документ, датований 1914 роком. Це список землевласників Ямпільського повіту Подольської губернії. Ось він, із викладкою того, хто і скільки десятинами землі володів та в якому населеному пункті нашого закутку Поділля. Через кілька літ, після жовтневого 1917 року перевороту у Петрограді, саме ці люди стануть пограбованими, обкраденими, найбільш гонимими. За те, що вони були хазяями землі.

«Александрович Антон Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
Александрович Казимир Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
Александрович Станислав Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
Андріяш Феодосій Гаврилович, 447 дес., с. Бабчинці;
Бабинский Северин Леонардович, 353 дес., д. Андреевка;
Балашева Мария Григорьевна, 1618 дес., д. м. Комаргород;
Балашев Николай Петрович, 2610 дес., с. Рахны-Лесовые;
Беннет Анна Павловна 912, дес., с. Александрова;
Билинский Иосиф Степанович, 502 дес., с. Вилы-Яругские;
Бнинский Роман Романович, 2374 дес., м. Джурин;
Богданович Екатерина Ананьевна, 233 дес., с. Копыстырин;
Боголюбова Екатерина Андреевна, 142 дес., с. Вилы-Яругские;
Бургардт Ан. Алндр., 142 дес., с. Молчань;
Виноградская Мария Николаевна, 121 дес., с. Великая-Руссава;
Виноградская Ольга Николаевна, 121 дес., с. Великая-Руссава;
Виноградский Александр Николаевич, 731 дес., с. Великая-Руссава;
Виноградский Николай Николаевич, 731 дес., с. Великая-Руссава;
Витковская Олимпиада Александрова, 269 дес., г. Ямполь;
Городецкий Николай Васильевич, 113 дес., с. Пирогов;
Горякова Мария Николаевна, 393 дес., с. Еленовка;
Гошовский Юлиан Константинович, 130 дес., с. Вятровка;
Грембовский Андрей Филиппович, 107 дес. с. Новая-Мурафа;
Грохольский Фаддей Генрихович, граф, 2732 дес., с. Антоновка и др.;
Гурский Георгий Юлианович, 291 дес., д. Пороги;
Гурский Марьян Иванович, 228 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
Гурский Марьян Юлианович, 291 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
Гурский Юлиан Иванович, 228 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
Дедевич Семен Игнатьевич, 278 дес., с. Тарасовка;
Джуриловский Степан Устинович, 673 дес., д. Садки;
Дерсевиль Степан Константинович, 261 дес., с. Паланки;
Дерсевиль Яд. Фом., 316 дес., с. Пасынки;

Длугский Иосиф Каетанович, 671 дес., Щучинцы;
Длугский Уразм Каетанович, 671 дес., Щучинцы;
Добржинская Ольга Леонардовна, 848 дес., г. Ямполь;
Довяковская Элеонора Фоминична, 356 дес., с. Писаревка-Волосская;
Домановский Иосиф Францевич, 300 дес., с. Иванковцы;
Доманский Антон Александрович, 119 дес., с. Качковка;
Думанский Ананий Васильевич, 370 дес., с. Пасынки;
Еловицкий Вацлав Игнатъевич, 979 дес., с. Рожнятовка;
Еловицкий Людвик Адольфович, 2589 дес., м. Черневцы;
Залеская Мария Эдуардовна, 894 дес., с. Грушка;
Звенгородский Людвик Юліанович, 258 дес., д. Лаврова;
Зелинская Станислава Петровна, 202 дес., д. Станиславовка;
Зелинский Вацлав Петрович, 214 дес., д. Станиславовка;
Зелинский Рич. Петрович, 528 дес., д. Дзыгов-Брод;
Кнотте Брунон Генріхович, 206 дес., с. Возниовцы;
Кнотте Отто Генріхович, 206 дес., с. Возниовцы;
Княгицкий Амвросий Ильич, 151 дес., с. Ярошенка;
Корди Феофан Андреевич, 726 дес., м. Красное;
Косаковский Иван Алексеевич, 141 дес., д. Подлесовка;
Коциевская Мария Николаевна, 508 дес., с. Юркова;
Красовский Казимир Климентъевич, 1523 дес., с. Березовка;
Кудрявцева Земфира Николаевна, 564 дес., с. Жолобы;
Кузнецов Дмитрий Дмитриевич, 1249 дес., с. Строинцы;
Левицкий Маврикий Витальевич, 137 дес., с. Копыстырин;
Липковская Каролина Владиславовна, 1219 дес., с. Володиевцы;
Ловицкий Константин Федорович, 108 дес., с. Бабчинцы;
Маньковский Иван-Люц Валеръевич, 3342 дес., с. Клембовка;
Маньковский Иосиф-Карл Эмерикович, 2210 дес., с. Юркова;
Маньковский Петр Валеръевич, 626 дес., с. Следзи;
Маньковский Урбан-Александр Валеръевич, 1482 дес., с. Писаревка-
Русская;
Масаковский Игнатий Станіславович, 798 дес., с. Рахны-Полевые;
Масс Аристарх Аристархович, 4673 дес., с. Дербчин;
Михайловский Фома Титович, 3197 дес., с. Яланец;
Молдавский Николай Константинович, 250 дес., с. Ефимовка;
Мончинская Клавдия Федоровна, 100 дес., с. Клекотина;
Ничко Елена Петровна, 196 дес., с. Малая-Руссава;
Новицкий Григорий Михайлович, 102 дес., с. Клекотина;
Неженцев Константин Петрович, 972 дес., с. Головоруссава;
Обезьянинова Наталья Дмитриевна, 2785 м. Томашполь;
Олиферов-Мануилов Владимир Моисеевич, 258 дес., с. Кобылецкое;
Ольшевский Конрад Андреевич, 219 дес., с. Лука-Молчанская;
Оржеховский Иосиф Юліанович, 574 дес., с. Буша;

Оржеховский Карл Юліанович, 574 дес., с. Буша;
Павловский Виктор Митрофанович, 317 дес., с. Бабчинцы;
Пак Мария Андреевна, 219 дес., с. Лука-Молчанская;
Перловская Ева-Юз. Адольфовна, 412 дес., м. Марковка;
Перловский Антон Станіславович, 580 дес., м. Марковка;
Перловский Владислав Михайлович, 280 дес., с. Вербова;
Перловский Иван Михайлович, 280 дес., с. Вербова;
Поповская Мария Иосифовна, 356 дес. м. Красное ;
Потоцкий Иосиф Станіславович, граф, 2191 дес., с. Антоновка;
Пребышевская Альбина Эдмундовна, 763 дес., м. Красное;
Раковский Флориан Людвикович, 3206 дес., с. Качковка;
Рамм Александр-Ев. Александрович, 1450 дес., с. Клекотина;
Регульская Люция Ивановна, 1303 дес., м. Горышковка;
Ренкампф Антон Михайлович, 613 дес., с. Великая-Косница,
Ямпольской вол. ;
Руссановский Артур Каетанович, 102 дес., с. Гришевцы;
Руцинский Александр Анатольевич, 107 дес., с. Копыстырин;
Сарнецкий Константин Титович, 734 дес., с. Гальжбиевка;
Симашко Валерий Дионисович, 217 дес., с. Стрельники;
Скоробогач-Богуцкий Феодосий Ильич, 304 дес., с. Тарасовка;
Сабонский Адольф Марцелевич, 1399 дес., с. Пеньковка-Мурафская;
Собанский Антон Михайлович, 848 дес., с. Рекечинцы;
Собанский Федор-Оскар-Михаил, 1359 дес., с. Зведеновка;
Собанский Феликс Людвикович, 1390 дес., с. Стена;
Ставинская Елена Фоминична, 159 дес., с. Пасынки;
Станкевич Юзеф Игнатъевич, 125 дес., м. Красное;
Старжа-Якубовская Теофила Адольфовна, 452 дес. м. Марковка;
Стругалевич Юлиуш Зенонович, 118 дес., с. Клекатина;
Таргонская Фекла-Эмилия Александрова, 194 дес., дер. Бушинка-
Краснянская;
Таргонский Адольф Вацлавович, 444 дес., д. Бушинка;
Таргонский Станислав Вацлавович, 444 дес., д. Бушинка;
Труфонов Владимир Владимирович, 111 дес., с. Копыстырин;
Урбанская Антонина Киприоновна, 326 дес., с. Черемошное;
Уроде Мария Степановна, 284 дес., дер. Пороги;
Урусова Ефросинья Константиновна, княгиня, 1026 дес., с. Вилы-
Томашпольские;
Хелминская Елена Владиславовна, 250 дес., с. Рахны-Полевые;
Хелминская София Адольфовна, 250 дес., с. Рахны-Полевые;
Хржановская Ванда Людвиковна, 563 дес., с. Дахталия;
Царюк Максим Якимович, 151 дес., д. Юльямполь;
Часновский Александр Викторович, 455 дес., с. Сапежанка;
Червинский Антон Августович, 981 дес., с. Политанки;

Шанявский Леон Людвилович, 120 дес., с. Бабчинцы;
Шереметьев Александр Дмитриевич, граф, 4941 дес., с. Тимановка;
Шмиль Франц Карлович, 114 дес., с. Гута-Молчанская;
Эльвангер Карл Иванович 399 дес., с. Кетроты;
Юнг Иоанн Каспарович, 170 дес., с. Мироновка;
Ярошинская Саломия Станиславовна, 4651 дес., м. Дзыговка;
Ярошинский Карл Йосифович, 2603 дес., с. Антополь».

Головна продуктивна сила Поділля столітньої давнини

Насамперед, давайте уточнимо, що ж таке десятина. Енциклопедичний російськомовний словник «История Отечества с древнейших времен до наших дней» пояснює, що десятина це «поземельная мера, равная 2400 кв. саженой (1,09 га, т. н. казённая десятина). В XVIII — начале XIX вв. употреблялась также владельческая, или хозяйственная десятина, равная 3200 кв. саженой (1,45 га). Церковная десятина, составлявшая десятую часть урожая или иных доходов, взималась с населения на нужды церкви».

Так ось, виходить, що власником земель у Джурині того часу був якийсь Бнінський Роман Романович, і володів він 2374 десятинами, тобто (якщо помножити на 1,45) 3442 гектарами орної землі. Утім, привожу я цей список повністю лише з тією метою, щоб кожному моєму читачеві стало

зрозуміло, хто напередодні революції 1917 року володів головною власністю подільського краю — землею.

Як бачимо, на 97 відсотків це була польська шляхта — Вацлави, Юліуші, Казимири, Юзефи та Єви. І не зустрінеш майже жодного українського прізвища, типу Іваненко, Петренко, Бушак, Гопало, Бруквач, Нечіпайло, Стороженко, Чорній, Мельник. Я вже й не кажу про таке холопське ім'я, як, скажімо, Горобець...

Ось чому й подільські селяни взялися за вила і коси, підтримали більшовиків, які голосніше всіх понад сто літ тому говорили про необхідність земельної реформи.

Ще знаходив я в архівах, готуючи матеріали до книги, згадку про те, що землями довкола Джурина володіла така собі Ванда Петрівна Сабанська, котра одночасно мала апартаменти у Кракові. А взагалі-то Сабанські — відоме у наших краях прізвище землевласників. Цей дворянський рід веде свій початок замало не від самої Золотої Орди.

Багато джуринян працювало на панів Сабанських, і залишки їх маєтків ще й понині стримлять із-під землі кам'яними уламками. У публічних справах, які знаходили відображення на сторінках преси XIX століття, знаходимо згадки про захоплення селянами «церковних земель містечка Джурина (1835–1863 рр.)». Виступи плебеїв завжди закінчувалися викликами жандармів, розправами над порушниками закону, судовими розглядами.

За даними 1861 року, в Джурині нараховувалося 245 дворів, в яких проживало 724 кріпаки. Відповідно до реформи, вони мали право викупити на 49 років 1754 десятини землі, за котрі належало щорічно сплачувати 2915 карбованців. Це були непомірні кошти для селян. Із архівних даних дізнаємося, що дещо згодом — 1897 року — проводився перепис населення. У Джурині нарахували дворів – 528, проживали у них 4617 осіб. Діяли: цукровий завод, цегельний цех, декілька млинів, 26 кустарних гончарних і кушнірних майстерень, 8 взуттєвих майстерень.

У селі відкрито однокласне училище. Держава на це виділила 226 карбованців, решту ж (420 карбованців) збрала община. Відомо, що 1909 року в ньому навчалося 120 учнів, усього ж цієї пори в селі мешкало 620 дітей шкільного віку. При цукровому заводі функціонував медичний пункт. Там прийом хворих робітників здійснювали фельдшер і санітарка. В селі ж медичного закладу не було взагалі.

Найбільше Джурин прославився у липні 1917 року: тоді люди обступили контору цукрового заводу і вимагали підвищення платні за обробіток бурякових плантацій. Вважається, що радянську владу в Джурині було встановлено в січні 1918 року, коли на загальних зборах утворили ревком. Однак уже в березні в село вступили австро-угорські війська. У першій половині квітня цього ж року селяни начебто самовільно відкрили склад і

заволоділи зброєю. Частина їх записалася до партизанського загону, яким у цих краях командував Ф. Ю. Криворучко.

Із давніх переказів можна зрозуміти, що джуринські селяни кілька разів 1918 року штурмували склад зі зброєю. Під час однієї із сутичок було вбито гетьманського приказного та двох вартових. Це, зрештою, призвело до бою між партизанами і австро-угорцями. Іноземці жорстоко розправлялися з гордими подоляками, пускали їм «червоного півня» на обійстя, одних розстрілювали, інших кидали до в'язниці.

Найбільше окупанти знущалися над ватажком джуринян П. А. Токарчуком, якого вислідили і полонили. Кажуть, це був відважний і талановитий чоловік, котрий умів згуртовувати довкола себе людей, володів навиками організації бойової оборони.

У листопаді 1918 року з наших країв нарешті остаточно було вигнано австро-угорців. Владу в Джурині встановила петлюрівська директорія. Панувала вона аж до 20 лютого 1920 року, лише один раз уступивши село на кілька тижнів Червоній Армії. Того ж таки 1920 року Джурин заповнили були й польські війська. І лише у липні 1920-го селом оволоділа Червона армія — аж на 71 рік...

То був далеко не однозначний час правління комуністами і їхніми прихвостнями. Багато ж вони попили людської крові. Але ще й досі не засуджені за це злодійство...

Історія стверджує, що Джурин за адміністративним поділом 16 століття входив до Брацлавського повіту, у 19-му столітті — до Ямпільського, за адмінподілом двадцятого — до Жмеринського і Шаргородського районів, певний час сам був центром одноіменного району.

1923 року було утворено Джуринський район. Як свідчать архівні дані, в селі тоді нараховувалося 1116 дворів, мешкало 4945 людей, працювало три промислових підприємства, діяло три водяні млини, дві крупорушки. У селі функціонували чотири початкових школи, сільський клуб, хата-читальня, дві амбулаторії.

Серед цивілізованих пам'яток нашої місцини історія згадує дві православних культових споруди на території села. Перша — церква Покрови, яку, за релігійними архівами, побудовано у населеному пункті 1764 року. Записи свідчать, що це була дерев'яна конструкція, в якій, кажуть, і запахи свічок та елею святіші, і світло в них падає якось по-іншому, мабуть, м'якше; у них проникливіше відчувається запах давності, старожитності. Такі церквиці видаються начебто інтимнішими за кам'яні. Можливо, у них навіть ближче до Бога...

Є згадка про те, що «1901 року дерев'яна церква Покрови була ветхою, в Джурині збирали кошти на нову кам'яну церкву».

На сьогодні в селі діє «церква Різдва Богородиці, збудована 1825 року у передмісті біля греблі — кам'яна, дах залізний». Так про це проголошують ті ж таки давні записи, збережені в церковних архівах.

За переказами односельчан, дерев'яна церква містилася у містечку. Мені здається, що навіть і я пам'ятаю ту древню, ветху давно не фарбовану споруду. Якщо не помиляюся, то поруч із нею стояв скособочений хлібний магазин, і хлопчиною я довго вистоював там у чергах за буханцем паляниці, вдивляючись у запилені віконниці споруди, яка своїми стінами буквально вросла в землю.

Якщо чесно, то й не знаю, чи так воно насправді було, а чи, можливо, просто наснилося таке...

1837 року в Джурині випробувано в роботі цукровий завод. Продуктивність його спочатку була зовсім невеличкою. Після реконструкції 1890 року за добу тут уже переробляли 3500 центнерів буржків. Наступна модернізація 1912 року дала змогу підвищити продуктивність до п'яти тисяч центнерів і виробляти за сезон 7200 тонн цукру.

Тривалий час директором цукрового заводу, якого запам'ятали люди і який багато зробив для розвитку виробництва, був П. М. Городинський, його помічником — О. В. Халфін, хіміком — Є. І. Ієрусалимський, бухгалтером — К. Лесневич.

Після революції завод націоналізували, і відновив він свою роботу лише 1926 року. Пізніше підприємство переробляло до 8500 центнерів солодких коренів за добу. Буквально у перші дні Другої світової війни будівлі цукроварні надзвичайно сильно постраждали від німецького бомбардування. Основна частина корпусів цукрозаводу перетворилася на непролазні руїни, величезні купи битої цегли, каміння і рваного металу. До них ніхто не доторкався протягом дев'яти років, оскільки було незрозуміло, чи взагалі реально відродити втрачене виробництво. Комісія фахівців, яка нарешті обстежила об'єкт, прийшла до остаточного висновку: відновлювати там немає що, буде значно легше, а головне, дешевше побудувати такий же завод в іншому місці. Тому на території колишнього цукрозаводу відкрили ремонтно-механічні майстерні, які з часом перетворено у машинобудівний завод з ремонтного обслуговування галузі цукроваріння.

ЧАС ПРОЛІТАЄ НАД НАМИ

Тут, гадаю, належить зробити невеличкий відступ від теми і сказати про таке. Мені добре відомо, що грамотні, досвідчені люди в Джурині давно силкувалися написати історію нашого села. Колись давно покійний сільський і компартійний активіст Чайковський показував мені сторінки зжовклого машинопису, де в густому ідеологічному місиві натхненно розповідалося про те, як селяни Джурина щиро вітали перемогу так званої Великої Жовтневої соціалістичної революції, себто, звичайного збройного перевороту. Як створювали комітети бідноти і колгоспи. Як організовували

перший сільський осередок ВКП (б). Як у клубі цукрового заводу виступав Якір. Як через село проходив зі своїм військом Семен Будьонний.

Мені не хочеться переписувати ті сповнені упередженості спогади людей. Оскільки більше всього, на жаль, вони змахують на історію розповсюдження соціалістичної ідеології більшовиків у наших краях, ніж на об'єктивну, неупереджену фіксацію фактів із життя сільської громади, з чого, власне, й повинна складатися реальна, а не зідеологізована історія нашого краю. Той, кому хочеться глянути на все крізь призму хворобливого марксистського світогляду, нехай знаходить відряду в перечитуванні на ніч тих жовтих сторінок, я ж їх вписувати до безхитрісної саги про рідне село не наважуюсь. Нехай це буде безпристрасний погляд на історію, без кольорових лєнінських окулярів.

А оскільки так, то належить сказати, що в історії Джурина є ряд спогадів про події Першої Світової війни, які відбувалися в рідних краях. Як не парадоксально це прозвучить, але навіть я маю спогад про відгомін тих достопамятних подій. На вулиці Шевченка, побіля Хрестаї мосту через річку Вовчицю, жив мій вуйко Клим на прізвище Горобець. Це, пам'ятаю, був старий дідуган, інвалід Першої світової війни, в якого ноги... не згиналися в колінах. Колись він придибав на тих своїй циркулях до нас в обійстя, і, випиваючи з батьком оковиту, зрошуючи скупую мужицькою сльозою хліб та сало, розповідав, як десь в Альпах німці потопили в крові їх відважну, безбоязну атаку. Наш односельчанин чи не один залишився живим після того оскаженілого, несамовитого бою, але легко пораненим упав перед самісінькими німецькими окопами.

Події відбувалися пізньої осені, на світанку. Після штурму на грішну землю вилився проливний дощ, а тоді подув рвучкий, шквальний вітер, і все почало неймовірно швидко замерзати, дубнути, леденіти. Солдат опинився замало не по пояс у калюжі, яка стала спершу густим холодцем, а потім намертво обтиснула бранця міцним сталевим панцером. Поворухнутися – означало видати себе, тут же бути прошитим чергою із кулемета, який пострілював буквально перед самим носом у солдата, за метрів десять від служивого. Тільки уночі вояк зумів штиком викопирсати, виколупати себе самого із льоду, і напівобмерзлим чурбаком ледве відповзти у бік своїх окопів, звідки його спостерегли свої і доправили до шпиталу.

Вижити вижив Клим Горобець, але став навіки калікою, оскільки ноги його омертвіли. Переступати, неначе на циркулях, із паличкою він своїми ногами міг, проте залишився фактично наполовину живим, як сам про те з болем розповідав моему батькові під хмільну чарчину. Нижня частина тіла його залишилася лише зовні проворною.

У документальних спогадах про імперіалістичну війну Джурина не один раз постає як місце жорстоких боїв з австро-угорцями і німцями.

Скажімо, в одному із архівних документів читаємо про російського генерал-лейтенанта Олександра Павлова: «Освіту здобув у Миколаївському кавалерійському училищі. Направлений до лейб-гвардії Гусарського полку, в якому служив до 1903. Учасник Китайського походу. З 10.5.1903 командир 1-го Нерчинського полку Забайкальського козачого війська, з яким брав участь у російсько-японській війні 1904-05 рр. З 4.9.1907 по 10.3.1910 – командир лейб-гвардії Уланського полку. На початку війни виконував відповідальні доручення з керівництва різними кавалерійськими формуваннями. За виграній у противника жорстокий бій 10.8.1914 біля села Джурин нагороджений орденом Святого Георгія 4-го ступеня (7.10.1914)».

Погодьтеся, що коли генерала удостоюють найвищої нагороди за певний бій, це, напевне ж, означає, що рубалися тут кавалеристи не на життя, а на смерть. І в бій ходила не одна сотня людей.

А ось у записках про Перший Уральський Козачий полк, які мені вдалося віднайти, вичитав таке: «В останніх числах вересня, під час запеклих боїв під селом Джурин за володіння висотами 270 і 386, полк у складі дивізії провів дві кінні атаки на наступ піхоти противника. Особливо зухвалою по своїй сміливості була атака козаків під командуванням командира 2-ї сотні сотника Н. А. Ліфанова. В результаті понесених втрат в попередніх боях у сотні залишалось всього лише 67 осіб. Загибель товаришів на їхніх очах, жагуче бажання помститися за них, тільки примножували сили козакам. У наказі командувача 7-ю армією № 106 від 5 лютого 1916 року про нагородження за цей подвиг на той час уже підосавула Н. А. Ліфанова орденом Святого Георгія 4-го ступеня говориться: «У бою біля села Джурин помітивши, що з цього села наступає противник, і що одна його рота залягла на південний захід від села, за власною ініціативою з трьома взводами в кінному строю (Ліфанов) врубався у ворожу роту, переколов і зарубавши частина її, чимало противників взяв у полон. Потім, повернувши фронт лівим плечем, під сильним рушничним і кулеметним вогнем атакував іншу роту, знищивши, відтак, частина цієї роти, частину особового складу знову ж таки полонив. Усього було взято в полон чотири офіцери, 110 нижніх чинів зі зброєю і один кулемет...».

У цій же книжці розміщено фотокопію художнього полотна невідомого митця, який начебто увіковічив подвиг 67 козаків, які біля села Джурин Ямпільського повіту перемогли німецький підрозділ, котрий був чисельнішим від нашого війська більш як удвоє. Так що маємо рідкісне історичне свідчення подій, котрі вершилися в околицях нашого населеного пункту, та ще й на художньому полотні. (Автор картини невідомий) 1914 рік.

На художньому полотні невідомого автора зображено епізод під час бою 1915 року між російськими і німецькими військами на південно-західній околиці Джурина Ямпільського повіту.

До речі, це не єдина відома картина, котра закарбувала оказії, які розгорталися в нашому рідному краї понад сто літ тому. 1911 року в історії української культури сталася znana подія. Київське видавництво «Час» розпочало випуск серії кольорових картинок, у вигляді поштових листівок з репродукціями ілюстрацій до українських народних пісень одеського художника, етнографа Амвросія Ждахи (1855–1927). Натхненником і замовником цієї унікальної роботи був не хто інший, як сам відомий український композитор Микола Віталійович Лисенко. Усього протягом трьох років цієї творчої плідної співпраці відомих людей було надруковано і випущено у світ 28 мініатюр. Виконані вони в техніці акварелі, з текстами та нотами популярних пісень.

Амвросій Андрійович Ждаха, потомок запорізьких козаків, народився в Очакові Миколаївської області, а мешкав і працював переважно в Одесі. Автор робіт до ілюстрації «Нового Заповіту», «Іліади», творів Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова, Євгена Гребінки. Він же оздоблював одне із видань «Кобзаря» Тараса Шевченка. Особливо вдалим виявилися роботи Амвросія Ждахи до повісті польського історика та письменника Равіти Францішека (справжнє прізвище — Гавронський) «При битій дорозі». Саме з цього циклу Микола Віталійович Лисенко, надзвичайно закоханий у наш подільський край, відібрав для листівок картину, яка називається «Випадок між Джурином і Борівкою». На полотні, як не важко зрозуміти, зображені бурхливі події, які, мабуть, стосуються бойових дій часів Коліївщини: на картині бачимо рішучого кіннотника з оголеною шаблею в бойовій атаці, а також волову тачанку, яка в упряжці разом із круторогими з неймовірною швидкістю летять із гори.

Амвросій Ждаха «Випадок між Джурином і Борівкою».

Вельми жаль, що не вдалося мені розшукати самої книги Равіта Францішека (Гавронського) «При битій дорозі», ніякої згадки немає про неї і в Інтернеті. Мене переконували в тому, що вона й досі, на жаль, не перекладена українською з польської. Але можна чітко уявити, що твір розповідає про наші краї, оскільки інша картина Амвросія Ждаха цього циклу називається «На ярмарку в Шаргороді», ще одна — «У корчмі в Немирові», а «Похорон Гриця» — неначе змальована з Джурина давніх часів.

Припускаю що і Равіта Гавронський, і неодмінно ж сам Амвросій Ждаха побували в селі над Джуркою. До того ж відомо, що Равіта Францішек (1845–1930) є автором тенденційних досліджень «Історія гайдамацьких рухів» (1899–1901), «Богдан Хмельницький» (1908–1909) та «Українська козаччина в Речі Посполитій» (1923), повісті «Пан гетьман Мазепа» (1888). До речі, здається мені, що назва книжки польського історика і письменника «При битій дорозі» була нав'язана доскональним вивченням біографії і творчості саме гетьмана України Івана Мазепи. Саме в Мазепи є знамениті віршовані слова: «Ой, горе тій чайці, часяці небозі, що вивела часнята при битій дорозі». Тому припускаю, що назва твору польського історика походить саме від цих слів. Хто може, нехай заперечить...

Проаналізувавши твори, не важко здогадатися, що Равіта Францішек (Гавронський) в своїй праці «При битій дорозі» малює картини того, чого найбільше побоювалися поляки в українцях — незборимого гайдамацького духу, негасимої ідеї Коліївщини. Вона зводилася до схильності бунтівних українців грабувати і знищувати панів. У польській літературі тих часів фігурувала думка, що чернь, втрапивши страх перед владою Речі Посполитої, піддається своїй корисливій, пожадливій, дикунській розраді, нападає на польських велителів, які роз'їжджають у своїх справах битими путівцями. Тільки так можна прокоментувати картину «Випадок між Джурином і Борівкою».

ЛИСТІВКА.
Почтовая карточка. — Carte postale.

Місце для марки.

Місце для листа.   Адреса.

Жертуйте на пам'ятник Т. Шевченкові у Києві!

Український артист-малює Амвросій Ждаха.
Малюнки до історичної повісті: «При битій дорозі».
Зустріч Гордія Грива з гайдацьким ватажком.

Склад в крамниці «Час» у Києві.

23

Handwritten notes:
3/5/57
25/0
1/2/8

Це також листівка Амвросія Ждахи з розділу «При битій дорозі».

Насправді ж Коліївщина почалася святочним проголошенням повстання проти польської шляхти в Мотронинському монастирі (нині Черкаська область) на Зелені Свята — 29 травня — 18 травня (за новим стилем) 1768 року. Але підготовка до повстання, згідно з дослідженнями польських і українських сучасників, тривала кілька літ. Організатором і керівником повстання став запорожець Максим Залізняк, який 1767 року прибув із 18-ма козаками до Мотронинського монастиря й тут облаштував притулок. Аби замаскувати свою справжню мету, Залізняк записався разом із товаришами в послушники, які нібито готувалися поступити в монахи. На Зелені Свята 1768 року в Мотронинському монастирі зібралася велика кількість прочан. Після Богослужіння перед церкву заїхало кілька возів із зброєю — переважно з ножами — і кількадесят кінних козаків. Максим Залізняк зачитав спеціальну відозву, відому в переданні під назвою «Золота Грамота», із закликом до всенародного повстання проти польських окупантів України й відновлення Гетьманщини. Після цього один із священників відправив молебень і посвятив ножі заколотників.

Центром осілої поліаків в тогочасній Україні була Умань. Іван Гонта був одним із сотників двотисячної козацької міліції Потоцьких в цьому місті. Формально нею командували три польські полковники. Однак усі, включно з київським воєводою Салезієм Потоцьким, якраз сотника Гонту вважали повноважним комендантом всієї козацької міліції. Саме під його орудою проти повстлих було вислано велике військо. Не дивно, що українець Іван Гонта побратався із українцем Максимом Залізником. Козаки всі до одного пішли за своїм отаманом. А 22-го червня 1768 року в Умані під гарматні і крісові постріли святочно проголошено відновлення Гетьманщини. Правобережна Україна знову мала сати вільною, самостійною державою під проводом гетьмана Максима Залізняка. На звільнених теренах запроваджувався козацький лад, встановлювалася українська адміністрація. У вишколеному військовому таборі біля Умані під проводом полковника Івана Гонти сформовано нові повстанські загони, які вирушили на захід і північ, щоб звільнити від поляків Поділля, Галичину, Волинь і Полісся. Хвилі повстання докотилися навіть до Закарпаття.

Однак, як відомо, радість була передчасною. Нищівний удар повстанню прийшов звідти, звідки ані повстанці, ані їхні провідники ніяк не сподівалися: з Москви. Уявивши свою неспроможність протиставитися переможним ударам коліївського повстання, як засвідчує польський сучасник, «польський уряд удався, отже, із проською про поміч до московського уряду і її одержав». «Усмирення, — признає відверто польський історик, — здійснювалося московською зброєю». За дорученням московського уряду, що не менше, ніж поляки, був наляканий відновленням самостійної гетьманської України на Правобережжі, під кінець червня 1768 року на зайняту українськими повстанцями територію ввійшли великі частини московської армії.

У результаті зради москвичів у полон до них потрапили і Залізник, і Гонта. Московіти заарештували дружину і чотирьох малолітніх дітей полковника Івана Гонти. Почалися невимовні страждання. Є відомості про те, що після арешту Івана Гонту везли саме через Джурин. Тоді всіх жителів нашого села буцімто зігнали у центр подивитися на закривавленого, закованого в клітці бунтівного поводиря. Під охороною московських військових частин поляки доставили крामольного полковника до головної квартири польських військ у містечку Серби (нині Гонтівка) біля Могилева над Дністром. Тут після нещадних тортур йому було зачитано присуд польського військового суду в Кодні (населений пункт під Житомиром), згідно з яким смертна кара повинна була виконуватися протягом 14 днів: упродовж перших десяти діб із живого тіла Гонти мали щоднини дерти по поясу шкіри, 11-ої доби — відтяти обидві ноги, 12-ої — обидві руки, 13-ої — із живого ще полковника вирізати серце, а вже 14-ої — відрубати голову. Після цього поставити в різних містах України 14 шибениць і на кожній повісити по шматку тіла Гонти, а під Могилевом (нинішнім Могилів-Подільським) настромити на палю голову заколотника. Однак польський міхоноша Браницький скоротив диявольський присуд, не в змозі особисто знести виду тортур. Він наказав третього дня відтяти Гонті голову й решту присуду проводити вже на обезголовленому трупові.

Усі мемуаристи підкреслюють, що Гонта вів себе під час тих звірських катувань надзвичайно мужньо: він не стогнав, не прохав помилування, а ще й посміхався, коли з нього дерли шкіру. На допиті при інквізиційних стражданнях гордо заявив: «Знаю, за що гину, тому не жалію!».

Народ увіковічнив ім'я свого мудрого і сміливого командира: неподалік Джурина, у Могилів-Подільському районі, з'явилося село Гонтівка колишні Серби. Є згадки, що нашими краями в буремні революційні часи «гуляли» не лише червоні козаки, але й армія Української народної республіки. Ці краї прикривав так званий Буковинський курінь. У розповіді про це на сайті за адресою: www.exlibris.org.ua/buk/r01.html читаємо: «Далі стрільці Куреня у взірцевому порядку та дисципліні наступали на Вербівці, Муровані Курилівці, місто Копайгород, Джурин, Ялтушків, Мар'янівку (...) Одним куренем 9-й полк зайняв станцію Рахни, решта ж полку залишилася в с. Джурин, як резерв дивізії...»

Восени 1921 року окупаційною владою в Україні було влаштовано перший штучний голодомор. Своєю жорстокістю й цинічним ставленням до людського життя — у першу чергу, до українців — більшовики спонукали українських селян до відчайдушного супротиву. Напівозброєна та напіводягнена похідна група Армії УНР ринулася на допомогу повстанцям. Але сили Червоної Армії переважали. Воїни УНР, серед яких було немало і вихідців із Джурина, змушена була розподілитися на окремі бойові групи. Одна із них, під керівництвом генерала-хорунжого Юрка Тютюнника, у складі якої був і робітник Джуринського цукрового заводу Нечипір

Стародуб, потрапила у полон під селом Базар (тепер Народицького району) Житомирської області. 360 українських вояків Армії УНР відмовилися служити Москві, за що з 21 по 23 листопада 1921 року були піддані катуванням, а за тим і розстріляні. Перед стратою вояки гордо співали гімн України, закарбувавши свій подвиг й свої імена у героїчну історію визвольних змагань Української Нації.

Аж до 1923 року Джурин входив до Жмеринського повіту Подільської губернії. Якою була ситуація в тодішніх селах, можна зрозуміти із уривків історії Жмеринського району, які мені вдалося розшукати.

Так, 4 березня 1921 р. в Жмеринці відбулось урочисте свято юнацтва: програма включала демонстрацію, мітинг і спектакль. Повідомляється, що цього дня було зібрано 741 135 крб. на допомогу голодуючим. 25 серпня 1921 р. жмеринські комсомольці провели день допомоги голодуючим, зібравши 1000 пудів хліба та випустивши газету «Молодь — голодуючим». До 24 лютого 1922 р. від Жмеринського повіту надійшла така допомога на користь голодуючих: хліб — 117 тисяч пудів, гроші — 20 млн. 173 тис. крб. У звіті комісії про грошові надходження до фонду допомоги голодуючим говориться, що до 1 березня 1922 р. Жмеринський повіт здав 68 млн. 258 тис. крб. Були тут і кошти, зібрані в Джурині.

Особлива увага зверталась на евакуацію дітей. На 16 листопада 1921 р. на Поділля прибуло 6800 дітей з голодуючих губерній. У Жмеринці було сформовано санпотяг №159, яким прибули діти з Поволжя. У лютому 1922 році у Жмеринському повіті оголосили тиждень допомоги голодуючим дітям. Частина безпритульних приписали до окремих сіл, дворів, організовували рухомі дитячі ясла.

Із 1921 року Радянський уряд оголосив нову економічну політику, що почалася зі скасування продрозверстки і проголошення натурального податку, дозволу приватної торгівлі і використання найманої праці. По суті ж справи, продрозверстка не припинялась. Тим часом по селах продовжувалась справжня війна — селяни виступали проти політики уряду, вірні лєнінці взялися за втихомирення бунтівників. 15 травня 1921 року у всі губернії України надійшла телеграма з позначкою «таємно». У ній було записано: ««З усіх кінців України доносяться відомості про зростаючий контрреволюційний рух у вигляді активних дій проти частин Червоної Армії і радянських загонів. Зростання їх з кожним днем збільшується і широким розмахом охопило Україну, зокрема, Поділля. За своїм характером ці загоны прийнято називати «бандами». До числа губерній, особливо охоплених бандитами, відноситься Поділля».

Щоб допомогти радянській владі утримувати порядки в селах, було утворено комнезами, в тому числі, у Джурині. Восени 1921 року в Джурин з повіту надходить циркуляр із вимогою утворення «застави». У приписці до інструкції зазначається, що «Застави несуть наступну службу:

1. Ловлять дезертирів і сільських бандитів.

2. Опитують всіх незнайомих, які з'являються в селі.
3. Проводять розстріли тих, кого не можна розстрілювати в селі привселюдно».

Згідно з Постановою Раднаркому від 19 квітня 1921 р. в Джурині утворено «трійку», такий собі місцевий дикунський трибунал. Члени «трійки» (за переказами старожилів, їх начебто в селі було навіть декілька) допомагали органам радянської влади збирати в селищі податки, а також «призначали відповідачів» за будь-які прояви бандитизму. В архівах збереглися документи, які регламентували роботу таких бузувірських «трійок».

«1. Відповідачі призначаються з розрахунку один на двадцять хат.

2. Не зараховувати в відповідачі бідних селян.

3. Жоден випадок прояву бандитизму не повинен залишатися безкарним. У випадку вбивства або поранення в селі бандитами представника Радянської влади, червоноармійця або члена комнезаму розстрілюється з відповідачів подвійне число. Питання, хто саме, визначається жеребом, який тягнуть усі відповідачі.

4. У разі приховування тіл убитих, кара подвоюється.

5. Якщо вбивство відбувається на території поміж селищами, відповідають відповідачі двох селищ.

6. Усе майно відповідачів, які втекли, конфіскується.

7. Нарівні з відповідачами покарання несуть громадяни, в будинках яких знаходили притулок бандити.

8. Відповідачі, які представили Радянській владі заарештованого ними бандита або надали допомогу в розгромі банди, переводяться в кандидати. При повторному наданні допомоги владі звільняються зовсім від відповідальності.

9. Рядовий бандит, який потрапив в банду по необізнаності своїй, може заслужити прощення видачею ватажків... »

У телеграмі Раднаркому України Подільському Губчека 26 квітня 1921 року говориться, що селянство Подільської губернії надзвичайно агресивне до органів влади, звичним явищем є вбивства радянських працівників, що збирали податки, червоноармійців та міліціонерів. У зв'язку із цим ставиться таке завдання: «Встановити у всіх містах і селах місце знаходження близьких родичів бандитів: матерів, дружин, дітей, сестер, братів. Повідомити населення, що в разі повторення вбивств ці заручники будуть розстріляні».

Як свідчать архівні дані, 7 січня 1925 року в Джурині виникає перша сільськогосподарська артіль під назвою «Труд-надія». Перший ТСОЗ — «Червоний орач». А вже 1930 року в нашому селі було шість артілей. Як і повсюдно в Україні, в Джурині вельми болюче відбувався процес розкуркулення заможних селян і утворення колгоспів. За переказами, цю справу в нашому селі очолював відомий партійний активіст, голова сільської ради У. Шейвейхман.

І понині серед літніх односельчан гуляють страшні перекази про жорстокість новоявлених інквизиторів, які, виконуючи партійні доручення, буквально усе до зернини вимітали зі столів односельчан, прирікаючи їх на голодну смерть. Моя сердечна мати, розповідаючи про ті жахливі часи, про нелюдські вчинки членів лиховісних трійок, завжди стиха плакала, втираючи сльозу краєчком біленької хустини, якою пов'язувала голову.

«Ой, знали б ви, що ж вони витворяли ті Шейхмани, — казала. — Ходили з ломами і лупали підлоги у хатах, і городи переривали, вишукуючи ями із зерном. І до твого діда Феофана приходили. Я маленькою була, але добре пам'ятаю ту страшну оказію. Нелюди...»

Якось уночі партійний опудало У. Шейвейхман, перепоясаний лискучими шкіряними ремнями, із «групою підтримки» прибув у сім'ю А. Й. Яковишина. Дружину господаря, двох малолітніх хлоп'ят і дівчинку, аби не плуталися під ногами, силоміць і з побоями викинули на тріскучий мороз, заборонивши їм одягтися і взяти теплі речі з собою. Оголосили, мовляв, усе, що є в хаті і обійсті, конфіскується радянською владою. Бандюки – червоні активісти посадили всіх домашніх на сани і повезли у безвість страшної, холодної, голодної ночі. Відтак, сім'я А. Й. Яковишина, простого джуринського селянина, який виділявся тим, що старанніше інших вів своє господарство, усьому умів дати лад, була етапована аж до Сибіру, начебто за куркульські настрої.

Доморошені «комісари» сподівалися, що сім'я «неблагонадійних» односельчан десь безслідно згине у просторах «снежної родини». Але якось малолітні брати Яковишини вижили і, пройшовши через горнило неймовірних випробувань у сталінських таборах, одного дня несподівано повернулися в Джурин. Можна лише здогадуватися, що творилося в душах цих людей, коли вони побачили, що члени тогочасних «трійок» і далі продовжували верховодити в селі. Кінець цього розкуркулення був такий.

Одного дня тіло У. Шейвейхмана, зашите у мішок, знайшли у річці. «В опусті», — кажуть у Джурині. Це те глибоке місце, що знаходиться нижче машинобудівного заводу, під мостом, де вода Джурки падає з підмурівка. Хто вчинив цей кривавий злочин — слідство встановити не зуміло. Через багато років після тих подій люди почали говорити, що начебто котрийсь із постраждалих братів десь обмовився, що «то Божа кара знайшла червоного кримінальника, який, вислужуючись перед радянською владою, гріховно знущався над людьми і ні в чому не винними дітьми...».

Так, за все у житті треба відповідати... 1930 року було ліквідовано Джуринський район, село ввійшло до складу Шаргородського району. Цієї пори в Джурині з'явилася МТС. У тридцять роки через село прокладено вузькоколіяку, споруджено залізничну станцію. Відкрито кар'єр із видобутку стінових блоків із черепашника. З'явилася багатофахова промислова артіль із надання побутових послуг. 1934 року в Джурині відкрито середню школу. Тієї пори в Джурині діяло п'ять бібліотек.

ЧОРНА ХМАРА ГОЛОДОМОРУ

Жахлива сторінка життя Джурини – роки Голодомору. Коли дослідники говорять про жахливу смугу смертей українців 1932–33 років, мається на увазі період із квітня 1932 по листопад 1933-ого. Саме за ці 17 місяців, тобто приблизно за 500 днів, в Україні загинули мільйони людей. Пік Голодомору прийшовся на весну 1933 року. Ось жахлива статистика цього часу: в Україні тоді від голоду вмирало 17 людей щохвилини, 1000 — щогодини, майже 25 тисяч — щодоби. Найбільш постраждали від безхліб'я колишні Харківська і Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська). На них припадає 52,8% загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8–9 і більше разів.

У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий природного у 5–6 разів. У Донбасі — у 3–4 рази. Фактично, голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України. В таких же масштабах голод спостерігався у тих районах Кубані, Північного Кавказу та Поволжя, де жили українці.

Дослідники називають різні цифри загиблих під час Голодомору: 5, 7, 9 та 10 мільйонів. Але у будь-якому випадку йдеться про МІЛЬЙОНИ безневинних жертв. З урахуванням непрямих жертв (за приблизними підрахунками) Голодомор забрав життя 14 мільйонів людей. Причиною суцільного мору стала ПОЛІТИКА сталінського (московського) режиму щодо українців як нації і, зокрема, щодо селян як класу. Головною метою організації штучного голоду був підрив соціальної бази опору українців проти комуністичної влади та забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення. І тому коли РФ нині злостиво та сердито заявляє, що, мовляв, голод пори 1932–1933 років спостерігався і в інших регіонах Радянського Союзу, не лише в Україні, то те, що творилося в наших краях тієї злочинної пори, не йде ні в яке порівняння з іншими бідами великого СРСР.

Українці кривавим сталінським режимом були оточені на вимирання щільним непрохідним кільцем кримінальників із військ НКВС. Щоб ніхто, не приведи Боже, не вирвався за чорний пояс Голодомору, не врятувався...

У кінці 2018 року Конгрес і Сенат США, а ще 1989 року — Міжнародна комісія юристів офіційно визнали Голодомор 1932–33 років актом геноциду проти української нації. Офіційні документи з приводу Голодомору прийняли вже десятки країн світу, а першими це зробили Бельгія, США, Канада, Аргентина, Іспанія.

Ще живі люди, які пам'ятають Голодомор і можуть розповісти про нього. Ще зберігається шанс засвоїти урок історії не заочно, за підручниками, а через безпосередній контакт зі свідками тієї трагедії. Однак з кожним місяцем і роком така можливість зменшується. Голодомор

віддаляється у часі і для когось, можливо, здається менш актуальним. Проте його страшний спадок продовжує тиснути на нашу свідомість, почуття.

Забути це не можливо і не потрібно. Думаю, що необхідно залучити до процесу переосмислення Голодомору весь народ України. Через кожні п'ять, десять років зробити це буде важче і важче. Тому про цю трагедію на повен голос маємо казати постійно.

Ось чому у книзі я надаю слово живим учасникам тих страхітливих подій, жителям Джурина, які пережили Голодомор:

«Ілля Семенович Черній, 1922 року народження:

— У той час я майже не виходив на вулицю, бо був тяжко хворим. У мене в дитинстві було слабке здоров'я, я часто хворів... Те, що я хворів, зіграло для мене немало, батьки розуміли, що без їжі мені не вижити, тому, не додаючи моїм брату і сестрі, намагалися виділити харчів більше мені. Я постійно пив гарячу воду з медом, мати на щось цінне виміняла у пасічника кілограм меду. Вона постійно тримала коло мене діжечку, в яку потрошку добавляла меду — так, ніби він уже закінчується, якщо хто б прийшов за продуктами. А основний запас закопували десь в льоху за клунею.

Їли ми з розтертих зерен, заправлену водою з сухими петрушкою та щавелем так звану «похльобку», А коли почав лише танути сніг, ми виходили у поле зі старшим братом, збирали минулорічну траву для кози, яка була у сусіда. Майже ні у кого не було тварин, а лише у нього, він зберіг її, мабуть, по родинних зв'язках з поважною людиною в сільраді.

Коли ми приносили йому траву, сусід давав нам трохи сироватки, ми її не пили, а несли додому, де ділили порівну усім. Коза жила у нього в хаті, він її дуже беріг, бо боявся, що вкрадуть.

Весною, коли в колгоспі почали сіяти, то в селі почались обшуки, фактично видирання у людей того, що залишили вони на засів. *Записав Дмитро Кулібаба 2002 року.*

Зінаїда Никифорівна Черній, 1928 року народження:

— Мати ходила періодично та вимінювала на свої подушки і перини картоплю та зерна кукурудзи. Так до весни у нас в хаті майже нічого не залишилось з того, що можна було винести на обмін. На весну мати навіть своє взуття обміняла на купку цукрових буряків, з яких зробила гідку кашу, котру ми їли досить довго вперемішку з якоюсь корою.

Здається, що йшли в їжу і засушені коров'ячі відходи, які виривали з-під снігу і розварювали вдома на вогні. Кидали в ці помії ще шелеху від пшениці, яка постійно залазила в зуби та приставала до піднебіння, я навіть замало не померла, коли поперхнулась цим харчем.

На вулицю нас рідко випускали, кажучи, що якщо ми самовільно відкріємо двері, то нас з'їдять, це дуже лякало малечу.

Записав Дмитро Кулібаба 2002 року.

Галина Федорівна Ненич, 1920 року народження:

П и т а н н я: — Які, на Вашу думку, могли бути причини голоду?

В і д п о в і д ь: — Насамперед великі податки, які забирала влада урожаєм... Приходили люди з сільради та вимагали віддати їм продукти. Документів не мали. Застосовували репресивне висилання до Сибіру.

П и т а н н я: — Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

В і д п о в і д ь: — Ні.

П и т а н н я: — Як люди боронилися?

В і д п о в і д ь: — Ніхто не боронився. Люди страшенно боялися активістів...

П и т а н н я: — Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

В і д п о в і д ь: — Можна. Але коли вже знайдуть, то це вже була абсолютна виселка...

П и т а н н я: — Хто і як шукав заховані продукти? Як їх називали?

В і д п о в і д ь: — Діяли так звані спецзагони. Приходило 5–6 чоловік... З ломами, шворнями... А ховали (продукти) лише куркулі, переважно в лісі, на городах, у потайних місцях.

П и т а н н я: — Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

В і д п о в і д ь: — Давали, але небагато. Лиш би не померли...

П и т а н н я: Забирали лише продукти харчування чи й інші речі — одяг, рушники, худобу тощо?

В і д п о в і д ь: — Забирали все. Хати залишалися голі.

П и т а н н я: — Що таке «Закон про 5 колосків»? Чи чули Ви про нього?

В і д п о в і д ь: — Не чула.

П и т а н н я: — Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

В і д п о в і д ь: — О, ні, ні в якому разі не дозволяли... Це суворо було заборонено. За таке – тюрма...

П и т а н н я: — Хто охороняв поля, колгоспні комори?

В і д п о в і д ь: — Найманці з села.

П и т а н н я: — Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

В і д п о в і д ь: — Ні, не хотіли. Але людей змушували до цього...

П и т а н н я: — В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

В і д п о в і д ь: — Приходили до кожного по-різному; і вдень, могли нагрятися вночі... Вони ж пани-хазяї...

П и т а н н я: — Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

В і д п о в і д ь: — Сиріт держава забирала в інтернат.

П и т а н н я: — Хто не голодував у селі і чому?

В і д п о в і д ь: Голова колгоспу, в кого була велика рідня.

П и т а н н я: — Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

В і д п о в і д ь: — Допомагали лише рідним, якщо мали чим.

П и т а н н я: — Які засоби вживали до виживання?

В і д п о в і д ь: — Їли, що могли, навіть людей... Їли всі ягоди, що були в лісі, гриби, горіхи. Кору не їли. Листя їли з вишні, липи. Було заборонено полювати.

П и т а н н я: — Чи можна було щось купити у містечку чи виміняти?

В і д п о в і д ь: — Можна було виміняти, якщо було на що міняти. Був (голод у містах).

П и т а н н я: — Скільки людей померло від голоду? Чи є такі відомості?

В і д п о в і д ь: — Померло дуже багато. Навіть у селі мерців хоронили щодня по декілька.

П и т а н н я: — Чи відомі випадки людодіства у вашому селі?

В і д п о в і д ь: — Були. Але про таке не можна було говорити.

П и т а н н я: — Де і хто хоронив померлих від голоду?

В і д п о в і д ь: — Ховали на місцевих цвинтарях...

П и т а н н я: — Кого ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

В і д п о в і д ь: — Винною була радянська влада.

Записано В. В. Антипенко 2003 року

Іван Петрович Стороженко, 1921 року народження:

П и т а н н я: — Які, на Вашу думку, могли бути причини голоду?

В і д п о в і д ь: — Причиною були величезні, непосильні податки на людей та колгоспи. Влада забирала все, що було у селі, вивозила до Москви та Ленінграда..

П и т а н н я: — Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

В і д п о в і д ь: — Спецзагони.

П и т а н н я: — Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховування, приміром, зерна?

В і д п о в і д ь: — Мабуть, були.

П и т а н н я: — Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на вилучення продуктів?

В і д п о в і д ь: — Приходило біля шести чоловік та забирали все цінне.

П и т а н н я: -- Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

В і д п о в і д ь: — Висилали до Сибіру. Страшнішого вже не було. Хіба що розстріл на місці...

П и т а н н я: — Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

В і д п о в і д ь: — Так, мали.

П и т а н н я: — Як люди боронилися?

В і д п о в і д ь: — Ніяк. Вони були затравленні.

П и т а н н я: — Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

В і д п о в і д ь: — Мабуть, можна... Бідним не було що ховати.

П и т а н н я: — Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

В і д п о в і д ь: — Давали картоплю, горох, гречку, але в малій кількості.

П и т а н н я: — Забирали лише продукти харчування чи й інші речі — одяг, рушники, худобу тощо?

В і д п о в і д ь: — Забирали все. Нічого не залишали.

П и т а н н я: — Що таке «Закон про 5 колосків»? Чи чули Ви про нього?

В і д п о в і д ь: — Це повна заборона збирати колоски після покосу.

П и т а н н я: — Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

В і д п о в і д ь: — Ні, ні.

П и т а н н я: — Хто охороняв поля, колгоспні комори?

В і д п о в і д ь: — Найманці.

П и т а н н я: — Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

В і д п о в і д ь: — Ні, не хотіли. Казали, що якщо не йдеш до колгоспу, то все конфіскуємо... І виконували свою пересторогу...

П и т а н н я: — В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

В і д п о в і д ь: — Переважно вдень. 3–4 рази на тиждень (приходили)...

П и т а н н я: — Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

В і д п о в і д ь: — Майже всі сироти вмирали.

П и т а н н я: — Хто не голодував у селі і чому?

В і д п о в і д ь: — Не голодували ті, хто забирав добро у людей...

П и т а н н я: — Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

В і д п о в і д ь: — Ділилися між собою лише родичі.

П и т а н н я: — Які засоби вживали до виживання?

В і д п о в і д ь: — Приховування їжі, продуктів про запас. Від родичів з міста отримували посилки. (Їли) гриби, листя кукурудзи, лободу. Їли листя з липи, вишні, шиповник. Полювали на зайців.

П и т а н н я: — Чи можна було щось їстивного купити у місті чи виміняти?

В і д п о в і д ь: — Не можна було, оскільки у людей не було грошей...

П и т а н н я: — Скільки людей померло від голоду? Чи є такі відомості?

В і д п о в і д ь: — Відомостей нема...Ці дані завжди скривалися владою і внутрішніми органами.

Питання: — Де і хто хоронив померлих від голоду?

Відповідь: — Родичів ховали у дворі, на місцевих цвинтарях...

Питання: — Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей у пору голоду?

Відповідь: — Ті, хто забирав останній хліб.

Питання: — Чи Ви знаєте, що таке торгсин?

Відповідь: — Так називало те, коли награбоване в селах продавали в містах.

Записано В. В. Антипенко 2003 року

ЖИТТЯ ПІД ПРАПОРОМ ТРАНСНІСТРІЇ

Неподалік від нашої хати, на Причепилівці, жив сивовусий дід Іван Цуркань із тихою, непримітною дружиною. Були вони на кутку якимись потаємними і аж ніби відлюдкуватими. І те мене часто по-дитячому дивувало. Практично у кожній хаті побіля нас було багато голосистої малечі, а вони якось начебто аж потай і непримітно жили тільки вдвох. Ніхто до них не приходив і вони нікуди не з'являлися. Жили мовбито в тумані. Нічому не раділи, ніколи не веселилися.

Колись мати мені розповіла, що тієї миті, коли німецькі літаки надлетіли бомбити Джуринський цукровий завод, то єдиний син Цурканів купався із хлопцями у ставку. І ось начебто пацани із води почали кричати, погрожувати пілотам, показувати їм у небо дулі та голі зади, і начебто котрийсь із ворожих літаків проплив над самим ставом понад кучматими вербами і скинув лише одну-однісіньку бомбу. Синок Цурканів тут таки, у воді, і загинув.

Це була, здається, єдина жертва в Джурині від бомбардування за всю Другу світову війну. Але вона приголомшила, буквально морально розчавила сім'ю наших сусідів. Від цієї втрати батьки не могли оправитись до кінця своїх днів.

За причілком нашої хати було обійстя Сайчуків. Там жив директор, а потім беззмінний завуч місцевої середньої школи Дмитро Микитович. Так ось, на війну пішов його рідний брат і не повернувся, пропав безвісти. Мій вуйко, батька рідний брат — Тимофій Макарович Горобець — подався добровольцем на фронт. Вдома лишилося троє хлопців, двоє дівчаток. Десь поміж Яссами і Бухарестом вони, брати, зустрілися із батьком моїм на фронтівому марші. Нашвидкуруч поговорили хвилин із п'яток, обнялися по-чоловічому скупко і розбіглися, доганяючи свої піхотні батальйони. У наступному бою Тимофій загинув. І ніхто не знає, де могила його.

А на село насунула чорна хмара окупації. Джурин увійшов до складу так званої Трансністрії. 18 серпня 1941 року в місті Бендери між Німеччиною і королівською Румунією (правив там тоді король Михайл), її союзницею по війні проти СРСР, була підписана угода, за якою територія України між Дністром і Південним Бугом (в тому числі, південна та південно-західна частини Вінницької області) стала підпорядковуватися Румунії. Утворилося генерал-губернаторство Трансністрія (Задністров'я).

Проте німці своїм союзникам на цій території віддали в підпорядкування не все. Скажімо, крупний залізничний вузол станція Жмеринка, за домовленістю Адольфа Гітлера та Іона Антонеску, як важливий стратегічний об'єкт залишився у підпорядкуванні нацистів. А ось саме місто Жмеринка і район були віддані на поталу румунам. Столицею Трансністрії спочатку було місто Тирасполь, але згодом, після того як німці 16 жовтня 1941 року нарешті оволоділи важливим форпостом на Чорному морі, столицю Задністров'я було перенесено до Одеси.

Трансністрія формально не входила до складу Румунії. Німеччина надала Румунії лише мандат на управління цією окупованою територією та на її економічне використання. Адміністрація генерал-губернаторства складалася переважно з румунів, представники місцевого населення призначалися лише на низові посади. Території румунської зони окупації відділялися кордоном від інших українських земель. Главою Трансністрії був цивільний губернатор окупованих територій Алексяну Георге (1897–1946) — син правителя Румунії маршала Іона Антонеску і румунський політичний діяч. До цього він працював професором права Бухарестського університету. Вважається, що Георге провадив жорстку окупаційну політику, спрямовану на пограбування міст і сіл України та був організатором масового геноциду українців (усього замордовано понад 278 тис. осіб) і депортації населення (до Румунії та Німеччини вивезено 56 тис. осіб).

Алексяну Георге активно насаджував політику румунізації захоплених українських територій, видав накази про заборону вжитку української мови, виконання українських пісень, виступив організатором «наукового інституту Трансністрії», який мав стати оплотом румунізації захоплених територій. Територія Трансністрії ділилася на 13 жудеців (повітів), до яких входило 64 райони. Їх очолювали претори. Органами окупаційної влади в містах стали примарії. На території Трансністрії опинилося 15 міст, 72 містечка, 2 468 сіл.

За станом на 1 січня 1943 року тут на площі 39 776 квадратних кілометрів проживало 2 236 226 людей. Цікава деталь. На всіх окупованих територіях німці запровадили спеціальні марки — Reichkreditkassenscheine (відомі в скороченні як RKKS). Вони нібито навіть прирівнювалися в банках фатерланду до рейхсмарок — офіційної валюти нацистської Німеччини. Але на території Трансністрії в обороті одночасно були RKKS, рейхсмарки, румунські леви і Державні казначейські білети СРСР — карбованці (рублі).

А за дрібну монету слугували виключно радянські копійки. Офіційне співвідношення серед валюти було встановлено таке, що один RKKS дорівнював 10 карбованцям-рублям або 60 левам.

Ціни, розповідають, стрибали то вгору, то вниз. Для цікавості приведу вартість деяких товарів першої необхідності у Трансністрії 1943 року. Після того, підкреслю, як 1942 рік видався доволі врожайним, кілограм цукру (нормованого) коштував 3 RKKS, ненормованого — 20 RKKS; кілограм масла нормованого — 6 RKKS, ненормованого — 30.

Найнижчими ціни в Трансністрії були восени 1942-го після збору багатого врожаю. Тоді кілограм ковбаси на ринку можна було придбати за 8, а сала — за 22 RKKS. Сніданок у скромному ресторані коштував від 3 до 4 RKKS, а в дорогому (із горілкою) обходився в 25 RKKS.

Одразу після Сталінградської поразки німців ціни на продовольство, текстиль, взуття, паливо різко зросли. У кінці літа 1943-го масло коштувало вже 90, сало — 80, цукор — 40, а хліб 10 RKKS за кілограм. В останні дні окупації буханець хліба сягав і 300 рейхсмарок.

Однак із переказів старших людей відомо, що на відміну від тих українців, які пережили фашистську окупацію, жителі Джурина на території Трансністрії почувалися більш-менш вільотно. Перед вступом окупаційних військ у село тодішні керівники села і шести тутешніх колгоспів роздали людям зерно з колгоспних складів, організували евакуацію великої рогатої худоби у тил СРСР. Якщо німцями з окупованих територій до фатерланду вивозилося все добро, в тому числі, робоча сила, аж до чорноземів, то румуни вели себе більш цивілізовано. У межах Трансністрії тяглову силу і сільськогосподарський реманент залишили у селян, землю ж обробляли спільно, в колишніх колгоспах, щоправда, ці колективні підприємства стали називатися народними господарствами. Для підтримання порядку обирався староста села і керівники колективних господарств. За такої організації співжиття румунам було зручніше вивозити в свій край частину зібраного врожаю та награбоване добро.

Окупанти стверджували, що колгосп за умов окупації цілком корисна справа: звели жниво в одне місце, обмолотили його й експортували врожай за Дністер. Жителі села на своїх обійстях тієї пори могли утримувати корів, свиней, дехто навіть розжився на коней, іноді володів і парою їх. Люди сплачували румунській владі податки. Нові хазяї вимагали із десяти сільських дворів здати окупантам одну корову. Інші дев'ять сусідів платили господареві за подаровану окупантам рогату леви — румунські гроші. У жнива, коли селяни возили снопи до молотарки, метикуваті їздові надійно зашалоували свої гарби дошками, начебто для того, щоб зерно не просипалося дорогою.

Розповідали, що такий кмітливий чоловік кине сніп на хуру та б'є, б'є по ньому вилами, нібито виганяє із нього мишей. А в обід чи ввечері приїжджає додому, потайки згортає намолочине зерно для себе. Одне слово,

в окупантів можна було вкрати і зерно, і фураж. А джуриняни на це були неабиякі мастаки. Але коли такий ловкач уже попадався румунам із своїм хитрим вивертом, то багатів циганкувати окупанти не шкодували. За кожну провину нові хазяї нещадно били. Не на одному джуринянину і сорочка, і шкіра лопалися.

Мій покійний дядько Євдоким Сайчук колись розповідав, що румуни були нікудишніми вояками й господарями. Полюбляли самогонку і наших жінок, які залишилися без нагляду. А забавлятися грішним ділом їм було з ким, оскільки на початку війни пройшла масова мобілізація чоловічого населення на фронт. Щоправда, частина із забраних на воєнну м'ясорубку невдовзі потайки повернулися додому, оскільки їх військові частини, поспішно сформовані, тут були вщерть розбиті ударним моторизованими частинами німців. Одначе в селі з'явилося чимало і вдовиць, і тих, хто вважав, що чоловік навряд чи повернеться будь-коли додому, оскільки війни тривають роками.

Румунські вояки рискають по ринках Трансїстрїї, відбираючи товар у зубожїлого населення.

— Знаєш, — випиваючи чарчину сивуватої бурячанки, дід Євдоким хитро прискалював одне око і, аби не почула його дружина тітка Гафія, поклавши скаблученого пальця на носа і щербатого рота, тихо казав мені, — це діло дуже тонке і секретне. Румуни не тільки били, але й гладили. Ги-ги-ги! Декого навіть так нагладжували, що й руминенята по селу залишилися. Але про це я тобі нічого не казав, дивись цього не напиши десь,

бо діти нічого не винні, – застерігав старий Євдоким. – Та й мами їхні, мабуть, теж — молодими були. А молодість, знаєш, буйна пора, свого вимагає... Та й румини теж гарні хлопці були...

Ще дід Євдоким розповідав, як двоє джуринських хлопців взяли гвинтівку у п'яного румуна, котрий заснув на посту, і подалися в кар'єр на Лису гору стріляти. Молодий окупант прокинувся і почав плакати, белькочучи про те, що пан комендант буде його нещадно бити за втрату зброї. Селяни допомогли знайти завойовнику гвинтівку, оскільки під гарячу руку могли постраждати і юнаки, які вирішили позабавлятися румунською зброєю.

У сімдесяті роки минулого століття в партійній пресі чимало писалося про начебто діяльність підпілля на території району. Одним із керівників та організаторів його вважався задушевний і чемний чоловік — Іван Дементійович Маліванчук, беззмінний керівник МТС у наших краях, а за тим і однієї з кращих у Радянському Союзі Шаргородської райсільгосптехніки. Сухотілий, непосидючий і вельми жвавий, він до своєї партизанської слави ставився вельми скептично і практично відмовлявся говорити на цю тему. Особливо ж, коли робити це не приписувалося певними партійними дорученнями. Либонь тому, що хвалитися доморощеним месникам особливо не було чим. Бути героями їх, схоже, призначили партійні вожді. Проте одного разу, коли я йому вже, очевидно, цим надзвичайно дошкулив, сказав:

— Запам'ятай, Сашку, що за румунів наші люди не надто страждали. Ти ж поглянь, у твоєму рідному Джурині так звані підпілляники вбили румунського солдата. Хоча як там насправді було — важко сказати. Якби таке сталося на території, окупованій німцями, то, напевне, фашисти не залишили б у живих півсела. А тут, бачиш, обійшлося. Когось там до буцегарні жандарми зтягли, тумаків надавали. А що ж мали по голові гладити?

— Це — по-перше, — констатував відвертий і чесний Іван Дементійович. — А по-друге, у мене є офіційні дані румунської канцелярії і наших статистичних органів за довоєнні і повоєнні роки. І коли їх співставити — хоча про це я тобі, запам'ятай, нічого не говорив, — то 1942 року на території нашого рідного з тобою Джуринського району (І. Д. Маліванчук був родом із Калитинки, що входила до складу нашого району) урожайність виявилася найвищою за всі роки цього століття. Чому? Та тому, що порядок у селі і на полях був! Усі під румунською нагайкою ходили. Даруй, але іноді для нашого брата це більше потрібно і за солодкого пряника, і навіть за премію чи почесну грамоту...

В'ЯЗНІ ДЖУРИНСЬКОГО ГЕТТО

Як відомо, за законами Російської імперії євреї могли проживати в Україні, але не мали права поселятися на російських етнічних територіях. Доля розпорядилася так, що вони змушені були осаджуватися в невеличких містах і містечках. Особливо багато їх знайшлося на просторах вінницького Поділля — у тих містечках, які володіли Магдебурзьким правом. Тобто, правом активно торгувати із зовнішнім світом.

Ось дещо з історії джуринських євреїв.

«1765 р. у Джурині нараховувалося 35 єврейських будинків, де мешкало 84 людини, усі вони приписані до громади Мурафи. За переписом 1775 року в містечку було євреїв: 65 чоловіків, 69 жінок, 14 хлопчиків, 10 дівчаток, а також крім членів сімей домовласників, двоє людей прислуги. У 1852 році в містечку трудилося 26 євреїв-ремісників, які реалізовували продукції у сукупності на 350 рублів на рік. У 1853-му громада Джурина мала синагогу і «молитовну школу» (1004 прихожанина), рабином громади був р Меір Глейц. 1863 року губернське начальство, виконуючи закон про обмеження числа синагог і «єврейських молитовних шкіл» (на кожні 30 єврейських будинків належало не більше однієї «молитовної школи», а на кожні 80 – не більше однієї синагоги), намагалося одну з них закрити . У 1871 р. єврейське містечко нараховувало 292 будинки. 1889 року єврейська громада, що налічувала 1320 осіб, мала дві синагоги, а на початку ХХ ст. – три.

За родом занять серед євреїв значну частку становили ремісники, багато іудеїв працювали на цукроварні (споруджена у 1880-х рр.), на цегельному заводі, який запустили в дію на початку ХХ-го століття. Євреї села володіли понад тридцятьма лавками, аптекою і аптечними складами, заїжджим двором, позаяк містечко стояло біля поштового тракту Могилів – Вінниця, Брацлав. Лікар-єврей завідував лікарнею при цукроварні.

За даними перепису 1921 року в Джурині працювало дві сільських ради – українська і єврейська. У кожній з них обліковувалося понад 2,5 тисяч громадян.

У тридцятих роках минулого століття в селі було утворено шість колгоспів, один із них з громадян єврейської національності. Називався він – «Союз єврейських хліборобів».

Пригадую, що мої батьки підтримували доволі дружні стосунки із сім'єю Нухима і Сарі (прізвище їх не пригадаю), які мешкали в містечку. Контакти були настільки тісними, злагідними, що якимось батько з матір'ю ходили до них зустрічати новий рік, і мати потім, чув, не раз хвалилася тим, що в Нухима вперше посмакувала горілки-казьонки. Коли в нашій хаті траплялася матеріальна скрута, мати завжди казала, що піде до Нухима й Сарі позичити грошей, оскільки краще них ніхто труднощам нашим не зарадить.

Старі євреї і справді завжди приходили на виручку. Борги мати повертала натуральними продуктами — картоплею, іншою городиною, свіжими яйцями, курми, іноді потаємно вигнаною самогонкою, якою наші знайомі, схоже, теж нишком приторговували. Пам'ятаю, що мати мене іноді посилала за синькою, голками, шпильками і іншим дріб'язком до друзів-євреїв.

Дядько Нухим був кравцем. Він шив усе і для чоловіків, і для жінок. І мені зладнав перший у моєму житті піджачок, перелицьований із батькового. Я тоді був, очевидно, у класі шостому, зовсім ще хлопчиною, але дядько Нухим, обміряючи мене, ставав на стільчик, бо був низенького зросту і дещо згорблений. На шиї у нього завжди висів жовтий потертий сантиметр, а на котромусь із пальців руки поблискував золотавий наконечник, яким він, схоже, натискав на голки. Дядько Нухим завжди вітав мене дуже щиро, привітно і неодмінно пригощав цукерками в дорогій обгортці. Мати казала, що він спеціально для мене їх купував, через те що, дуже любив дітей. Його рідні хлопчик і дівчинка згинули в джуринському гетто, і вони із тіткою Сарою щотижня відвідують їх могилки на окопиську (єврейському цвинтарі) за селом.

Я з малолітства любив ходити з матір'ю у містечко і обов'язково заходити до дядька Нухима і тьоті Сари. Це були дуже щирі і привітні люди. За переказами моїх батьків, вони прибилися в Джурин звідкілясь із Буковини. У війну потрапили в джуринське єврейське гетто. У кожного до того були свої сім'ї з дітьми. Але тут всі їхні рідні вимерли, дехто із них був начебто навіть розстріляний. Нухим і Сара якимось дивом вижили, побралися і залишилися в Джурині мешкати назавжди. Побіля могил своїх рідних та близьких.

Не так давно вийшла у світ книжка рабина, ученого та єврейського письменника Юліуса С. Фішера «Трансністрія: забуте кладовище». Це хвилююча розповідь про те, що відбувалося в гетто румунського генерал-губернаторства.

Автор пише, що «румунські війська, діючи спільно з «фахівцями» айнзацгрупи D і місцевими колаборантами на півдні нашої країни, дивували навіть німців своєю жорстокістю, продажністю та віроломством — вони навіть не засипали землею тих, кого вбивали; продавали трупи місцевим селянам, які здирали з них одяг; могли продати й живих євреїв, якщо знаходилися покупці. І сьогодні важко зрозуміти, чому так багато румун принизили себе до скоєння страшних злочинів і при цьому вважали, що все начебто гаразд, життя буцімто вдалося...».

Ось як описує Джуринське гетто одна із його в'язнів Лідія Трактірщик, яка нині мешкає в Ізраїлі:

— Я народилася в Кимпулунзі, невеликому мальовничому містечку в Румунії. 1941-го мені виповнилося 18 років. 28 жовтня 1941 вийшов наказ вислати всіх євреїв з міста. Одну з наших п'яти кімнат відразу зайняв начальник поліції. Він сказав, що всі речі в квартирі повинні залишитися незайнятими і можна винести з собою тільки найнеобхідніше, по 25 кг на людину.

Усю ніч я пакувала те, що можна було взяти. А на ранок на станції нас чекав товарний вагон для транспортування худоби. Ось у цьому битком набитому людьми вагоні без вікон, без води і туалету нас замкнули, і так ми їхали три доби до міста Атаки на березі Дністра. В дорозі люди божеволіли, вмирали.

Коли ми прибули в Атаки, дізналися, що всіх місцевих євреїв загарбники вбили. Ми бачили в розграбованих будинках написи на ідиш: «Євреї, прочитайте по нам Кадиш!», «помстіться за нас!».

Потрібно було перебратися через Дністер в Могилів-Подільський, — продовжує свою оповідь жителька джуринського гетто. — Міст зруйнований. Пором був всього один, а людей на березі стояло стільки, що очима не можна було охопити всього того видива. Батько наш кутив, і за цигарки, які він зберіг у дорозі, паромник перевіз нас на той берег без черги. Була страшна холоднеча. Потрібно було шукати нічліг і укриття — всіх євреїв зганяли до табору. На кілька ночей вдалося зняти кімнатку, за яку ми платили по 40 марок на добу. А потім тато знайшов німця з машиною, який погодився перевезти нас в Джурин. Батько тоді віддав свій дорогий швейцарський годинник «Омега» і моє золоте кільце.

Так, власне, ми й потрапили до єврейського містечка Джурин. Там був рабин Каральник, який нас прихистив. Нашу сім'ю поселили в маленькій кімнаті без грубки. А морози були страшенні, наступала найхолодніша зима 1941-го. На мені тільки туфлі. Ми змайстрували маленьку бляшану грубку і палили в ній. Я ходила з татом в ліс по дрова, ноги мої були всі в страшних ранах. Потім Ківа, який став згодом моїм чоловіком, запропонував нам кімнату в своєму будинку, більш простору, ніж та, де ми жили раніше. Він був партизаном і допомагав нам продуктами і грошми.

Євреїв, депортованих з Буковини, помістили в неопалюваній Джуринській синагозі. Люди вмирали від холоду, голоду, тифу, у всіх були воші. Трупи вивозили возами. Страшно згадувати, що творилося... Але й забути його не можливо...

По прибутті в Джурин я перехворіла тифом, але змогла вибратися з лабет смерті. А довкруги був страшний голод, не було що їсти. Одного разу до нас поселили єврейську дівчинку, яку врятував німецький капітан. Він врятував її від розстрілу в Немирові, коли вона вже стояла над ровом, і привіз в Джурин, так як там не вбивали євреїв. Румуни, на відміну від німців, не влаштовували масових вбивств іудеїв. Вони зганяли нас в гетто, змушували працювати, могли і розстріляти в якості покарання за проступок, але все-таки був шанс вижити.

Цей німецький капітан часто відвідував дівчинку і привозив продукти. Одного разу він сказав, що їде в Румунію і може привезти нам що-небудь. Ми дали йому адресу нашого брата в Бухаресті, який через цього капітана передав гроші. Тоді ми змогли зняти кращу квартиру і купити продуктів. Українці дуже нам допомагали. Окремі з них навіть розмовляли на ідиш. Коли нас зганяли на роботу в поле, саме вони мене навчили копати картоплю і брати її додому так, щоб цього не помітили поліцаї. Завдяки цій картоплі і кислим яблукам нам вдалося вижити. У 1944 році в містечку Джурин прийшли росіяни — це було щастя. Вони були вражені, побачивши живих євреїв, яких усюди поголовно знищували. Відступаючи поспіхом, есесівці не встигли з нами розправитися.

1945 року мої батьки, брат і сестра повернулися до Румунії, а я залишилася в Джурині з Ківою, за якого вийшла заміж. Думала, що потім зможу виїхати до Румунії, але радянська влада закрила кордони, і я залишилася на 40 років в цьому містечку далеко від своєї сім'ї...».

А ось спогад про перебування в Джуринському гетто Давида Барштейна:

«... Я, молодша сестричка і мама знімали крихітну кімнатку в селищі Джурин Вінницької області. Жили бідно. За десять днів до війни сестру, випускницю 7-го класу, відправили до тітки в Херсон. У суботу я послав їй по пошті підручники, а в неділю – війна. Через місяць німці зайняли наше село. Все сталося так раптово, що призваних до армії навіть не встигли забрати на фронт.

Джурин тоді ділився на дві частини: поселення українців і поселення євреїв. На єврейській території німці відразу влаштували гетто. Будинки євреїв оточили, втеча каралася розстрілом. Німецькі офіцери набрали поліцаїв з числа українців і відчували себе, як на курорті, – розгулювали по селу в трусах і ловили поросят.

У вересні 1941-го гетто передали в розпорядження румунських військових частин. Румуни зажадали контрибуцію. Єдиною нашою цінністю було жіноче пальтечко зі складочкою на спині. Його видала школа

в якості допомоги бідності. Ось я і відніс його. В цей же час в гетто потягнулися на підселення буковинські і бессарабські євреї. Ті, що з Бессарабії, були ще біднішими місцевих. Буковинські євреї здавалися селянам капіталістами – занадто багато вони привезли скарбу.

Буковинці за хабарі зуміли домовитися з румунами, щоб їм дозволили іноді влаштувати базар. В цей день на територію гетто заходили українці і міняли їжу на речі. Євреї вимінювали горохове борошно, пекли з нього коржі з гіркуватим присмаком і кожен день чекали, що їх почнуть розстрілювати.

У базарний день деякі сміливці, засукавши штани, аби зовнішньо бути схожим на місцевих селян, виходили за межі гетто. Тікати звідти не мало сенсу – всю іншу територію займали німці, а вони куди більш жорстоко розправлялися з євреями.

Одного разу до нас пробрався хлопець з сусіднього гетто. Там він дивом залишився живим і втік. Він уже стояв голий на краю рову, але його не розстріляли. Педантичні німці дотримувалися розпорядку робочого дня – розстріли вели хвилина в хвилину тільки до п'ятої години вечора. Таким же чином врятувалася і ще одна жінка з дітьми – вони теж виявилися у рову о п'ятій годині вечора. Їй з дітьми вдалося в ніч тікати і потайки проникнути в гетто Джурина.

Тут теж було дуже голодно і не менш страшно, але поки що румуни в євреїв не стріляли. Я перехворів на висипний і черевний тиф. Мене виходила мама. У 42-му мене відправили на роботу – весь сезон насипали дорогу. У 43-му відвезли в концтабір під Тульчин. У таборі копали торф крихітними лопатками, стоячи по коліно у воді в глибокій ямі. Через місяць я і четверо моїх товаришів втекли з табору в своє гетто в Джурині. Там було більше надії вижити. Нас шукали. Ми ховалися по підвалах, горищах та сараях аж до березня 44-го року.

Після звільнення з гетто я опинився на фронті. Пройшов з боями Румунію, Угорщину, Чехословаччину, Австрію. Нагороджений орденом «Вітчизняної війни» II ступеня та медаллю «За відвагу».

1949-го одружився на Поліні Нокоган, яка перебувала в тому ж таки Джуринському гетто, що і я. Їй було тоді 20 років. Я більше не зустрівся зі своєю молодшою сестричкою. Її разом з усім тітчиним сімейством, до яких вона приїхала в червні 1941-го, розстріляли в Херсоні ... »

У знаменитій книжці І.Альтмана «Голокост і єврейський опір на окупованих теренах СРСР» мовиться: «Керівництво юденратів всіляко сприяло профілактичним і санітарним заходам. На території Трансністрії найбільш ефективно працювали медичні підрозділи жмеринського і джуринського гетто. Смертність в'язнів була тут найнижчою в Трансністрії (лише 9% від чисельності єврейського населення). В цілому ж в умовах гетто рівень смертності в'язнів перевершував в 4-10 разів смертність решти населення ... ».

Той же І. Альтман у розділі «Голокост і церкви» пише: «... Надання раніше конкретної допомоги з боку євреїв своїм сусідам, наприклад, у період голоду в Україні, також було стимулом для відповідних благородних дій. Відомі випадки допомоги євреям як подяка за їх підтримку в роки сталінських репресій. Так, українські жителі невеликого села Джурина на Вінниччині вирішили допомогти євреям, які в роки колективізації заступилися за місцевого священика ».

Понад десять років тому у Тель-Авівському видавництві «Терра Інкогніта» вийшла друком книга колишнього малолітнього в'язня джуринського гетто, шкільного вчителя з м. Кузнецьк Пензенської області Росії Якова Хельмера «Повість про пережите». Там широко змальовано життя Джурина в воєнні роки. Дитяча пам'ять єврейського хлопчини вкарбувала багато цікавих деталей тогочасного життя, стосунків українців та євреїв, румунів і євреїв. Це справді надзвичайно хвилююча оповідь про те, як люди, котрі волею долі опинилися в Джурині, намагались вижити в страхітливій війні. Книжку презентовано влітку 2007 року в Ізраїлі на зустрічі учасників Джуринського гетто (є там така громадська організація!) у містечку Ашдод.

ОБІРВАНА ПІСНЯ

На мене особисто вікопомна радянсько-німецька війна своїм жахливим полум'ям війнула у травні 1966-го. Тоді я якраз закінчував десятий клас школи. Це був час якогось особливого піднесення. Можливо, тому, що я сам був тоді молодий та буйний! Але водночас і тому, що стало дещо вільніше, доступніше із хлібом насущним. Покоротшали черги за ним, а головне — в буханці більше не домішували кукурудзи та гороху. Мати більше не посилала мене займати чергу до магазину, аби купити паляницю на світанку.

Разом із хлопчиками-підлітками на Причепилівці ми викопали ями під електричні стовпи і самотужки зарили їх. Деревину під стояки виділи колгосп. Приїхали електрики, вкрутили крочки під ізоляційні ляльки, натягнули дроти. Не передати, яке то було велике щастя — побачити осяйну лампочку в рідній хаті!

Пригадую, я цілий вечір вибігав на вулицю і здаля та зблизька дививлявся, як виглядає освітлене вікно нашої простої сільської хатини на подільському пагорбі... А яке невимовне було щастя — дожитися до першого телевізора! Побачити у власному домі «Голубий вогник» чи неперевершений колись «Клуб кмітливих і винахідливих», а особливо ж, дивитися, що називається, живо, із власного ліжка, незабутні хокейні баталії, коли на лід виходили команди СРСР—ЧРСР, СРСР—Канада або Швеція... Це була якраз пора великого хокею.

Трохи раніше, мабуть, року 1963–1964-го, перший телевізор у Джурині з'явився у школі. І помилуватися цим дивовиськом ми із Васею Гавазіюком доволі часто паляндрували пізно вночі, години другої-третьої нової доби, повертаючись додому лише під ранок. Нас приваблювали неперевершені репортажі з чемпіонату світу із Отави чи якогось іншого міста Канади, які транслювалися у прямому ефірі, а це означало, що глибокої ночі, коли на тому кінці планети був лише надвечірок, нам потрібно було валяндатись у центр села за три кілометри від домівок. Ми припасали на ніч старі галоші, драні гумові чоботи і неспішно мандрували з Причепилівки, обов'язково ж нічними левадами понад річкою, просвічуючи собі дорогу таким мерехтливим і сморідним смолянником.

У цьому теж була особлива казкова романтика, втіха, незрівнянний і привабливий кайф. Село все спить, а ми, одухотворені неймовірним видовищем, повертаємося додому...

Усіма технічним засобами в школі керував учень старших класів Мишко Трач. Це був невисокого зросту, уже із ранньої юності лисуватий молодик, якого, здається, знали всі, як і його батька, званого сільського колія кабанів. Жили Трачі у самому центрі села, поруч із новозбудованим сільським будинком культури. Але юнак, схоже, і днював, і ночував у школі, настільки був він прив'язаний до свого гнізда. Воно знаходилося біля самого входу до приміщення навчального закладу. Саме там облаштувалася технічна «каптьорка» вельми «продвинутого» у радіотехніці Михайла Трача — шкільний радіовузол. Бодай заглянути до нього, не кажучи вже про те, щоб переступити поріг цього святого місця, для нас, школярів 7–8 класів, було великим щастям. Адже саме звідтіля керувався процес зняття звуку із платівок, там народжувалися і звідти розносилися на всю округу романтичні, запальні пісні...

Це було гніздо нашої живої, недремної наснаги, енергії та небувалого завзяття. Якраз тоді, 22 березня 1966 року, в обласній газеті «Вінницька правда» було опубліковано велику статтю журналіста Бориса Кірше про братську могилу фронтових часів у Джурині. На пам'ятнику тоді значилося, що тут поховано тіла 44 невідомих воїнів, які звільняли від нацистів наш край. Але ось Борис Володимирович Кірше провів прискіпливе журналістське розслідування і встановив, що ім'я одного із тих воїнів відоме — це Герой Радянського Союзу, майор Леонтій Семенович Смавзюк. Замполіт стрілецького полку був родом із села Скибниця Тростянецького району Вінницької області. Забігаючи дещо наперед, зазначу, що помине майже десять літ, і в березні 1976 року я прийду на роботу в редакцію обласної газети «Вінницька правда». Одним з перших, із ким я близько познайомлюся в колективі правдистів, буде якраз відомий подільський журналіст Борис Кірше. Саме він був автором тієї незабутньої статті в газеті,

яка розповіла про обставини пошуку і відкриття новини, що в братській могилі Джурина разом із сорока трьома невідомими солдатами покоїться прах Героя Радянського Союзу, замполіта 136-го гвардійського полку Леонтія Смавзюка.

— Усе почалося з того, — розповідав мені якось Борис Кірше, — що 1961 року учні 6 «Б» класу Тростянецької середньої школи Вінницької області розпочали пошук Героїв Радянського Союзу, вихідців із їхніх країв. У різні кінці полетіли листи. У школярів були відомості, що начебто уродженець їхнього району майор Л. Смавзюк за хоробрість і відвагу удостоєний Золотої Зірки Героя, до того ж невідомо, де він захоронений. Міністерство оборони СРСР незабаром підтвердило, що уродженець с. Скибниця Тростянецького району Леонтій Смавзюк справді заслужив високу нагороду — за бої в районі села Жабокрич (нині Торків) Тульчинського району Вінницької області, де й загинув. А ось місце його захоронення невідоме.

Як розповідав Борис Володимирович, на лист школярів обізвалася Ольга Леонтіївна Смавзюк, працівник Московського видавництва східної літератури, дочка Леонтія Семеновича. Вона прислала вирізку із фронтової газети, яка розповідала про подвиги майора Л. Смавзюка. В одній із публікацій група офіцерів 136 гвардійського полку із захопленням переповідала про свого комісара Леонтія Смавзюка. Ось він на чолі невеличкої групи автоматників кидається у студені води весняного стрімкого Тікача і досягає протилежного берега. А там — повзком по тванистому видолінку, розмоклому чорнозему добирається до ворожого кулемета, який захиляється вогнем у бік наступаючих... Ворог не витримує навали сміливців і починає відступати. Тоді майор Смавзюк разом із своїм ординарцем кидаються до кулемета і починають його вогнем поливати фашистів...

Нарешті і рідна вінницька земля. Бої за Ладижин, форсування Південного Бугу... 16 березня 1944 року німцям у районі села Торків вдалося оточити стрілецький полк, який, успішно наступаючи, вглибився в територію, зайняту ворогом. Добу тривав запеклий позиційний бій. І ось вирішальна атака з розгорнутим прапором полку. Він у руках комісара на найнебезпечнішому, правому фланзі наступу. Під час контратаки Леонтій Смавзюк був двічі поранений в обличчя і помер в руках ординарця.

— Дивись, що писав мені майор Л. Я. Уставщиков, командир 136 гвардійського полку, — продовжував розповідь Борис Кірше. — «Мені чомусь здається, що мій комісар був родом саме з вашої області. Здається, під час перепочинку між боями під Ладижином він сказав мені, що десь поруч знаходиться його рідне село. А я, на жаль, не запам'ятав тієї назви. Тоді ми зуміли успішно здійснити прорив фронту і на плечах німців опинилися аж під Жабокричем. Тут був надзвичайно запеклий бій — не на життя, на смерть...

Леонтій знову проявив надзвичайну відвагу і мужність. Із розгорнутим полковим прапором ми підняли полк в атаку, буквально розтрошили німців, взяли в полон більше півтисячі солдатів і офіцерів ворога. Але Леонтій загинув. Ви не уявляєте, якою це було трагедією для всіх бійців і командирів полку...

Редактор дивізійної газети С. В. Маслюков написав тоді баладу про Смавзюка. Я її пам'ятаю й понині:

«Лицом к лицу сойдысь с врагом
В неравном том бою,
За счастье, за родимый дом,
За Родину свою,
За командира своего,
Святую честь полка,
Погибли все любимцы Смавзюка.
Не выпуская автомат
Из перебитых рук,
Погиб любимец всех солдат
Герой-майор Смавзюк...»

«Розшукуючи рідне село Леонтія, — писав командир стрілецького полку, — ми два дні возили із собою тіло загиблого замполіта. Штаб дивізії з усією документацією безнадійно відстав в ар'єргарді, уточнити родинне село майора не було практичної змоги. Гадаю, що не помилюсь, якщо скажу, що ми все таки Леонтія Семеновича похоронили на окраїні села Джурина...».

— Але ж братська могила знаходиться у центрі села, — казав я Б. В. Кірше.

— Тут нам допоміг лист із Джурина, — відповів Борис Володимирович. — Написав його мешканець твого рідного села Михайло Семенович Пахольчак. Він розповів, що після війни на окраїні Джурина знаходилася могила радянських солдатів. На ній була дерев'яна пірамідка із написом про те, що в ній захоронені троє рядових бійців і майор Смавзюк. Люди говорили, що офіцер начебто став Героєм Радянського Союзу.

Потім М. С. Пахольчак працював головою сільської ради і організував перенесення останків цих воїнів з окраїни села в центр Джурина. Михайло Семенович точно пам'ятав, що йшлося саме про майора Смавзюка.

Місце поховання Героя збіглося з маршрутом руху 136-го гвардійського полку. Саме він визволяв Джурина від фашистів.

Усі ці відкриття, події, приголомшлива публікація у «Вінницькій правді» навесні 1966-го внесли в життя села втішливий і навіть обнадійливий переполох. Минула війна ще не віддалилася від людей, жила у душах і серцях

селян. Дружини і матері тих, хто не повернувся із далеких громових доріг, усе ще з великою надією чекали на притишений стукіт у нічну віконницю. Публікація в газеті стала своєрідною фантомною біллю для багатьох джуринян, оскільки не в одну сім'ю надійшла похоронка з повідомленням, що їх рідний пропав безвісти.

На День Перемоги нас, випускників, ставили в урочисту варту побіля могили невідомих солдатів. Стати на чати мені довелося разом із однокласниками - Борею Слободянюком, Лялею Блаватнік і Леною Забаратою. Наших десять хвилин припали якраз на ту незабутню мить, коли у центрі села, якраз навпроти колишньої чайної, неподалік братської могили воїнів розвернувся далеко не новий грузовик, і з його кузова, вистеленого соломою, вибралися якісь люди. Серед джуринян, котрі зібралися довкруги, почулося: «Приїхали родичі Смавзюка...» «Перша — це сестра замполіта...».

Справді, попереду всіх до пам'ятника йшла кругловида сільська жінка в благодійній білій хустинці із червоною паперовою квіткою у руках. Вона наблизилася до могили, до нас, і враз упала навколішки, голосно заридала.

Усі почули, як вона закричала: «Братику мій... Любий... Милий... Як же ж ми довго шукали твою нову хату... Як же ж мені сиротливо без тебе... Ти ж був такий розумний, учений... Ти був великою надією батька і мами...».

Я був буквально за кілька кроків від жінки, що голосно ридала на могилі...

Серце виривалося із моїх грудей. Сльози текли по щоках, і, можливо, уперше я їх не соромився, бо, повірте, плакало все село...

Саме цієї миті мій шкільний друг Боря Слободянюк, надзвичайно сердешний, легко ранимий хлопчина обм'як, ноги його підкосилися, і він як стояв, так і повалився на землю, втративши свідомість. Десяток людей із величезного гурту, який зібрався у центрі села, кинулися до його. З'явилися лікарі, батько Бориса — завідувач сільської пошти. Саме цієї миті духовий оркестр якимось надзвичайно врочисто і піднесено загравав гімн. Усі тут же затихли, виструнчилися. Навіть Боря, якого тримали по під руки з обох боків. Тільки на братській могилі, обнявши її, лежала жінка, сестра Героя Леонтія Смавзюка.

Із тих торжеств я не йшов, а, здається, летів додому. У душі творилося щось неймовірне. Швиденько віднайшов свій зошит із віршами. Став збуджено і квапливо записувати слова, які, здається, із серця чи душі самі переливалися на папір:

Вітер затих, може, вибився з сили,
Знов крутонув з-за білявих беріз.
Жінка стоїть біля брата могили
З очима, повними горя і сліз.

Губи тремтять, покотилась сльозинка,
Слід залишивши ясний на щоці,
Квітка пала, як вогниста іскринка,
В жінки старої в пошерхлій руці.
Бачили всі, як везла вона брату
Квітку звичайну, умиту слізьми.
Бачили всі, як на братову «хату»
Впала та жінка додолу грудьми...

Було ще дві таких же врочистих, піднесених і високих строфи. Але ж із тих пір до часу, коли пишу ці рядки, не забуваймо, поминуло уже понад пів століття (!), і, чесно кажучи, пригадати їх нині, на жаль, не може. Щоправда, того ж таки літа 1966 року я пішов трудитися літературним працівником Шаргородської районної газети «Комунар», і вірш цей невдовзі було видруковано на її шпальтах. Його можна розшукати в архівах...

Десь під новий 1967 рік мене розшукав у редакції молодий, худорлявий чоловік у рогових окулярах. Був він учителем місцевої районної музичної школи. Пригадую, що звали його В'ячеславом, прізвище його було, здається, Калашников. Він заявив, що написав музику на мої віршовані слова про Смавзюка. Для більшої переконливості тут же показав нотний зошит, весь помережаний символічними знаками із скрипічними ключами. Я вірив і не вірив у цей високий жереб. Бо так же ж було все це непередбачувано і несподівано... Я просто не знав, що відповідати, здивовано дивився на В'ячеслава і вражено слухав.

— Завтра їду у Джурин, — казав він, — ансамбль сільського будинку культури буде розучувати нову пісню... Нашу із тобою пісню...

Невимовна радість, щастя обійняли мою душу. Адже ж мені було тоді лише сімнадцять років: я в шістнадцять літ закінчив школу і став газетярем. А тепер іще, виходить, і поетом-піснярем... Ще приємніше було, коли 8 березня 1967 року в Джуринському сільському будинку культури відбувся концерт художньої самодіяльності. І розпочинався він із «Балади про Смавзюка». Ведучий урочисто проголосив:

— ...автор слів — молодий житель Джурина, працівник редакції районної газети...

У мене за плечима, здається, виросли крила. Через сорок із лишком років, у вересні 2007 року, коли довелося побувати у рідних краях, перед новим концертом аматорів джуринської сцени знайшов я беззмінних голосистих співачок Ньюсю Сторож-Француз та Соню Шимкову, тепер Софію Гончар.

Один із співочих народних колективів Джурини.

— Дівчата, — кажу, — а «Баладу про Смавзюка» пам'ятаєте? У кінці шістдесятих років ви її часто ансамблем виконували. Вона звучала на початку кожного сільського концерту... Та й чимало літ це тривало...

Пані Софія безсило стенула плечима, мовляв, не припам'ятаю. А ось Нюся, моя чарівна однокласниця, весела, з непереквітною усмішкою на устах, струнка та височенька жінка, випалила:

— Так, так, щось таке пригадую. Це, здається, була така пісня на твої слова... Ми справді часто співали її. І на фермах, перед жнивцями, на районних оглядах художньої самодіяльності.

— Справді слова у пісні з моєї поезії, — відповідаю. — А слова згадати можеш?

Задумалася Нюся, смішно зморщила носика, мовчить. Я читаю їй три строфи. Вона за мною повторює.

— Так, я її згадала, — зраділо каже Нюся. — Останні слова другої строфи були за приспів...

— А далі знаєш?

— Ні, — через певну паузу відповідає і безсило розводить руками, — не пригадаю. Це ж так уже давно було. Але добре знаю, що звучала

надзвичайно пафосно, урочисто. Люди дуже живо її сприймали. Це була наша заспівна мелодія в багатьох концертах...

Так що бережімо пам'ять, друзі, не лише про людей, а й про свої пісні... Чого ж ми будемо варті, якщо не зуміємо зберегти своїх дорогих співанок?..

ЗНАМЕНИТИЙ КНИЖНИК ІЗ ЧИКАГО

17 вересня 2006 року у Меморіальному парку Голокосту в американському місті Брукліні зібралася група людей, аби вшанувати пам'ять тих, хто загинув у єврейських гетто в роки другої світової війни. Із Бостона сюди приїхали відомий у цих краях доктор медицини Руфа Брудна і її чоловік, поет і педагог Семен Рудяк. Вони вихідці із джуринського гетто. Семен Рудяк прочитав там свій новий вірш «Ров».

Меня здесь нет,
В том страшном декабре
Не я снимал над рвом
Свою одежду.
И не меня, и не моих сестер
Толкали нелюди штыками
В эту бездну.
За шесть десятков лет
Я изменился сам.
И понял многое и многое усвоил.
И ненависть свою удвоил к палачам,
А к роду своему любовь свою утроил.
Я не клянусь судьбу
И рук не опустил.
И сын мой не боится вражеского дула.
Я больше голым в яму не пойду,
Умру в борьбе, и сын умрет в бою.
А всем нашим врагам грядет могила.

У кого із людей старшого віку нашого села не запитай, у відповідь неодмінно почуєте, що прізвище Рудяк — джуринське. Для всіх близьке і рідне. Здається, вічно жили тут на подільських крутосхилах Рудяки.

І у мене особисто на слуху воно. Тому якимось, гуляючи нетрями Інтернету, я буквально нашттовхнувся на трагікомедію «Не поспішайте стрілятися, панове!» Іллі Рудяка.

«Чи не нашого Рудяка, бува, це твір?», — подумалося. Читаю п'єсу, привабливий художній твір, і ось спотикаюсь об такий епізод:

«Валерій: — Маркуша, дарема смієшся. Я цілком серйозно кажу: євреї завжди залишаються у виграші, незважаючи на утиски щодо них, антисемітизм, завищену процентну норму. – (П'є) — Візьмемо, наприклад, твою родину з містечка ... забудь його назву.

Марк: — Джурин.

Валерій. — Так-так, Джурин. Так ось, ти сам розповідав таке – сестра закінчила медичний, захистила кандидатську дисертацію, брат – будівельний інститут, ти – державний університет ... ».

Зрозуміло, що автор трагікомедії — саме наш, джуринський Ілля Рудяк. Бачите, як глибоко у людині сидить рідне коріння! Починає писати аж десь на тому кінці планети, в Чикаго, де давно уже мешкає, прозове полотно і мимоволі насичує його рідними топонімами, прізвища героїв теж запозичує наші, подільські — Мурафська, Тульчинер, Брацлавська...

Ілля Езрович Рудяк народився 1939 року в єврейському містечку Джурин. Ось як він про це розповідає сам в одному з інтерв'ю:

«Наш будинок у Джурині розбомбили в перші дні війни, все, що мали, згоріло в одну мить. «Урятувалася» тільки одна книга – однотомик Гете, виданий у Франкфурті-на-Майні в 1841 році і колись давним-давно привезений моїм прапрадідом...

Рівно через сто років правнуки, праправнуки великого поета прийшли остаточно вирішити «єврейське питання». В тому числі і в наш завжди спокійний, аж ніби сонний Джурин. З тих років мене не відпускає образ цієї книги, графіка її букв. Врятована книга завжди будила мою увагу.

Мама в дитинстві завжди розповідала мені казки, а я водив пальцем по надрукованих готичним шрифтом рядках і повторював усе за нею. Мовби читав, все наміцно запам'ятовуючи. Після війни там же, у містечку Джурин, звідки я поїхав в 15 років, і почалася ось ця моя пристрасть, незборима жага – жити книгою, збирати книги ...

Я рано усвідомив своє єврейство. Коли мені було 11 років, ребе Гершель Каральник подарував мені «П'ятикнижжя Мойсея» – на ідиш і російською паралельно. За Торі я навчився читати на мамелошн (мова моєї матері).

У моєї бабусі було 13 дітей. Одного з них, Елі, – в честь нього, до речі, я був названий Іллею, він загинув у 1937 році, – не можна було відірвати від книги. Він їв – і читав книгу, він засинав – і читав книгу. Коли книга падала зі столу, він не піднімав її, а опускався до неї. Ось така жагуча любов, така пристрасть до пізнання світу. Думаю, що це наша родинна пристрасть...

Книга для мене – це щось живе. Пам'ятаєте, слова з пісні: «Я дихаю, значить, живу ...»? Так ось, я дихаю, бо дихаю книгою теж ... »

Ілля Рудяк навчався у Харкові, а творчу кар'єру будував в Одесі. Працював режисером театру, викладав у студії кіноактора міста над морем. Поставив спектакль «Убивці» за новелами Хемінгуей, Колдуелла та Сарояна, «Будинок Бернарди Альби» — Лорки, «Зажерливі» — за мотивами

«Із життя комах» Чапека, фантастику Рея Бредбері — «Марсіанські хроніки», «Кінармію» Бабея.

За власними інсценівками з'явився і спектакль І. Рудяка «Пригорща піску»... У його спектаклях були зайняті тоді ще зовсім молоді, а нині знамениті актори Удовиченко, Школьник, Стоянов, Богадист...

На Одеській кіностудії джуринянин Ілля Рудяк зняв фільм «Комендант порту» за мотивами творів Олександра Гріна. За цю творчу роботу удостоєний міжнародної премії у болгарському місті Варна. Однак у радянські похмурі часи виїхати на вручення призу не зміг, оскільки за кордон його уже не випускали. Знаходився у немилості КДБ, оскільки допускав вільнодумства, висловлюючись не зовсім етично про радянську владу і мав свою думку щодо суті соціалістичного реалізму у мистецтві.

Знаменитий джуринянин Ілля Рудяк, власник найбільшої у Чикаго (США) книгозбірні з російською та українською літературою. Людина, котру знає весь бомонд колишнього Союзу...

«Я не знав, що за мною уже прискіпливо стежили і доносили стукачі, – пише про ті роки пан Ілля. – Я відмовився підписати якісь там їхні звинувачувальні листи, але я не був активним і публічним дисидентом, тим більше, борцем проти радянської влади. Просто залишався самим собою і робив те, що диктувала мені совість. Саме тому мене якось попросили написати заяву про звільнення з роботи. Три роки я був у відмові на трудовлаштування і на виїзд за кордон. Зумів лише влаштуватися агентом Держстраху...

У ці роки я гарячково збирав усе, що було пов'язано з єврейською культурою в Росії, про Соломона Міхоелса, про знаменитий ГОСЕТ – Державний московський єврейський театр, котрий був закритий 1949 року, про Мойсея Наппельбаума, знаменитого фотографа. Та ж книжкова пристрасть давала мені сили вижити тоді. До того ж мені вдалося відправити сюди, за кордон, понад 400 посилок з книгами ...».

Ви ж, напевне, запитаете, а куди це саме «сюди». 1981 року Ілля Рудяк із дружиною та сином виїхав до США, заїхавши перед цим у Джурин, поклонившись праху сім'ї і родичів, знайомих, що відійшли в інші світи.

Якось про той не простий період він писав, що вижити за океаном спершу було надзвичайно важко. Але він завжди був одержимим ідеєю мати багато книжок. Ось і приїхавши до Чикаго, став створювати книгозбірню. Розкрив задалегідь прислані твори. Перетворюючи це в велику приватну справу. У бізнес.

Згодом під цю справу зняв красивий двоповерховий будинок під ялинами на вулиці Сандерс-роу.

На відкриття власної книгозбірні в Чикаго І. Рудяк запросив відому поетесу Беллу Ахмадуліну, котра тієї пори якраз перебувала в США. Власне, вони удвох і перерізали урочисту стрічку перед порогом гарної і світлої споруди. Так в американському місті відкрили справжній сяйливий дім, повний літературних творів найрізноманітніших світових авторів, у тому числі, й українських. Нині тут з'явився ще й клуб, літературно-музичний салон, де відбуваються цікаві зустрічі, диспути, вечори поезії і прози. Верховодить цим усім Ілля Рудяк із Джурина.

Як і чим живе чиказький виходець із мого рідного села нині, що для нього означає давнє наше родинне містечко на Поділлі, де прожив він п'ятнадцять своїх хлопчачих років, можна прознати із недавнього інтерв'ю, яке Ілля Рудяк дав одному із московських видань.

«Мої книги видавалися раніше, ніж я потрапив до Сполучених Штатів. Але вже перший складений мною альбом з коментарями «Наш вік» вийшов в американському видавництві «Ardis» тут 1984-го, – розповідає відомий земляк. – Мені вдалося зібрати значну частину творчого доробку самотнього фотографа Мойсея Наппельбаума. Він знімав багатьох – і в першу чергу, видатних діячів науки, мистецтва, літератури. Цей альбом – своєрідна історія українсько-русько-єврейської культури за півстоліття. Потім вийшла книга оповідань «Тільки в Одесі» – моя данина цьому чудовому місту.

Продовжував я і серію альбомів – подарункові видання «Двадцять тисяч осіб Пастернака» і «Намісто для Анни Ахматової», де зібрана моя поезія, рідкісні фотографії, ілюстрації. Я все життя подорожую з фотокамерою. Повністю підготовлена і вже навіть змакетувати дуже дорога для мене книга – «Прощання з містечком». Про рідне село на Вінниччині, – мовить пан Рудяк.

*Відомий на весь світ книжник, виходець із Джурина Ілля Рудяк,
знаменитий житель Чикаго (США).
Фото 80-их років минулого століття.*

– Прощання?

– Так, адже проблема батьківщини – і перш за все малої своєї батьківщини – загалом не така проста для людей. Я, до прикладу, виявився непотрібним ні для Росії, ні для України. Моя мила, рідна батьківщина – це маленьке містечко Джурин. У кінці позаминулого століття, за даними Енциклопедії Брокгауза і Ефрона, в ньому мешкало 4656 жителів, з них євреїв було 1585 осіб. Зараз там залишилися одиниці євреїв ...

Ілюстрації для моїх оповідань у вигляді оригінальних, котрі жодного разу не повторюються, графічних рамок до кожної сторінки книги «Прощання з містечком» виконала талановита художниця з Санкт-Петербурга Ася Немцьонок. Найбільша остання радість – відоме московське видавництво «Вагріус» випустило збірник моїх оповідань «Ми тут і там» з післямовою Володимира Войновича.

– А що ще цікавого в тому списку?

– Одна із задуманих книг, яку хочеться видати швидше за все, це «Сталін у Жмеринці». Найрізноманітніші люди – солдат, вчителька, режисер, письменник – розповідають свої особисті історії, котрі так чи інакше пов'язані зі Сталіним. Якщо запитують: невже Сталін був у

Жмеринці, я відповім – він там був... Адже по всіх усюдах він жив, і в першу чергу – у нас самих. Хіба ж не так? Так само, як треба вичавлювати з себе по краплині раба, – так само і цього лиходія треба вичавити з наших душ, тому, що він в нас занадто довго сидів, а в багатьох і сьогодні знаходиться.

У цьому ж задумі я готую і альбом з умовною назвою «Іконографія тирана», де буде зібрано величезний матеріал про те, як створювали образ вождя в образотворчому мистецтві, як продукували його імідж. Ще один задум – альбом «Чикагола», за зразком «Чукоккалі» Корнія Чуковського. До нього увійдуть фото, документи, свідчення, автографи видатних діячів російської культури, що побували в різний час у Чикаго. Я, наприклад, знайшов книгу з автографом Сергія Прокоф'єва...

Таких дарчих книг у мене до десяти тисяч. Я пишу книгу про тих, хто мені їх дарував, за яких обставин. Це просто надзвичайно цікаво...

Є у мене матеріали про перебування в Чикаго Сергія Ейзенштейна...»

Добрим на початок творчих зустрічей у Будинку книги Іллі Рудяка, які він колись відкрив у Чикаго, виявився режисер Юрій Любимов. Послухати його діалоги з Іллею Рудяком прийшло півтори тисячі осіб, вихідців із колишнього Союзу. У Чикаго на гостинах у знаменитого джуринянина виступали Висоцький, Смоктуновський, Гердт, Владимов, Бродський, Войнович, Ахмадуліна, Євтушенко, Аксьонов, Іскандер, Токарева і багато інших, і всі вони залишали фото, автографи, жарти, експромти ... ».

Якось добре знаний російський письменник, автор широко відомої у світі повісті «Життя і незвичайні пригоди солдата Івана Чонкіна» Володимир Войнович чиказького джуринянина Іллю Ерзовича Рудяка назвав людиною-триптихом. Чому? Бо, за уявою прославленого письменника, Рудяк-книжник живе начебто у трьох знаменитих вимірах — книги він любить, книги розповсюджує і книги пише... Розумний наш земляк.

КАШКЕТ ДЖУРИНСЬКОГО ПОКРОЮ

25 вересня 1991 року на загальних зборах журналістів газети «Правда України» мене обрали головним редактором видання. Наступного після цього вихідного дня я поїхав до матері у Джурин за благословенням. Начебто відчував, що ця нова посада може стати крутим зламом у долі, неждано-негадано винесе на нові життєві береги. І так воно й сталося. Круті мої журналістські і редакторські віражі з розгромними публікаціями проти недолугого глави держави Леоніда Кучми, з яким мені довелося зустрічатися зблизька і навіть бувати на тісних застіллях його кустарної камарильї, призвела згодом до мого ув'язнення з надуманих причин, до повного розгрому першого в Україні демократичного видання, яким вдалося зробити російськомовну центральну газету «Правда України» замість

бойового листка, органу ЦК Компартії України, яким вона була шістдесят років поспіль.

До речі, нині, через два десятиліття літ після тих незабутніх подій, коли я буваю у різних куточках України, обов'язково знаходяться люди, які або показують мені, або просто стверджують, що вони номери редагованої мною опозиційної «Правди України» зразка 1997–1998 років зберігають як реліквію, як публіцистичні бестселери. За що їм велика вдячність. Але водночас ество наповнює і гордість за зроблене. Якщо людям ті слова, з якими я і мої побратими журналісти правдоукраїнці зверталися до українського народу в ті мракобісні часи, дорогі й понині, значить ми були на правильному шляху. Чи не так?

Так ось, у вересні 1991 року я приїхав у Джурин і після розмови з матір'ю у справах потрапив до єврейської частини містечка. З малолітства пам'ятаю це єврейське поселення. Низенькі, аж присадкуваті кособокі хатинки, підсліпуваті, потьмянілі вікна. Все це, якесь зішудене і стародавнє, убого тулиться під єдиним драним дахом. Джуринський Шанхай!

Пригадую, що серед цього великого поселення, бо в окремі часи тут проживало понад 2,6 тисячі євреїв, знаходилася чайна. Тут часто пили ситро селяни і євреї, укладаючи свої життєві угоди.

А скільки ж тут росло-виростало моїх хороших, щирих друзів! Арнольд Вешлер — нещодавно, кажуть, був далеко не останньою людиною у Санкт-Петербурзі, нині начебто осів в Ізраїлі. Льоня Спектор якийсь час проживав у Тирасполі. Женя Каганська, Клава Лопата (остання мала золоту щодо математики голівку)... Де вони? Як і веселий перукар Петя Кушнір. Був такий у Джурині. Навдивовижу славний і безтрепетний чоловік. Знав масу анекдотів, і здебільшого політичних — про Сталіна, Леніна, Брежнєва...

Він ще із шкільної парти примітив мене. Йду якимось після уроків, а він стоїть біля одвірку нового будинку побуту, який тільки звели побіля мосту обабіч траси, і гукає, мовляв, заглянь. Звертаю з дороги, прямую до перукарні.

— Ти знаєш, що тобі повістка прийшла? — Я від здивування, певне, аж рота відкрив. — Та на підстрижку. Сідай до крісла. Бо до школи не пустять...

Я хотів було сказати, що у кишенях вітер свище, а він випередив і мовить:

— Будеш колись мати гроші — тоді принесеш. А лахматим ходити не гоже...

Другого ранку біжу до школи і від самого дому несучи у спітнілій долоні виділені матір'ю гроші, оскільки вона завжди казала, що краще не бути нікому боржником. Щось комусь винен — поверни, віддай. Тобі буде легше.

Натискаю ручку дверей перукарні, але вони не піддаються, Петра ще немає. На великій перерві щодуху біжу від школи униз до перукарні. Веселий у русявих кучериках перукар трудиться довкола дядька їздового. У

кутку сторчма стоїть його батіг у грайливих різноколірних кутасиках. Як же мені тоді хотілося й собі мати такого батога! Забачивши мене, Петро усміхається й каже:

— Бачиш, як я добре розуміюся в людях, по тобі здаля побачив, що ти чесний хлопчина. А за те, що заніс мені гроші так швидко, плати з тебе за стрижку брати не буду — візьми їх собі. А коли чубчик підросте — заходь на стрижку уже за плату...

Багато літ мене потім стриг симпатичний єврей Петя з українським прізвищем Кушнір. Коли я працював у редакції районної газети, він навідріз відмовлявся брати гроші за перуку. Зате на мене виливав стільки дорогих парфумів, що я, здається, ще й понині, проїжджаючи мимо закинутого приміщення побутового комбінату, фантомно відчуваю їх ніжний, оксамитний запах і мимоволі згадую доброго майстра, який колись виїхав до Ізраїлю.

— Знаєш, — зазавши мене якимось до себе, мовив дещо пригнічено мій кучерявий знайомий. — Позавчора до мене приїжджав чоловік із КГБ. Сказав, щоб я прикусив язика, бо вкоротять. Ти скажи, який у них слух!? КГБ у Вінниці, а чують аж до самого Джурина... За сто двадцять кілометрів.

А ще, пам'ятаю, з давніх часів Петро Кушнір усе збирався до Палестини. Так він чомусь називав Ізраїль. І його друг чи родич, іще один перукар Ізя — також.

Добрим старшим другом у мене був Яків Маркович Фурман. Мудрий і вельми порядний чоловік. Він, схоже, народився і виріс тут же, в єврейському містечку. Але збудував собі гарну ошатну хату дещо вище єврейського поселення, у бік по дорозі до окописька.

Яків Фурман ледь не все своє життя очолював районне шляхове ремонтно-будівельне управління і саме тому, мабуть, і Джуринський, і Шаргородський райони, до складу якого входило наше село, завжди мали більш-менш пристойне шляхове сполучення із широким світом.

Отож, побродивши опустілим єврейським містечком, в якому лише подекуди теплилося життя, я поволеньки, задумливо став підніматися вгору, в бік єврейського цвинтаря. Коли бачу, якраз саме звідти вийшла група людей. Попереду всіх крокував маленький чоловік у великому кашкеті. За ним йшла статна красива жінка, вишукано одягнена. Ще двоє чи троє людей дещо позаду. Коли вони стали наближатися, я поволі став упізнавати чоловіка, однак достеменно хто він насправді, звідкіля є, як його звати-величати — сказати собі не міг. Щось близьке і знайоме бачилося мені в ньому, але до кінця не міг пізнати чоловічину. Рухливий, живі виразні очі...

Не дійшовши до зустрічних кроків за три, я зупинився. І вони всі також стишили ходу.

— Здрастуйте, — кажу. — Я звідкілясь вас знаю, — звертаюся до переднього приземкуватого чоловіка, оскільки видно, що він тут за

головного, — схоже, десь бачив вас і, мабуть, не один раз, а ось пригадати не можу. Напевне, у Києві зустрічалися...

Він тим часом зняв великого, з чималим, як аеродром, козирком кашкета і підійшов до мене, по-дружньому простягнув руку:

— Здравствуйте, я Зиновий Гердт. Как бы из Москвы... Хотя родился в таком же еврейском местечке, как и Джурин — Себеже. Это районный городок между Пеневежисом и Витебском, тогда мы все там принадлежали Витебской губернии...

Артист Зиновій Гердт у Джурині

— О! Яка честь, — вирвалося у мене...

— А тут заезжал в ваш районный центр Шаргород, мне вот подарили знаменитую фуражку. Это только в ваших местах могут смастерить такое отменное чудо. Я ее и выгуливаю в здешних местах...

При цих словах він знову під прискіпливими нашими поглядами одягнув і ще раз поправив на голові своє суконне диво.

— А вот заодно и заглянул в Джурин. Хочется увидеть, как жили и живут украинские евреи...

Відчуваю, як у мені просинається здорове журналістське ество. Дістаю диктофона. Мій новий знайомий ледь помітно усміхається своїм дещо жалісливим обличчям. Уже всі разом спускаємось униз, повертаємо до єврейського містечка. Йдемо його вибоїстою і розхристаною дорогою, оглядаємо хатинки на підпорах, вітаємось до зустрічних. Розмова мимоволі

чомусь згадує постать Кукушкіна, яку довелося йому, вважаю, геніально, зобразити у фільмі Петра Тодоровського «Фокусник». Потім говоримо про Паніковського у «Золотому теляті», професора в «Печках-Лавочках», Цвіколя у «Житті Бетховена». Усе це характерні, драматичні ролі, які запам'яталися назавжди і які блискуче зіграв неперевершений актор З. Гердт.

Зиновій Юхимович знайомить мене зі своєю дружиною Тетяною Олександрівною. Це висока, статна, красива і порівняно з чоловіком, молода жінка, здається, російського розливу крові. Вона як про мале дитя піклується про Гердта: то поправить йому комір піджака, то нагнеться зав'язати шнурок на черевіку. Актору, як бачу, дещо незручно переді мною через доскіпливу увагу дружини, але вона постійно поблажливо і доброзичливо каже:

— Постой, Зиня, так нельзя смотреться на людях. Ты ведь не на съемках в роли нищего, а в быту, перед людьми, да еще перед журналистом, вот рисует тебя неопрятным...

— Да брось ты, Танюша, не видишь, я разволновался. Словно побывал на родине. Все мне так здесь мило, знакомо и близко, словно бы дома побывал...

Здається мені, що разом із Зиновієм Гердтом ми зупинилися якраз саме біля цього помешкання, де тоді ще проживали люди...

Коли Зиновій Юхимович зупиняється і про щось починає розмовляти із зустрічною літньою єврейкою, яка мешкає тут, у Джурицькому містечку, Тетяна Олександрівна розповідає мені:

— Тут недалеко от Джурина, в райцентре Черновцы, Зиновий Ефимович снимається в фильме французского режиссера Йоланда Зобермана под названием «Я Иван, ты — Абрам...». В свободный от съемок день мы отправились посмотреть еврейские местечки. Сперва приехали в Шаргород. Идем по улице. Видим — в окне целая выставка фуражек. Зиновий Ефимович и говорит: «Это точно еврей шьет. И в моем Себеже подобные шили, давай заглянем... Может, и мне купим на память о здешних местах...»

— Да, да, зашли, — продовжує уже Гердт, — а там сидит немолодой человек и строчит на машинке. Увидел нас, понял, что мы не местные люди и заволновался. Вы, говорит мне, еврей, как и я, похоже, но откуда все-таки будете? Из Жмеринки, из Винницы? Вапнярки? Отвечаю — из Москвы. Он еще больше рассерчал. И вы, удивляется, по Красной Площади пойдете в моей фуражке? «А почему бы и нет, если она будет на моей голове ловко сидеть? — отвечаю. — Может быть, и до самого Ельцина в ней загляну... Если, разумеется, пригласит».

Он тут мне быстренько отвечает: дескать, есть у него такая фуражка, в которой и не стыдно будет перед самим Шимоном Пересом показаться...

При цих словах Зиновій Гердт знімає і подає мені свого кашкета. Аби я оцінив. Бережно беру до рук шикарне кепі відомого маестро, оглядаю з усіх боків.

— Так це ви були у Залмана? — виривається українською у мене, оскільки в часи мого парубкування у Шаргороді я теж шив свої картузи у цього вправного і поштивого майстра.

— Вот именно, у Залмана, — оживляється московський гість. І продовжує:

— Все дело в том, что в детстве меня тоже звали не Зиня, а Залманом... Да, да, так и было. В молодости в Себеже меня все называли Залманом. И жил я точно в таком же доме, как этот, — ми зупиняємось якраз навпроти дерев'яної, старезної, згорбленої хатинки, яка підперта закостенілими сірими стовпами, — в котором входная дверь, обратите внимание, выходит непосредственно на улицу...

— Знаете, швец в Шаргороде, как услышал это имя — Залман, — чарівно усміхається доладна і мила Тетяна Олександрівна, — совсем не захотел брать деньги за фуражку. Это, мол, мой подарок вам, москвичам!

— А он узнал, кто вы? Хотя бы спросил? Понимал, что дело имеет со знаменитым артистом? — посипалися мої запитання. Відомий російський актор Зиновий Гердт.

— Не знаю, — відповідає замислено Тетяна Олександрівна. — Нет, он не спрашивал, кто мы. Дело не в этом, он увидел, что Зиновий Ефимович

еврей из Москвы и что звать его точно так же, как и его самого — Залман. Это, по всей вероятности, прозвучало как пароль...

— Это он направил нас сюда, в Джурин, посмотреть еврейское местечко и здешнее еврейское кладбище. Залман живе́т тепер в Шаргороде, а здесь, как он сказав, родився и вырос. Научился швейному делу. И очень сожалел, что не может поехать с нами, — підбив підсумок опові́ді Зиновій Гердт.

Прощаючись, ми домовились, що коли Зиновій Юхимович приїде у справах до Києва, ми неодмінно зустрінемось. Чи коли мені складеться заглянути до Москви, ми й тоді зустрінемось. Обмінялися телефонами. Не судилося цьому збутися, бо гарного чоловіка Зиновія Юхимовича Гердта вже немає в живих. Тільки назавжди запам'яталася цікава і несподівана зустріч із славним, неповторним чоловіком. Милим, добродушним євреєм...

P.S. Зовсім недавно побачив фільм «Я –Іван, ти – Абрам». Найцікавіше в ньому те, що Зиновий Гердт у тій кінострічці грав роль людини, ім'я якої також... Залман.

ІЗ ПОВІДОМЛЕНЬ ІНФОРМБЮРО

«19 березня 1944 року війська 1-го Українського фронту в результаті обхідного маневру і атаки з фронту оволоділи містом Кременець – потужною природною фортецею на хребті Кременецьких гір, посиленою німцями розвиненою мережею штучних оборонних споруд, а також з боями зайняли більше 40 інших населених пунктів, в числі яких великі населені пункти Плащувка, Сестратин, Срібне, Крупець, Міхалувка, Підзамче, Круки, Ситний, Янувка, Білогрудка, Кам'яниця і залізничні станції Кам'яниця Волинська, Рудня Почаювська, Міхалувка.

Протягом 19 березня на північний захід від Вінниці наші війська оволоділи великими населеними пунктами Лука, Кожухів, Медведівка, Кусиківці, Івча, Осолінка, Миколаївка, Майдан, Міз'яківські Хутори, Стрижавка.

На південь від міста Жмеринка наші війська оволоділи районними центрами Вінницької області Станіславчик, Шпиків, а також з боями зайняли більше 50 інших населених пунктів, в тому числі, великі населені пункти Тарасівка, Пеньківка, Михайлівка, Мурафа, Рахни Лісові, Деревчин, Зведенівка, Джурин, Хоменки, Політанки, Карпівка, Ротмістрівка, Серебряя і залізничні станції Будки, Ярошенка, Рахни. Наші війська підійшли до міста Могилів-Подільський та зав'язали бої на околицях міста.

Війська 2-го Українського фронту вийшли на річку Дністер на фронті понад 100 кілометрів, форсували її на ділянці протяжністю понад 50 кілометрів, зайняли на правому березі річки більше 40 населених пунктів і в їх числі повітове місто Молдавської РСР Сороки ... ».

СІЛЬСЬКИЙ КУМИР — МИХАЙЛО ГОНЧАРУК

Коли мені сниться Джурин, то більше чомусь своїми пагорбами і крутосхилами, розлогими місцями випасів корів. Багато із них справді сходжені босоніж. Позаяк, пасучи корів, ми дійсно таки мандрували голоногими. Пригадую, якогось недільного ранку вигнав я пасти корову на Левадки, а траву вже покрив морозяний іній. Пальці на ногах як варені раки і аж зашпори заходять. Бо єдині черевики, які мав для виходу до школи, було шкода бити в полі. Тепле сонечко ласкаво пригріває, від землі йде легкий відпар...

Коли бачу, одна із корів згорбилася, задерла хвоста і смачно — ляп-ляп-ляп — випорожнилася. Я біжу мерщій до паруючої купки коров'яку, аби у тому теплі погріті задубілі, крижані ноги. Ой, скажу я вам, яке ж воно приємне, те зеленаве тепло коров'ячого шлунку! Зігріваючи задубілі ноги, воно, здається, теплою хвилею огортало все моє хлопчаче єство. Світ ставав милішим і добрішим, не таким, як був насправді — холодним і непривітним.

Роки мого і ровесників дитинства були голодною порою. З їжі — мамалига з молоком, вряди-годи із сливами, дроблена в молоко пал'яниця. Інколи батько заб'є кроля чи мати поскубає зарубану курку. А найбільшими ласощами було самозготовлене домашнє фруктове повидло. Солодющий, із запахом осіннього димку плодовий джем! Мати відварювала його у тривідровій емальованій виварці, але обов'язково на вишневих дровах.

Восени дрібненько нарізала в неї яблука і груші, добавляла слив. Щедро засипала цю масу білосніжним цукром: ненька все своє життя сапала буряки і отримувала його на трудодні. І все це переварювала на вогнищі, розкладеному на городі декілька разів. Виварку золотавого відвару заносили до холодної кімнати. Взимку, повертаючись із школи, я заходив до цієї частини хати і буквально раював. Виварка стояла на довгій лаві зі спинкою, яка простяглася вздовж стіни. У кімнаті було холодно-холодно, оскільки ця частина будинку ніколи не опалювалася. На віконних шибках у два пальці закам'янілого льоду та снігу.

Повидло теж було мерзлим, на ньому аж іскрився холод. Але воно піддавалося лупанню великою дерев'яною ложкою. Я завбачливо приносив із собою зо два крайці хліба, і, повірте, не було нічого тоді смачнішого на білому світі за це фруктове морозиво, якого можна було скуштувати хоч із півкілограма.

Ласуючи мерзлим джемом, я не раз у промозглій хатині із підсліпуватими вікнами на Причепилівці думав про те, що ось як виросту, обов'язково піду працювати на завод, де виробляють повидло. Бо понад усе я любив тоді фруктовий джем рукотворного виробництва.

Цю нехитру історію з життя я якось за обідом розповів неквапом своєму доброму приятелю Анатолію Іллічу Хоришку. Тому Хоришку, котрий свого часу був міністром сільського господарства України, а нині ходить у керівному начальстві в обласному Дніпрі. Поговорили, посміялися з того приводу і начебто забули. Коли якось, певне, будучи в доброму гуморі, Анатолій Ілліч далеко вже за опівніч зателефонував і доволі серйозно спершу, мовив:

— Дзвоню із приводу повідла...

— Якого повідла? — не розкумекав я зі сну.

— Того, що ви дуже любите. У нас тут є гарна вакансія — потрібен директор мармеладного заводу. Це підприємство щороку варить до півтисячі тонн шикарного, смачного повідла. Практично все йде на експорт, чудова ліквідна продукція. Ти не хочеш взяти участь у конкурсі на заміщення цієї посади?

А далі не втримався і весело засміявся, видавши свою палахку витівку.

Нині все це справді виглядає доволі безжурно і навіть потішно. Як і те, напевне, що аж до дев'ятого класу школи я змушений був робити уроки при світлі газової лампи, оскільки на Причепилівці, чи Корей, як зветься наш закуток Джурина, електроосвітлення ще не було.

Якраз на ці роки припадає моє особливе залюблення в книжку, у всеосяжний, безберегий світ читання. Скажу, що якби читання було б заразливою інфекційною хворобою, передавалося, приміром, повітряно-крапельним шляхом, то я точно знаю, що збудником її для мене неодмінно б виявився мій друг-пастушок Вася Гавазюк. Неквапливий, дещо навіть забарливий, поміркований хлопець, який не виходив із дому у поле на пасовище, не маючи при собі під пахвою розкошленої книги. Він багато читав і чимало знав. Я був дещо молодший за Гавазюка, але, мабуть, упертішим вдався, оскільки мені конче хотілося більше за Васю пізнати книг, глибше заглибитись у сільську бібліотеку, яку очолювала моя сусідка Тодосія Іванівна Гончарук, і тому я за всяку ціну намагався надолужувати все уночі.

Часто траплялося, що ми з Василем мали на ту чи іншу книгу різні, буквально протилежні точки зору, і тоді ми підключали до розв'язання проблеми ще одного пастушого грамотія — Васю Сайчука. Василя Євдокимовича, що мешкає на вулиці Шевченка. У хлопця була блискуча пам'ять, цікаве образне мислення. Незважаючи на те, що він закінчив лише технікум електрифікації сільського господарства і буквально посоромився йти вчитися далі (такий він із роду-віку сором'язливий чоловік), я завжди його вважав найбільш начитаною, всебічно грамотною, письменною людиною Джурина. Він і понині без книжки дня не проведе.

А ось мені на заваді ставати освіченішим, не розлучатися із книгою, як це не прикро визнати, ставав... батько. Бо для нього читати вночі означало... тратити гас. Тому із кімнати я змушений був перебраться для ночівлі на тісну піч. Там знаходився невеличкий каганець. Коли запалював його, то обкладав усе щільно шматтям, білизною, аби із кухні в кімнату не зазірав жоден промінчик.

Але ж хіба у тісному будинку та ще й на печі сховаєшся? Якось добре підпивши, батько учинив із того страшенний гармидер.

— Ти бач, — кричав, — він думає що з романів хліб буде їсти... Очима вже мружить, всю ніч читає, осліпне вже скоро... І хату підпалить... Немає, щоб так зробити, як Федько: проснувся і за мішок та в колгоспну люцерну. Поки в школу йде — і корові, і кролям лантух паші принесе. І ввечері туди ж, у поле, збігає. А цей лише романи читає...

Федь Сайчук мешкав од нас через хату і був, напевне, повною протилежністю мені. З малолітства ріс він хазяйновитим і метикуватим хлопчиною, справжнім домашнім господарем. Батько його завідував колгоспною кошарою, і тому Федь щовесни брав собі на виховання маленького баранчика. Ягнятко звикало до корови і повсюдно пленталося за нею, зростало у полі разом із гуртом пастушків. Ми залюбки пригодовували його хлібом, яблуками, яких приносили в поле, пестили й розчісували. Аж до тієї пори, коли нам потрібно було йти в черговий клас школи.

Із ярчука виростав опасистий, кряжистий баран, уміло і з любов'ю доглянутий Федьком. В останні дні літа кмітливий пастушок одягав на баранчика очкур і вів його у центр Джурина. У містечку жив єврей Волько, який і платив гроші Федьку за доставлену живність. Мабуть, непогано винагороджував хлопчака, бо ж баран завжди був жирний і важкий. Федько із юних літ сам собі купляв одяганку, гарні кирзові чоботи, фуфайку, і за кожну ту обновку я від захмелілого батька мав дома жорстокі докори. Оскільки виходило, що не міг я ані в колгоспі наїдку для корови вкрасти, ані барана не міг, як Федько, за літо виплекати. Усе копірсався в тих ненависних йому книжках...

Через дорогу від нас жила сім'я Гончаруків. Главою сімейства була добродушна і щира бабуса Софія. Дуже мила, чиста, здається, воістину свята душа. Чоловік її, Іван, загинув на фронті. У неї ж на руках залишилося чотири дочки і син. Ще одне дитя померло в малолітстві. Усіх виходила, в люди вивела бідова жінка. Найстарша донька колись, ще замолоду, виїхала на цілину, поселилася в Казахстані і ніколи в Джурина не навідувалася, схоже, десь у світах і померла.

Інша дочка Тодося завідувала в Джурині сільською бібліотекою, Ганна трудилася у буряківничій ланці, а Гафія працювала в бухгалтерії місцевого сільпо.

Року, мабуть, 1963-го у тісеньку хатину над урвищем побіля річки Вовчка (Вовчиці) повернувся і єдиний син бабусі Софії — Михайло. Він закінчив філологічний факультет Одеського педагогічного інституту, відслужив свою повинність в армії. На згадку про короткострокове офіцерське перебування у війську у нього залишилися гарні хромові «комсоставські» чоботи, завжди до блиску начищені. Він залюбки носив їх у негоду і, навдивовижу всім, міг у центр села дістатися із самої Причепилівки, навіть у весняну болотну юдоль забруднивши самі лише підшви. Був, сказати б, «чистьоха», якого світ не бачив...

Свого часу Мишко Гончарук дуже добре навчався у школі і захотів далі гризти науку. Здобувати освіту вирішив в Одесі, бо від природи був романтиком, навіть мріяв про закордонні подорожі. Але грошей не було на те, аби навіть доїхати до міста над морем. Тому мати вибрала над річкою, що нібито від водойми підпирала город, величезну, віковичну вербу, котру саджав іще її дід, і продала на корню людям, які збиралися будувати хату. На ті копійки син і відправився в мандри по науку. Окоренкуватий, багатосилий і зовсім не ледачий, він уже міг себе забезпечити скромними статками. Активно підпрацьовував вантажником у морському порту. Дуже часто розвантажував заморські судна, які доставляли в Одесу бутлі з сірчаною кислотою. Робота була вкрай небезпечна, за неї ніхто з портовиків не хотів братися, але за неї гарно платили...

Михайло Іванович прийшов трудитися викладачем української мови і літератури до нашої школи, потрапив класним керівником якраз до мого класу. Дізнавшись про це, моя мати кілька вечорів поспіє плакала. Я не розпитував про причину сліз, оскільки і без того все було зрозуміло...

Колись у мене був старший брат. Із Мишком Гончаруком вони народилися в один день 1938-го. І тому їх і назвали по-сусідськи однаково. Підростали вони друзями — не розлий вода. Однієї доби ночували в хаті одного, іншої — через дорогу. Разом корів пасли, разом до школи бігали, козакували.

У нас із братом була різниця замало не в тринадцять років. Обидва Михайли уже парубкували, коли я прив'язувався до них реп'яхом, хотів, зрозуміло, бігти із ними і на став, і до клубу.

Далеким, смутним спогадом у мені живуть картини того, як вони казали мені на причілку нашої оселі: «Якщо наздоженеш нас довкола хати, візьмемо з собою...».

Я й наче зараз крізь сизу пелену років і дитячих своїх сліз бачу їхні мерехтливі спини, які невимоложно віддаляються, оскільки, зашпортнувшись, я падав у м'яту, якою довкіл була обсаджена наша хата, а вони легко і пружно зникали за рогом будівлі. Тут їх і бачили... Я піднімав крик і гам, мати мене вмовляла: «Чого ти до них пристаєш?»

Вони ж уже великі хлопці, у них свої справи. Ти йди до Федька, будете грати цур-палки...»

Трагедія розігралася 1954-го в школі. Хлопці уже навчалися у десятому класі. На спортивному майданчику необхідно було змінити турнік. Це була така собі П-подібна конструкція із трьох товстих тесаних дерев'яних колод. На поперечній із них висіли гімнастичні кільця, канат, ще там щось...

Необхідно було демонтувати цю споруду, позаяк вона вже підгнила і загрожувала обвалитися на дітей. Воєнрук (так тоді звався учитель фізкультури) прийшов на урок математики у випускний клас і попросив п'яток кріпких хлопців у поміч. Учителька першим для виходу на спортмайданчик назвала прізвище мого брата Михайла, оскільки математика йому давалася надто легко, і тому пропущений урок для нього нічого не значив. А ще був він хлопцем майстровитим і вельми завзятим.

Розповідають, що він узяв тоді розвідний гайковий ключ у воєнрука і поліз на самий верх турніка. Заходився розгвинчувати кріплення. Того весняного дня над Джурином завивав потужний вітриган, хилив додолу, ламав дерева. Ті хлопці, які вийшли із моїм Михайлом допомагати на демонтажі, тим часом, поки він чаклував на вершині піраміди балків, аби не замерзнути, гойдалися на канаті, кільцях, інших спортивних снарядах. Уся конструкція буквально ходила ходуном.

Безтолковий воєнрук не звертав на те ніякої уваги. Аж поки нижні балки враз по-зрадницьки не затріщали під ураганим напором вітру та вибриками хлопчаків-старшокласників. Усі істерично закричали, але було вже пізно. Михайло тоді якраз сидів на верхній перекладині, обхопивши ногами поперечний балок, відкручував заржавілу гайку на болті кріплення. Коли турнік підкосився, він почав нервово вириватися від обіймів тесаної деревини, що наче прилипла до його, але балок потягнув його за собою. І сталося так, що спершу на землю упав Мишко, а перекладина зверху, та ще й на голову...

Брат за кілька годин, не приходячи до тями, помер у лікарні, куди його доставили шкільними кіньми...

Гадаю, ви тепер можете зрозуміти, ким для мене насправді був Михайло Іванович Гончарук, мій новий класний керівник, коли він у ролі вчителя, та ще й нашого класного керівника, з'явився у школі. Міша, кращий друг мого брата...

Я тоді якраз захоплювався математикою. У нашому класі ледь не кожного дня влаштовувалися справжні змагання: хто швидше розв'яже задачу з геометрії, напише рівняння з алгебри. У тому жвавому протиборстві брали участь Оля Балан, Марія Стаєцька, Ляля Блаватнік, Боря Слободянюк, Вітя Кутаф'єв. Я не раз їздив на районні олімпіади від

школи, перемагав і там. Якось учитель супроводжував мене на обласні змагання...

Але коли в школі з'явився Михайло Іванович... Мене начебто хтось підмінив. Переді мною мовби з'явився старший брат. Такий омріяний, бажаний, далекий. Мені хотілося ласки, тепла, уваги. Я з усіх очей дивився на свого нового вчителя і пізнавав його, того далекого нашого Мишка. Друг мого брата уособлював мені близького родича. Мені хотілося усім бути схожим на нього, котрий так несподівано увірвався в моє життя, життя всього Джурина.

Після закінчення Одеського педагогічного інституту Михайло Гончарук офіцером служив у збройних силах...

Позаяк Михайло Іванович читав у нас українську мову та літературу, я вирішив, що з цього предмету маю бути в класі за зразок. Увесь поринув у поезію, читання творів краснописьменства. Тим часом Михайло Іванович став у селі начебто взірцем для всіх. Він практично єдиний у тодішньому Джурині заговорив добірною літературною мовою. І, схоже, це стало предметом самоосмислення для інших, передусім, педагогів, які і на заняттях, не кажучи вже про побутові розмови, прислужувалися банальним суржилом, різноманітними мовними покручами.

Новий педагог вже незабаром став справжнім ідеалом і у зовнішньому вигляді, і в налагоджені стосунків із учнями, вчителями,

знайомими. У грамотному, цікавому веденні уроків. Практично в усьому. Він доволі швидко став некоронованим сільським кумиром і авторитетом. Бо подібних йому просто не було.

Попри це Михайло Іванович мав неперевершений талант в організації художньої самодіяльності, у пошуках пісенних самородків в учнівській масі. Найперше Михайло Гончарук організував загальношкільний хор. На його заняття зі співу поспішили записатися усі, насамперед, старшокласниці. Без психолога було зрозуміло, що дівчатка всі як одна закохалися у такого миловидного, симпатичного педагога. Та ще й нежонатого. У ньому все було зразкове, навіть ідеальне — мова, поведінка, вміння триматися перед класом, на сцені, приваблювати людей якимсь внутрішнім душевним світлом.

Молодий педагог володів вродженим тактом інтелігентності, непідробним, природним почуттям гумору. З ним було весело, радісно, щасливо. Це якраз була та незабутня, достопам'ятна пора, коли всі співали пісню «Куба, любов моя...»; коли з'явився знаменитий хіт «Чорний кіт», коли сценою володіли незабутні Майя Кристалінська («Где ты раньше был?», «В нашем городе дождь...», «Ненаглядный мой»), неперевершена пісня «Нежность» — лейтмотив кінофільму «Три тополя на Плющихе», котру, здається, співала разом одразу вся одна шоста земної планети); Тамара Міансарова (народилася і виросла в Кіровограді) з її знаменитими хітами — «Летка Енка», «Первые шаги» («Топ-топ, топают малыш»), «Кенгуру», «Мамин праздник», «Рыжик» («Руды-рыдз»), «Давай никогда не ссориться», «Бабушка, научи меня танцевать чарльстон», «Иван да Марья»; коли всіх причаровував незрівнянний і величавий Муслім Магомаєв.

Але якщо на сцені котрогось із двох сільських клубів з'являвся багатоголосий шкільний хор під керівництвом М. Гончарука, активна частина села, яка набивалася в тісне приміщення «культурного вогнища», завмирала від захоплення. Зачарований Джурин в усі очі дивився, слухав сольні виконання пісень самим учителем Гончаруком та блискучі виступи ансамблів – і юнаків, і дівчат, які організував та на численних репетиціях звів до просто таки доладного музичного звучання новий педагог. Він вивів на сцену, допомігши позбутися страху перед публічністю, багатьох джуринян. Скрасив життя десяткам і сотням наших односельців. Навчив моїх односельців правильно, відповідно до нот і найкращих аранжувань співати знаменитий «Щедрик» нашого земляка Миколи Леонтовича.

Михайло Іванович Гончарук у роки вчителювання в Джурині

Мабуть, не одна дівчина і в селі, і в районі сохла по таким видним, розумним, авторитетним, а головне вродливим, толковим женихам. А він жив, здається, лише проблемами школи, організацією концертів художньої

самодіяльності, в чому невдовзі нашим аматорським колективам не було рівних в окрузі. Ні на кого з місцевих красунь і не звертав уваги.

Казали, що його «пасія» мешкає начебто в Одесі, де перед тим навчався, чи навіть в краях, де ніс службу в армії. Але було те суцєю вигадкою, поволокою, позаяк свій «священний» обов'язок перед Батьківщиною він виконував, до прикладу в Баку. Навряд чи міг хтось там причарувати гордого українця.

Усі ці ребуси склалися в селі аж до тих пір, поки з якогось там медичного інституту не прислали за рознарядкою молоду і вродливу випускницю на вакантну посаду лікаря до місцевого будинку дитини.

У центрі села, якраз навпроти школи, коли в Джурині був район, спорудили велике і доладне приміщення райкому партії. А коли 1959-го району не стало, за чийсь там рішенням-розпорядженням цю примітну споруду віддали під будинок дитини. Утворили, казати б, державний сиротинник. Для дітей молодшого віку. Ось сюди якраз і прибула на роботу привабна лікар із вузу. Тамара Іванівна. Родом вона була з Тального Черкаської області.

Що і як там було, навряд чи хто знає-пам'ятає, але думаю, що сколихнулося тієї пори не одне дівоче серце: кращий жених району пішов під вінець.

У службовій споруді будинку дитини молодятам виділили невеличку територію під помешкання. Двері їхньої скромної квартири якраз виходили на центральну вулицю, а за хвірткою обійстя був вхід до шкільного саду.

Михайло Іванович, після того лише наростив обороти на роботі. Кількість концертів художньої самодіяльності тільки побільшало і в селі, і в районі. Про них уже писали газети.

У мене до вчителя проявився власний школярський інтерес: якраз тієї пори я активно захопився написанням віршів і оповідок. Іноді відважувався навіть показати дещо з цього педагогу. Він уважно читав, щось записував на окремому аркушику. А вже за цим був детальний і скрупульозний аналіз спроби мого кожного творчого злету. Коли нині пишу про це, мені здається, що я зараз, більш як через піввіку після цих подій, відчуваю, як полум'яніють від сорому щоки. У моїх «творах» було надто по-сільському багато русизмів і мовних покручів. Поезія на обидві ноги шкутильгала від невміння жорстко дотримуватись ритму і рими.

Головне: Михайло Іванович був навдивовижу терпеливий, вихований, тактичний навчитель. Інший своїм прискіпливим аналізом тут таки похоронив би мою ідею пробувати дивитися на світ, сприймати його у фарбах поетичних акварелей. А ось він навпаки, здається, не залишивши на папері в моїх рядках і живого місця, у кінці розмови знаходив можливість похвалити мене за гарний образ, влучне порівняння, якщо такі знаходив. Казати б, залишав мені шанс на нову творчу реабілітацію.

А якось, прочитавши одну з гумористичних поезій, дещо підправивши її сказав:

— На наступному тижні у нас концерт художньої самодіяльності. Виступаємо в містечковому клубі. Приходь, прочитаєш цього вірша зі сцени. Тільки ж добре вивчи, аби не розгубився перед односельцями...

Так і мене, ще восьмикласником, вивів він на сцену перед людьми.

Дружина М. Гончарука не приховувала, що їй завжди хотілося повернутися на свою малу батьківщину, оскільки там мешкала вся її рідня. До того ж Тальне — районний центр. Родичі приглянули там їй пристойну роботу. А ось Михайло Іванович любив рідне Поділля, Джурин. Тут у нього було стільки вдячних учнів. Для багатьох він був справжнім кумиром. Але Тамара Іванівна перемогла...

...У середині грудня 1999-го я відпочивав у санаторії «Молдова» курортного Трускавця. Через добу мав від'їжджати до столиці, тому після обіду заходився закупівлею подарунків у майстрів художньої різьби по дереву. Оглядав чудернацькі вироби місцевих чаклунів тут таки, на виході з ідальні оздоровчого закладу. Якраз цієї пори мого ліктя легенько хтось торкнувся. Оглядаюся, стоїть скромна жіночка.

— Скажіть, будь ласка, ви, бува, не письменник Олександр Горобець із Києва? — сказала і, не очікуючи на мою відповідь, тут же додала, — а я Алла Дудник, дочка Тодосії Іванівни Гончарук із Джурина...

Поруч із Аллою Тадеївною стояв її чоловік. Мешкали вони у Києві, також приїхали на оздоровлення. Як же ж не зрадіти землячці! Та й колишній сусідці, племінниці Михайла Івановича Гончарука. Слово за слово, і допитався я у них про їхнього дядька, мого славного вчителя.

Пані Алла спохмурніла.

— Немає вже Михайла Івановича, — сказала скорбно, зблиснувши скупкою сльозою. — Немає. Захворів дуже серйозно і помер. На 62-му році життя. Самовіддано і натхненно, як це він робив завжди, працював викладачем у Тальнівському будівельному технікумі на Черкащині. Як і колись у Джурині, було в нього дуже багато різних цікавих клопотів із учнівською молоддю. Завжди знаходився у центрі уваги. Організовував самодіяльність. Сам чудово співав. Всі його знали, любили, а ось здоров'я підвело. Залишилися два сини. Гарні, чудові хлопці...

Немилостива доля і справді відміряла Михайлові Івановичу так мало життя. А міг би ще так багато зробити для людей...

Про пана Гончарука я розповів в одному із розділів своєї книги «Родина колиска – Джурин», котра з'явилася у світ 2008 року. Там, зокрема, написав: *«Його життя, як спалах. Подумалося: а чому б не створити у школі, а можливо, у будинку культури чи бібліотеці, куточок сільського кумира — вчителя Михайла Гончарука? А то й куточок інших людей, якими гордиться Джурин. А таких достойників, думається, знайдеться чимало».*

Не вийшло. Готуючи тоді розділ твору, я у Джурині, хоч і родичі там ще мешкають Михайла Івановича, не зумів навіть фото знайти учителя Гончарука. Все так швидко, друзі, падає у Лету. Тому тепер, коли готую нову книгу про свою родинну колицку, її людей і події довкруги Джурина, я пошуки матеріалів та фотоілюстрацій переніс і на Черкащину до Тального, де, власне, мешкає Тамара Іванівна Гончарук, діти й онуки відомого педагога.

Маю сказати, друзі, що вельмишановна Тамара Іванівна справжній сподвижник і вічно любляча дружина нашого знаменитого учителя. Мила пані лікар бережливо збирала всі вірші, поетичні гуморески, написанням яких, виявляється, все своє життя займався її талановитий і добросердний чоловік. Одначе був він настільки скромною, негаласливою людиною, що свою творчість майже нікому не показував, не оприлюднював. Окрім публікації деяких віршів у Тальнівській районній газеті уже в час, коли був важко прикутий недугою до ліжка. Так що це можна було сприйняти, як своєрідне ствердження того, що він іще живе, що він іще може говорити до білого світу, до людей, що його розуміють, сприймають. Ще одна особливість творчості Михайла Івановича, що в останню пору свого життя вірші він писав... сліпим. Диктував їх дружині, вона записувала...

Щиросердими стараннями дружини частина поезій увійшла до відеофільму, який виготовлений зовсім недавно і його можна побачити, вірші почути у ЮТЮБі за ось цією електронною адресою –

<https://www.youtube.com/watch?v=2AFpnmab6C4>.

У цьому ж розділі Інтернету можна віднайти іще один невеличкий відеоролик тривалістю 12 хвилин. Це зйомки з засідання літературно-мистецького клубу «Передзвін» м. Тального. В ході його один із членів творчого об'єднання Олег Іванович Сушинський, колишній близький побратим М. І. Гончарука, представляє на суд творчої громади нову свою пісню, написану на слова саме Михайла Івановича. Ось вступні строфи до твору, які розшифрував я з відео:

День по вінця спекою налитий,
Та ще й досі бачаться мені,
Як на ниві роботяще літо
Розкладає копи по стерні.
Роки летять як лебединий гомін,
Тривожні, радісні, сумні...
Лишають в серці найтепліший спомин -
Мого дитинства незабутні дні...

Що й казати, навіть з цих коротких фраз добре видно почерк гарного ліричного майстра слова, яким, переконаний, був Михайло Гончарук. Поет, котрий через свою виняткову людську скромність так і не зумів творчо розкритись. А дуже жаль...

Якщо ви зайдете до ЮТЮБу і заб'єте для пошуку слова (Гончарук Михайло Іванович, Джурин), ви відкриєте якраз необхідний вам відеосюжет (це ж можна зробити і через електронну адресу –

<https://www.youtube.com/watch?v=C4hSbBDIbEM&t=60s>

Послухайте з якою душевною теплотою, щирістю говорять члени літературного об'єднання про високі людські і поетичні, гумористичні таланти, відданість пісні, роботі з популяризації у масах українського самодіяльного мистецтва Черкащини про мого давнього сусіда по сільській вулиці, вчителя і старшого брата Михайла Гончарука, якого й по нині високо шанують і люблять люди у Джурині. Для доброї, талановитої людини, здається мені, не так важливо де вона мешкає, головне, щоб була можливість творити у масах.

Ці адреси і посилання для перегляду відеосюжетів про нашого колишнього кумира я так старанно виписував тому, що в Джурині нині є аж п'ять (!) народних творчих колективів. Мені здається, що вони мали б на озброєння взяти приведену вище пісню на слова Михайла Гончарука, котра списана ним точно ж таки знаю – з картини життя нашого рідного Джурина. Тим паче, що шлях до високого звання народних колективів творчих громад сільського будинку культури починалися зі старань саме Михайла Івановича у далекі вже шістдесяті-сімдесяті роки минулого століття, коли він сколихнув джуринян до пісні, до аматорства. Коли організував хор і перші ансамблі, дуети і тріо. Пісня про «день по вінця спекою налитий» Михайла Гончарука, як мені видається, обов'язково має зазвучати з джуринської сцени.

...19 листопада 2018 року Михайлові Гончаруку виповнилося б лише вісімдесят...

ГОРДІ ОРЛИ З ДЖУРИНСЬКОГО ГНІЗДА

Кінець п'ятдесятих та шістдесяті роки минулого століття були порою найбільшого розквіту Джурина. В самих людях, які вижили після страхітливої війни, відчувалося піднесення і нестримне бажання зробити більше і краще. До управління трудовими колективами прийшли молоді й енергійні керівники – Микола Володимирович Попов у колгоспі, Іван Данилович Шмагайло у ремонтно-механічних майстернях, які згодом стали заводом, Віталій Йосипович Смалюх у лікарні. Пересувною механізованою колоною керував умілий господарник Юхим Максимович Захарчук, комбінатом стінових матеріалів – Мефодій Пилипович Бондар. Ці люди знали толк у своїй справі і вміли ту справу організувати так, як ніхто інший.

Бурхливо розвивався комбінат стінових матеріалів. Держава починала розбудовуватися, і їй потрібен був різаний камінь-черепашник. Ще із п'ятдесятих років сюди починали надходити нові кам'янорізальні машини.

Штат підприємства поповнювався молодими фахівцями, випускниками середніх спеціальних закладів і навіть вузів.

Прибув сюди на роботу після закінчення будівельного технікуму і молодий хлопчина із села Заболотного Крижопільського району Микола Рябий. Привіз із собою молоду дружину. Поселилися вони у бездітної фронтової вдови на Кореї, під самою Лисою горою, щоб близько було бігати на роботу у кар'єр. Призначили його керівником зміни у штольні. Молодий і завзятий, Микола ні хвилини не сидів без діла — допомагав комбайнерам різати стіну, помічникам — складати на електровоз блоки, відкидати у збійки напівфабрикати, чистити забій.

Якось Ніна, дружина Миколи, занесла у центр Джурина та віддала на ремонт своє взуття. А принесла додому, взула туфлі і зойкнула від болю — у середині одного із них стримів гострий цвях! Кинулася до чоловіка. Микола оглянув обувку, старанно загнув цвяха. А наступного дня пішов у центр містечка, віднайшов редакцію Джуринської районної газети і заніс туди розгніваного листа — але написаного не стільки з образою, як із веселим гумором, нищівним сарказмом. У редакції почитали замітку і сказали: «Годиться! А хто ж ви будете, чим займаєтесь? Чи не напишете ви для нас іще щось?..».

Нині відомий український письменник, автор понад сорока повістей та романів Микола Олександрович Рябий з усміхом розповідає, що журналістика, література для нього почалися якраз у Джурині. З того самого сіромашного цвяха, який забув загнути майстер у туфлі дружини. Серед творів М. Рябого особливою пристрасністю, колоритністю образів, за що він був свого часу удостоєний республіканської премії, виділяється роман «Берег». Це хвилююча розповідь про робітників, які добувають каміння на Сад-горі. Так Микола у художньому творі обізвав, Лису гору. І герої твору списані із трудівників джуринських кар'єрів.

Котрогось там дня ми з Миколою Олександровичем приїхали в Джурин, ночували у моєї матері. Із вечірніми променями сонця пішли по Причепилівці на Корею, до Лисої гори. Мій гість схвильовано ступав по селу і упізнавав людей. А з Мішою Горобцем, моїм, до речі, двоюрідним братом по батьковій лінії, що зустрівся нам на вулиці із своїм незмінним велосипедом, обнялися як давнішні, щирі друзі. Миша працював у зміні Миколи Рябого комбайнером каменерізальної машини. Проклали вони поспіль не одну штольню у підземному мороці. Пережили навіть один обвал стелі.

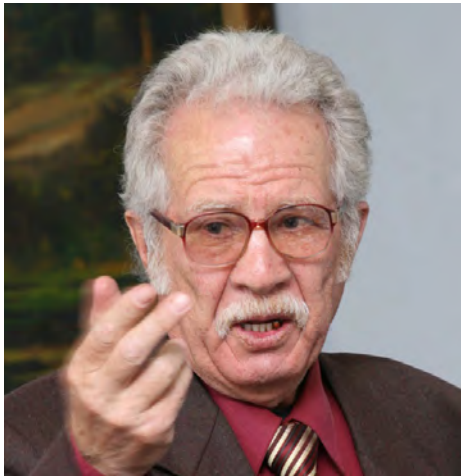

Ось такі ракушнякові блоки із Лисої гори, мільйонами штук видобували щорічно в Джурині.

— Схожий на Парфена у твоєму романі, — кажу письменнику.

— Так я Парфена із його й писав, — щиро сміється Микола Рябий. — Ти ж поглянь, який погляд пронизливий, як чуб по-козацьки стирчить...

Михайло скромно стоїть, усміхається. А тоді й каже, звертаючись до Рябого:

Відомий український письменник, лауреат ряду літературних премій Микола Рябий починав свою трудову біографію у джуринських кар'єрах, його відомий роман «Берег» про трудівників Сад-гори, це фактично розповідь про людей із підземних штолень нашої Лисої гори.

— Олександровичу, а може, того... за зустріч... Як колись уміли...

У відповідь Микола Рябий лише весело усміхався...

Нові люди прибували на будівництво, розширення ремонтно-механічного заводу. З'явилося багато молоді. І комбінат стінових матеріалів, і завод завели свої футбольні команди. З весни до осені замало не кожного вихідного дня на стадіоні ніде яблуку впасти — гарячі спортивні баталії. А тут іще головний лікар Віталій Йосипович Смалюх затіяв спорудження двох красивих ставків побіля стадіону. Зарибнив їх. Краса неймовірна! Школярі неподалік місця стоку двох річок — Вовчка (Вовчиці) і Деречинки, утворення Джурки висаджують рукотворний парк. У центрі села споруджуються будинок культури, сільська рада...

Особливе спортивне піднесення триває і в школі. Якраз цієї пори тут з'являються хлопчачки, які у селі стають своєрідними ідолами — Юлій Санін, Олег Журавльов, Віктор Волков.

Саніни в Джурин прибули із далекого Уругваю. Колись дід Юлія із Росії відправився туди на заробітки. Згодом у ті далекі краї перебралися і його родичі. Утворили свою колонію. І жили вони там начебто небідно, успішно ростили дітей, виводили їх у світ. Але далеко на батьківщині утворився загадковий Радянський Союз. Завдяки провокативній комуністичній пропаганді про те, що тут, на шостій частині земної суші будується начебто комунізм, де буцімто кожен матиме все, що йому забажається, була створена ілюзія молочних рік і кисільних берегів. В СРСР потяглися обмануті люди.

Переїзд великої родини Саніних до України був відчайдушною спробою знайти краще, достойніше життя для себе і дітей. Це, нарешті, було схоже і на бажання наздогнати, упіймати свою голубу мрію.

Батько Юлія був простим робітником, його брат також. Їхнім сім'ям запропонували оселитися в Джурині, де ставав на ноги комбінат стінових матеріалів, де було до чого прикласти рук. Юлій був всебічно спортивно обдарованим, фактурним юнаком. Коли він з'являвся на фізкультурному майданчику — рівних йому не було ні в чому. Він залюбки «крутив сонце» на перекладині, робив унікальні фігури на гімнастичних кільцях, неперевершено стрибав у висоту, довжину, був чудовим баскетболістом, волейболістом. Санін — це була справжня гордість і слава Джуринської середньої школи, наш справдешний спортивний ідол.

У селі його залюбки називали американцем. І це прізвисько було, що й казати, в точку, оскільки Юлій насправді прибув до нас із американського континенту. Він чудово володів кількома мовами. Було зрозуміло, що на прізвисько «американець» юнак не ображався, але й не гордився ним, оскільки від природи був людиною не зарозумілою, не чванливою. Швидше, навіть скромною і сором'язливою, як і його молодша сестра Ольга — повнотіла білолиця красуня. Всі ми, тоді радянські люди, мали чітке і конкретне ідеологічне завдання — ненавидіти американців із класових

причин. До цього нас повсякчас закликали щодоби із газет та радіопередач. Але Санін був іншим американцем. Таким, якого не можна було не поважати, яким не можна було не пишатися. Хоча б через те, що навчаєшся із ним в одній школі, що подаєш йому з-за поля м'ячі...

Це був просто чудовий, зразковий хлопець. Із Юлієм дружив Олег Журавльов. Син колишнього голови Джуринського райвиконкому, голови місцевого сільпо згодом, Олег мимохить рівнявся на свого приятеля, намагався в усьому його мавпувати, наслідувати. Однак між ними була й велика різниця. Юлій був навдивовижу скромним юнаком, Олега ж проймали бажання виділитися, чимось неодмінно козирнути. Бодай перед дівчатами, без гармидеру з якими в Олега не виходило дня...

***Віктор Волков у грудні 2008 року на презентації
книги «Родинна колиска – Джурин».***

Ну, хоча б на батьковому мотоциклі з каляскою приїхати до школи... Цю витончену спортивну двійку яскраво доповнював дещо молодший від Юлія та Олега, але дуже виразний та цілісно підкреслений світлочубий і білолиций Віктор Волков. Син тих, кого сюди колись притягнув Джурин як райцентр. А цю місію, колись багатолюдне наше село, виконувало з 1923 по 1959 рік

Так ось, у Вікторові Волкову була якась особлива, витончена чоловіча граційність і спортивна привабливість. Коли він виходив на футбольне поле,

то м'яч, здавалося, сам повсякчас знаходив юнака. А ось коли Волков злітав над волейбольною сіттю, то вже було зрозуміло, що ні зустрічний блок, ні будь-які інші перешкоди не завадять йому принести команді очко. Парубчина був навдивовижу меткий, стрибучий, у спорті майстер на всі руки. Йому б тоді знайти достойного тренера, і вийшов би з нього добротний рекордсмен...

Працюючи головним редактором однієї з центральних газет держави «Правда України», я частенько, незважаючи на чималу відстань від столиці, бував у Джурині. Провідував маму і родичів. 1997 року економічна ситуація в редагованому мною виданні більш-менш стабілізувалася. Як колишній воротар ряду джуринських команд і збірної Шаргородського району, я вирішив молодшим нащадкам сільських футболістів зробити гарний подарунок. 15 червня 1997 року на сільському стадіоні, у присутності багатьох людей, я вручив два комплекти футбольної форми джуринським спортсменам. Вона була ексклюзивно виготовлена на Вінницькій швейній фабриці імені Володарського, на грудях футболістів красувалася примітна емблема — «Правда України».

2016 року, коли в Джурині відзначали півстоліття випуску середньої школи, я розмовляв із нинішнім директором навчального закладу Сергієм Івановичем Лисаком, ось він мені враз і каже:

—А ви колись мені на стадіоні вручали футбольну форму з емблемою газети, котру редагували. Я грав у ній багато років.

—Як цікаво! А чи збереглася вона? — запитую.

—Знаю, що її було два комплекти. Хлопці, хто довго грав за джуринську команду, залишили собі, як сувенір. І я також...

Приємно було усе це почути...

Сільські учителі фізкультури були добрими, щирими, симпатичними людьми, але не більше. А тут потрібен був фахівець, який міг би із чудової зетовки «витесати», змайструвати диво. Мені завжди здавалося, що принаймні джуринські хлопці Юлій Санін та Віктор Волков повинні були справити в цьому житті пристойні спортивні кар'єри. Для цього у них були всі фізіологічні задатки. Життя ж, як бачимо, розпорядилося зовсім по іншому. Віктор наваж залишився у Джурині. Чудовий, порядний сім'янин, батько двох чудових синів. Усе життя трудився в машинобудівному заводі. Має красиву і розумну дружину. Юлія я зустрів у Жмеринці 1978 року. Як журналіст «Вінницької правди», я передодні жовтневих свят приїздив до його батька, старого уругвайського коніста, взяти у нього інтерв'ю для газети. І, до речі, старий Санін тоді щиро наваж: він надзвичайно шкодує, що сім'ї довелося покинути в цілому благолучне життя в Уругваї, що він остаточно розчарувався в соціалістичному куні Радянського Союзу, де для того, щоб купити шматок ковбаси належить висто довжелезну чергу.

Найближчим до спорту залишався Олег Журавльов: він багато років працював викладачем фізкультури у містечку Погребище Вінницької області. Навіть якість життя, яка з'явилася в Джурині в пам'ятні шістдесяті роки минулого століття, дала змогу розкритися багатьом яскравим і самобутнім талантам.

ЗАКИНУТІ ШТОЛЬНІ — ПІДЗЕМНИЙ ДЖУРИН

Пиляний ракушняк для Джурина — це як кавуни для Голої Пристані, в'ялені бички для Бердянська чи сонячні пляжі — для Одеси. Багато його після того, як закінчувалися основні підземні гірничі виробництва в межах села, залишалось в штольнях. Цілісні, так звані фабричні блоки робітники на вагонетках, запряжених електровозами, підземною колією вивозили і складували на вулиці, а ось бій (по можливості його теж доставляли на поверхню, проте лише відсотків двадцять) переважно просто скидали в бокові штреки. І тут вони, згідно з державною технологією, мали залишатися назавжди, оскільки покинуті виробництва штолень ззовні закупорювали землею за допомогою бульдозерів. Це означало: все — кар'єр закрито. Сюди, під землю, на старі виробки не повинен проникати ніхто. Позаяк це насамперед небезпечно для тих, хто думає тут чимось поживитись...

На календарі була якраз друга половина шістдесятих років. Пора, коли люди в подільських селах ледь-ледь ставали краще жити у порівнянні з тим, як їм було за Сталіна, особливо ж у воєнні та повоєнні роки. Вулиці перебудовувалися, замість солом'яних стріх дахи хат перевдягалися у метал або черепицю. За цих умов напівфабрикат ракушнякових блоків був надзвичайно цінним і ходовим товаром, особливо у сусідніх від Джурина селах — Голинчинцях, Великій Русаві, Рожнятівці, Антонівці, Горишківці, Олександрівці, де поклавів вапняку не було і, власне, будуватися не було з чого. Цим користувалися ті, хто жив насамперед побіля Лисої гори і Козацького горбу, де були головні підземні розробки.

Щоправда, були серед них і люди з інших частин Джурина. Вони відкупорювали штольні, затягували туди саморобні тачки на м'якому ході і зі збійок вивозили на поверхню биті пиляні ракушнякові блоки, так званий напівфабрикат, який дуже славився на сільських новобудовах.

То була непроста, важка і вельми небезпечна робота. Покидаючи виробництва, майстри комбінату стінових матеріалів знімали зі штолень дерев'яні підпори. Мені мало віриться в те, що соснові стояки, викладені в штреку буквою П, могли б хоч якось утримати на собі багатотонну масу каміння і ґрунту, але, як розповідали ті, хто працював на виробітках підпори завжди попереджували про можливий обвал ґрунту. Ті, хто бував у штольнях за пори, коли стеля розверзалася від навалної сили скали, яка виривалася з загальної породи і ось-ось повинна була проломитися в товщі землі, утворивши дірку аж на поверхню ґрунту, а це на метрів 6–7, розповідали, що тоді центральний прохід штольні і бокові збійки заповнювалися страшенним тріском. Лускотом соснових підпор. Тому вважається, що підпорки в штольні це, передусім, сигналізатори біди. Своєрідна звукова сигналізація. Коли вона спрацьовує, неодмінно потрібно тікати з небезпечного місця, і лише до виходу.

Так виглядають підземні штреки. В одних місцях вони, як столичне метро, в інших небезпечні, будь якої миті готові до обвалу катакомби, де й понині активно працюють «чорні добувачі» каміння, так званого «напівфабрикату». Ним забиті бокові збойки. Гляньте на стелю, і вам стане зрозуміло, чи можна тут перебувати: вся вона у виразистих, недовозначних тріщинах, кам'яні глиби буквально висять над самісінькою головою, ладні, здається, учинити страшний завал навіть від струсу... повітря.

Ми теж колись із хлопчиками бігали під цими жахливими примарами із важкесними тачками, вантаженими камінням на продаж. Кривавий бізнес...

Так ось, тим, хто забирався на заробітки до закинутої штольні, доводилося працювати без будь-якої страховки. В окремих місцях стеля і боковини штольні були розколоті, а це однозначно слугувало застереженням, що тут можливий обвал. Подекуди величезні глиби ракушняка буквально висіли над головою, загрожуючи ось-ось упасти додола. Іншими словами, безпека праці на такому самодіяльному виробництві була зведена буквально до нуля. Проте бажаючих заробити виявлялося надзвичайно багато.

Закриті штольні оживали голосами чрловиків, які ніде не працювали, а перебивалися випадковими заробітками, відверто пиячили, маючи можливість за вивезену на поверхню вантажівку-другу каміння гуляти потім тиждень, а то й два. Але багато було тут і старшокласників, які, згрупувавшись в підземну бригаду заробітчан, легко могли за світловий день доставити на-гора машину-дві напівфабрикатів. За це тут же, на місці, під штольнею, закидавши биті фабричні блоки в кузов вантажного авто, від водія можна легко було отримати 25 карбованців. А це були тоді, ой, які ж великі гроші!

У хвилини перепочинку під землею ми в суперечках намагалися в'яяснити, зрозуміти, звідкіля взялися ці ракушняки чи, як їх іще називали — черепашники, в районі Джурина. Бо ж варто було бульдозерам чи скреперам зняти на метр ґрунт за селом, як там уже відкривалася суцільна вапнякова скала — цілісні залягання ракушняку, який легко піддавався різанню пилами, лупанню клинами та ломами, молотами. Усе це надзвичайно цікавило й мене.

Немало літератури довелося «перелопатити» в бібліотеках, перечитати різної періодики. Для себе і хлопців у штольні я в'яяснив приблизно таке. Свого часу, а це, вважайте, десятки мільйонів літ тому, наш край становив суцільне морське дно. Є серйозна наукова версія, що востаннє хвилі перекочувались над нашими нинішніми краями у період так званого міоцену — це приблизно 15 мільйонів років тому...

Та заключна «морська» епоха була характерна якраз тим, що впродовж усього узбережжя, яке пересікало новочасну, себто теперішню Вінниччину із південного сходу на північний захід, простяглися безмежні багатокілометрові мілководдя. Тобто місцина нинішнього Джурина з його балками, вярками, крутосхилами теж була своєрідна обміліла затока. Тут збиралася слабосолона вода, яка задосить активно теплої пори прогрівалася. До того ж постійно підживлювалася органічними речовинами із стоків чисельних прісних річок. Відтак, утворювався так званий естуарій.

Саме у таких місцях, як пишуть у своїх працях учені, найпродуктивніше функціонує екосистема, забезпечуючи швидкий приріст

біомаси моллюсків. Для них тут дійсно створювався справжнісінький рай. Є відомості, що тих моллюсків нараховувалось до півсотні видів. У цьому, до речі, не так важко переконатися, коли уважно, озброївшись лупою, розглядати пиляну стіну штольні. Ці мізерні непримхливі створіння густо встиляли дно моря, і після завершення життєвого циклу кожна залишала після себе черепашку, мушлю, кількість яких із часом нагромаджувалась. Виникали справжні черепашкові гори, які перетворилися в ракушнякові пласти. Море то відступало, то знову накочувалося. За мільйони років вапняки влежувалися, кам'яніли. На них утворювалися ґрунти і чорноземи. Відтак із часом уздовж колишнього прибережжя зосталась обширна смуга вапнякових відкладень, котра утворилася з черепашок. Таким чином, у районі Джурина потужність мушлевого пласта становить десятки метрів, а ось в окремих місцях, як, скажімо, на Лисій горі, де у вигляді нелегалів трудилися ми, сягає і всі 110 метрів.

РАКУШНЯКОВІ ФІЛЯРИ ЛИСОЇ ГОРИ

Пам'ятаю, як я тоді з хлопцями старався, тягаючи на поверхню важенні тачки. Бо це був єдиний шлях до нової сорочки і вузьких унизу, до неможливого звужених стильних штанів. Ми ж уже починали парубкувати, а на це потрібні були кошти...

Я й по сьогодні, здається, відчуваю ту остудну підземельну, із легким припахом гнилизни, прохолоду штольні. Стрибаючи довжезні тіні на стінах і стелі від похідного ліхтаря-миші, а то й від сморідного смолоскипа, яким доводилося користуватися.

Іноді освітлення у кам'яному підземеллі гасло, і тоді наступала страшна, лиховісна темінь. Побувавши у ній хвилину-другу, людина втрачала орієнтири, оскільки підсвідомо ставало зрозуміло, що у разі, коли світло не з'явиться, вибратися звідси на поверхню в суцільному мракобісному померкові буде практично неможливо: зверху нескорима товща каменю-черепашника, зітканого природою за мільйони літ, стіни теж кам'яні. І дороги до рятівного виходу навпомацки ніяк не намацаєш. Іноді до нього було метрів триста-чотириста, а то й усі сімсот, з десятками крутих заворотів і різними розгалуженнями...

Позначки маршруту накреслені на стінах, і їх, зрозуміло, у непроглядній темні нізащо не знайдеш. Одне слово, людина потрапляє до нездоланного суцільного кам'яного мішка, мертвої пастки. Ось чому в таких ситуаціях, за дзвінкої тиші у вухах, страшенно, до нервового зриву в душі, хочеться світла.

Але іноді і воно не допомагає. Пишучи це, наче зараз учую в'їдлиий, сморідний гумовий запах палаючої шини, якою освітлюємо

дорогу в штольні: ми з хлопцями дошукуємося «жирних» збоївок, у котрих би уціліло побільше напівфабрикату-ракушняка. Вогонь, і про це навіть моторошно подумати, ураз розтріскавшись сьйливими бризками і на останок по-гадючому зашипівши, вгасає.

— Усе, вогню забракло кисню! — гукає хтось із нашої гоп-бригади.

— Шукаймо центральну штольню, там повинен вчуватися повів вітерця, — каже інший парубійко.

Але де і як шукати, коли темінь така, що страшно руку від тулуба одірвати, аби, здається, не втекла у густий морок, не віддалилася від ества. Стає справді лячно, оскільки гумову камеру, яку мали із собою в запасі теж уже спалили, якась калоша також пішла за їдким димом. А тепер спробуй товсту автомобільну шину підпалити сірниками, які ж, звісно, є у кожного в кишені про запас.

Та й чи можливо таке вчинити взагалі? Узавшись всі за руки, підсвічуючи запалками, дряпаємось по стінах у пошуках ефемерного і навряд чи вловимого в умовах глибокого безпросвітнього підземелля свіжого повіву вітерця, у пошуках рятівного запасу кисню. Спотикаємось усі разом об обломок підпори чи то шматок рейки, падаємо, встаємо, деремося далі і нарешті, вибиваємося, схоже, на биту, начебто, тверду долівку.

«О, Боже, — гарячково думаю, — можливо, це нарешті і є головна штольня, центральний штрек...».

Наш «живий поїзд» розпадається у густій, аж масній темряві. Полегшено переводимо подих.

— Сюди б, — кажу, — чарівну і рятівну нитку Аріадни прокласти.

Щоб виводила нас із черепашикового підземелля...

Хлопці мовчать, оскільки, схоже, забули, як я їм якимось розповідав про нитку Аріадни, про знамениті критські лабіринти, збудовані Дедалом для міфічного мінотавра Астерія. Їх ця романтика, яку потрібно видобувати із книжок, явно не цікавить. Їм би більше було каміння та швидше отримати гроші за напівфабрикат.

Усі запалюємо в пучках пальців по декілька сірників і, ставши кружком, пробуємо підпалити шину. Але вона явно горіти не воліє, і, схоже, не буде займатися взагалі. Приходимо до висновку, що так можемо знищити всі сірники, а тоді вже точно виходу із штольні не знайдемо. Залишиться напівпримарна надія лише на рідних та близьких, які, почувши неладне, прийдуть на виручку ззовні. Попереду стає один із нас і своїми сірниками освічує дорогу, всі інші швидко ступають за ним вервечкою. Кожен спалах — це двадцять-тридцять кроків уперед по кам'яному мішку, щоправда, залежно від того, що маємо під ногами — порожній штрек чи розкидане каміння.

І тут починається щось таке, що потім ми назвемо блудом: куди б ми не ступали, в який би бік не направлялися, врешті-решт упиралися в глуху стінку — кінець штольні. На ній бачимо у сполохах вогнику навхрест зроблені врзи в твердій стіні ракушняку. Тут закінчувалися вибої, звідси демонтували комбайни. Подекуди із материнської скали стирчали не до кінця вирізані блоки. Могло навіть скластися враження, що хтось колись поспіхом вивозив звідси каменерізальні машини, не знявши зі стіни чергового відвалу блоків. І це все ще більше мимоволі наштовхувало на панічну думку про безвихідь, глухий підземний кут.

Здавалося, що цим підземним прохолодним тупикам і невидимим у повній густій темряві боковим штрекам, віддаленим у дзвінкій тиші підземелля скрапуванням води, незмінним і уже дратівливим нашим упираннями в глуху стінку не буде кінця-краю: в роті пересохло від хвилювання, ноги ставали ватними. І тільки тоді, коли на всіх залишалися останні півпачки сірників, підземний блуд від нас начебто відстав. Через якусь напівприсипану піском дірку в стінці ми нарешті вибралися до прямого, рівного штреку. По відмітках і стрілках на стінках уже не важко вирахувати, куди саме потрібно прямувати на вихід...

Не передати, яке це грандіозне, неперевершене щастя: після тривалої, здавалося, безконечної і набридливої темені нарешті побачити далеко попереду омріяне денне світло у кінці штольні. Це як народитися на світ, як побачити рідне обличчя матері після довгочасної розлуки...

Перші штольні у кар'єрних розробках Джурина з'явилися ще на початку тридцятих років минулого століття. І починалися вони в основному на Лисій горі, оскільки за своїми природними технологічними якостями тамтешнє каміння було найкраще. Видобуток його обходився як мінімум утричі дешевше від керамічної цегли. За своїми властивостями щодо обробітку, зберігання, утримування тепла в оселі джуринські різані вапнякові блоки були і надалі залишаються поза конкуренцією. На них ось уже понад сімдесят років є чималий попит.

Спочатку працівники кар'єрів із суцільного ракушняку вирізали, а насправді це називалося — «кидали» скалу, а потім вручну пилами різали її на блоки. У п'ятдесяті-шістдесяті роки під землею з'явилися каменерізальні комбайни. Вони у багато разів пришвидшили роботи з видобутку вапнякового будівельного матеріалу, прокладаючи під землею довжелезні штольні.

Фактично справу поставили на промислову основу. У найкращі часи Джуринський комбінат стінових матеріалів видавав «на-гора» до 5 мільйонів штук умовної цегли на рік. Це був чудовий показник.

***Ось так у пору роботи комбінату стінових матеріалів
вантажили фабричні блоки, вирізані з суцільної кам'яної гори,
доставлені на поверхню електровагоетками.***

Попереду каменерізів йшли розвідники надр, геологи. Вони визначали товщину залягання вапняку, потужність промислового пласта. За цим у роботу включалися уже маркшейдери — фахівці, які без видимих орієнтирів і з допомогою азимутів прокладають маршрути виробіток під землею. Це, до речі, вельми відповідальна справа — витримувати горизонти, напрями руху комбайнів. Щоб якомога продуктивніше із гори вибрати поклади ракушняку і щоб сам верхній дах не провалився під землю, не засипав штольні, у яких трудяться люди.

Скажімо, джуринська Лиса гора вся порита прохідницькими норами. З неї вилучено всі продуктивні запаси будівельного каміння. Лиса гора, кажуть гірники, стоїть на філярах. Щоб було зрозуміло, ракушняковий філяр – це своєрідний умовний черепашниковий стовп, природна підпора, довкола якої пролягли штольні.

Те, що ви бачите на світлині, це, так би мовити, штучні, страхові філяри. Вони буцімто стережуть стелю поки там знаходяться «чорні копачі». У разі просідання породи, вони, розсипаючись, подадуть людям сигнал біди. Справжні ж філяри у штольнях, це коли в гарній продуктивній скалі кам'янорізальні комбайни залишають природню підпорку з суцільної породи.

Між іншим, довжина штолень на Лисій горі складає понад триста (!) кілометрів. Як тут не заблудитися? У цих проходках зі штреками ми, хлопчачи шістдесятих-сімдесятих років минулого століття гартувалися і фізично, і морально. Навчалися незбагненому прагненню поважати і любити білий світ, цінувати життя, із удушливих штреків, бодай і через товщу каміння, прориватися до центральної штольні. Відтак – на сонце, до свіжого повітря, до теплої дощу чи м'якого сніжку.

Наскільки небезпечною для життя «чорних копачів» є робота в закинутих штольнях розповідають два відесюжети українських телевізійних каналів, які можна знайти на ЮТЮБі за ось цими електронними адресами :
<https://www.youtube.com/watch?v=PF4x0glB-WE>,
https://www.youtube.com/watch?v=_KqURdTUB78

Органи влади про людське око боролися з несанкціонованим освоєнням старих виробіток ракушняку. Коли-не-коли міліція навіть влаштувала облави у старих кар'єрах. Вряди-годи забирала на десять діб завжди п'яного, а тому постійно агресивного, передусім, до служивих людей у формі, забіякуватого Петра Хмелюка на кличку Кома. Чому його звали Комою, думаю, що ніхто й не скаже. І тут громом серед ясного неба прозвучала разюча звістка: штольня убила молодого нашого ровесника, Павлушу Бойка. Бідового парубійка, який жив по вулиці Жовтневій і весь свій час, постійно пропускаючи уроки в школі, проводив у закинутому кар'єрі, котрий, що називається, був у нього майже за городом, тачкою вивозив із дальніх збоївок напівфабрикати на продаж.

Величезна скала, кажуть, у тому штреку давно висіла над самісінькою головою у хлопчаків. Могла навіть обірватися і впасти на прохід від звичайного струсу повітря — людського крику чи навіть свисту, а козачки зайве убезпечилися, втратили відчуття ризику, безпосередньої загрози, сотні разів на день прошмигуючи попід нею з гримотними своїми тачками з камінням. І ось на котрийсь там сто сорок перший раз скала порушника спокою підземелля не пропустила, звалившись йому на голову. З'їхалось стільки міліції, прокурорів. Стали знову загортати штольні. Щоб за тиждень заробітчани їх відкопали...

Із тих пір я боюся кар'єру, штолень, усього того, що по-джуринському промовисто зветься ГРНЯ.

Можете уявити собі, як, знаючи всі ці «принади» старих виробіток ракушняку, як мовиться, не з переказів, я щиро подивувався, коли одного дня в Інтернеті випадково надібав веселі розповіді молодих людей, київських спелеологів-аматорів про те, як вони із столиці, за 360 кілометрів від Києва, їздили на прогулянки в наші, джуринські штольні. Як там лазили попід висячими скалами, котрі кожної миті могли обвалитися, навічно похоронити їх.

Ще кілька років тому я заходив на ці сайти, вони залюбки відкривалися. Нині цього зробити не можна, тому я не буду виставляти їх електронної адреси. Добре, мабуть, що вхід до них заблокований. Бо розважатися з такою небезпекою аж ніяк не можна.

ЗУСТРІЧ НА НІЧНІЙ ДОРОЗІ

Народився я в останній день осені — 30 листопада 1949-го. А ось батько пішов до сільської ради і записав мене як жильця на білому світі 1950-го, і то аж 25 січня. Коли прийшла пора оформлятися до школи, то я заявив своїм рідним, що маю йти в один клас із Федьком Сайчуком (до виходу на пенсію трудиться лісничим Ярошенського лісництва у Шаргородському районі Вінниччини), на три дні старшим від мене, з яким

ми виростали на вулиці і вже навіть того літа пасли своїх домашніх корів. Отож, коли дві вчительки зайшли в наше подвір'я, аби записати мене в школярики, мати назвала мій справжній день народження і заявила, що свідоцтво про народження моє десь згубилося. Вона, схоже, добре розуміла, що коли викладачі школи заглянуть в мою метрику, то сину доведеться гуляти в цурпалки ще один рік, а Федь і інші наші ровесники будуть вже навчатися. А я ж уже і читав не лише дитячі книжки, а й газети, добре рахував.

Людмила Федорівна Містюк послухала легенду матері і записала мене в свій клас. Але при цьому строго попередила, що свідоцтво про народження потрібно принести в школу щонайпізніше напередодні 1 вересня. Розхвилювана мати тієї пори, аби не виявили нашої благородної неправди, так десь заховала мою метрику, що її більше ніколи ніхто і не знайшов. Понині.

Скільки ж я не ходив до школи, вчителі постійно, по декілька разів на рік вимагали одного — принести нарешті метрику, оскільки всі документи як на школяра у мене були оформлені не з документу, а зі слів матері, на віру.

У кінці весни 1964-го, коли ми закінчували восьмий клас (тоді випускний у школі), на один з уроків зайшов наш класний керівник Михайло Васильович Копняк і сказав мені при всіх:

— Директор школи Наум Борисович Блаватник просив передати, що з завтрашнього дня він тебе не допускає до уроків. До тих пір, аж поки в школі не з'явиться твоє свідоцтво про народження. Уяви собі, випускний клас, можливо, завтра-післязавтра тобі доведеться виписувати довідку про закінчення неповної середньої освіти, а з чого це зробити, скажи? Якщо метрики немає і дома, бо з нею ви чомусь підозріло тягнете ще з першого класу, сідай з мамою в автобус і їдь у район, у Жмеринку. Там у ЗАГСі візьмете копію. Тоді й приходь до школи.

Ні батько, ні мати того ранку зі мною їхати не могли, у них були свої справи: у буряківничій ланці та в комбінаті стінових матеріалів. Так і сказали: бери три рублі і їдь сам, ти уже дорослий. Отож, на світанку на автобус до Жмеринки я пішов сам. Не передати того, як усе було незвично і навіть лячно, оскільки до того я найдалше був від Джурина, то це у Рахнах-Лісових, на залізничній станції за 18 кілометрів від нашого села. А до Жмеринки – усі ж шістдесят з гаком! І треба було пересідати на автобус у містечку Шаргороді, бо прямих рейсів у райцентр не було...

Жмеринка, багатолюдна і гамірлива, приголомшила мене ще більше. По-сільському боязкий, соромлячись запитати когось з людей адресу установи, я довго петляв тісними вуличками міста залізничників, аж поки не уздрів вивіску із написом ЗАГС. Але, мабуть, на ту пору там працювали черстві і бездушні люди, оскільки заявили, що документи дітям не

видаються, і для отримання свідоцтва про народження треба ще раз приїхати з батьком, або з матір'ю.

І тут я заплакав. Однак сльози підлітка чинуш не проймали. Мене, як кажуть, культурненько, за руку і в спину, спровадили за двері. Ось тоді, мабуть, я вперше зрозумів, що за себе, а особливо ж за правду в житті, треба боротися.

На той час я уже писав сякі-такі вірші. Декілька із них з'явилося навіть у жмеринській районній газеті «Нові горизонти». І під дверима ЗАГСу я відчув, що фортецю бездушності треба брати через публічність. На моє щастя, редакція районної газети розміщала зовсім неподалік. Я допитався до неї одразу по обіді.

До редакції потрібно було підніматися по якихось крутих металевих сходах, переходити через якийсь металевий місток. Нарешті втрапив до якогось приміщення, де за дверима цокотіла друкарська машинка. Запитав у якоїсь жінки про журналістку Валентину Масленникову, оскільки саме вона переписувалася від імені редакції зі мною, аналізувала мої перші поетичні твори.

Мене провели до миловидної білявої молоді жінки. Я лише переступив поріг її кабінетику та представившись, знову заплакав. Молода жінка мерщій кинулася до мене. Обняла, стала гладити по голівці, приказуючи: «Що ж таке сталося, мій дорогий поетику?». Я вперше в житті відчув тонкий, ароматний запах жіночих парфумів. Здається, якби я зараз заплющив очі і сильно напружився зі своїм нюхом, то, напевне, міг би пригадати той тонкий і ніжний повів.

І то був подих моєї першої в житті перемоги. Поки мене напувала чаєм, пригощала цукерками й печивом, хтось із працівників редакції зателефонував до ЗАГСу, щось говорив про бездушність і неповагу до людей, яким цілий день треба із села добиратися до далекого райцентру. І це було, здається, справедливо, оскільки й на сьогодні від Жмеринки до Джурина не близький світ, не кажучи вже про рік 1964-ий, коли транспортне сполучення було далеко не настільки інтенсивним, а автомобілі не такими швидкохідними, як нині. З редакції в установу я прийшов переможнем, оскільки тут же якась набурмосена товста жінка вручила мені уже підготовлений довгоочікуваний, дорогоцінний документ, змусила десь розписатися і ще раз заявила: «Дітям документів ми не видаємо. Це прикрий виняток. І в твоїй редакції неправі, спонукуючи нас до цього. Ми вчиняємо протиправно...».

Я ледве встиг на останній автобус із Жмеринки до Шаргорода. Коли ж приїхав у це тихе містечко, уже звечоріло і, звісно, що ні про який автобус до Джурина не можна було вже й мріяти. Сторож на автостанції повідомив, що перший вранішній рейс у моє село лише на світанку. І тому було зрозуміло, що додому, за 18 кілометрів, треба добиратися пішки. У моїх чотирнадцять літ...

Та дорога була наче шлях у далеке, незвідане життя, у мою примхливу долю. Тим паче, що я й не знав дороги: у який напрям вирушати, де й куди повертати. Про все доводилося розпитувати у зустрічних людей. Вони всі, як один, дивилися на мене великими, переляканими очима, в них читалося запитання: що за дитя, котре явно заблудилося і не знає дороги додому?

Десь біля Дерев'янок, невеличкого сільця на трасі, мені геть споночіло, так що шляхом у чорну хащу віковичного лісу побіля хутору Роля я вступав за повної ночі, із сполоханим серцем, яке зляканою пташкою страшенно колотилося у грудях. Кров натужно стукала в скроні. Ступаючи кам'янистою бруківкою, я у пітьмі найбільше боявся збитися з середини шосейки. Ліс, повен привидів наступав і з одного боку, і з другого. Мені все здавалося, що я збочуюсь, то праворуч, то ліворуч. З одного і з іншого боку були темні, жакливі хащі. Слух напружувався до неймовірного, мабуть, якби десь у лісі хруснула гілка, я б побіг щосили по нерівній, горбистій дорозі, спотикаючись.

Яке ж це щастя було за кілька кілометрів відчутти, зрозуміти, що ліс відстав від мене, розступився, залишився позаду. І тільки тут я помітив, що ніч була ясна і зоряна-зоряна. Все небо всіялося мерехтливими далекими світами, а місяць, здавалося, аж нагнувся до мене, висвічуючи дорогу. На душі стало радісно, аж весело.

Саме цієї миті із лісу позаду зблиснуло далеке світло фар одинокого запізнілого авто. Я й не думав голосувати, бо хто ж темної ночі зупиниться мені, пацанові, на окраїні лісу. Зійшов із проїжджої частини дороги поближче до кювету і, не оглядаючись, стомлено чимчикував далі.

Коли машина проїхала попри мене, я побачив, що це була новенька «Волга»-21, про яку я начитався чимало похвальних од у пресі. Автомобіль віддалився на півсотні кроків од мене і враз несподіваним яскравим спалахом освітив свій і при місяці лискучий зад гранатовими вогнями гальмів. Авто зупинилося. Із боку пасажира відкрилися двері і швидше я це відчув інтуїтивно на відстані, ніж побачив серед ночі, що з «Волги» вийшов голова джуринського колгоспу Микола Володимирович Попов.

Від матері, незмінної працівниці буряківничої ланки, від багатьох людей у Джурині я чув, що це була надзвичайно порядна і щира людина. Пізньої осені, коли жінки нарешті завершували вивезення солодких коренів на Дербчинський цукровий завод і влаштовували святкову вечерю, найбільшим щастям для них було те, коли привітати їх приїжджав особисто він — Піп. Так водночас і по-святешному й буденному, просто і зрозуміло для самих себе називали вони свого керівника, який надзвичайно поважав і шанував кожную із буряківниць.

— А ти, бува, не із Джурини? — гукнув у темінь до мене Микола Володимирович.

— Із Джурина, — якось глухо, неначе у колодязь, відповів я. Від страхів ночі і пережитого горло у мене геть пересохло і враз запершило, я аж закашлявся.

— Тоді сідай, підвеземо тебе, — сказав Попов, відкриваючи задні двері легковика. Я швиденько забрався на тісні подушки автомобіля, і він легко покотив у бік нашого села.

ВИСОКЕ ПАРТІЙНЕ САМОДУРСТВО

Дорогою Попов неквапливо розпитував, що за okazія занесла мене гупої ночі на окраїну ролянського лісу. Я розповідав у деталях і фарбах свою поїздку по метрику в Жмеринку, і він враз запитав:

— А це твоя статейка в газеті про наших молодих доярок була нещодавно в газеті?

— Моя, — видавив я скромно із себе.

Попов аж оглянувся, а тоді сказав: — Ти просто молодець. Вірші — це добре, а ось статті — це явно серйозніше. Втім, вибирай сам...

Микола Володимирович був не просто надзвичайно людяним, але попри все ще й мудрим керівником. Це за його дванадцять літ господарювання в селі було зроблено найбільше за всю багатовічну історію Джурина. Споруджено середню школу і будинок культури, сільську раду, музичну школу, контору колгоспу, будинок побуту, чимало торговельних закладів. Зросли нові, як, до прикладу, тваринницькі ферми, ремонтні майстерні у тракторних бригадах, впорядкувалися старі господарські об'єкти. Але чомусь так буває, що добро, порядність, людяність одних завжди наштовхуються на байдужість, неухагу, самодурство інших. І ледь не закономірно трапляється так, що оця зла, лиха, жовчна, злостива сила бере верх над доброчесністю. Річ у тому, що надворі тоді стояла якраз дрімуча радянська доба. Розквіт партійно-чиновницького самоуправства, волонтаризму і банального самодурства.

Одне слово, котрогось там дня з Вінниці у Могилів-Подільський мав їхати перший секретар обкому партії Василь Миколайович Таратута. За Рахнами-Лісовими, на кордоні Шаргородського району, його очікував перший секретар райкому партії Леонід Григорович Клепко.

І ось ці двоє партійних бонз із боку Рахнів в'їжджають у межі джуринських полів. Того року стояла сира, слякотна, дощовита осінь. На початок жовтня все довкруги розкисло, розгасло. Ступиш у поле — ноги з болота не можна витягнути. Гони від Глибокої долини праворуч і ліворуч ясно зеленіли буряковим листом. І ніде не було видно жодної людини, жодного збирального агрегату.

— Стой, стой, — закричав водію Таратута. — А где председатель?

Чорночубий Микола Володимирович Попов тут як тут, виструнчився на обочині дороги перед чинодралами, оскільки із райкому завчасно наказали: всі справи відкласти, чергувати на трасі, «пасти Таратуту».

— Почему свеклу не убираєш? — визвірився з вікна лімузина лошений партійний вождь.

— Копаємо, — відповідає Попов.

— Ты слышишь, как он мне отвечает? — підскаочив, немов ужалений, перший секретар обкому, звертаючись до Л. Клепка. — Он за кого меня здесь принимает?

— Ми і сьогодні, при негоді активно копаємо цукрові буряки, — пояснював Микола Володимирович. — Ми вважаємо, що нам насамперед важливо, поки є змога, вирвати врожай коренів із віддалених полів. Скажімо, на Дубині. Це за сім кілометрів від дороги з твердим покриттям. Тому всі сили нині кинули саме туди. А тут, при трасі, буквально під заводською трубою, ми за декілька днів до корінчика зберемо весь урожай, на руках, якщо потрібно буде, винесемо його сюди, до асфальту. У нас вдосталь людей і технічних засобів...

— Кончай мне очки втирать! — навіжено закричав Таратута, і, звертаючись до Л. Клепка, роздратовано сказав: — Через сутки буду возвращаться с Могилев-Подольска, чтобы ни одного корня здесь не было...

Перший секретар райкому по-лакейськи взяв під козирок, повернувшись до голови колгоспу, Клепко погрозово запитав:

— Слышал? Исполняй приказание Василия Николаевича...

Спантеличений непорозумінням М. Попов промовчав. Важко сказати, що діялося тієї морочливої доби на душі у нього — добротного господарника, вмілого голови колгоспу. Якщо поневолитися цьому сліпому бундючному волюнтаризму, покріпачити перед відвертим, неприхованим партійним самодурством окомилновачів, то це означало не інакше як свідомо завдати економічної шкоди добре налагодженому збиральному комплексу за надзвичайно складних погодних умов року. А як такий реверс пояснити людям? Що подумають вони про тих таки партійних вождів, які на противагу господарській кмітливості колгоспників намагаються якнайшвидше прибрати дощової осені урожай із полів побіля трас, аби із гомінливої дороги (хто ж тільки нею не їде!) не побачили, бува, не написали, не просигналили про безгосподарність у вищі партійні інстанції, а залишити вирощене в болоті, буквально згноїти його на Дубині, на Файфурині, звідки ваговиті корені у пізню осінню сквиру важко, майже неможливо доставити на переробне підприємство.

Якщо по великому рахунку, то Микола Володимирович міг, звичайно ж, міг по-лакейськи підкоритися манірному нехлюйству, жангильній халатності царьковитих правителів. В угоду Таратуті та Клепку творячи глупство, йому можна, звичайно, було послатися перед людьми на їх сановиту самоуправну, лицемірну волю. Заходитися швиденько збирати

врожай при битому шляху. Але гордий і розважливий Микола Попов був не із лякливого десятку, а був людиною, яка знає ціну господарській кмітливості, і ніколи, ні за яких обставин не гнув плебейськи спину перед держимордами. Навіть такого високого можновладного пошибу, як член ЦК КПРС, депутат Верховної Ради СРСР, ким тоді був перший секретар Вінницького обкому партії.

Через добу із гаком вельможний партійний аристократ проїхав мимо самотнього на трасі джуринського голови колгоспу, а тим часом перший секретар райкому партії Л. Клепко мав що слухати у салоні лискучого лімузіна аж до самого шпиківського лісу, де Таратута, навіть не попрощавшись, висадив його із свого авто. Резюме вождя області було гнівливим і лихим — завтра ж із тріском вигнати з роботи непоступливого керівника джуринського колгоспу.

«Но так, чтобы ему никакой работы больше в районе не нашлось!», — волав на трасі розгніваний Таратута. – Никогда...», — вигукнув на останок, різко грюкнувши дверима.

Кмітливим господарником, мудрим керівником, надзвичайно культурною, інтелігентною, доброзичливою і вихованою людиною у пам'яті всіх у Джурині назавжди залишився колишній голова колгоспу, а потім голова сільської ради Микола Володимирович Попов. Людина, яку я особисто надзвичайно поважав...

Але з тріском видворити Миколу Володимировича Попова з посади голови колгоспу у Джурині Л. Клепкові і його підручним не вдалося. Два дні поспіль у селі тривали колгоспні збори. Ретиві посланці райкому В. Хасцький та Е. Василевський, що тільки не витворяли, як не вмовляли людей підкоритися високій волі товариша Таратути, колгоспники на зборах під час голосування нізащо не бажали піднімати руки за звільнення з посади керівника господарства. Вісім разів за цей час скликали партійні збори. Комуністи-механізатори, яким фактично втрачати не було чого, так і ліпили в очі пискатору районному чинуші, який очолював «похоронну команду» із Шаргорода: «Що за дурень таке придумав? Вигнати такого хазяїна... Це все одно що спалити колгосп...».

— Ви обережно там із висловами, — зривався на ноги лисуватий, у начищених до блиску чоботях, на які завбачливо було зодягнено галоші, аби вони не вимастилися в багнуці, у синіх галіфе без лампасів, з золотистими окулярами в руці, і зовні, окрім свого високого росту, чимось феноменально схожий на Берію «товариш» з району загрозливо нависав над колгоспниками.

— Ви бубоніть там, але без натяків... Бо можемо змусити голосніше заговорити, — пригрозив суворо.

— А ми не натякаємо... — ...ми правду кажемо, — чулося то з одного, то з іншого боку...

Шаргородські чинодрали зрозуміли, що одним скрипом такого могутнього дуба, як джуринський голова колгоспу, їм не звалити, та ще й руками самих колгоспників, які повинні за це проголосувати.

Справу відстрочили на тиждень. З обласного управління сільського господарства, інших обласних інстанцій чорними круками в Джурин налетіли різномасті спеці, у тому числі, і в погонах. Стали прискіпливо перераховувати і поросят, і курчат, переважувати зерно в коморі, ретельно обліковувати кінську збрую поспіль із батогами... А потім закликали М. Попова в тісний кабінет і стали показувати, мовляв, і там недостача, і актив немає на здохлих поросят. Якщо не хочеш у тюрмі сидіти, голубчику сизокрилий, а це влаштувати не важко, бо розпорядження на звільнення з роботи першого секретаря обкому партії вище за вирок трибуналу... Сам, мовляв, іди, чоловіче, до людей, проси їх тебе по-доброму відпустити з посади голови колгоспу. Позаяк Таратуті ніхто вдруге не насмілиться доповісти, що тебе не зуміли звільнити з роботи. Пов'яжемо буквально зараз, отоді справді будеш мати гарמידер...

Ситуація дійсно була безвихідна. Справу підігріло ще й те, що посередині того ключового тижня в області відбулася нарада з економічних питань у сільському господарстві за участі першого секретаря обкому партії. Виступаючи перед аграріями, В. Таратута опустився до того, що став зачитувати довідку по джуринському колгоспу «Радянська Україна», який начебто має збитковим усе тваринництво. І тут сталося на ту пору

безприкладне. В залі зі свого місця підвівся Микола Володимирович Попов і голосно, аби чули всі гукнув: «Це неправда. У вас невірні дані. У нас зовсім інші показники...».

Чи потрібно розповідати, що було далі? Повернувшись із Вінниці, Микола Володимирович відправився по хатах бригадирів і ланкових, куди збігалися заплакані люди. Він як міг заспокоював колгоспників, казав, що прийде ще час і разом погосподарюємо. Жінки хрестилися і пошепки посилали прокльони на голови партійних владарів. Ще через день колгоспні збори у Джурині одногосно задовольнили прохання Миколи Володимировича Попова про звільнення його з посади голови колгоспу, звільнення практично в нікуди. Оскільки в райкомі партії учорашньому кращому голові колгоспу заявили чітко і однозначно: «Роботу шукай лише поза межами району. Такенною грізною і невблаганною є воля ти сам знаєш кого...».

Ось він життєвий у повній своїй дикій, нелюдимій, некультивованій «красі» абсурд, повний невігданого партійного лакейства, ухощництва, тарабарщини і бовдурного безглуздя. Такою є гірка і гола, непричесана правда минулої «щасливої» радянської доби у колгоспному Джурині. Але, по правді кажучи, мене особисто не так зворушує і проймає самодурство Василя Таратути, тупість районного «лідера» Леоніда Клепка, який боявся слово замовити за талановитого господарника, як те, що закладене ними самоуправство, віроломство щодо долі потрібної селу людини продовжувалося, тривало десятиліттями. І навіть далеко у позапартійні, радянські часи... Навіть, як не парадоксально це звучить, у добу української незалежності...

БЕЗДУШНІ АДЕПТИ ЗНАНИХ ІНКВІЗИТОРІВ

Уперше після всіх тих подій Миколу Володимировича Попова я зустрів у середині років вісімдесятих. Якось мені у журналістських справах завідувача сільгоспвідділом газети «Сільські вісті» довелося завітати на пленум Тульчинського райкому партії. Коли слухаю звітну доповідь секретаря і раз у раз чую прізвище умілого господарника Миколи Попова, директора Шпиківського міжколгоспбуду...

Відчуваю, що тут ним просто не нахваляться. Оглядаюся по залу, шукаю поглядом мого односельця. Аж бачу — є він тут, є. Колись густий смолистий, на два боки розкидисто зачесаний чуб Миколи Володимировича злегка помережений сивиною. Сидить у задньому ряду, скромно схиливши голову, начебто слухає те все. Очей не підводить.

У перерві ми пішли один одному назустріч, не звертаючи ні на кого уваги обнялися у центрі залу, розцілувалися.

— Ви у Шпикові працюєте? — запитую.

— Отак як вигнали тоді, так і роками щодня їжджу двадцять п'ять кілометрів туди і назад, туди і назад. Вранці та надвечір. Хоч народився і виріс у Хоменках, не можу одірватися від Джурина. Душею, серцем прикипів. Так мені добре там, — щиро зізнається.

— І не запрошують шаргородські районні керівники повернутися? За тим же Таратутою вже давно з області слід простиг...

— Мовчать, як у рот води понабирали. На мене, бачиш, накладено суворе партійне табу...

— Що за безглуздя! — із серцем кажу.

— Алогізм, — погоджується він, — але, як бачиш, не зламаєш. Так абсурдно побудована партійна система.

Поминає по цій безплідній розмові літ із вісім. Надворі вже початок дев'яностих років минулого століття. Я працюю головним редактором центральної газети «Правда України». Яюсь на добу, відклавши всі справи, завітав у Джурина до матері.

Сизим ранком виїжджаю із вулиці Жовтневої до траси, щоб повернути у бік Шпикова, через його дістатися до Вінниці і далі взяти курс на столицю. Коли наблизився до перехрестя, щоб виїхати з нашої вулиці на трасу, перпендикулярно мені прошигують приземкуваті «Жигулі». Не стільки помічаю поглядом, а яюсь швидше внутрішнім здогадом відчуваю, що крупним чолов'ягою за кермом авто, котре щойно промайнуло, є не хто інший, як сам Микола Володимирович Попов. Попирхуючи димком його неновий жигулик спокійно піднімається вгору до церкви. Миттєво натискаю акселератор потужного американського багатociліндрового «Форда» і за десяток-другий секунд зупиняюся попереду «Жигулів». Здивований Попов виходить із автівки, широко усміхається, по-батьківськи обгортає мене в обійми.

— Ти де так рано взявся? Це ж тільки я за старою звичкою голови колгоспу встаю о п'ятій, щоб багато встигнути за день. Невже і журналісти жайвори?

Легкий здогад огортає моє єство. Не відповідаючи на його запитання, тут же швиденько справляюся:

— А ви ж куди так рано, Миколо Володимировичу?

— Та щоднини в одному напрямку — на Шпиків...

Відчуваю, як смалка образа в одну мить пропекла мене буквально наскрізь. Стає настільки соромно, що я готовий провалитися крізь землю. Та жагуча, щемлива кривда, здається, уколола в саме серце. Це ж марно хтось із великих сказав, що сором — це своєрідний гнів, тільки звернений усередину. Спочуваю себе так незручно, начебто я сам особисто причетний до поневіряння, митарств цієї чуйної, доброї, розумної людини.

«Як же ж це так?» — запалюється, окрилюється у мені гаряча, баска, азартна кров. «Та скільки ж це можна знущатися над такою широю і добродушною людиною?» Відчуваю, що мимоволі кусаю губи.

— Боженьку мій, — виривається у мене з грудей на зовні майже розпачливе, — то ви оце іще до цих пір їздите у Шпиків... А в районі роботи не дають... Уже не тільки невігласа Таратути на партійному троні ніде немає, а і їхньої безбожної, нелюдської партії, а табу на вас, комуністична анафема висить. Не зняли її ідіоти...

— Е, пусте, — відповідає М. В. Попов, — мені вже не так далеко до пенсії залишилось — рік із гаком... Кинь добрий, послушний, — махає рукою у бік авто.

— Нехай вони згібнуть із їхньою роботою, — сказав красивий і усміхнений Микола Володимирович. — Не ятри собі цим душу...

Усе тривало аж до тих пір, поки якимось групою людей не зібралася і прийшла увечері до Миколи Володимировича додому, на висілок у Джурині:

— Оберемо вас головою сільської ради... Ви ж лишень погоджуйтесь, — казали люди. — Досить вам щодоби кататися...

Він не опирався. Так Джурин його прийняв удруге...

А я, коли чесно, то не можу щодо цього знайти спокою й понині, хоч і давно вже немає в живих Миколи Володимировича Попова.

У грудні 2008 року вийшла моя книжка, завдячуючи фінансовій підтримці нашого славного односельця, нині бізнесмена із Одеси Ігоря Борисовича Нечіпайла «Родинна колиска – Джурин». Там я уперше піддав публічній огласці цю дивну історію знуцання партійного бонзи з мудрого керівника джуринського колгоспу М.В. Попова. Про неї дізналися люди нових поколінь односельців.

Я прийшов до думки, що варто було б запропонувати землякам відкрити у селі пам'ятну дошку Миколі Попову. У січні 2013 року написав звернення до депутатів Джуринської сільської ради. Переслав його моєму однокласнику, лікарю, депутату Віктору Кутаф'єву. Віктор Борисович зачитав мою чолобитну на сесії сільської ради. Люди радо підтримали цю ідею.

Варилося все це в людському гаморі і суперечливих муках, особливо щодо збору коштів на оказію, напевне, із рік з гаком, а то й більше. Лише завдячуючи насамперед заповзятливим старанням наполегливої і активної вчительки Наталії Загурної, у Вінниці було замовлено пам'ятну дошку. З металу й спеціального цементу, виготовили цей справжній твір мистецтва відомі подільські майстри. Доставили його в село.

Пам'ятна дошка встановлена на фронтоні сільського будинку культури, тієї, до речі, споруди, землю під котру колись давно сажнями розмірював голова колгоспу Микола Попов, а потім по-господарськи контролював спорудження головного будівельного об'єкта села. Не приховую, що цьому особливо був радий я. Оскільки за тривалі роки роботи в центральній пресі, насамперед, в газеті «Сільські вісті», я надивився на коргору справжніх сільських господарників. Микола Володимирович був

якраз із плеяди найтолковіших. І нехай пам'ять про нього довго живе в народі!

ВІД ДЖУРИНСЬКОГО ХРЕСТА ДО ЙОСАФАТОВОЇ ДОЛИНИ

Була у мене тітка, мамина старша сестра — Олександра. Звали її по-джуринському — Сандя, Сандра. Абсолютно незряча. Ще у ранньому дитинстві вона упала звідкілясь там сторчма головою, і стався розрив нервових волокон, які відповідають за зір. А надворі стояв 1916 рік. Які тоді лікарі!?

Батьки подумали, що все пройде, поминеться. Мовляв, зацілуємо пошкоджене місце. Аж ні. У восьмидесяті роки, коли я підріс, окріп, об'їздив із нею і одеських, і київських професорів, стало зрозуміло — усе катма. Нервові закінчення у людській голові через 65 літ не зростаються...

Була тітка вельми кмітливою і набожною людиною. Знала багато різноманітних історій, почутих ще від батьків і старших людей. У незрячих, кажуть, пам'ять взагалі сильніша, дужче тренована, оскільки вона нарощується за рахунок одного з відсутніх людських відчуттів. Можу засвідчити, що так воно було і насправжки. Оскільки тітка все пам'ятала, що і ким було мовлено за десятки років до цього і де, що та як робилося, що й де лежить у господарстві.

Тітку Сандру частенько провідувала маленька, сухенька баба Лапайка. Хто і чому саме так прозвав її, нічого путнього сказати не можу. За багато років у моїй присутності ніхто на ім'я в селі цю бабуню не назвав інакше, а ніж Лапайка. Тому, зрозуміло, як величати її насправді і не знаю. І нехай вже не образяться бабусині родичі — не я те все придумав.

Але була вона дуже порядною, гарною і вельми потрібною людям жінкою. Скільки пам'ятаю себе в Джурині, баба Лапайка із Голинчинського яру була низенькою, старенькою, вицвілою бабусею з намистом жовтавих бурштинових коралів на білій вишиваній сорочці, із білим довгим подолком замало не до самої землі. Мала низький хрипливий, якийсь неначебно надірваний (я такого більше у житті не чував) голос. Бабуся була сільською знахаркою, яечком і ножами викачувала із людей страхи і переляк.

У малолітстві клієнтом я у неї був доволі частим — то корова взяла мене малим на роги за петельки, в одну мить через себе перекинула, то такий гармидер дома вчинявся, що я потім тижнями спати спокійно не міг.

Такої пори мати брала мене за руку і вела до бабусі шептухи. Та всадить мене на ослінчик перед образами, запаленою свічкою, візьме яечко і довго-довго ним качає по голові. Щось потаємне, ховане ледь чутно шепоче. Я скільки не дослухаюся, зрозуміти, розкумекати й слова не можу, оскільки бабуся й без того хриплива, важко уяснити, що каже, а коли притищує голос над моїми вухами, чути тільки незрозуміле шаркотіння.

У її приземкуватій хаті густо пахло чебрецем, м'ятою і ще чимось утаємничено церковним. Під образами вогніє червона калина, за іконами різноманітні сушені трави, серед яких виділюються маківки осінніх чорнобривців. Деся посередині молитви вона відкладає яечко, обіймає мою голову обома руками спершу спереду і позаду, потім із обох боків, легенько стискає її, повернувшись до Микола Чудотворця на образі, ще активніше шепоче молитви, а за тим хриплувато каже:

— Ану зіскоч, здоровенький, із ослінчика...

Я зістрибую. Помахом руки бабуся знову всаджує мене на попереднє місце. І заново яечко під приглушену молитву катається по моїй голові. Відчуваю, що спершу воно було холодненьким, а щодалі, то начебто аж гарячіє. Коли це чародійство нарешті завершується, і я вдруге зіскакую з ослінчика під здравицю бабусі бути дужим, повносилим, старенька бере стакан, лискучий ніж і ним уміло розбиває яечко.

— А тепер дивіться, Лікоро, — шерхотить чаклунка до матері. — Зараз все нам явиться...

Я теж заглядаю на те чаклунство і бачу таке. Бабуся вміст яйця виливає у невеличкий прозорий стакан. Підносить його на світло.

— Бачите оцей біленький стовп, який із самого низу піднімається вгору, це і є твоя чорна хвороба, — звертається до мене сільська яга. — Зараз переляк по цьому черенцю виходить із тебе. Так що далі хутенько біжіть із мамою додому і ніде по дорозі не зупиняйтеся, не оглядайтесь, — шерхотить

вона. — Нехай би пес позаду гарчав чи людина кричала, вас звала. Не оглядайтеся. Клямку на дверях міцно за собою засуньте і з хати ні під яким приводом до ранку не виходьте...

Справді, після бабусиної молитви я сплю здоровим сном і забуваю про всі свої тривоги.

Баба Лапайка була не простою сільською жінкою, позаяк знала багато такого, про що інші і не здогадувалися. Найбільше вона подивувала мене колись тим, що почала зненацька розповідати про наймичку Лукерію Полусмакову, жінку, яку останньою в своєму житті покохав сам Тарас Григорович Шевченко і замало не женився на ній. А ще розповідала, що начебто котрийсь із її дідусів мовбито й знався з тією Лукерією, оскільки насправді була вона вельми несерйозною жінкою і свою долю закінчила в богадільні.

Коли бабуса Лапайка і тітка Сандра сходилися вдвох, вони завжди говорили про старовину. Про Некодимів садок, що ріс колись на нашій горі аж майже до урочища Левадки. Від нього на час мого пастухування за селом залишився тільки один-однісінький розлогий і колючий кущ шипшини, який жінки у своїх бесідах чомусь повсякчас називали свербивусом. Пасучи корів у Никодимовому садку, я часто сідав під кущ тієї єдиної уцілілої гайової рожі і, зриваючи дивної форми різьблені листочки, пощипуючи їх, не міг надихатися тими звабливими тонами літнього божого трунку. Замало голова не йшла обертом від тих ніжних пестошів польового чар-зілля. Тепер іноді, коли намагаюся повернутися подумки в Джурин, в далеке і рідне дитинство, заплющую очі і найчастіше мені пригадується запах якраз свербивусу з давно уже не існуючого Никодимового саду.

Доволі часто тітка Сандя і баба Лапайка розмірковували про те, хто із джуринських хазяїв і скільки у минулі часи настав собі землиці, які мав гони за селом. Із їхніх оповідей виходило, що немовбито і мій дід Феофан Сайчук по материнській лінії нажив колись своє широке і привільне поле на Глибокій долині. А батьків батько — Макар Горобець — усе життя наймитував. «Був хазяїн, як із псячого пса решето», — шерхотіла своїм незвичним голосом сухенька і зжовкла з лиця баба Лапайка.

Коли вона сміялася, то коралі на її шиї ходили ходуном і весело бряжчали. Але мене цікавило, аж пекло допитливістю, не людське багатство, статки, бо тоді це було, м'яко кажучи, не модною темою, а, приміром, розповідь про те, де біля Тепличини, біля тамтешнього мосту через Вовчок (Вовчицю), за яким шлях повертає на Причепилівку, взявся Хрест. Баба Сандя мені вже не раз переповідала щодо цього одну цікаву притчу, але ж хотілося почути і іншу думку, тим паче, що баба Лапайка була значно древніша, та й по праву вважалася самобутнім сільським чаклуном. Думалося — можливо, вона переповість щось нове, цікавіше?

— Було це дуже давно, ще у позату-позату війну, — починає промовляти хриплуватим голосом знана ворожка. — На тому протиборству

загибло дуже багато людей із нашого краю. Хто з молодших пішов у той ирій, той і не повернувся. Джуринські люди зібралися і поставили на вигоні у пам'ять про убієнних за своє отечество невеличкий, різаний із ракушняка хрест, якого чоловіки вирізали в каменоломні. І до того хреста всі люди із нашого кутка ходили молитися Богу. Квітки у церкві святити і до того хреста клали. Стояв собі білий вапняковий хрест, і на ньому завжди вогніла червона, як кров, калина...

— А йшов із війни солдат, — втручається в розмову тітка Сандя, яка завжди стрімголов поспішала найголовніше сказати першою. Ця чисто школярська звичка, хоча і дня не була вона в школі, супроводжувала її усеньке життя.

— Так, так, ішов уже з іншої війни солдат, і було це вже через сорок чи п'ятдесят років пізніше, — продовжує сільська чаклунка.

— А може, й сто, — вставляє свою копійку тітка Сандра.

— Може, й сто, — погоджується із нею бабка-шептуха. — Та сів той солдат перепочити на вигоні, водиці з Тепличини попити. Можливо, хто і чим почастивав його. І заснув той солдат на моріжку над рікою, побіля джерельця, що й нині тут жебонить. А коли просинається служивий, то бачить, що ніч довкруги вже стоїть, зорі на небі висипалися.

Ось це він і є, той вікопомний Хрест, легенди про котрого мені не раз розповідали незряча тітка Сандра і сільська шептуха баба Лапайка...

Я з хлопчачих літ добре пам'ятаю, як на місці нинішнього металевого біля Тепличини стояв білий величавий кам'яний хрест. Із нього, простреленого, начебто і полилася колись гаряча людська кров...

— І звиділося тому солдату, що начебто на нього хтось іде, — продовжує свою оповідь баба Лапайка. — Схопився служивий за ружжо: «Стої! Кто ідьоть?!» — кричить. У відповідь ніхто нічого не каже. «Стої, стрелять буду!» У відповідь — знову мовчанка. Солдат бабах — і стрельнув. А той, у кого стріляв, все одно стоїть, не падає. Підходить солдат ближче, коли бачить, що стріляв він у Хреста святого...

— А на ранок, — завершує оповідь тітка Сандя, бо стара знахарка так шерхотіла рапатим своїм язиком, що, здається, аж зажохалася, вхопила кружку і п'є, п'є з неї воду, — зібралися люди й видять таку картину. Із Хреста сочиться людська кров, і солдат мертвий неодалік лежить. Серце, кажуть, його не витримало, розірвалося від того, що в Хреста стріляв...

Жінки натхненно хрестяться, мене зримо вражає ця неперевершена картина-феєрія, яка передається десятиліттями, а може, й віками із вуст в уста на нашому кутку села. Ще тоді, коли вперше малолітнім почув цю притичину, настільки зримо вжився в драматичну і водночас святу сцену, що й зараз, коли вночі проходжу чи навіть автомобілем проїжджаю побіля Хреста, мимовільно і несамохить інстинктивно оглядаюся. Йї-право, мурашва по спині бігає. Думаю: чи не скрапує там, бува, жива кров із раненого солдатом чистого та чесного Хреста?

Ще тоді, коли вони були живими, бабуся-шептуха і тітка Сандра не раз розповідали мені про Хрещату долину під Голинчинцями, що притулилися неподалік Джурина. Начебто туди з усіх країв, понад сто літ тому, звозили люди саморобні хрести, оскільки, мовби то, пастуху там, біля кринички, явилася сама Матір Божа. Люди, відчуваючи свою гріховність, як на покаяння, йшли і йшли туди. Везли, несли свої хрести.

— І в нас тоді ночували люди, які приїхали аж десь з-під Адеса, — мовить тітка Сандра. — Батько їх на ніч пустив, і вони довго говорили про те чудо... я сама чула...

— У двадцяті роки, — згадувала бабуся Лапайка, — я щотижня ходила туди молитися. А потім геть заборонили навідуватися в ту місцину, яку назвали Йосафатовою долиною. Міліція не пускала. І хрести, багато хрестів, які з усіх країв попривозили люди, спіяляли і зробили ту долину закритою для відвідування зоною...

— Старі люди розказують, — розповідає мені колишній житель Джурина, а нині відомий в Одесі бізнесмен Ігор Борисович Нечіпайло, який добре обізнаний у цій історії, — що так воно все насправді й було. Начебто і понині збереглися перекази, що в серпні 1923 року шестирічна дівчинка Харитинка та пастух Яків пасли сільську худобу у долині за Голинчинцями. Раптом вони обоє побачили, як з неба до них спускається Богородиця, тримаючи в руках святий омофор. Харитинка і Яків злякалися, попадали на

землю і тільки почули голос святої Марії: «Христа славте! Хрести ставте!» А сама Богородиця спустилася на землю і розтанула серед дерев долини.

Коли чоловік і дівчинка кинулись туди, де була свята, то побачили, як з того місця б'є новий струмок, якого раніше не було. Повернувшись у село, Яків одразу замовив у місцевого бондаря дубового хреста. І розповів, для чого. Звістка про явлення Божої Матері швидко рознеслась від Голинчинець до Джурина і по всьому Поділлю та за його межами, — продовжує Ігор Борисович Нечіпайло, який добре знає цю тему, вивчав її. — Але треба згадати, що то були скажені богоборчі роки, коли тільки за одне носіння хреста катували, коли поставили мету — за п'ятирічку винищити православ'я.

Але навіть у найважчі часи люди вірили, що Господь із ними. І почали православні з'їжджатися до Шаргородського району. Їхали через Джурин возами і везли на них хрести, несли на собі. Чоловіки і жінки, старі і маленькі дітки, які несли маленькі хрестики, перев'язані яскравими стрічками і квітами, — то було суцільне живе море людей і хрестів. За кілька місяців місцина перетворилась на долину хрестів. За різними даними, там їх стояло від 17 до 35 тисяч. За цей час у долині побувало більше мільйона віруючих! Хрести везли не тільки з Поділля, але й з Одеси, Молдови, Сибіру і навіть із Греції.

Звістка про це донеслась до Вінниці. І от у село приїхали червоні комісари та заарештували півсотні жителів Голинчинець «за розповсюдження чуток про явлення Богородиці».

— Надворі був листопад, — оповідує Ігор Борисович Нечіпайло, — сніг вже притрусив землю, а в повітрі стояв мороз. І ось цих 50 людей гнали пішки до Вінниці, а це майже 120 кілометрів. Окремі із них не витримали, померли дорогою...

А потім був суд. І всі бідаки підтверджували, що дійсно переконані: саме Богородиця спустилась на землю до нас, грішних, аби люди покаялись і щоб підтримати мирян у важкі часи. Найбільше допитували пастуха Якова. Його одного зачинили у підвалі тюрми. Там бідолаху живцем і з'їли шурі. Але він не відкріся від своїх слів і, навіть помираючи, прославляв Богородицю.

— А що ж сталося із рештою жителів сусіднього із нашим села? — запитує свого односельця.

— А решту ув'язнених селян, — каже І. Б. Нечіпайло, — протримавши всю зиму у холодній буцегарні, після суду навесні відпустили додому. Місцевого священика засудили до каторги у Сибіру, іншим заборонили протягом п'яти років покидати межі села, а юристу, який також був серед засуджених, заборонили займатись юриспруденцією.

А поки йшов суд, радянська влада взялася за винищення хрестів у долині. Тим, кого не заарештували, але хто стійко стояв у своїй вірі, прив'язували ті хрести до спини і ганяли по полю, поки людина не падала

замертво. Невіруючим селянам пропонували зрізати хрести і палити ними у печах. Ті, хто погоджувався, потім жалкували, бо не мали спокою і щастя до останніх своїх днів. А один чоловік приніс у ряднині попіл і залишки хреста. Розповів, що коли кинув хреста до печі, звідти почувся ангельський спів. Дружина злякалася, залила піч водою, а потім вигребла попіл на рядно і примусила чоловіка занести назад на долину...

Мій чорнобровий та чорновусий земляк-співрозмовник переводить подих. — Від тих часів і до 1998 року, — закінчує свою розповідь Ігор Борисович Нечіпайло, — коли почалося відродження святині, залишився стояти один-єдиний синій кам'яний хрест. На ньому зберігся напис «1813 годъ». Біля нього і почали виростати інші хрести. Сьогодні у долині їх сотні і сотні.

— Влітку 2007 року, — каже Ігор Борисович, — ми всією великою джуринською родиною Нечіпайлів також там поставили свого красивого і могутнього Хреста. І я гадаю, що так мають зробити всі. На підтвердження своєї святої віри в Бога. Долину цю назвали Йосафатовою. Така, відомо, є побіля святих місць Єрусалима і буквально означає «Суд Божий». Так ось, на суд Божий ми всі повинні прийти із своїм Хрестом...

Не так вже й багато на землі місць, де з'явилася Богородиця. Господь не силує людину. Він стоїть біля її серця і чекає, коли людина відкриє йому двері своєї душі. І коли людина молиться, вона відкриває серце і вручає своє життя Богу: «Не як я хочу, Господи, а як Ти». Так і Богородиця готова допомогти усім нам, але ми маємо дати їй це право своїми молитвами. Вона з'явилась у тяжкі часи і проказала: «Я поруч і готова прийти на допомогу»; так і сьогодні, коли в країні такі проблеми, Богородиця готова чекати, поки ми відкриємо свої душі для Її допомоги», — завершує свої роздуми мій друг Ігор Нечіпайло.

Найприємніше мені визнати, написати нині, що мої односельці джуриняни — вірні Богові люди. Що якими б важкими не були часи, а вони бодай потай, але ходили до церкви, возведеної на честь матері Божої Покрови. Були вірними своїй вірі. Не зраджували їй, які б гоніння на них не влаштовували в часи соціалістичного атеїзму. Село завжди мало свого священика. Багато років поспіль тут службу духівника успішно ніс Михайло Михайлович Хомин — добрий і чуйний чоловік, умілий моральний наставник сільської церковної громади. Ладний господар. Тепер на чолі громади його син Володимир, позаяк батько працює священиком в іншому населеному пункті, неподалік Вінниці.

Храм при Хоминих оновився, повеселішав. Побіля церкви з'явилася гарна дзвіниця. Спорудили її прихожани за свій кошт. У церкві постелили підлогу з підігрівом. Побіля святої обителі виросла і котельня. В храмі можна і погрітися...

А всіма будівельними роботами тут керує джуринянин, нині житель Броварів, що під Києвом, племінник покійного сільського вчителя-кумира Михайла Івановича Гончарука — Павло Іванович Косовський. Величавий і

неповторний у своїй чарівливій музиці звуків дзвін виготовив і доставив у село нинішній одесит, удатний бізнесмен Ігор Борисович Нечіпайло. Щире їм спасибі за це!

Приємно мене вразив тихий, добродушний чоловік Володимир Юхимович Захарчук. Народився і виріс він на кутку Голинчинський яр. Дід його Максим був першим сільським фельдшером у Джурині, батько — багатолітнім керівником пересувної механізованої колони. Сам Володимир, наскільки я пригадую, трудився, здається, в ремонтно-механічному, затим у машинобудівному заводі. Якось зустрів його на Русавському яру, що, як на мене, є своєрідною джуринською Швейцарією: з південного боку висока гора, нашпигована вічнозеленими соснами, упирається в високе небо, а за причілками крайніх хат починається Чорний ліс, який тягнеться до чарівного урочища Буд і далі аж до Дубини.

— А я тут тепер живу, — весело казав Володимир Юхимович. — Тут так легко дихається. Наче в Карпатах...

За спиною мого співрозмовника височів щойно вивершений ожеред сіна. Я примітив, що вимощений він був на манер карпатських — гостроверхо, ладно підпертий колами: його не завалить ніякий буревій. Себто зроблено надійно і по-господарськи. Так ось, Володимир Захарчук облаштував на Криничях, що в полі, за селом, святе місце — каплицю.

Справді народною будовою в Джурині стало спорудження величавої, урочистої дзвіниці біля сільського храму. Відтак церковний комплекс набув досконалого завершеного вигляду.

Дізнавшись про це, я наче відчув якесь полегшення на душі. Бо мені завжди чомусь здавалося, що не менш чистим, безгріховним місцем слідом за Файфурином у Джурині є Кринички. Розташовані в природній улоговині Голинчинського яру неподалік Щовбу, на шляху до Йосафатової долини, вони виділялися своїм прехорошим польовим колодязем. Вода в ньому завжди чиста-чиста і прозора. Джерело нуртує, як серце Джурина — ритмічно і пружно.

Пасучи корів, я з багатьох уст літніх людей — і Костя Безносого (був у цих краях такий древній та дивний чоловік), однорукого діда Семена (прізвище уже й не згадаю), позаочі його чомусь величали, як на мене, вельми привабливо — Бабусом, і від Миколи Романовича Горобця, батька мого друга і родича Миколая, чув, що це був давній козацький живець. Що в якісь там віки побіля нього омивали свої рани древні українські бранці, а в часи Коліївщини тут стояв табір людей, які зі зброєю в руках виступили проти польських і московських визискувачів. Гадаю, що все це стало поштовхом для того, аби добродушний і щирий чоловік Володимир Захарчук, засукавши рукави, спорудив над польовим джерелом каплицю — місце для щирої, святої молитви людей. Місце, де, як і в центрі села — у церкві — мирянам ближче до Бога.

ХРИСТА СЛАВТЕ, ХРЕСТИ СТАВТЕ!

19 травня 2015 року, з моєї ініціативи, у селі Клекотина Шаргородського району, що за десяток кілометрів від Джурина, на фронтоні місцевої середньої школи відкривали пам'ятну дошку вихідцю із цих місць відомому українському письменнику, сценаристу, перекладачу Аркадію Добровольському. Чис, власне, ім'я тільки нещодавно пробилося між людей, стало публічним. Десятки років комуністична влада замовчувала його, витравлювала з історії українського народу.

Вінничанин став автором сценарію до відомого кінофільму «Багата наречена», а в 25-ть його літ група московських артистів за сценарієм А. Добровольського почала зйомки кінофільму «Трактористи» (авторська назва цього твору «Полюшко-поле»), котрий згодом стане культовим, удостоїться Сталінської (Державної) премії. Одначе, прізвище молодого подолянина ніколи так і не з'явиться в титрах славнозвісної кінокартини, не вручатимуть йому нагород, позаяк у розпал зйомок (1937-го) його знеацька заарештують нібито за пропаганду українського націоналізму. Що було повною нісенітницею, абсурдом. Але саме за таку дурню Аркадій Добровольський «відтрубить» на Північній Колимі аж 22 роки каторги. Це суттєво підірве його здоров'я, укоротить віка: він проживе аж надто мало – лише 57 літ. Останні роки мешкатиме в Києві і його

цивільною дружиною якийсь час буде одна велика знаменита жінка, на яку ми українці молимося і нині. А ну, здогадайтесь, хто вона...

Звичайно ж, геніальна поетеса Ліна Василівна Костенко...

З Вінниці до Клекотини на урочистості з багатьох запрошених приїхали лише два моїх побратими, письменники Микола Рябий та Вадим Вітковський. Нижче ви всіх нас можете побачити на світліні:

Після торжеств приїжджих гостей, у тому числі, й моїх друзів запросила на обід до себе додому в Шаргород тамтешній місцевий літератор Ганна Іванівна Боярська. Ми ж з дружиною Ольгою Іванівною банально втекли від застілля. Поїхали в Джурин провідати могили рідних на цвинтарі, а звідти – відправилися на знамениту Йосафатову долину.

Тепер щороку 15 серпня храмовий празник у Долині Святих Хрестів. Сюди нині свої Хрести везуть, несуть люди майже з усього світу. Яких лише їх тут немає. Хрестів знову тисячі. Дерев'яні, кам'яні, гранітні, мармурові, металеві, в тому числі й натільні...

Дивіться самі, друзі:

У далекі вже радянські часи, працюючи в найпопулярнішій тоді газеті України «Сільські вісті», яка виходила накладом понад 2,5 мільйона примірників виключно за передплатою, а це означало, що її щодоби читало понад десять мільйонів громадян, я одного разу був командирований на якийсь там семінар до Литви. Прибалтійські колеги-журналісти тихцем звозили мене до їхнього крайового дива – гори Хрестів, що розташувалася за десятків кілометрів від старовинного міста Шауляй. І тоді це вважалося неофіційною народною святинею. Те, що я побачив там, неймовірно вразило, подивувало, закарбувалося назавжди.

Обіч траси Рига – Калінінград височів пригірок, який геть був всіяний закопаними в землю хрестами. Але було це зовсім не кладовище, як пояснили мені місцеві журналісти, а місце, де люди намагалися віднайти, наблизити свою удачу. Позаяк існувало древнє литовське повір'я: закопаш Хреста під Шауляєм, тебе очікує в житті талан. Правду кажучи, на подібне я тоді не спромігся, а ось зриму уяву про це місце зберіг на все життя.

Вельми цікаво, що в легенду, либонь, повірив і сам Папа Римський Іван Павло II. Під час свого пастирського візиту до Литви 7 вересня 1993 року він залишив на Горі Хрестів і свого Хреста, який у релігійній вірі є стародавнім позначенням Вічного Древа Життя, знаком, або й символом життя, істини, віри, створеним, як відомо, з двох рис, ліній, які перетинаються. Цей жест Понтифіка зробив Гору Хрестів під Шауляєм відомою в усьому католицькому світі. Перетворив її на місце паломництва.

Щоправда, світова історія знає ще одне глобальне поселення Хрестів на землі – це гора Грабарка у Польщі, на якій порядкує московська церква.

Поміж вінницькими селами Голинчинці та Зведенівка Хрестів паломників приймає не гора, а Долина

Не знаю, чи то з міркувань, аби підсобити віруючим, чи просто віддати шанобу рідному краю, із міжнародної траси Київ – Кишинів до Долини Святих Хрестів з недавніх пір пролягла чудова асфальтова дорога через село Зведенівку. Я пам'ятаю його геть вимираючим, завжди у непролазному болоті, куряві до неба. А нині воно неймовірно ожило, немовби причепурилося, як розбагатіло на путівець. Ось що значить битий шлях для населеного пункту, чудова дорога, під'їзд до хати, обійстя. Погляньте, як вишукано виглядає завітчана травнем теперішня Зведенівка з салона авто: їдеш – жодного коливання, ніби по Хрещатику.

Навіть не хочу й цікавитись тим, за які кошти прокладена ця нова траса, позаяк це не має абсолютно ніякого значення, все одно зроблено для людей. Тепер з вище поіменованої автомагістралі через Зведенівку пролягла вишукана добротна асфальтівка до наступного села – Ярового. Звідтіля, кажуть, біжить чудова дорога й у протилежний бік – до залізничної станції Вапнярка. А Ярове, щоб було зрозуміло, – родинна колиска колишнього голови Вінницької обласної держадміністрації Миколи Джиги. Мій земляк, либонь, виправдався перед односельцями саме цим добротним битим шляхом і здорово водночас догодив й тим людям, які вельми легко тепер дістаються до Святої Долини Хрестів від траси Р 36. Раніше ж Зведенівка, Ярове, Юліямпіль, що складають віддалену округу нинішнього Шаргородського району, вважалися замало не кінцем цивілізованого світу: в негоду доїхати туди було справжньою проблемою. Нині тут дорога, як бачите, хоч яєчка коти...

ЙШЛА УКРАЇНЬСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ ВІННИЦЬКИМ КРАЄМ

Обожнюю розгадки літературних ребусів

Коли б не прозвучало це оповіщення у динаміку приміської електрички: пораненьку, в полуденок, у вечірній сутінь – «Наступний – «Сорочий брід!», я мимовільно липну до вікна. Все мене пориває вийти з вагона тут же і пройтися за кілька старезних приміщень приколійного газдівства, за кущі та дерева зупиночного пункту, котрі затуляють виднокіл, аби розкумекати для себе: хто й чому так поетично і загадково назвав цю чудернацьку місцину. Тут, на під'їзді до Фастова, здавалося б, мали бути і ставки-озера, і пташині гнізда-кубла по деревах. І порханння стрекотливих, довгохвостих птахів, які ходять у брід через заплави. Одначе все це просто мої фантазії на пояснення романтичної назви зупинки при залізниці. Знайшов у творі українського письменника Бориса Антоненка-Давидовича « $2 \times 2 = 4$?».

Понад дев'яносто років тому він написав: *«я люблю українські залізниці з кумедними назвами станцій... Де ще ви знайдете отакий «Сорочий брід», що на ньому ні сороки, ні броду...»*

Я теж боготворю шукати розгадки життєвих історій з допомогою літературних творів. Ось минулими вихідними взяв до рук і не міг відірватися дві доби від записок зі щоденника майже столітньої давнини (стосуються подій 1919-1920 років) хорунжого Української галицької армії (УГА) Володимира Левицького. Молодшого офіцера, якому на час створення записів тільки виповнилось двадцять літ: народився 1 січня 1899 року. Книжка, думаю, мало кому відома, а тим паче читана ким. Для мене ці спогади були цікавими насамперед тим, що вони повідували, як Галицька армія опинилася на Поділлі, як воювала начебто з Денікіним, а потім стала союзником білогвардійського генерала, годувалася з його рук, а особливо ж це – що змусило гордих галичан піти на співпрацю з більшовиками, нашивати під тризуби червоні ганчірки, запроваджувати в своїх військових частинах посади комуністичних комісарів, на якийсь час взяти поганську назву ЧУГА – Червона Українська Галицька Армія? Усе це відбувалося на Вінниччині. Повірте, усе надзвичайно цікаво.

З перших сторінок твору, попри все, у мені прокинувся просто таки юнацький запал – звірити маршрути просування долі хорунжого Левицького по стежках-доріжках мосі рідної Вінниччини, котру свого часу, працюючи в тамтешній обласній газеті, я сходив-з'їздив геть усю. Уявно пройти услід за автором спогадів майже через шістдесят літ (!) після уважного, як письменника, галичанина. Коли він описував окремі населені пункти, хто і з якого боку наступав, де була організована оборона, звідкіля

вівся наступ, то мені все це легко було уявити, бо в багатьох тих місцях я бував. Подекуди й не один раз.

Автор галицького щоденника Володимир Левицький

Молодий галичанин (родом з-під Коломиї) у деталях відтворив страшенну біду тієї пори – як їхнє добровольче військо безпощадно косив смертельний тиф. І сам хорунжий, до речі, був уражений цією, тоді майже не виліковуваною болячкою, але, на щастя, залишився живим. Видряпався від смерті у Вінницькому шпиталі, з тифозного бараку.

Прочитавши ці спогади учасника бурхливих подій, я ще раз прийшов до того висновку, що, як мені видається, та вразлива епідемія виникла була не сама по собі. Боюсь, що боєздатна, високо організована, українська патріотична армія галичан стала об'єктом біологічної атаки більшовиків. Бо, напевне, ніде в світі так жорстоко одна хвороба не винищила здорових і обережних вояків, як на початку минулого століття учинив це висипний тиф щодо жертвовної УГА. Уявіть собі: тільки в Українській Галицькій армії від висипного тифу вимерло у муках понад десять тисяч осіб! Але, на жаль, і через сто літ ніхто не хоче дослідити цю проблему.

Як описував Володимир Левицький шпитальну дійсність, за добу у їхній семимісній палаті в середньому мінялося п'ятеро пацієнтів. Такою жахливою була «працездатність» «молотарки епідемічної смерті» на межі 1919-1920 років. Буквально одиницям вдавалося вистояти проти гарячки, яка буквально знищувала міцних і кріпких, як дуби вояків.

У записках хорунжого читаємо: *«Сотник Мелько, що так дуже боявся тифу і зі страху перед зараженням утік з хірургічного відділу до міста на приватну квартиру, вже небіжчик. Вчора його принесли сюди, а на рано тільки труп, і то зовсім голий — все обчистив якийсь „лапайдух“, не задаючи собі справи з того, що й завтра така ж його доля жде. Тиф не пощадив і команданта лічниці (керівника шпиталю – О.Г.), полковника Ямполера, котрий, не зважаючи на старанні заходи дезінфекції та санітарії з боку поручника Нагляка, не витримав критичного моменту і помер. Поручник Нагляк – цей добрий дух, правдивий опікун, невтомно день і ніч несе свою вахту у шпиталі, надає героїську поміч конаючим Героям Галицької Землі...»*

Висипний тиф валив і молодих, і старших віком, не вибираючи ні статусу, ні рангу людей. Одного дня автор занотував свою бурхливу емоцію з приводу смерті в сусідній палаті, буквально за стінкою від нього, тридцятилітнього поручника Миколи Євшана-Федюшка (1889-1919 рр). Галичанина, родом із селища Войнилів Калуського району Станіславщини (нині – Івано-Франківщина). Була це вельми оригінальна, унікальна особистість. На нього, його виняткову працездатність, уміння творчого аналізу, свого часу ще у Львові звернув увагу Михайло Грушевський. Тоді він особисто прилаштував цього бідового хлопчину одночасно з навчанням у Львівському університеті на роботу до наукової бібліотеки Наукового товариства імені Т. Шевченка (НТШ), яке очолював. Через деякий час Микола Федюшко, котрий доволі часто свої публікації підписував прізвищем-псевдонімом Євшан, став секретарем НТШ, а згодом і особистим секретарем М. Грушевського. За якийсь час відомий історик, голова Української Центральної Ради став чи не повністю організаційно, документально залежний від молодого, так би мовити, джури-науковця. До того ж, у своїх тридцять літ він в українській літературі того часу виплекав собі ім'я одного з наймудріших літературних критиків. Його творчі аналізи завжди відзначалися оригінальністю викладу, формою і змістом подачі матеріалу.

Євшан блискуче перекладав твори з німецької, італійської, польської, чеської літератур і через кращі з них прокладав шлях України в Європу. Не зважаючи на свою молодість, завдяки блискучим літературно-критичним працям був добре знайомий з Михайлом Коцюбинським, Лесею Українкою, Ганною Барвінок, Ольгою Кобилянською, Василем Стефаніком, Осипом Маковеем та іншими знаменитостями того часу. За політичним ухилом – був переконаним прихильником Західно-Української Народної республіки

(ЗУНР). Неодноразово відзначався особистою мужністю. Якось, до прикладу, в Журавиці (біля польського Перемишля), де служив у війську, організував арешт усього офіцерського складу поляків. Полк під орудою поручника М. Федюшка тут же склав присягу на вірність ЗУНР. Хто б ще подібне міг учинити?

Микола Євшан-Федюшко

Навіть уже погано почувуючись перед тим, як потрапити до шпиталю, Микола Євшан взяв участь у величезному мітингу в Вінниці, на який зібралися і вояки УГА, і місцеві жителі. Відзначалися чергові роковини ЗУНР. Сталося це 31 жовтня 1919 року, що, зверніть увагу, менше, ніж за місяць до смерті поручника. Федюшко виголосив знамениту свою промову «Великі роковини України», яка й понині є вельми актуальною.

Уже в шпиталі, борючись з приступами задухи і високої температури, Володимир Левицький прочитав знамениту книгу М. Євшана «Під прапором мистецтва». Чим міг, допомагав побратиму у тифозному бараці. З твором у руках він прощався у коридорі з тілом згорілого у гарячці старшого побратима... Було це 23 листопада 1919 року.

Нинішні вінничани навряд чи знають, що у кінці листопада 1919-го у їхній землі, (на горі за колишніми казармами), як стверджує хорунжий Левицький, поховані тілесні останки талановитого аналітика з української історії та літератури, незрівнянного критика того

часу, перекладача Миколи Йосиповича Євшана, з родини Федюшків. Поручника УГА. Особистого секретаря Михайла Грушевського.

Переборовши тиф, Володимир Левицький повернувся до служби у рідній Галицькій армії – другий курінь, восьма бригада, третій корпус. Галичани на Поділлі і далі воювали з денікінцями і більшовиками. В своїх щоденниках, озаглавлених «Останній акт трагедії Галицької армії», він описує шлях підрозділів по Вінниччині. Вступ і перебування в селищі Погребище, селах Андрушівка, Оратів, базування в селах Кожанка, Кошлани. Там вояків УГА очікували не просторі, комфортабельні військові казарми, а влаштування на постій до бідових хат українських селян. Галичанин–хорунжий описує добре загалом, привітне, іноді навіть вельми щире ставлення місцевих мешканців до західняків. Подоляни гостинно вітали українських вояків у своїх домівках, сердечно ділилися власними надбутками з прибульцями. Можливо, вони бачили в УГА своїх захисників.

Перед цим на Погребище, приміром, налетіла орава отамана Зеленого, яка влаштувала тут справжній єврейський погром, «пощипала» надбутки окремих заможніших селян. Під шумок орава остаточно почистила пречудові палати фільварку графа Адама Адамовича Ржевуського – рідного брата Евеліни Ганської, яка свого часу вийшла заміж за Оноре де Бальзака.

Тут же, 2 листопада 1919 року, хорунжий Левицький записує: *«Село Погребище причепилося, як це звичайно на Україні буває, до містечка; однак само село дуже бідне й опущене. Причиною цього є виріб селянами самогонки зі збіжжя й картоплі, котра розпивається до нестями. Це має у собі подеколи жахливі наслідки і часті бійки до крові (вчора порізали одного), аморальне життя та крайню матеріальну нужду. Це останнє видно особливо по внутрішнім уладженні хат, що крайньо занедбані та брудні...»*

«3 листопада пополудні покидаємо містечко Погребище і попри села Василівку і Плисків, в якому над рікою в узбіччю є велика цукрівня, приходимо до села Андрушівка. І курінь нашої бригади зробив тут побір з 60 місцевих хлопців».

Автор зауважує: *«Це велике село. Усе в густих овочевих садах. Має воно гарний вигляд серед густих фруктових дерев, овочевих городів. Буйно родючі сливові сади дають населенню значний дохід... Симпатично до нас настроєні селяни, пригощають чим можуть...»*

«4 листопада ідемо через село Кожанку, в якому обідаємо, прямуємо до села Медівка Липовецького повіту, де затримуємось на декілька днів... Ми натрапили на гарячу пору сільських весіль, які почалися в Медівці. Весільні торжества тут традиційно відбуваються упродовж п'яти діб. Хто бідніший – вдовольняється трьома днями. Але всім хочеться гуляти майже тиждень. Цікаво, що під час весільних свят тут водять хороводи.

А загалом я зібрав цілий опис усіх подій на цій подільській оказії. Колись опишу...»

«У церкві завжди, – зауважує автор, – повно людей... Війна, але народ співає. Вийдеш ввечері на вулицю, а з одного кінця, то з іншого чути гарну українську пісню... Наші вояки весело почувуються серед місцевої молоді».

*«8 листопада вирушаємо далі... Минаємо села Малу Растівку і Мервин. В останньому є розбитий старий фільварок. На двірським полі за селом знаходиться старий стовп з польським написом, датований 1733-ім роком. Біля нього великий дуб, тепер великий, посаджений колись дідичем цього села. Минаємо станцію Оратів, на якій стоять поїзди нашого галицького етапу, будь-якої миті готові у дорогу... Після короткого перепочинку поблизу станції Оратів, проходимо мимо села Кошланів і наближаємося до села Кантелина, де маємо заночувати (нині це Іллінецький район Вінниччини- **О. Горобець**.)...»*

І ось вельми цікавий запис від 9 жовтня 1919 року. Володимир Левицький зауважує, що Кантелина, це багате і велике село. Одначе дуже швидко стає зрозуміло, що його населення доволі вороже налаштоване проти республіканської і загалом української влади. Йому зовсім не до шмиги вояки УГА, котрих з великою неохотою приймають під свої приватні дахи. Фактично з принуки.

Читаємо: «Це тип людей багатіїв, що хочуть повороту царського режиму. З неутасною радістю надіються на швидкий прихід денікінської влади. Відверто радіють з того, що все активніше чути громи фронту, який насувається на ці краї, а ми рухаємось на південь, відступаємо...»

Хорунжий УГА підкреслює: «Це перше село, яке виразно заявилося на нашому похідному шляху за різкий поворот до старого режиму. Причина цього – заможність селян та страх щодо нової української влади, при якій, напевне ж, можна втратити свою кривну землю. Годі переконати хазяїна, в якого квартирую, що українська влада не відбирає землю в селян. Він не вірить моїм словам, постійно покликується на політику центральної влади в Києві, яка за головування Винниченка внесла проект повної соціалізації України... Це його зовсім не влаштовує...»

Автор пише, що мешканці цього села здебільшого високі, статні чоловіки. Більшість – просто красені, як з картинки. І всі – один в один. Звідсіля завжди молодих і дужих чоловіків брали служити в царську гвардію. На набір приїздили безпосередньо з Петербурга. І вони, ці парубки, напевне б, гарно виглядали в українському війську. Але майже всі як один, за винятком сільської голоти, котра об'єдналася в комітет бідноти, швидше б сказати – босоти, котра чекає того, аби порівно поділити всі довколишні ґрунти, настроєні агресивно проти революції, наступних змін в суспільстві, за які воює, життя кладе на плаху часу УГА. І як виправити

ситуацію, зрозуміло ж, юний хорунжий не знає. Так і зізнається в своїх записках.

Але в кінці розповіді про цей населений пункт приводить такий промовистий аргумент. На ранок стало відомо, що тієї ночі, з 9 на 10 жовтня 1919 року, з села Кантелина, обминувши дозорні пости УГА, в бік наступаючих військ генерала Денікіна втекло восьмеро молодих людей. Вони не бажали служити в українській армії, хотіли стати білогвардійцями...

Такі яскраві і правдиві картинки стану подій, настрої людей довкруги походу Української Галицької армії Поділлям пан Левицький демонструє зі сторінки у сторінку. Ось уже оповідь торкається і тих сіл, котрі я колись сходив своїми ногами.

«15 листопада виїжджаю підводою з Гнівани до села Потоків (15 верств), де квартирує наш курінь. Дорогою минаємо село Ворошилівку, знаменитий тут населений пункт. Його дядьки якимось стріляли по українських військових. Таке у них ставлення до всіх військових, які відступали і були ослаблені, залишилися без помочі регулярних частин. Щоб пожитися. Ворошилівка – це велике село, замешкане неспокійним елементом; після упадку царизму та демобілізації вже революційних російських військ проголосила себе самостійною так званою «Ворошилівською республікою». Так на їхній печатці написано було, мені показували. Ця «республіка» довго не признавала нікого, до тих пір, зрозуміло, поки в їхніх краях не було надійної військової сили. Населення за цей час озброїлося. Ще й по сьогодні дядьки гордо згадують, як втікали від них «германці й угорці», покидавши зброю та свій багатий реманент, награбоване...»

Минаю с. Рижавку, союзницю Ворошилівки, люди якої також вороже виступають проти всіх відступаючих військ. В селі місцевий фільварок розібраний зовсім місцевими дядьками. Перед тим кілька днів приїхали було підводи наших частин, щоб забрати рештки деревини з розгромленого фільварку для кухні, однак озброєні місцеві чоловіки не дали уламків лісоматеріалу: «це наше імені...»

Тут маю зробити уточнення і, так би сказати, осучаснений коментар.

Зауважу, що Ворошилівка, ніяк, не приведи, Боже, похідна назва від лєнінця Ворошилова. Історія значно глибша, стосується вона часів давньої козаччини. Начебто, жили тут, службу несли з охорони людей і їхньої маєтності від набігів татар давні козаки Вороша і Шило. Дуже вправні були молодці. Татарва боялася їх і обходила ці місця стороною. Ось імена цих лицарів і уплелися в назву поселення...

Мені в цьому селі довелося побувати 1994 року. Тоді мої односельчани висунули мене кандидатом у народні депутати України по Шаргородському виборчому округу. До його складу входило два сусідні

райони, вище поіменований і Тиврівський, до складу якого і входить село Ворошилівка. Коли збирався навідатись в цей населений пункт, знаючі люди казали: «Туди можна й не їхати. Там проголосують, як влада скаже. Нікого не послухають. Народ дуже капризний...»

Приїхав вранці на тракторну бригаду колгоспу. Бригадир зібрати людей для зустрічі з кандидатом у народні депутати відмовився навідріз. «Ми уже зустрічалися з одним... нам досить одного...» Дядьки почули його думку – усі у розсипну... Точно таке ж сталося і на тваринницькій фермі. Голова сільської ради, забачивши мене з довіреними особами, сів в авто і буквально втік. А один місцевий сільський чоловічок, оглядаючись, щоб хто не побачив нашого спілкування, не почув розмови, повідав:

– Що ви дивуєтесь... Та вони вже всі хабарі взяли від чоловіка, за котрого будуть голосувати, бо так районне і сільське начальство сказало...

– Не може бути...

– Сйбо-сейбо, – піддакувала йому худенька, зморщена від прожитих років жіночка, що теж була присутня при розмові.

– І який же хабар вручили? – запитую.

– А жінкам видали по гарній терновій хустинці. Чоловікам – по кашкету...

Чоловік для переконливості зняв з голомозої голови новенького картуза. Покрутив ним переді мною. Мовляв, полюбайся... Справді, це було щось загалом жакливе і мало пристойне. Але в селі якраз таке носять.

– А-а, нехай буде, – видавив на виправдання із себе мій візаві. – Буду голосувати чи не буду за нього, але все ж не купляти...

Як ви гадаєте, хто переміг на тих виборах? Та, звичайно ж, той, хто уповив голови виборців у своє вбрання. Бо ж усі на вибори йшли у тернових хустинках та у нових кашкетах. Повне безголов'я, але всі були задоволені...

Тільки ж чи побагатшав від того мій рідний край? Думаю, що ні. Бо невдовзі той депутат виявився у числі тих, хто складав основу злочинської бригади Януковича. Йому потрібні були нові гроші на капелюхи для виборців, а їх чесно не заробиш...

ДО ГОРИШКІВКИ НАС ЗАВІВ САМ МИХАЙЛО КОЦОБИНСЬКИЙ

Рухаючись моїми рідними краями услід за пером хорунжого Володимира Левицького, я з трепетом у душі прочитав, що їхній курінь завітав до села Горишківки, яка нині входить до складу Томашпільського району. Подумалося: «Знову ця моя Горишківка...»

Це невеличке село загубилося між подільськими лісами і садами, розмістилося за кілометрів 15-16 від мого рідного Джурина. Від наших хат на Причепилівці воно розташувалося у бік станції Вапнярка.

Десь у класі сьомому, а, можливо, і восьмому, я з запоем прочитав повість Михайла Коцюбинського «На віру». Чудовий і вельми виразний твір. В ній мене подивувала і вразила одна місцина, один особливий абзац. Ось він:

«Явдоха, – написав Михайло Коцюбинський, – почала оповідати, яке чудо недавно сталося в Горишківці. У тому селі жив один чоловік та мав четверо дітей; діти єсть, а годувати їх нічим, бо звичайно у переднівок рідко хто має свій хліб, а у того чоловіка й скибочки не було. Ото як докучило йому, що діти пишцять їсти, він ухопив ніж та хотів їх порізати з тої розпуки... А діти й просятья: «Не ріжте нас, тату, ми будемо спати до нового хліба...» Полягали покотом на печі та й поснули. Сплять день, ба сплять другий. Вже тому чоловікові й моторошно, вже й будить їх, а вони сплять, як мертві... Вже й острах узяв того чоловіка, почав він богу молитись, а діти сплять. Пішов до попа, найняв молебень, нічого не помагає... Пораяв хтось тому чоловікові піти у Київ, до святих печер; от він і пішов, а діти сплять і досі... Ох, боже наш, боже милосердний! Тяжкі гріхи наші перед тобою!»

Я настільки був вражений прочитаним, тим, що подібне відбувалося, як повідомлено письменником, у Горишківці, що одразу почав штурмувати своїх домашніх, чи не чули вони бува що про цей випадок. Мати відповіла, що це, мабуть, якась казка, тітка Сандра, мамина сестра, котра любила оповідати мені подібні історії, теж заперечно хитала головою. До вчителів я не міг звертатися тому, що вони у нас були такі, що, здається, книжок взагалі не читали. Михайло Іваннович Гончарук, толковий і знаючий педагог з'явився у селі після цього. А ті, що були вчителі, ще, чого доброго, піднімуть на кпини перед класом. А там нікого література взагалі не цікавила. І це, повірте, не вигадка, а суцзя гірка правда.

Тієї осені мені нарешті купили велосипед. Батько з матір'ю рано викопали картоплю на городі, найняли машину і весь урожай завезли на продаж до Кишинеу. Молдовани дуже любили нашу вінницьку бульбу. Реалізовували її батьки на тамтешніх ринках цілий тиждень. А звідтіля привезли справжнє чудо – велосипед. Ні-ні, не традиційного виробництва харківського заводу «Україна», який мали вже чи не всі наші хлопці, а щось особливе. Мав він світло-брунатний з кремевим відтінком колір, на такий іще кажуть – бежевий. І були в нього особливі ручки на кермі – рожеві, ледве не показні червоні. Чимсь схожі на щойно очищені морквини, але тільки значно яскравіші. Це було щось неймовірне – розмальоване чудо! Ні я, ніхто інший з моїх знайомих хлоп'яків нічого подібного не бачили, і це був просто

шик. Кожен пацан, навіть окремі дорослі, просили мене дати покататися на цьому яскравому чуді...

Я давно вже розвідав у сільських водіїв, як від нас добиратися в Горишківку, котра згубилася у крутосхилах Поділля, в стороні від трас і битих трактів. Потрібно було від моєї хати Голинчинським ярмом промчати кілометрів п'ять до лісу. За віковичними деревами з'явиться село Голинченці, де я вже колись бував: ми там грали у футбол на першість району. Від них податися на хутір Петровського. Звідти знову через ліс... А за ним уже розпочнеться роздолля горишківських полів і лук, що належать до сусіднього району.

Що мав я там вияснити? Звичайно ж, дізнатися, чи справді був у селі такий випадок, який описав його Михайло Михайлович Коцюбинський? Мали ж би люди про це щось знати, говорити поміж собою... Якщо нічого не довідаюся, то хоч би побуваю у селі, про котре писав такий славетний письменник...

Якогось недільного дня, згодивши такого ж, як і я, пастушка Васю Гавазюка, аби він приглянув за моєю коровою і пригнав її на обід, напоївши в річці, я фактично викрав із дому велосипеда і щодуху дременув у бік Голинчинець. Спершу все йшло чудово. Як не лячно було самому, промчав по-під дубами престарого лісу, в сусідньому селі розпитав дорогу на Горишківку у якоїсь привітної жіночки. А на виїзді із їхнього села моє задне колесо враз затарабанило...

Одне слово, шина захопила іржавого вухналя. Він безсоромно, зробивши свою чорну справу, випав тут же з неї на дорогу, а я гірко розплакався. Йти назад через ліс мені було страшно... через примітний бежевий колір велосипеда, через рожеві принадні ручки на кермі, які зривали очі всім, особливо старшим хлопцям. Я за порадою одного доброго голинчинського дядька, котрому щиро під його тином розповів про свою біду, свого спішеного коня з ушкодженим колесом повів через поля до сусіднього з Голинчинцями села Вербівки, котра впритул з іншого боку межувала з моїм Джурином і куди ми іноді влітку бігали купатися на став з великим млином. До Вербівки не треба було йти через ліс, і тут мені зовсім не страшно..

А історія ця завершилася так. 1986 року власним кореспондентом обласної газети «Вінницька правда» у справах перебував у колгоспі села Колоденка, що поруч із Вапняркою. Головою правління колгоспу тоді трудився молодий, симпатичний чоловік – Микола Яровий. У тамтешній місцевій бібліотеці взяв я повість Михайла Коцюбинського «На віру» і зачитував йому абзац, з яким ви, друзі мої читачі, ознайомилися вище, розповів, як хлопчаком з іншого краю Горишківки добирався до того заповітного для мене села. Він ураз проїнявся моєю щирістю, цікавістю до

абзацу Коцюбинського, ухопив мене за руку і зовсім по-хлопчачому, з веселими іскорками в очах, каже:

— Ну, поїхали в Горишківку. Це ж зовсім недалеко, через поля. Поговоримо з людьми. Може, й справді хтось і щось щось пам'ятає. Я теж хочу бути при цьому...

І ось ми уже їдемо тихенько по геть древньому, якомусь вельми архаїчному селу. Всі тини з лісового матеріалу, на них повилазили молоді гарбузи і огірки. Та й хати, здається, теж були здебільшого дерев'яні. Буйно цвіли на городах соняхи і маки. Всі межі густо позаростали коноплею. Обійшли ми з книжкою всю сільську владу, учителів. Я вже, здається, не читав текст, а на пам'ять його цитував. Усі, хто послухає, дивуються:

— Що, невже так і написано – «це сталося в Горишківці»? А ну, покажіть...

— Можливо, це не в Коцюбинського написано, бо ми ж би почули про таке?

Поїхали до найстарших діда і бабці у селі.

Дід у солом'яному брилі, геть пропахлий медом, бо знаменитий пасічник, послухав мою чергову тираду і каже:

— Ви машинкою своєю катніть у село Жолоби, вони тут недалеко, там живе мій друг Василь, також пасічник, він штири місяці старший від мене. Може, він що пригадає, а я про таке ніколи не чув...

А бабця, було їй уже за дев'яносто літ, усе життя вчителювала, й сказала нам

— Думаю, хлопці, що Коцюбинському просто сподобалася назва нашого села. Він тут недалеко, у Лопатинцях Шаргородського району вчителював. Бо вся повість його – творча вигадка. Так що хлопці не паліть колгоспного бензину задарма...

Цю історію я запам'ятав на все життя.

ХИТРА, ЯК ВАРВАРЧИНА КОЗА

Окрім баби Лапайки, не менш колоритною фігурою Причепилівки була Варварка Заклевська — худорлява, проворна жіночка з вогнистими, наче щойно від печі нагрітими щічками, з червонястими, як у кролиці, прожилками білків в очах. Навдивовижу говірлива, просторікувата. Чудернацьки людяна і безмірно безхитрісна, простакувата. Жила вона у тому ж таки Голинчинському яру, що й баба Лапайка, але під самою Лисою горою. Хата її стояла якось дивно і розхристано, повернена до дороги, без

селян, а тому була відкрита всім поглядам і вітрам. Наче підкреслюючи тим самим невигадливу, задушевну та навдивовижу щирю душу господині.

Чоловік Варварки, здається, запропав на війні, і двійко дітей вона підіймала сама. На колгоспних роботах та в городі, з якого сім'єю жили та прогодовувалися. Проворна Варварка все життя тримала козу. І оскільки була жінкою гостроязикою, то найбільше завжди говорила про свою козлицю. Всю розмову вона завжди починала і закінчувала словами: «Ой, Боженко, ой, людоньки, ей-бо — присейбо правду кажу...».

Приїду, бувало, до матері. Тільки ранок заступить на свою добову варту, чую за вікном пес до когось лащить, весело брязкотить ланцюгом під бузком. Вигляну з-поза фіранки — так і є: Варварка біля хліва нашого стоїть, склавши скромно руки попереду себе спозаранку, схоже на те, що прибігла до матері щось позичати.

— Ой, людоньки, ой, Боженько. Ей-бо, присейбо, Лікоро правду кажу. Ваш Шарик такий розумний, як моя коза. Все знає, що не скажи йому. А моя бородата така вже хитра. Даю хліба — в рот не візьме. А капнула на хлібець олійки, аж на груди скаче — дай іще. Ей-бо — присейбо, правду кажу...

Відтак, по селу пішла примовка — «хитра, як Варварчина коза». Не раз чув, як мати, розпикаючи за щось мою молодшу сестру, мову свою притрушувала добродушним саркастичним виразом: «Ти така вже мудра, як Варварчина коза...».

— Доброго ранку! — кажу з вікна до язикатої бабки у дворі.

— Ой, Боженько, ой людоньки, ти приїхав до мами, — здригнувшись від несподіванки, лопоче бідова Варварка. А за хвильку, повернувшись до моєї матері, каже:

— Ой, який же ж він гарний та розумний у вас, Лікоро. Такі славні статті по газетах пише, люди в селі кажуть. Так любо і гарно по радіо говорить, сама чула... Ото маєте славних дітей, ей-бо — присейбо...

У Варварки Заклевської до війни народився син. Звали його Олексою. Ще в голодні роки він виїхав десь у Херсон і зажив там, зовсім не навідуючись у Джурин. Я його ніколи й не бачив. Тільки від Варварки не один раз чув, що мешкає десь у степовому радгоспі, працює комбайнером і дуже добре живе, багато худоби й птиці має в обійсті. І фотографії свої з газет прислав. Люди його «фалять, бо дуже він у мене роботящий...».

А ще була у Варвари Заклевської Марійка, за воєнного лихоліття народжена дочка. Отож, удвох і вікували вони.

Якоїсь пори на пригірку, неподалік сільської церкви та школи оселилася в Джурині згряя циган. Були це веселі і хваткі люди. Мешкали вони спершу в одній скособоченій хатині. А згодом прикупили ще й іншу оселю. Їздили циганчуки по селу та по всій окрузі кінми: і верхи, і легкими гримучими на кам'янистих джуринських дорогах возами, граючи на нервах лайливих вуличних псів. Циганки із виводками дитинчат волочилися по селу, гадаючи на картах і по руці бажаним, прихоплюючи з дворів селян

усе, що в кого легко лежить. Бажаючи розгадати для себе, що ж то воно за люди такі — цигани — смугляві, чубаті, вусаті, ще й по своєму щось лопочуть, а жінки в довгополих спідницях, у квітчастих хустках-накидках розгулюють — пішов я якось до сільської бібліотеки і почав розшукувати відповідну літературу. Вельми кортіло зрозуміти, що ж то вони за люди такі...

Не знаю, звідки я те хлопчаком списав, чи, можливо, то тітка моя Сандра розповіла, бо вона була мастаком на оповіді таких історій, але у мене вже років із п'ятдесят у блаженському зжовклому від часу шкільному зошиті в клітинку, на манер масного сільського суржику, зберігається колись записане:

«Коли Ісуса Христа розпинали, то зробили 5 гвіздків. П'ять! І от забили в руки його і ноги по гвоздеві. І остався ще один. І от там був такий чорний чоловік, которий мав і волосся, і шкіру темну. І от той чоловік украв же ж того п'ятого гвіздка, у кишеню сховав. То Ісус Христос і сказав: «Як ти так зробив, то ви будете легко по світу жить. І робити не будете все життя, тільки будете ходити по хатах і просити. І будуть вам люди давати і хліб, і гроші, й усе для найдку та напитуку. І от з того часу пійшли цигани світами поміж люди. Вони чорні саме тому. Як той чоловік був чорний, так і вони стали чорними...».

Колись цю притичину про циган із шкільного зошита я показав своєму колишньому першому заступнику по редакторських справах у газеті «Правда України», толковому журналістові, досліднику Володимирі Малахову. Він почитав цей абзац і нічого не сказав, лише покрутив головою. А наступного ранку, переступивши поріг мого кабінету, весело заявив:

— Слухай, шеф, — заявив Володимир Данилович. — Так я хочу дещо сказати про цвяхи. Порився у своїх талмудах і знайшов, що в католицькій церкві традиційно прийнято вважати, що Спаситель був розіп'ятий не чотирма і не п'ятьма цвяхами, як там у тебе записано, а всього лише трьома! Чуєш — трьома! Так що або той циган вкрав два цвяха, або є ще хтось, кого всі годують на халяву і хто весело подорожує по містах і селах від хати до хати...

Не знаю, як то все було насправді при сотворінні світу, але наші джуринські цигани були веселими і компанійськими людьми. Один із моїх майже ровесників навіть пішов було до школи, і я пригадую, що ми якось навіть приставали до його, вимагали, аби він заговорив по-циганськи.

— А що вам сказати? — запитував хлопчина, зиркаючи своїми чорними блискучими очима на нас.

— От скажи «прийди сюди», — загадав йому мій шкільний друг Петя Горчук.

— Ав орде, — відповідає хлопчина.

— Ого, — каже Мішка Герасимчук, з яким ми щодня разом ходили до школи, бо були сусідами. — Тоді як буде по-вашому слово «добре»? — негайно справляється він.

— А добре — це мішто.

— Місто? — перепитує забіякуватий переросток Ваня Гоцуляк, який котрогось року приєднався до нашого шкільного гурту, залишившись вдруге на повторне навчання у сьомому класі.

— Не місто, а просто — мішто! — пояснює циганчук. — Значить — добрий. Мішто мануш — добрий чоловік...

Цю дивну фразу я згодом почую від Варварки Заклевської, котра розказуватиме своїй матері, які ж то є славні люди цигани і, передусім, їх головний поводитир. Він просто «мішто мануш», а син його — «дуже саншукар», себто, надзвичайно гарний, вродливий, доладний.

Сердешній Варварці довелося обзавестися цими циганськими вишуканими фразами, оскільки так сталося, що її Марійку сподобав син головного джуринського цигана. І що бабка спершу не робила, яким зіллям не поїла дочку, а та бігала на зустрічі лише до чорночубого парубійка з глибокими, як криниця, очима.

Чорновусий циган Володя був для неї одразу і мішто мануш, і саншукар. Ті протести Варварки тривали аж до тих пір, поки якимось цигани усім галасливим виводком на одному возі — і старі, і малі, не приїхали під Заклевської ворота зі своїм красенем женихом Володею, який збивши набакир картуза, поважно сидів за віжками. Сипонули гості і в город по огірочки, чкурнули в курники по кури та яйця, заглянули до хліва, де лементувало переполохане поросся. Не забарилися цигани, розкладаючи в дворі багаття, відрубували голови крикливим курям, патралаи їх, поливаючи окропом. Сіромашна Варварка сполохано бігала сюди-туди, галасливо бідкаючись, «ой, Боженко, ой, людоньки, які ж ви мої дорогі гості. Беріть до столу все, що вам бажається...». Відкопувала зі схованки за хатою сивушного бутля, широко і гостинно відкорковувала перед гостювальниками. А вони пили чарку за чаркою до свахи, до щасливої Марійки, а коли осушили всю горілку, достали з воза баяна, і над Голинчинським яром, на всю Причепилівку попливли така музика й співи, які лише можуть народжуватися при безберегому гулянні циган.

Скільки ж того скарбу у фронтової вдовиці? Виїли цигани всіх курей, зарізали під okazji підсвинка. А якимось і відрубали голову Варвариній козі. Замало не через день-другий через весь Джурин — від центру на Причепилівку, їздили пригощатися цигани. Уже не одним, а двома-трьома возами поспіль. Проте неодмінно з веселим баяном. А оскільки чимось особливим пригоститися у вдовиці і дівиці вже не було, тому цигани по дорозі вміло ловили курей, гусей, віртуозно скручували їм голови і ховали скривавлених птахів під крислаті, широкополі спідниці своїх жінок. У Варварки в дворі общипували здобич, варили в казанах і знову бенкетували.

Люди по селі аж зашипіли з гніву і на Марійку, і на Варварку. Мовляв, принадили циганське лихо на куток, немає тепер від її гостей порятунку: то одна, то інша господа недораховується в обійсті птиці.

Мати моя теж сердилася на бідову, затравлену сільськими пересудами жінку, яка шукала в неї бодай якогось захисту від людської огуди.

— Ой, Боженько, ой, людоньки, що ж це за біда така на мою хату напала, — ремствувала якось Заклевська у нашому дворі. — Проходу мені на вулиці не дають. Такі славні мішто люди приїжджають, так ладно співають, веселяться. А мене перепинила Лікоро Самарка і таке вже мені, людоньки, витворяє. Каже, що це мої гості у неї півня вкрали. А ви запитайте, чи мала вона колись когута в обійсті...

— Ой, Варваро, ти зі своїми циганами на кутку таке риковисько зробила, що вони скоро всіх індиків на печеню з села повиносять, а вас із Марією люди проклянуть, — казала моя мати. — Дивись, аби зобижені хазяї тобі хати не підпалили... Бо і Марія Олійничка казала, що в неї цигани гусакові голову скрутили, і Дуня Гончаручка плакала, що квочку від курчат твої гостювальники вкрали... Он і в Фіврони Мишатової зозулястої курки вже два дні немає. Дивись, як вгледить, що ти тут, у мене, з коромислом прибіжить. Хто-хто, а Фіврона свого не попустить, вона й циганського воза переверне...

— Та вони такі, що нікого не зобидять, — уже дещо тихіше і менш упевнено відбивалася Варварка. — А курей та гусей лиси повиносили. Єй-бо присейбо! Їх стільки тепер на кар'єрах розвелосся... Дирки в штольні мужики повідкривали, каміння вивозять...

— Еге ж, якраз лиси повиносили, — з сарказмом у голосі каже моя мати. — І порося твоє лиси з хліва вкрали, і козу твою дуже хитру виволокли та голову відрубали. Де вони, скажи, поділися з твого хліва? Цигани на балі пустили, чи лисиці вкрали?

— Ой, Боженько, ой, людоньки, єй-бо присейбо ви, Лікоро, правду кажете. Я вже не знаю, як даліше бути і що кому казати. По світу пустять мене цигани. Я вже тій Марії кажу, що нажени його, зроби так, щоб не їхали до нас вони всією гирилицею...

— Як він так її хоче, — розсудливо мовить моя мати, — нехай сватає, забирає до себе її, а то тільки позорить між людьми... І на тебе таку погану славу напускає... Люди тільки про це й говорять... Ніхто ж не похвалив вас, Варваро...

— Я вже не можу справитися з нею, Лікоро, нічого не слухає, — тихенько плаче Варварка. — Тільки Володя для неї існує, і все. Хоч кола на голові теши їй, єй-бо, присейбо... І тяжка вже вона, Лікоро. Ой, Боженько, ой, людоньки, що ж це воно буде...

— А що буде? — перепитує мати і сама тут же відповідає на це питання, — діти будуть, Варваро. Циганські діти...

ЯК МЕНЕ НА СЛУЖБУ ПРОВОДЖАЛИ

Ось уже поминає піввіку, як я вважаю, що 12 листопада для мене особисто – чорний день життя. Бо саме цієї доби далекого-далекого вже 1969-го мене призвали виконувати, як тоді називалося, «свій священний обов'язок».

У мене з призовом на службу в армію виникла просто дивна історія. Ставши школяриком на рік раніше звичайного, оскільки з малолітства гарно читав книги й газети, рахував до тисячі, я її закінчив у 16 літ і з понеділка після випускного вечора почав трудитися літературним працівником у районній газеті. Через пару років уже був своєрідною творчою «зіркою» цього видання і коли мені одного дня прийшла повістка з військкомату, її з моїх рук вихопив редактор і щодуху помчав до першого секретаря райкому партії – примітного місцевого князька. Заявив тому щось подібне до того, що начебто він знайшов, навчив грамоти, тримати перо у руках хлопчика зі школи, тепер на ньому тримається уся газета, а тут военком Боженів вирішив його забрати на службу в армію. Ні за цапову душу оголює штат редакції.

Насправді ж це абсолютно не відповідало дійсності, адже ніхто нікого, в тому числі, й ніякий університет, не те, що редактор-начальник, не навчить людину літературному хисту, якщо мати дитину не нагородила цим Божим даром. Тому, коли він уже є, то й далі, мабуть, розквітатиме, а коли подібного утробно не сталося, то ні звідки цей дар не візьметься. Нехай хоч гопки поруч з молодою людиною скаче редакційний начальник...

Підполковник Боженів, районний військовий комісар, чоловік зовні опецькуватий, неповороткий, з вигляду вагою кілограмів сто сорок, а то й більше. По-військовому – служака написав перший свій гострий фейлетон. Увесь район гомонів і хихотав, носив із хати в хату нашу газетину. Переказували, що военком поклявся мене провчити.

Секретар райкому, викликавши Боженова, порвав перед самим його носом мою повістку і наказав призвника з редакції не чіпати. Я, мовляв, потрібен району тут, а не десь там на службі. І йому вже пора стати патріотом краю, бо інакше доведеться поїхати звідси у якусь військову частину до лісу. Я неймовірно радів цьому, думав, що мені добряче щастить. Ровесників забривали у рекрути, а я залишався дома. І весняного призову, і осіннього.

Але менше, ніж за рік, мене запросили на роботу до зональної республіканської газети «Комсомольське плем'я» (КП) (видавалася вона тоді аж на три області Поділля – Вінниччину, Хмельниччину й

Тернопільщину, ще й на Буковину), і восени 1969-го повістка від підполковника Боженова з Шаргорода мене вже знайшла у Вінниці, де я був, звичайно ж, без райкомівського захисту. Я показав її тодішньому редактору КП Володимирі Конюку. Він покрутив папірець у руках, а потім, поглянувши на мене, співчутливо сказав:

— Нічого не поробиш, друже, доведеться йти служити. При чому, що раніше відправишся в новобранці, тим швидше знімеш це ярмо з шиї... Військкомат же, знай, нізащо не відстане. Невже тоді краще буде йти служити у двадцять п'ять років, коли заведеться сім'я?

Дощового осіннього вечора, 11 листопада 1969 року, у тіснуватій, сільській батьківській хаті зібралось багато людей — родичі, сусіди, приїхали колеги з тутешньої районної газети, і з зональної — КП. Коли вже всілися всі, враз з'явилися ще одні дорогі гості: приїхав голова місцевого колгоспу Микола Володимирович Попов, якого всі в селі надзвичайно поважали, разом з гарною своєю дружиною, місцевою вчителькою. Моя мати, член буряківничої ланки з тринадцяти своїх дівчачих літ була надзвичайно рада й щаслива з цього несподіваного візиту, що самі голова зайшли до хати. Під тости, яких було надзвичайно багато, пили самогон. Навіть не самогон, а перегін. Це коли самогон для додаткової очистки його від сивушних масел іще раз переганяють через випарний апарат і видають продукт градусів за сімдесят. Концентрат близький за міцністю до медичного спирту. Дві таких чарки прозорої, як сльоза, рідини "на борт", і найміцнішому хлопаку можна йти відпочивати...

А ось наступного дня, коли вже під ворітьми стояла вантажівка, котра мала відвезти новобранця зі своїми найближчими друзями за двадцять кілометрів до райвійськкомату, ми вийшли на город побіля хати, щоб на пам'ять сфотографуватися. І як бачите, світлина ця збереглася. Мені зненацька її 2015-го прислав електронною поштою тодішній голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України, відомий український поет Михайло Каменюк. Фото дивом збереглося в його сімейному архіві. Як написав, мав відправити його мені на військову службу ще в шістдесяті роки, але чомусь не вийшло, не склалося це. Можливо, й слава Богу, що здійснилося все саме так. Зате тепер є гарна нагода з висоти майже півстолітнього віку поглянути на все і всіх. Повернутися подумки в осінь 1969-го...

Отож, подивімося на світлину, зроблену погожого ранку 12 листопада 1969 року в моєму рідному селі Джурин, на Вінниччині. Зроблена вона буквально перед хатою на городі. Попереду всіх — мій дядько Євдоким Сайчук, чоловік сестри моєї матері Гафії, який уже ковтнув чарчину, стояти, звісно ж, не міг і тому приліг у ногах гурту, що вишикувався для зйомки за

його спиною. Це був надзвичайно цікавий і мудрий чоловік, який всю Другу світову війну пройшов зв'язківцем, і повернувшись додому без найменших ушкоджень, увесь трудовий вік прокладав телефонні лінії, радіофікував довколишні подільські села і надзвичайно гордився своїм фахом та громадянською місією. Для нього пошта – це була вершина всього світу. Він завжди розхвалював цю контору, до якої був приписаний назавжди.

Якщо не помиляюся, то дядько Євдоким був 1903-го року народження, дожив до проголошення української Незалежності. Отже, на момент фотозйомки мав лише 66 років, а виглядав, даруйте за відвертість, як беззубий старезний дідуган. Таким його зробило багатотрудне життя.

Дід Євдоким завжди багато працював. Мав великого города. З обох боків по межах його обійстя від сусідів, котрі тяглися з долини до високого горба, розросталися родючі сливи. Ще була при хаті старезна, надзвичайно духм'яна своїми своїми плодами спасівка-груша і декілька яблунь. А на самій горі. Із-під дикої скали. де й взялася, піднялася черешня. Висока, над усім селом вивищилася. Мені чомусь здається, що це була єдина в окрузі оманлива ягідниця з-поміж вишеньок-дичок, на котру ми, пастушки, завжди нападали саранчою, і нас повсякчас ганяв-полохав суворий дід Євдоким з коротенькими вусиками, як у самого кіношного Гітлера. Та принадна черешня щороку щедро обдаровувала людей гіркими ягодами. Але ж якими смаковитими, привабними були вони для нас – сільських пастушків! Їх незабутній присмак сниться й понині.

Дід Євдоким мав сушарку, де з перших днів осені аж до помітних заморозків не згасав вогонь з димком, на великих деках засмагали різноманітні фрукти, і тітка Гафія — мамина сестра, завжди приносила нам на зиму сушні. Були там окрім слив і духм'яні яблука та груші. Мені здається, що якби я зараз, через шість десятків літ забажав згадати ті неповторні п'янки пахощі їхнього городу-саду, я міг би, заплющивши очі і повернувшись подумки у далекі роки минулого століття, їх залюбки відтворити у пам'яті. Те життя-буття мені глибоко засіло в душу...

Жив дядько Євдоким з молодшим сином Василем. Його синьоока дружина Валентина, як і її чоловік, електрик за фахом, а познайомились вони, одружилися, ще будучи студентами Брацлавського сільсько-господарського технікумі електрифікації. У ту “бурсу” дівчина ходила на заняття з ближнього села Вовочок, що розкинулося понад Південним Бугом

Варто було дідусю Євдокиму хильнути чарчину і він уже бадьоро заспівував: *«Як піду я в ліс по дрова, наламаю лому...»* Всі при цих словах змовкали за столом, а дід Євдоким красиво виводив: *«...Завів мене чужий розум на чужу сторонку.»*

*А в чужій стороньці
Ні батька, ні неньки,
Тільки в саду вишневому
Поють соловейки*

Після соловейка у цій же співанці мовиться журливе про рожу на воді.

*Ой, зірву я з рожі квітку
Та й пуцу на воду:
Пливи, пливи, з рожі квітко,
Аж до мого роду!*

*Плила, плила з рожі квітка,
Та й стала кружиться.
Ждала, ждала мати доню,
Та й стала журиється.*

*Плила, плила з рожі квітка,
На воді зів'яла.
Ой, чого ж ти, моя доню,
Така стара стала?*

Пані Валентина з дідовою улюбленої пісні увібрала сум і тугу за своїм кучерявим Надбужжям. Вона завжди невимовно гордилася тим, що походить фактично з козацької столиці Брацлавщини. Що це край, де писала свої знамениті твори незабутня Марія Вілінська, яка поіменувалася там Марком Вовчком. Працюючи в школі тривалий час, розповідала це дітям.

Чоловік її, Василь Євдокимович тільки скромно пересмішкувато хмикає: «От Валька дає...»

Вася, мій найближчий двоюрідний брат, позаяк майже мій ровесник, ніколи їй у цьому не перечив. Бо багато цікавого сам розповів Валентині про знамениту письменницю, котру свого часу, та дехто й нині вважає, другим номером у рівневі творчої сили українців, услід за самим Тарасом Шевченком. Василь Євдокимович у тамтешній джуринській окрузі, мабуть, є чи не найбільш, казати б, начитаною людиною. Він перечитав усі книги Джуринської сільської бібліотеки, Валентина Сергіївна носила йому окремі твори з шкільної книгозбірні.

Коли я почав працювати в редакції районної газети, дядько Євдоким, як випивав чарчину, завше запитував мене: «Слухай, мов, ти мені правду скажи: війна буде чи ні?» Він надзвичайно боявся нової людської бойни, переживши ненависне лихоліття битви з нацизмом. Це дивне слово «мов»

дід вставляв часто, як зв'язку для піднесення важливості суті свого запитання. Коли він випивав трохи довшу чарчину від того, що треба було б, ще міг залюбки вжити свою веселу, непереквітну примовку проти тих, хто намагався покерувати за столом: «Ти не пи*ди і не грай «Бариню», – весело казав. Що воно насправді означало – тільки можна було здогадуватись.

У дядька Євдокима було четверо дітей. Старший Іван, себто мій двоюрідний брат, ще в п'ятдесяті роки закінчив Ленінградський інститут інженерів залізничного транспорту. З вузу направлений на роботу до Білорусії, у Гродно. Трудився він на «чугунці» на самому радянсько-польському кордоні, все життя ходив там у залізничному начальстві. Смугливий, з циганкуватими вусиками, як у батька, «а-ля Адольф», у чорному костюмі з золотими кокардами – дід Євдоким дуже гордився Іваном. Бо ж ви уявляєте, що таке мати вищу освіту у ті далекі часи. Цим могли похвалитися буквально одиниці в Джурині, який був тоді райцентром. Десь там, на кордоні з Польщею, зустрів інженер-залізничник красуню польського походження пані Яну, з якою прожив багато літ. Нині йому за вісімдесят, залишився одинаком, має двох синів і троє правнуків. Часто телефонує до рідних в Україні.

Ще була дочка Ганна, он вона стоїть першою ліворуч у першому ряду. Інша дочка Олена, агроном за фахом, мешкає в сусідньому селі. А Василь Євдокимович, ще один мій двоюрідний брат по материнській лінії, ровесник і побратим, хазяює на батьковому обійсті. На цю світлину вони чомусь не потрапили...

Примітно, що далеко на задньому плані, в серпанку осені, ледве видно, мовби на художньому полотні, стоїть у задумі частинка вулиці Джурина, яка пролягла по високому протилежному подільському пагорбу. Щоб дістатися туди, де видніються хати протилежного сільського бугра, потрібно від материнської хатини спуститися крутосхилом униз, перейти долину, кладкою здолати в'юнисту річечку, що тече поміж верболозом, подолати ще одну долину і піднятися на протилежний крутий берег. Там, паралельно нашій, пролягла вулиця, яку ми в просторіччі називали «за річкою», або «тим берегом». Одним своїм кінцем вона впирається в далекий, за три кілометри від тих хат, які видніються, центр села, інша веде до сусіднього села Вербівки. Зеленого, під густими вербами й тополями населеного пункту. Туди благоліпної літньої пори ми з хлопчиками на велосипедах по декілька разів на добу їздили купатися.

На межі наших двох сіл стояв старезний млин. До нього згори, себто зі сторони Вербівки, притулилися порослий комишами й татарським зіллям ставок. Добу або й дві на ньому були підняті заставки, і вся вода, яка стікала річкою, наповнювала водоймище. Коли збиралося вдосталь млива, старий

вусатий млинар, весь у білому, бо одяг його уже не відпирився і не витріпувався, запуслав жорна, відкривши заставки. Вода з веселим шумом ринула до бетонного котловану, з нього кидалася на лопаті мливарної машини. Усе наразі у млині починало надтужно гудіти, вода бурхливо шуміти, кам'яні колеса-жорна крутитися, білою цівкою в прийомник згори, де засипали золотисте зерно, починало сіятися запашисте борошно. Це було незгладиме, вікопомне видовище, густо насичене свіжим мливом.

Джуринські навколишні крутосхили наповнені покладами вапняків, позаяк це колись було буцімто дно моря, тут з п'ятдесятих років минулого століття почався видобуток каменю-ракушняка. Це гарний будівельний матеріал. З нього за часи розробок тут корисних копалин вимуровано десятки тисяч осель, громадських приміщень у подільському краї. Тому всі наші пагорби в розробках кар'єрів з протяжними, подекуди у декілька десятків і сотень кілометрів завдовжки, підземних виробок, які тут називають штольнями. Це проходки на глибині 5-8 метрів від поверхні ґрунту. Відтак, частина моїх односельців, окрім хліборобів, ще й шахтарі з підземного видобутку вапняків.

Одначе, повернемося до старого фото.

Сподіваюся, що новобранця ви пізнали – я у білій капроновій краватці, як і в зеленій також капроновій сорочці. Таким тоді був модний, але не зовсім зручний для тіла парубоцький одяг. Я окрім цього, пригадується, гордився ще й капроновим чи точніше сказати б, целофановим плащем, котрого можна було зіжмакати в руці...

За спиною, обпершись мені на плечі стоїть чорночубий, закучерявлений Мишко Каменюк, тоді молодіжна поетична зірка Вінниччини, у майбутньому відомий український поет. Ми з ним поспіль трудилися у зональній газеті. Його вірші вже гриміли на всіх усюдах, друкувалися не лише у газетах, але й у товстих журналах та альманахах, декламувалися й по радіо. Він увечері за столом сказав слова, які я пам'ятаю й по сьогодні:

— Добиралися довго – не близький світ із Вінниці до Джурини. Але ось нарешті і начебто й ваша хата. Заходимо в подвір'я, однак не знаємо, чи правильно потрапили на проводи. А тут бачимо, батько запрягає коней. Значить не помилилися: воза споряджають, коли син збирається у дорogu...

Нещодавно відомому українському поету Михайлові Каменюку виповнилося вже сімдесят. Якщо бажаєте прочитати більше про нього, знайдіть пост мого блогу, озаглавлений «Буде так, як скаже дощ...», читати тут:

<http://blog.liga.net/user/ogorobets/article/24770.aspx>

Більшості з цих людей, сфотографованих рівно пів віку тому, вже давно немає на білому світі. І не дивно: навіть тому маленькому хлопчику, якому кашкетика поправляє мати, пані Надія Свідницька-Зеленюк, незабаром виповниться 55. Час невблаганно летить уперед.

Ось ліворуч від мене зображений чубатий красень з гармошкою. Це мій двоюрідний брат Володимир Чорний. На два роки старший за мене. Він на той час був уже жонатий. Ліворуч від мене його тодішня дружина Олена. Голосиста співачка на все село. Сімейне життя у них, на жаль, не склалося, але народився син.

У середині дев'яностих років, коли я працював головним редактором газети «Правда України», мені одного дня з відділу листів наші дівчата принесли послання з рідного села. Писав племінник, син Володимира та Олени. Сповістив, що не може знайти роботи в рідних краях, просив мене посприяти з цим у Києві. За десяток-другий діб по цьому, я нарешті розшукав по телефону через сільраду двоюрідного брата по батьковій лінії, став уточняти, яку ж роботу може виконувати, ким хотів би працювати його Олег.

Володимир мені відповів, що турбуватись не треба: сина його зараз у селі немає, він повернувся на службу в... російську армію, де його раніше застав розвал Союзу. А через деякий час із Чечні прийшло страшне повідомлення: хлопець підірвався на фугасі в ході бойових дій. За що і за кого він поклав свою буйну голову в російсько-чеченській війні? Відповіді на це питання, мабуть, не складе ніхто...

Під хатою моєї матері у Джурині в день провідів на військову службу 12 листопада 1969 р. (зліва направо): уже тоді відомий вінницький поет, працівник обласної газети «Комсомольське плем'я» Михайло Каменюк, працівник Шаргородської районної газети Юрій Маришів, призивник Олександр Горобець, журналіст із Вінниці Василь Шевченко і сільський водій Іван Сайчук.

Ви, мабуть, мене запитаете, а чому ж усе-таки на початку цієї публікації було вказано, що 12 листопада для мене чорний день. Тому, що за складом своїх душевних якостей я переконаний пацифіст. Сказати б, глибоко антивійськова людина. Вільнодух, надзвичайно свободолюбива персона. І для мене щось виконувати за команду, та ще й тоді, коли розпорядження подане від обмежених людей, буцімто командирів, яким начепили лички, а до голови не дали нічого, – немовби зносити принизливі знущання. До того ж, «жеребець у погонах», районний військовий комісар підполковник Боженів так познущався наді мною за дошкульний фейлетон про його падіння між стільці на велелюдній районній нараді, – він спровадив мене служити на флот. Себто, на цілих три роки, тоді, коли всі хлопці тягли лямку лише два роки в армії. Для мене цей час виявився практично безцільно вирваним із життя. Нічим на тій їхній службі я не збагатився, тільки

надивився на знущання одних людей над іншими. Бо побут строкової служби це неймовірно важкий тягар, особливо для таких людей, як я.

На військовій службі мені було надзвичайно смутно морально, бо прийшов я у стрій дещо старшим за інших, маючи за спиною роботу в районній і зональній газетах, і вже щось побачив, спізнав у житті. Рятувало лише те, що дуже швидко налагодив стосунки з флотською газетою «Флаг Родины» у Севастополі, яка з великою охотою публікувала всі мої статті, оповідання. Бо навряд чи хто міг там зрівнятися зі мною в творчій викладці фактажу статей. Я першого ж року служби удостоївся другої премії на конкурсі оповідань, опублікованих у газеті. І офіцери-журналісти з потужної флотської газети заходили до мене у військову частину, як до рівного їм колеги. Це справляло на всіх тамтешніх офіцерів-стройовиків та мічманів, які завжди за ніщо мали матросів строкової служби, разуче враження.

Попри те, я отримував тоді за свої публікації на диво високі гонорари. А друкувався часто. За зароблені кошти пошив чотири чи п'ять шикарних костюмів. І всі командири та політпрацівники мене аж дещо побоювались. Хоча я ніколи проти будь-кого не скористався гострою силою свого пера. Просто знав, що треба відбути цю жахливу оказію і забути за неї, вийшовши за поріг в/ч. Так воно й сталося. Я буквально за КПП переодягнувся в цивільне, а форму вкинув до сміттевого бака...

Із служби привіз лише безкозирку, яку потім для забави одягнув син Тарас

НЕМАЄ ДЛІЯ КОГО СТЕЛИТИ АСФАЛЬТИ

Якось у мене обізвався мобільний телефон. Глянув я на дисплей – висвітився незнайомий номер з оператора Лайф. Ні друзів, ні приятелів серед таких у мене немає, вирішив не відповідати. Життя навчило: невідомі співбесідники ніколи не приносять добрих новин, здебільшого, щось проблемне. Одначе на останньому дзвоніку несподівано передумав, вхопив трубку.

Було зрозуміло, що телефонують звідкілясь здалека, на моє «Слухаю вас!», спершу ніхто не відгукнувся, а потім почулося слово, начебто з мого далекого дитинства. Так мене в малолітстві величали, дозвольте не називати як. Я зрозумів: хтось набрав мене з далекого від столиці рідного села. Бо тільки там знали мій дитячий пароль...

— Назвіться, хто ви? – попрохав я голосно.

— Це Іван Сайчук із Гродно, – почулося.

Ого, мені на душі враз помітно потепліло. Я подумав, що ми літ із тридцять, а то й більше не бачились з Ванею, не розмовляли.

Коли ще в п'ятдесяті роки минулого століття я був школяриком, то моєю найбільшою гордістю було те, що в мене є двоюрідний брат Іван. Іван Євдокимович Сайчук. Моя мати Ликерія і його – Гафія були рідними сестрами і жили вони поміж собою вельми дружно. Тітка Гафія часто приходила до нас, приносила листи від старшого сина, і сестри по складах, бо ще в тридцять роки закінчили лікнеп і там вивчили букви, довго, з натхненням читали їх. А як став підростати я, то всі ті послання з Ленінграда і з інших країв всього СРСР, звідки, перебуваючи на практиці, писав студент Іван, мені доводилося читати їм уголос. А потім під їхню диктовку писати й відповіді. Так що мав я з малолітства посаду родинного писаря.

Відтак, добре вивчив почерк мого старшого родича. Мабуть, у році 1957-му він уже закінчив Ленінградський інститут інженерів залізничного транспорту, став інженером на чугунці. Я на той час справжнього поїзда, по правді кажучи, ще й не бачив: до найближчої залізничної станції, на перегоні Жмеринка – Вапнярка, від нас було вісімнадцять кілометрів через ліси і луки, але бувати там не доводилося. Щоправда, неподалік нашої школи з давніх часів, як лишень у кінці дев'ятнадцятого століття з'явився у Джурині цукровий завод, розмістилася невеличка залізнична станція, одначе вузькоколійки. Зі своїми запасними коліями і центральною магістраллю, складськими приміщеннями. Нею перевозили цукор, пальне для котелень, різноманітні запасні частини. І тепловоз, і вагони були майже вдвоє менші від справжніх. Начебто й потяг, але мініатюрний... І мій батько

багатозначно казав, що таких спеців, як наш Іван, тут ніде немає й близько. Бо Іван був учений інженер-залізничник з інститутським дипломом. Такого, можливо, можна знайти хіба що в Жмеринці чи й у самій Вінниці. Він засідає у великому кабінеті, і в нього на столі багато телефонів...

Велися розмови про те, що Ванька, як казали моя мати і тітка Гафія, можливо, вернеться додому великим залізничним начальником. Мені теж цього надзвичайно хотілося. Я всім хлопчикам-пастушкам, з якими з весни до осені у полі доглядали корів, вихвалявся тим, що, коли приїде Іван, стане хазяїном-начальником залізниці у наших краях, то я скільки вже захочу покатаюся на поїзді. А головне – безкоштовно. Зрозуміло ж, поспіль із Васильком, молодшим братом Івана, моїм майже ровесником, з яким ми росли у полі. Але Івана Сайчука, як тоді називалося, «розприділили» по закінченні знаменитого вузу у зовсім інші, сказати б, далекі від нас краї: він опинився у місті Гродно, що в Білорусії. Власне, на самому кордоні з Польщею. І за декілька років дядько Євдоким, тітка Гафія, вся їхня родина і ми з батьком та матір'ю зустрічали Івана і його дружину, щирі й примітні, добродушні польку Яну, її батьків і маленького сина молодят у нашому подільському селі. Вони гостювали цілий тиждень, і ми з Васильком не могли натішитися тому благочестю.

Іван приїхав, пригадую, у білосніжній сорочці, я такої білої раніше і не бачив, у чорному строгому костюмі, з ромбами і молотками залізничника на рукавах. Кашкет теж був з кокардою. Його батько, мій дядько Євдоким казав, що галуни в сина ще сріблісті, а вже незабаром, як стане начальником високого рангу, кудись там мали його якраз переводити, – будуть золоті. Тому нам з Василем треба добре вчитися, як Іван, і їхати поступати в залізничний інститут.

Ще коли Іван був студентом, він нам з Васильком понавозив різних книжечок, листівок і пісенників про Ленінград. Тому, коли в мені, як молочні зуби у дитяти, прорізалися перші віршописання, то вони були російськомовні. І виключно про Неву, про Ленінград, про мости, про Аврору, про матросів-балтійців, про білі ночі. Власне, переспіви-марення з того, чим я тоді жив, що подобалося, про що мріяв, під настрої двоюродного брата Івана.

Сам же Іван Євдокимович навічно прикипів до Білорусії, до Гродно, до тамтешньої залізниці і провів усе життя там на роботі з рухомим складом і висотними лініями електропередач уздовж колії. Виростив двох синів, має нині трьох онуків. Зараз вже йому дещо за вісімдесят. Кілька літ тому не стало його дружини Яни. Мешкає, відтак, сам, під наглядом дітей та онуків.

Так виглядав зеленолистий Джурин із сотнями своїх робочих місць у дев'яності роки минулого століття.

Востаннє з ним ми бачились понад років тридцять тому. Він один без дружини і синів приїхав провідати старенького батька Євдокима, матері його, моєї тітки Гафії, на той час уже не було в живих; прибув привітати рідню, бо дуже давно не бував у цих краях, хоч проїзд мав безкоштовний по залізниці в усі кінці СРСР. Постійно, як пояснював, був украй зайнятий на роботі, багато років зовсім не бував у відпустці. Таке мав клопітне залізничне господарство на польському кордоні.

Я також тоді приїхав до матері з Києва. Брат Ваня постав переді мною худорлявим, чорнявим, з тоненькими, доглянутими вусиками типу «а-ля Адольф». Помітно закидав російською, особливо ж тоді, коли ми випивали по чарчині-другій. Усе запитував мене: «Яку ти мету поставив перед собою, чого хочеш досягти»? Адже мені ще не було й сорока літ.

Я тієї пори трудився у газеті «Сільські вісті». Мені здавалося, що я міг тоді досягти всього, чого лише захочу, час, мовби, сам прогинався під мене. Мої статті, як найсмачніші млинці, простиралися з однієї сторінки газети на іншу. Наклад видання складав понад 2,5 мільйона примірників. Кожне твоє примітне, оригінальне слово було в людей на устах. Бувало,

запустиш в статті чи у заголовку якийсь примітне, барвисте слівце, по всій Україні воно вихором пролетить і до тебе повернеться. Цікаве, знаєте, це відчуття управління людською свідомістю. Окремі мої публікації розглядалися і на найвищому рівні...

Сидячи тоді за столом у хаті матері, я братові Іванові під не зовсім тверезу лавочку сказав:

— Що хочу? Хочу на нашу з тобою Корею прокласти асфальт. Для твого батька, для моєї матері, щоб хоч колись тут була пристойна дорога... Щоб люди наші відчули, що таке тверда земля під ногами. Не лише багнюка...

Тут же поясню, що Кореєю в нашому Джурині люб'язно чомусь зветься частина села між подільськими крутосхилами, куди бувало ні зайти, ні заїхати туди не можна було. Особливо ж навесні і восени. Через болотнечу, зрозуміло ж. Бездоріжжя було – просто жах...

Ваня багатозначно казав: «Поживемо – побачимо. А поки що, давай, братику, вип'ємо за цю гарну твою ідею...»

Коли минулої осені я повернувся до столиці з села, в якому провів весну і літо, враз захотілося поспілкуватися з Іваном із Гродно. Я нарахував, що з часу останньої зустрічі поминуло вже ой, як багато літ. Розшукав якийсь кінці його сина Андрія на Інтернет сайтах. Написав йому листа для батька, Івана Євдокимовича. Спеціально виклав усе українською, аби здивувати сина, щоб той не забув передати мої рядки батьку. Не поминуло і... півроку, як намалювався і сам пан Іван.

Розмова була спонтанна, несподівана, про життя-буття, про дітей та онуків. Не знаю, чи старався Іван спеціально для мене, але розмовляв добірною українською, мовби то вчора лише розлучилися. І враз він, ні сіло – ні впало, запитує:

-А обіцяний асфальт ти на Корею уже постелив?

Я й обімілів. За чаркою-шкваркою, воно ж, звісно, що хочеш можна набазікати. А тепер кліпай безпомічно очима. Хоча та моя ідея від самого початку, звичайно ж, була нереальною, бо від наших з Іваном родинних хат до центру села аж три кілометри. Скільки це потрібно мільйонів мати у

кишені, щоб бодай насипну дорогу прокласти, не те що сам асфальт настелити...

– Ваня! – кажу, і при цих словах, чую, як мене попід горло і нижче аж до серця нещадно почали душі сльози. – Знаєш, на Корею вже не треба дороги, там, вважай, уже немає кому нею користуватися. Там просто немає людей. На 95 відсотків люд вимер. Утворився справжній цвинтар із мертвих хат...

– Там же ж стільки людей жило-було, дітей, – вражено мовить двоюрідний брат. – Не можу й повірити... Що просто нікого немає?

– Справді. У кожній хаті по двоє-троє дітей водилося, ти ж пригадуєш? Вранці, коли виганяють корів на пасовисько – вся вулиця забита худобою. Щороку гучні весілля справляли, проводи хлопців в армію, дома радісно зустрічали. Пісні, танці. Величезні шалаші ставили на городах, бо місця мало було в обійсті для гостей. А сьогодні, повір, – там справжня пустка. Я коли навідуюся до нашого Джурина на Вінниччині, то з траси заїжджаю лише на цвинтар, провідати рідних: у село і не спускаюся, на Корею й не повертаю. Туди мені страшно заїжджати. Хати, як привиди, в терну стоять.

-А хата твоєї матері?

-Порожня від 1 травня 2004 року, після смерті матері, розсипається... Уяви, що від колишнього господарства моєї матері аж до вашого обійстя, де нині мешкає твій брат Вася, не менше п'ятнадцяти хат стоїть з різноманітними прибудовами, – усі мертві, жодної живої душі ніде. Пустка. Ще недавно бігали там люди, метушилися, щось добудовували, дахи перекривали, льохи нові споруджували. Все залишилося, нікому тепер не потрібне. Страшно, брате мій Іване...

– Це що, наслідок Чорнобиля? – дещо спантеличено запитує Іван Євдокимович.

– Та ні, Ваню, – кажу, – думаю, що це швидше всього продукт нашого «щасливого» життя... Так що асфальт прокладати на нашу з тобою Корею більше немає для кого...

Подумавши трохи, додаю:

– Але я, брате, все одно готовий... – а ось далі сльози сказати не дали...

КРИНИЦЯ З МАМИНОГО ДВОРУ

Ось вона, сиротлива мамина хата на фото. Бо останньою, на подільському пагорбі, до 86 своїх сивих літ доживала вона тут віка. Не раз було кликав її до Києва – нізащо: «Я хочу померти у своїй хаті...»

Як придивитесь, то поперед хати видно криницю. Вона має свою цікаву історію. Джурин, колись велике село, в минулому районний центр – за п'ятдесят кілометрів від Могилева-Подільського, від швидкоплинного Дністра, в інший бік майже стільки ж до Південного Бугу; тут ярки і вибалки, подільські крутосхили. Воду доводилось носити метрів за 450 – не менше. Криницю колись давно викопали односельці внизу, сказати б, у виярку.

Якось і кажу: давай, мамо, викопасмо криницю біля хати. Щоб тобі не важко було здобувати вранці відерко-друге джерелиці. Спершу віднікувалася, а потім таки погодилася.

Знайшла мати двох місцевих копачів, що вміють углиб криниці опоряджувати. Заходилися вони добувати джерело. Мати домовилася, що платитиме їм по 50 карбованців за день роботи. Копають вони тиждень, ось уже й десять діб. Я телефоную і вранці, і ввечері. Все справляюся, чи вистачає їй коштів: це ж потрібно двох міцних мужиків й обідом пристойним почастивати: таке неписане правило сільського співжиття.

Ось уже й два тижні поминуло – немає води. Це і мене мучить, і матір тривожить, відчуваю, хвилюється вона. Зате докопалися сусіди, замість ґрунту пішла на глибині суцільна скала. Тут у нас вапняки під поверхнею залягають, а в даному випадку, кажуть, з'явився – «дикар...» Себто, щось близьке до граніту. Вдарив по ньому, дзвенить, як метал, і влупати його

зовсім не просто. Чоловіки почергово по одному спускаються вниз, клинами надщерблюють ту скалу. За день ледве набивають відро-друге осколків – ось і весь результат. Моя старенька мати, розповідаючи про це, ледве не плаче: «Може, нічого в нас і не вийде... Не приведи, Боже... Будемо закидати ту глибоку яму... Стільки ж праці затратили і грошей...»

З цими невтішними настроями минають 16-ий, 17-ий день наших старань з видобутку води. А на вісімнадцятий із каменя, з суцільної скали, ледве не фонтаном вдарила вода. Гарне, пругке джерело. Ви, друзі, навіть не уявляєте, яка смачна вода виявилася з тієї підземної скали. Холодна, аж зуби ламає. Чистюсінька, як сльоза. Крізь камінь фільтрована. Тепер, на жаль, нікому не потрібна.

РІД НАУКОВЦІВ-МЕДИКІВ ІЗ ДЖУРИНА

ЛИСТ ЗЕЛЕНИЙ ПО КРАЮ, ДАЛІ – ЦВІТ КАЛИНИ...

Упіймав себе на думці, що я ніколи не розповідав про мого друга і брата Миколу, а він, як ніхто інший, колоритна, незвичайна показна фігура в моєму житті, про кого потрібно, либонь, було б і пісні писати, а я ось усе помовчував. Це тому, мабуть, що Коля, давно вже Микола Миколайович, – мій родич. Казати б, брат у троюрідних. Він, як і я, також Горобець. а про своїх начебто й не гоже оповідки творити. Хоча Микола Горобець, гадаю, ви це скоро зрозумієте, напевне, заслужив на таке давно. Славний виходець із Джурина.

Отож, ми з Миколою в шкільні роки пасли корів за селом. Їх велика сім'я мешкала на дальній окраїні села, на Голинчинському яру, це просто таки зовсім далеко, кілометрів за п'ять від центру нашого крупного населеного пункту. Батько його, Микола Романович, трудився колгоспним механізатором – веселий, мудрий чоловік, з числа кебетливих сільських філософів.. Коля був на рік молодший за мене. Але вдався не по літах рослий, кріпкий і надивовижу сміливий. Уже в класі сьомому він був грозою для всіх школярів. Його ніхто не міг побороти. А в дев'ятому – Коля Горобець був перший парубійко на весь наш чималий колишній райцентр. До нього по захист горнулися всі, і молодші, і значно старші також, бо він насамперед був силач, боєць, а потім надивовижу чесний і справедливий.

Доля випала нам народитися і вирости на дні колишнього стародавнього моря. Так пояснюють науковці те, що в наших подільських краях залягають величезні поклади вапняків. Це начебто скам'янілі рештки мікроорганізмів, які жили на дні величезних водойм. На початку шістдесятих років минулого століття, коли ми якраз були школяриками, у

виробками, машинним способом пиляти каміння, видавати «на-гора» білі вапнякові блоки. В Україні наступив якраз час активної перебудови архаїчного села. Людям ставало тісно жити в курних, примітивних мазанках з глини, під солом'яними стріхами. Вони споруджували хати з підземного каменю ракушняка, який видобували зі штолень, і попит на нього зростає неймовірно. Особливо за кілометрів двадцять від нашого села, де ніхто й ніколи не бачив, що собою являв вапняковий кар'єр зі справжніми багатокілометровими підземними виробками, штольнями. А одне з таких виробництв розгорнулося якраз у Колі Горобця за городом. На Лисій горі.

Старі виробки з часом закривали, натомість відкривали нові виробництва, бо вапнякових гір у нас вистачало. При цьому старі штольні начебто закривали бульдозерами, нагорнувши на вході кучугури землі, аби туди ніхто не мав доступу, бо гірня (так ще у нас називали гірничі виробки) могла завалитися, задушити цікавих, насамперед, зрозуміло ж, хлопчаків, які любили з факелами блукати довжелезними виробками. Але варто було двом-трьом хлопакам прийти з лопатами, як за годину ті виробки відкривалися. А відтак і ставав вільним доступ до необмеженої кількості каменю-напівфабрикату, який залишився під землею у збойках. Справа в тому, що робітники шахтоуправління каменерізальними машинами пиляли скалу, доставляючи на поверхню («на-гора») вагонетками лише цілі, так звані фабричні блоки. Котрий із них бодай трішки надламався, розбився, а таких була більшість з кожного відвалу, та відкидалися у збойки, себто у залишалися в штольнях

Люди ладнали тачки і залазили у старі виробки. За день двоє чоловіків залюбки діставали з штольні вантажівку пиляного каміння напівфабрикату. Високоякісного будівельного матеріалу! Його буквально з-під рук «неформальних гірників» купляли люди з сусідніх сіл. За ним були справжні живі черги. Але найбільше ракушняку вивозив «на-гора» мій родич Коля Горобець. Він подорослішав, налився силою у тих штольнях. Тачку, пригадую, змайстрував на четвертину кузова авто. А ці ламані блоки він кидав, як пір'їнки. Вже згодом придбав мотоцикл, здається, «ИЖ-Планета». Торохтливе і швидкісне чудо, з гучним форсажем, який знали всі в селі (о, Горобець, їде!), і не розлучався з ним ні вдень, ні вночі. Парубчисько був неперевршений мастак їздити, бо вулиці наші геть страшенно заболочені, тому навесні і восени міг пролетіти, як циркач. навіть по кам'яних мурах, які у нашому селі будують замість парканів. Здавалося, що якби потрібно було, він би проїхався навіть по верхівках кучматих верб і тополь... Стільки було в ньому кипучої енергії і нестримного вміння.

На кар'єр до Горобця дорогу знали і старші, і молодші. Він ще школи не закінчив, а вже був чимсь схожим на мирового суддю. Кажали: «Нехай Микола розсудить!» Був він чесний, справедливий, завжди меншого і слабшого захистить. Всі боялися його великих і міцних кулаків. Хоча навряд чи коли він їх застосовував. Коля Горобець – силач був знаменитий на весь район спортсмен, особливо в грі у волейбол, баскетбол. На змаганнях з боксу, у різних видах боротьби проти нього навіть нікого не виставляли. Аби не придавив школярика...

Мій брат і друг Микола Миколайович Горобець

Нас розвела на три роки служба. Я поїхав на флот, а йому, гадаю, страшенно пофортунило у війську. Хтось із батьків-командирів побачив, зрозумів, що такого оригінального індивіда з вродженою креативністю потрібно виховувати довір'ям високого обов'язку. Щоб він не завойовував собі право першого і головного в колективі силою, можливо, навіть і мордобоем, чого він, звісно ж, обов'язково доб'ється, бо натуру мав лідера, впертого, і нескореного. Чи не краще призначити його за вожака офіційно.

Дати йому віжки влади, формально, а хлопець він порядний, без бісиків в очах, усіх триматиме в своїх руках. Бо фізично рівних йому не було.

Одне слово, Миколу призначили старшиною роти. Офіцери ввечері йдуть з казарми додому, він до ранку залишається за командира. О, при йому, будьте певні, не буде, ні самоволки, ні дідівщини, ні розпивання спиртних напоїв. Горобець нікому не дозволить дурниць у підрозділі. Особливо ж познучатись над слабшим. Рота, де він був за старшину, завжди була найкраща.

Коли він приїхав після служби в армії до Івано-Франківської школи міліції, я так думаю, за ним слідом прийшла «об'єктивка». Своєрідне досє про можливе використання в якості лідера, вожака. Бо й у Прикарпатті його призначили також старшиною курсантської роти, і Микола Горобець у тому закладі був за головного верховоду. А на його участь у спортивних змаганнях приходили всі. Позаяк і на ігровому майданчику, і на борцівському килимі він завжди був переможець.

Я зустрів Миколу тоді, коли він уже з рік попрацював дільничним інспектором у Вінниці. Один з тамтешніх міліцейських начальників мого родича розповідав:

– У нас завжди великою, невирішеною проблемою залишалася вулиця Леніна, так звана «стометрівка». Це ділянка у самому центрі міста – біля міському, біля обкому партії. Чи не всі резонансні події відбувалися саме тут, оскільки саме тут вся шантрапа клубочилася. Хто вип'є, лізе тут повикаблчуватись. Головні крадіжки – тут, мордобой – також. Тут бродять з кастетами і ножами. Якого дільничного сюди не поставимо, ніхто нічого вдіяти не може. Але одного дня у райвідділі з'явився новий випускник Івано-Франківської міліцейської школи. Атлетичного зросту, хлопець – красень, спортсмен, борець, самбіст, каратист. Кулаки пудові. Простий і відчайдушний. Наші начальники так і запитали: «Порядок наведеш?» Відповідає: «Без проблем...»

– І який результат? – кажу, заворожений розповіддю старшого офіцера.

– Краще не придумати. У це важко повірити, але нині «стометрівка» – найспокійніше місце в місті. Ваш брат лише з'являється на вулиці, а вже поміж хуліганистої братви передали: «Горобець на посту, будьте обережними...»

– Що ти з ними робиш, як умовляєш? – повертаюся з веселим запитанням до Колі.

Він дивиться на мене світлими, розумними, з голубинкою очима і відверто каже:

– Потроху давлю, як тарганів...

Наталія Іванівна Горобець – лікар-педіатр, кандидат медичних наук, доцент Національного медичного університету імені О. Богомольця

– Ні, ні, – поспішає запевнити мене в протилежному начальник М. Горобця, пояснити, що це неправда, банальний жарт. – Жодної скарги на товариша лейтенанта не було. Що всі бандюки його страшенно бояться – це правда. Але, їй-Богу, не більше...

До того часу Микола Горобець був уже чемпіоном МВС України по вільній, класичній боротьбі, по карате і самбо.

Я якось запитував Миколу Миколайовича:

– Ти що знаєш до тонкощів усі правила боротьби різних стилів?

– Та які там правила? – весело сміявся він у відповідь. – Мені головне прихопити суперника до рук. А нехай він там буде каратист чи самбіст, боксер, мені – все одно. Він за хвилину-другу буде проситися. Я вже не програю, з рук його не випущу...

Чемпіоном МВС у всіх видах боротьби Микола Горобець був років із двадцять – не менше. Власне, скільки виступав на змаганнях...

Саме там, у Вінниці, він мені зізнався: «Є у мене чарівна й мила дівчина. Покажу, оціниш...»

Йому під житло виділили кімнату в гуртожитку медичного училища. Десь там в його коридорах чи на кухні, можливо, примітив він чарівну, гарнооку Наталю. Ось і представив її мені. Як здалося з першої зустрічі, виділялася вона примітною вродою, лагідною, милою усмішкою, теплотою, душевністю погляду. Я бачив, як мій друг і брат наче душою потеплішав, поменшав перед нею...

Коля й Наталя стали для мене зразком сімейної пари. Вона понад усе любила медицину, хотіла стати лікарем. Це була її заповітна мрія. А тут після медичного училища народилися діти – один за одним два хлопчики. Він сказав: «Поступай в інститут». У медичному закладі заочного відділення немає, але вона пішла на перший курс стаціонару. Як найдорослішу, обрали старостою курсу. Важко, дуже важко було, знаю, але Микола в усьому допомагав, був поруч. Вона ж навчалася блискуче...

Сім'я молодшого сина Наталії та Миколи Горобців Романа, відомого кийвського хірурга. Поруч із ним син Миколка і дружина – науковець Національного медичного університету Анастасія.

Його тим часом перевели у нову службу, тодішне «обехесес», аббревіатура щоправда нині не зовсім точна, бо сформована на радянській копил, до того ж з російських слів. Я залишаю її в тексті лише через те, що вона добре знайома багатьом читачам. А це загалом означає – очолив відділ боротьби з економічними злочинами. Спершу в районі обласного центру, потім у Вінницькій області. Довго опирався проти пропозицій переводу до Києва, в апарат МВС. Коли нарешті всі Горобці переїхали до столиці, то Наталя Іванівна була вже лікарем-педіатром, кандидатом медичних наук. А сини Руслан і Роман закінчили Вінницький медичний університет. Обидва – фахові хірурги. Старший – закінчив аспірантуру, захистився. Обидва женилися. В одного і в другого синів дружини теж медики, кандидати медичних наук. Захистились, як змовились. Тепер усі троє – Наталя Іванівна Горобець, дві її невістки – науковці, співробітники Національного медичного університету імені О. Богомольця.

Погляньте у провітлені обличчя, розумні очі цих славних панянок. Велике щастя для свекрухи Наталі Іванівни Горобець (праворуч), доцента кафедри педіатрії №1 Національного медуніверситету імені О. Богомольця мати таких славних невісток. Як і вона, вони – науковці, кандидати медичних наук. Поруч – Наталя, дружина старшого сина Руслана – працює доцентом кафедри сімейної медицини, а далі розмістилася Анастасія – це один доцент кафедри педіатрії. Дружина молодшого сина Романа читає лекції і проводить заняття англійською, що вельми ціняться у виші. Таке чарівне і миле жіноцтво у сім'ї джуринських Горобців.

Про четвертого з цього ряду – Руслана Миколайовича Горобця, кандидата медичних наук, хірурга, варто сказати дещо більше. Він весь у

батька: напористий, завзятий, але головне – до моторошного справедливий. Коли 2014 року зчинилася страхітлива загроза життю громадян на Майдані, Руслан поклав заяву на відпустку у клініці МВС, де працював, і раз так учинив, і вдруге. Тижнями, іноді під відкритим небом, аби не втратити постраждалого, робив складні операції в центрі столиці, практично під вогнем снайперів. Врятував немало життів українцям з обох сторін барикад, які протистояли на Майдані. А коли виникла загроза втрати Україною Донбасу, опинився в медичному десанті добровольчого батальйону «Айдар». І сам бійців виносив з поля бою, рятував при артобстрілах. Достойно оцінюючи його героїчні заслуги, глава держави нагородив хірурга, кандидата медичних наук Руслана Горобця орденом Ярослава Мудрого. Він нині – військовий хірург.

Військовий хірург, кандидат медичних наук Руслан Горобець, який день і ніч у пору Майдану проводив рятівні хірургічні операції під відкритим небом у центрі столиці, часто й сам знаходячись під обстрілами снайперів; його дружина, науковець медуніверситету імені О. Богомольця Наталя Горобець та їхні діти – Анастасія і Миколка. Робіть, пані й панове, поправку на те, що час летить надто швидко: дівчинка із знімка вже студентка-другокурсниця (і зовсім не медик – лінгвіст), а син уже батькові майже по бороду...

У ті дні я дізнався хвилюючу новину: Руслан отримав легке поранення. Куля просто поцілувала його, щоправда лише черкнувши губи. Я тоді написав статтю до свого блога, який тієї пори вів на Інтернет-ресурсі міжнародної радіостанції «ЭХО Москвы». Стаття називалася – «Красавец на всю войну!». Бо Руслан і справді високий, як батько, стрункий, з м'якими рисами обличчя. Читати цю мою публікацію можна за ось цим електронним посиланням: <https://echo.msk.ru/blog/jura777/1382149-echo/>

У всій цій історії є одна велика, непомірна, приголомшлива втрата. Упіймав себе на тій думці, що я про все пишу тут, наче ходжу зачаклованими кругами, а ніяк не наважусь сказати вельми важливе: після важкої хвороби, у перший день осені 2013-го не стало Миколи Миколайовича Горобця. Такого міцного, як дуб, полковника звалила підступна хвороба. Він дослужився до пенсії у МВС, а ось спокійно пожити після важкої і відповідальної роботи, побавитись з онуками міг недовго. Наскільки він був вірний у стосунках з друзями, тими, з ким починав службу, напевне, може слугувати ось цей промовистий факт. Після закінчення Івано-Франківської школи міліції її випускник щорічно, в тому числі й будучи заступником начальника Главку МВС, міністерським полковником на день-два обов'язково приїздив до навчального закладу (тепер це інститут МВС). А знаєте для чого? Щоб пограти з побратимами у волейбол. Така була у них дружна, надійна команда ще з сімдесятих років минулого століття. Непереможна!

Відтак, Наталя Іванівна залишилася сиротливою лебідкою. Вона – доцент кафедри педіатрії №1 Національного медичного університету імені О. Богомольця.

Не нажилися вони зі своїм Миколкою. Не наговорилися. Треба тепер учитися спілкуватися на відстані, у різних світах віднаходити одне одного.

Ти говориш так красиво:
Ллються хвилею слова.
Посміхаєшся грайливо –
З серця вискочить душа.

Або ж отак:

А ми зустрілись по весні.
Цвіли вже трави запашні.
І вальсу Віденського звуку
Сплели навіки наші руки.

Нещодавно у Наталі Іванівни вийшла поетична збірка, озаглавлена «Цінуй життя». І справді, хто, окрім досвідчених медиків, якою вона є, може скласти справжню ціну людському життю. Але водночас це і своєрідний підсумок до їхнього з Миколою Миколайовичем сімейного життя-кохання. Винятково красива пара в них була. Розумна, весела. Такою вдалася і її поетична книжка. Кохана пише:

Тебе нема, а я живу,
Молюся, плачу і тужу.
Твоя душа з небес, я знаю,
Мене коханням огортає.

Мати, син якої воював, не могла, зрозуміло ж, поминути того, аби не оспівати «Небесну Сотню», не створити поезію-реквієм «Солдатським матерям», не описати того, чим займається її син на війні:

Біль нещадний, опік, рани,
Скальпель, рана та бинти.
На столі лежить, як у тумані,
Хлопець років двадцяти...

Знаходжу в збірці і вірш «Поцілунок кулі». Звичайно ж, тієї, що цілила в її Руслана. Наталя Іванівна пише:

Це не з неба зорепад,
Не стріла Амура.
Це відлуння канонад,
Тінь війни похмура.

Але найбільше мене пронизав вірш «Синам». Він звучить, як реквієм, як молитва матері потомкам:

Дні біжать без вороття,
Як вода в струмочку.
Я для тебе сину мій
Вишию сорочку.

Візьму біле полотно,
Характер та душу,
Сяду, гляну у вікно,
В путь-дорогу рушу.

Лист зелений по краю,
Далі – квіт калини.

Сонця промінь у маю
І спів солов'їний.

Чорнобривці, розмарин,
Мальви, черемшина –
Розмаїтий, квітковий
Наш край – Україна...

Ви сорочки одягайте

У свої дороги,

І ніде не забувайте
Батьківські пороги.

Таку славу, толкову невістку колись батькам у Джурин привів Коля Горобець. Прожили вони у парі, як милі голубки, цілі десятиліття, немовби один щасливий день. Виховали дітей, якими гордяться нині Україна.

ПОДАРУЮ ВАМ СОНЦЕ З ОСТАННЬОГО СВІТАНКУ МАМИ

У моєму житті день 1 травня виняткова дата. 1 травня 1918-го народилася мати – Ликерія Феофанівна Горобець з дому Сайчуків. А ще, 1 травня 2004 року ми з сестрою осиротіли. Так що нині у мене, бо сестри також уже давно немає, це і щасливий день – 101ліття неньки! І сумний водночас – 15-ть літ уже без матері. Вона звичувала рівно 86 літ і завжди навчала нас усіх бути благодушними, порядними, чесними, праведними.

Мати була сьомим, наймолодший дитям у сім'ї, де народжувалися винятково дівчатка: Варвара, Килина, Гафія, Сандра (Олександра) і вона – Ликерія. Інші діти померли в малолітстві, їх не згадували, я просто не чув їхніх наймень.

1931 року у Джурині, що розташований у східному Поділлі, утворилося аж сім колгоспів. Сайчуки територіально увійшли до «Червоного орача». І наймолодша дочка Феофана, якій тоді виповнилося лише тринадцять, умовляла-благала батька, аби він попросив голову колгоспу, щоб їй наділили повну норму цукрових буряків. Не половину ліміту, як малолітній, а повних два рядки в ланці жінок і молодниць. Щоб вважатися справжньою дівкою! Їй понад усе бажалося бути дорослою...

Цю колгоспну «норму» вона без перепочинку несла на своїх плечах 42 немисливо важких роки – з 13 до 55 її літ.

Вирощування цукрових буряків це така була колись пекельна каторга для наших сільських доморощених, беззахисних жінок – гіршої якої не придумати для людської багатолітньої муки. Від розкидання гною, розсівання попелу в полі ще холодної весняної пори, сівби... А з перших днів травня, коли з'являться тільки шнурочки-рядочки на лану, і аж до білих мух – усе це, вважайте, майже безоплатна, дармова робота на рідний колгосп. Весь заробіток жінок-трудівниць – склецюк (читайте – мішечок) у два пуди цукру, який за зиму потрібно в основному перегнати на горілку, бо все життя в селі регламентується пляшкою на столі та в кишеню тому, хто корову з бугаєм злучить, город виоре, гичку з поля для корови привезе.

Могорич – це поганяло для всього сільського укладу. Так що з того мішечка мало що залишається на повидло з наших домашніх яблук та слив, на чаї та компоти для сім'ї. І ще ж міліціанти немовби навіжені бігають від хати до хати: нишпорять, чи не заклав хто закваски? Іноді для того, мабуть, щоб поживитися дармовою сивухою, а не для дотримання антисамогонного законодавства.

Я коли тепер приїжджаю до рідного дому, то від хати підіймаюся на гору, під якою стоїть наша хата. Село розбіглося долинами, понад двома річечками, а поля всі розташовані на узвишші. Їх від нашого горба видно в усі кінці. Вони простяглися аж до сусідніх сіл – Вербівки, Голинчинець, Сапіжанки, Хоменок, Мурафи, Дербчина, котрі зусібіч обступили Джурин живим кільцем.

Думаю, що всі ці поля щорічно БОСОНІЖ, друзі мої, колись сходила моя рідна мати, колгоспна трудівниця. Бо її ланка мала не лише по шість гектарів буряків на душу, а ще й норму обробітку кукурудзи. Яку теж потрібно було обсапувати, полоти від бур'янів, ламати качани й жати бадилля. Ще бригадир ганяв жіночок косити горох. Ото вже, скажу вам, важка і марудна робота. Вітровії з дощами позакручують так стебла бобових, що жниво косою не урвати. Хоч сокирою рубай. А треба ж не просто скосити горох, а й у рядочок скласти, щоб комбайн усе без втрат підібрав для обмолоту.

Підмінюючи матір у полі, я так навчився всякої сільської праці ще до своїх шістнадцяти літ, поки не пішов на роботу в редакцію районної газети, що й нині можу будь із ким позмагатися у вправності і на косовиці, і на формуванні вручну рослин у рядку. Але найбільше мені шкода моєї матері і тисяч-тисяч таких, як вона, жінок буряківниць, коли вони слякотної пори восени вручну виривали корені після тракторів «Універсалів», зносили їх до куп, а потім весь день очищали плоди від бруду й гички, сидючи на блаженській мішковині, іноді у дощ і навіть у хурделицю. І вагітні в тому числі. Яке ж це дикунство добувати цукор у замін на здоров'я наших матерів!

Ликерія Феофанівна прожила своє тривале життя, ні разу не звертаючись до лікарів. Не отримавши жодного уколу. Щодо цього якось казала так:

– Якби мені зробили хоч один укол, я тут же ж би, либонь, й померла зі страху...

Народила трьох дітей удома, під наглядом повитух. Про мої уродини казала так:

– Уранці почалися пологи... поки побігли до повитухи Наталки Мишатової через дорогу, а ти уже й появився...

Мені завжди здавалося, що це щось неймовірне – сторіччя людини. Я з'явився на світ не рано, як для породілі, і не пізно: мати народила мене у своїх 32. Вона вже мала досвід материнства, до мене у неї ріс синок. Кращий учень у класі. Та й, мабуть, у школі. Але у випускному класі син трагічно загинув, про що я написав вище. Мені тоді ледве було чотири роки...

Тому мати завжди берегла мене і дочку Надію, як зіницю ока. І малограмотна навчала нас сільської мудрості. Я точно знаю, що все добре, що є у мені, це від матері. Бо була вона надзвичайно мудрою, теплою жінкою. За своє тривале життя ні з ким жодного разу не посперечалася. І завжди казала: «Мені так повезло на сусідів. Дуже добрі, благодюшні видалися люди...»

Знайте, друзі, що написане вище слово «благодюшні» не моя авторська вигадка, а справді. рідне красне слівце моєї матінки, яке я добре запам'ятав. Часто розмовляючи з нею, працюючи уже в головних газетах республіки, я аж весело підсакачував з несподіванки, коли вона іноді вживала виняткові мовні перли...

«Мамо, мамо, ану повтори, як ти щойно сказала, – просив я іноді. – Де ти взяла таке слово? Ти ж книг не читаєш: у лікнепі тільки букви вивчила... У нашому змосковщеному телевізорі таким збагатитися теж не можеш: звідки це?»

Це було тоді, коли вона, переповідаючи останні сільські новини по моєму приїзді, якось сказала, що її сусідка Дуня шукала багато років правди в якійсь там справі і ніхто не хотів їй допомогти, а натрапила на якогось доброго, чоловіка в великому кабінеті, і він їй «поблажив».

– Так «поблажив», це рідне слово твого діда Феофана, – ошелешила тоді мене мати. – Абиш ти, козаче, знав, що він у нас був дуже грамотний чоловік. На нашому кутку всі чолобитні листи до начальства людям писав лише він. Дуже шкода, що дід так рано помер, що ти його не застав по народженні...

За декілька місяців до нинішнього незвичного дня я став думати-гадати, що ж такого особливого можу сказати про рідну неньку в столітні її роковини, позаяк про матерів уже написано стільки – не перечитати. І тут згадав...

Останніх декілька років мати жила в селі сама. Сестра перебралася з сім'єю до райцентру, а я пішов медійними стежками у світі ще 1966-го. Маму трапив інсульт, і її таки доставили до лікарні. Вперше у житті. Я примчав у село 30 квітня 2004-го. Завтра у матері 86-ий день народження. Але вона була без свідомості.

Наніч, біля ліжка хворої залишилася чергувати сестра моя Надія. Я ніяк не міг заснути у батьківській хаті без матері. Звик до того, що вона завжди по приїзді до пів ночі вводила мене в курс сільських новин. А тут мертва тиша, навіть кішка втекла, боячись залишитись зі мною в хаті без матері.

І ось коли під самий ранок я нарешті задрімав, різко обізвався телефон.

Світанок за вікном тільки народжувався. Сестра сповістила:

– У нас із тобою більше немає мами... Ми – круглі сироти...

І хоч я начебто й був готовий до такого повороту подій, бо й лікар учора мене готувала до найстрашнішого, сльози заслали очі. Не знаю для чого, я чомусь узяв до рук фотокамеру, хоч було іще поночі, і вийшов з хати. Стаале в ледве примітною стежкою підніматися городом на гору, звідки видно усе село, усі поля й ліси в окрузі.

За кілька хвилин я піднявся на щовба над нашою хатою. І звідти враз побачив на дальньому виднокрузі ранкове сонце. Воно тільки-тільки благословлялося на світ, виповзало на небо. Заспане, червонясте в голубому серпанку.

«Господи, – подумав я, – останнє вранішнє сонце моєї матері!»

Я налаштував камеру і зробив знімок.

За чотирнадцять років життя без матері я поміняв декілька... комп'ютерів. Але завжди несвідомо, точно не знаючи для чого це роблю,

одним із перших файлів зберігав світлину вранішнього СОНЦЯ МОЄЇ МАТЕРІ, яке викотилося на небо на світанку 1 травня 2004 року! Воно явилось на світ Божий для того, щоб дати тепло і моїй матері. Яка щойно відійшла в інші світи.

Тепер я знаю для чого мені потрібна була ця світлина. Щоб у сторіччя матері сказати: «Світ безсмертний, друзі! Цінуймо кожен схід його сонця! Цінуймо сонце кожного нашого дня!»

ШНІЦЕЛЬ ІЗ ШАРГОРОДА, З ТУЛЬЧИНА – ВУДЖИНА

Треба ж такому статися: вирішив дещо обмежити себе в їжі, скинути зайву вагу, бо ж незабаром весна, треба вирушати до свого сільського саду, а там роботи непочатий край. Щоб бути бадьорішим, краще потрудитися на старті врожайного року, конче треба облегшити організм. І як сигнал від шлунку – якось знічев'я приснилося чомусь... ружинське масло. Файне, в упаковці. Дивина та й годі. Чув від домашніх на кухні, що воно начебто найякісніше. Десь у пам'яті, мабуть, закарбувалося це, вночі зблиснуло в свідомості. І, їй-право, це зовсім не реклама...

Прокинувся вранці і гайда обмислювати: що й коли найсмачніше куштував. По світу, слава Богу, я поїздив чималенько: загалом навістив 41-у країну на різних материках і континентах, навіть верблюже молоко пив в особному шатрі Каддафі, колишнього лідера Лівії, серед бедуїнів. Бачив багатоманітні шведські столи, ласував їхні щедрости. Але найапетитнішим, звичайно ж, був сирок «Філадельфія» у США. Я там у готелі Сан-Франциско якось мешкав дванадцять днів і не втримувався від того, аби під час сніданку не набрати з півкишені їх із щедрої талі, аби потім цілий день ласувати. Це справді щось було неймовірно апетитне.

Однаке такий сирок – делікатес, а те, чого мені завжди хочеться, як їжі, – не повірите – шніцеля з затрапезної радянської «Чайни» у райцентрі Шаргород (це у нас на Вінниччині) далеких, кінця шістдесятих років минулого століття. Я одразу після школи пішов трудитися до районної газети і, звісно ж, став отримувати заробітну плату. Це давало мені право обідати в громадській їдальні.

У Шаргороді тоді якраз відновився район, частину якого відторчили від Жмеринки, народу на різні посади в державні структури наїхало звідусіль чималенько, і тому обідньої пори в «Чайні» було справдешне стовпотворіння. Щободу тут вишиковувались довжелезні черги. Але для мене це ніколи не було, ані клопотнечею, ані морокою. Я, недавній

школярик із Джурина, що розташовувався за 18 кілометрів від нового райцентру, прилаштувавшись у хвості такої людської вервечки, вельми уважно придивлявся до старших людей, до районних чиновників і начальників у черзі. Бо всі заправитись силами обідньої пори прибігали сюди. Були вони зовсім смирними, доступними, навіть за побажанням декому можна було залюбки наступити на ногу, протискаючись до таці з ложками і виделками, і були тут, в чайній, ці начальники зовсім не такі вже й суворі, як у своїх нових кабінтеах.

А ще я з молодечим нетерпінням зазиравав на кухню, звідки доносилися лоскітні спокусливі запахи, шкварчання й гамір дівчат у білих одяганках. Туди раз-по-раз яструбом влітав маленький чоловічок з товстеними скельцями окулярів, дуже схожими на збільшувальну лупу. З-під них виглядали величезні його банькати очі. Це був сам товариш Пальтін – голова районного харчоторгу. Він завжди неймовірно галасував, на всіх по-начальницьки покрикував. Від того на кухні всі активніше рухалися. Одначе люд у черзі навряд чи посувався швидше до своїх гарячих порцій.

Тут же, за стійкою від загальної зали, на проході до видачі блюд, куди тяглася людська вервечка, були ще одні бокові двері. За ними знаходилася таємнича кімната, котру стиха називали загадковим словом «кабіна». Там, як ви уже, сподіваюся, здогадалися, обідало вище начальство, іноді шикарно раювали різні зальотні чини з області і республіки. Подеколи вже від обідньої пори там рікою лилися коньяки і шампанське. Часом лунали й пісні.

Тоді товариш Пальтін у тісному коридорчику, де годі було протиснутися між тими, хто поспішав пообідати до закінчення робочої перерви, швендявся, як метеор. Подавав різні команди через вікно видачі, але у такий спосіб керувати йому було не вельми зручно, позаяк підлеглим було видно лише чубчик низенького патрона і товсті скельця окулярів, тому він частенько галасливо влітав через двері на кухню, спотикаючись об нас, хто липнув у черзі. Товариш Пальтін усе очікував того незабутнього моменту, коли нарешті на протвнях досмажиться особливий, шаргородський ексклюзивний провіант – телячі чи свинячі мізки.

О, це було таке коронне, знамените місцеве блюдо, про котре дізнавалися всі, хто відвідував Шаргород. Згодом це стало показною фішкою райцентру над мрійливою річечкою Мурашкою. Казали, що подібний делікатес, приготовлений тут, сам тане у роті і сповнює шлунок блаженством ситості.

Маленький, товстенький харчоначальник, коли смажені мізки нарешті були готові, величаво крокував попереду, за ним шпацірувала офіціантка, в

спеціально накрохмалених нарукавниках і фартуху, високо поперед себе несла тачку з великою тареллю, повною смачного наїдка, з великою гіркою соковитої зелені поруч. Іноді, коли така процесія проходила попри мене, так хотілося хоч би руками вхопити той гарно підсмажений мізок, кинути до рота.

Але кожному й їжа своя. Не доріс ще я тоді до привілейованої кабіни, до частування ексклюзивними мізками від харчокоманди товариша Пальтіна. Я стояв у черзі по банальний шніцель. Потім дізнався, що готували його з сухарів чи розм'яклого хліба, перемішаного з м'ясом або м'ясним фаршем, цибулею або ж часником, з додаванням яєць. Смажили усе це місиво в рослинній олії. І навіть казали, що хліба в ньому було начебто більше, ніж іншого продукту. Дарма зводять наклепи, і слухати цього не хочу. Якби ви знали, яка то була смакота для мене, що ще ріс і розвивався, як молодий дубчак. Особливо, коли шніцель гарно підсмажений, гарячий, щойно зі сковороди. А за гарнір правила товчена картопля з підливою. Боже, як то було апетитно, всмак! Я запам'ятав ту радість їжі на все життя і повсякчас, коли добряче виголоджувався, мріяв про шніцель із Шаргорода. Від Пальтіна.

Згодом течія життя винесла мене на інші прибережжя: став я служити власкором обласної газети «Вінницька правда» по південній групі районів з центром у предківському Тульчині. Яюсь так розігралося, що спізнався я з інспектором районного комітету народного контролю. От він яюсь і запитує:

– А ви де обідаєте, взагалі-то?

– Та будь-де. Власне, де прийдеться...

– Я порадив би вам ходити до їдальні при м'ясокомбінаті. Скільки не перевіряємо, у них там завжди повний порядок. І чисто, затишно, і люди там охайні й уважні працюють...

Прислухався я до поради корінного тульчинця і став вчашати саме туди, бо голод не тітка. Приглянувся, а там і справді все влаштовано затишею, яюсь геть по-домашньому. І раціон страв на викладці тієї пісної пори був прямо таки веселий. А найбільше до душі мені припала одна із них – вуджина. Соковита, оманлива спожива. І таких великих шматків, які викладалося там на порцію, я ніколи й ніде не зустрічав. Не їдальня, а принадна частувальня.

Приглянувся ближче. Працює дві зміни людей. На одній приємні, чемні і слово скажуть приманливе, припросять до обіду. Супу з вершком

зачерпнуть. На іншій... На цій я нікого не бачив, не чув, окрім чарівниці, що сиділа за касою. Не жінка – справжня Богиня. Гарна, хоч картини з неї пиши. Голосок медовий. Як підходжу на розрахунок з тацею, ноги ватні стають, губи терпнуть, слина немовби клеєм рота цементує. Мені 26-ть, їй років 31-32, жінка в самому розквіті своєї виняткової доброти і вроди. Яюсь зістрибнула з свого трону за касовим апаратом, нахилилася до мого підноса, відклала вбік тарілку з вуджиною з нього, пройшлася до холодильника, взяла іншу порцію, поклала переді мені. «Ця свіжіша», – сказала, і зашарілася по самі вуха. А як ішла, щоб ви побачили...

Не обідаю, а серце заспокоюю. «Ні, – думаю, – більше я сюди не прийду: і їй незручно, і мені ніяково...»

Через декілька обідів я помітив таку неймовірну особливість. Віддаю я за обід, приміром, купюру в 25 рублів, вона повертає мені здачу. Знаючи, приблизно свої статки, враз виявляю, що коштів у кишені після обіду у мене не меншас ні на копійку. Що за дивина? Мимоволі значно уважніше ставлюся до цього всього: вручаю їй на касі знову ж таки 25 рублів з Ленним на купюрі за обід. Отримую решту і кладу її до окремої кишені. Потім порахував і оторопів: знову маю той самий четвертак, лише іншими купюрами. Без єдиного слова: ні я їй, ні вона мені...

Став я розмірковувати. Подумав, можливо, хитруни з м'ясокомбінату вирішили пригостити собі нового власкора обласної газети, бо я вже цілим рядом гострих, дошкульних публікацій в головній обласній газеті і місто, і район ставив дибки. Тільки й розмов усюди було після них. Підожі, кажу сам собі подумки? але чому ж тоді інша зміна на мене байдуже реагує?

Ні, мабуть, усе-таки подібне – приватна ініціатива вродливої панянки з каси їдальні. І бачу ж, що не розбещена вона, дуже скромна жіночка, але потайки веде такий тоненький дриблінг. Навдивовижу приємно, і лячно водночас. Бо дуже ж уже гарна.

Відтак, вирішив я на тиждень утриматись від візитів на обід цієї зміни. А тут мені, безкатченку у Тульчині, повідомили приємну новину. На сусідньому власкорівському куці з центром у Жмеринці звільнилася квартира власкора газети, можна переїжджати туди. Варто лише в редакції “Вінницької парвди” лишень забрати ключі від помешкання. В Тульчині, після моїх гострих, критичних виступів навряд чи зміг би я в швидкій перспективі отримати житло.

Не скуштувавши вуджени в останнє, не подякувавши навіть моїй годувальниці, я бігцем отримав ордер на житло і перебрався до міста знаменитої вузлової залізничної станції. Тульчин залишився лише у згадці.

Із Жмеринки дуже швидко довелося поїхати на дворічне навчання до ВПШ. За тим була робота власкором газети «Сільські вісті» по групі західних областей України. Звідти перевели в апарат редакції. Якось там сиджу, вичитую, редагую оригінал надісланої вінницьким власкором газети статті про непорядки у Тульчинському районі, про махінації на тамтешньому м'ясокомбінаті. І тут, як кажуть, згадав кіт чию ковбасу з'їв. Думаю, я ж тій винятково вродливій жінці навіть спасибі не сказав за обіди. Такий невдячний. Сором розпик мене за минулу невдячність. Відтак, розшукав у записнику телефон свого давнього знайомого народного контролера у далекому райцентрі. Прошу його: віднайди, будь ласка, козаче, телефон ідальні м'ясокомбінату. Він каже мені: «Можливо, я за вас там усе повірішую?» «Ні, ні, – наполягаю, – повідом мені лише номер телефону. Я сам переговорю. Вельми делікатна справа...»

– Ах, Галину? – сказали мені на тому кінці з'єднання. – Вона якраз нині працює, зараз гукнемо...

– Слухаю вас, – почулося в слухавці.

– Це один колишній голодний потривожив вас, – випалив я спеціально завчену для розмови фразу.

– Я так і зрозуміла, – сказала вона, так начебто ми з нею спілкуємось щодня. Не знаю, можливо, й сподівалася, що я колись її розшукаю. – Ви ж тепер у Києві, здається, мешкаєте, чи не так? Я газету вашу передплатила, так що маю змогу слідкувати...

Ось подібного, звісно ж, я не очікував і просто забувся, чого телефоную. Знову не подякував за минуле, просто попросив записати мій номер телефону: а враз їй вдається побувати в столиці.

– А ми якраз збираємось до Києва. З дочкою повеземо здавати документи в інститут...

Поминуло з півроку. Якось під обід у мене на робочому столі задзеленчав телефон. З дивом почув: у слухавці обізвалася моя давня симпатія з Тульчина. Виявляється, вона із дочкою тут, у Києві. А в мене така колотнеча з вільним часом, просто ніколи голови вгору підвести: потрібно за графіком здавати в друкарню канун (це матеріали наступного номера газети). Я тоді відповідав за змістовне формування першої і другої полос видання. Прошу, милих тульчинок під'їхали поближче до видавництва. Вискакую нарешті на вулицю. Сидять дві вродливих ляльки в тіньочку на лавочці. Моя знайома зовсім не змінилася, виряджена, як модель з обкладинки журналу. Поруч з нею юна красуня. Великі очі під довгими віями.

Повів я їх до журналістської їдальні. Коли всілися, я зніченій дочці пані Галини кажу: «Колись один голодний молодий чоловік приїхав до одного чужого йому міста і одна добра, щедра душа його ситно нагодувала. І не хотіла брати за те навіть гроші... Так що я винен твоїй матері одинадцять обідів... Спеціально підрахував...»

Я поглянув на пані Галину, і дуже пошкодував за те, що сказав подібне. Вона вся почервоніла неймовірно. Їй явно було від почутого зле. Вона, мабуть, ніколи не думала, що я при її дочці відважуся обнародувати подібне. Можливо, я видав її якусь приватну таємницю. Цілком ймовірно, що вона могла думати, буцімто цей заїжджий журналіст зовсім не помітив, що вона йому в кишнях просто міняла куп'юри, годуючи його за рахунок, як кажуть, закладу, а точніше б сказати, – м'ясокомбінату... Дочка великими очима спантеличено зиркала, то на матір, то на мене...

Як міг я рятував ситуацію. Пояснив, що насправді ми жодного разу навіть не розмовляли. Оце практично вперше. І це справді було чистою правдою. Поступово ситуація за столом нормалізувалася. Ми навіть злегка жартували, особливо після того, коли я почав розповідати, які курйози трапляються у журналістській роботі. Я нарешті зумів подякувати пані Галині за давню її підтримку в їхньому краю, вибачитись за зайву відвертість. За годину мої землячки поспішили на поїзд, я зводивши їх до своєї редакції, розповівши, як робиться потужна, професійна газета (вона тоді видавалася накладом 2,5 млн. примірників), провів панянок лише до метро. Мене чекали невідкладні редакційні справи. Вони поїхали. І, схоже, назавжди з мого життя...

Така історія з шаргородським шніцелем і тутьчинською вуджиною.

ПІВТОРА КІЛОГРАМА ВІРШІВ

Якось уранці дочка каже:

– Тату! Ти іще до цих пір не забрав з пошти свою пересилку? Третє нагадування прийшло. Давай, мабуть, свій паспорт, я сама схожу та отримаю переказ, а то вони назад його відішлють твоєму відправнику.

Справді, хтось із моїх домашніх із поштової скриньки ще перед Новим роком забрав перше повідомлення про цю okazію для мене і поклав його на шафу перед дзеркалом, не попередивши алресата, себто, мене про це. Перед Різдом нагодилося друге нагадування. Ось тоді вже вчинився у помешканні легеньких переполох.

– Та ні,- відповідаю,- це явно якась плутанина: новий роман від колеги-письменника я напередодні отримав, он уже й дочитую його... Хто й що мені має присилати...

Дочка дивиться в повідомлення і приходиться до висновку, що це хтось новим подарунком ошчасливив мене. Гарно, мовляв, починається для мене Новий рік. Читає вголос текст з реляції: «Просимо забрати просту бандероль вагою 1 кілограм 466 грамів...»

– Ні, – каже весело, – сходи, либонь, усе-таки ти отримувати, бо це явно не узбецька диня.

Можливо, ви й знаєте, друзі, що найсмачнішою в світі вважається саме торпедовидна узбецька диня, вирощена в Мирзачульському районі Узбекистану. Через те і зветься – мирзачульська. Колись до якогось там мого ювілею колега – один з головних редакторів газети, яка виходить у Ташкенті, прислав запашистий подарунок. Ми з дочкою, яка ще тоді була підлітком, їздили отримувати ту посилку і втриматись не могли, аби не поласувати однією довгастою ягодою безпосередньо під поштовим відділенням. Ті п'янки, немовби наркотичні ласощі не забуваються і через десятиліття. Ось і яскравий доказ цьому: згадали дома про посилку, а їй уже видиться диня.

Одначе на пошті вручили мені плоский пакет. Взяв до рук – книги. Глянув на зворотню адресу: «село Пасинки Шаргородського району Вінницької області, Василь Симонишин...» Зрозумів: поезія. Ні, для мене це таки краща штука навіть за узбецьку диню. Духмяніша, солодша, вища своєю природною сутністю. Мирзачульська ягода, так би мовити, живить лише шлунок, а лірика, поетичність – облагороджує, підсилює душу, серце, все людське ество. Прирошує крила, дає можливість подивитися на світ крізь сприйняття довколишніх щедрот поглядом залюбленим в людей, їхні стосунки, природу митця. Надихнутися на творчість самому.

Колись шістнадцятилітнім хлопчаком зі школи я прийшов на роботу в районну газету. Василь Олексійович Симонишин уже трудився заступником директора Соснівського цукрокомбінату, що під Шаргородом на Вінниччині. Статний, чорнявий молодик. Їздив на мотоциклі з коляскою. Не раз і не двічі ми з ним відвідували села і хутірці, тваринницькі ферми, які входили до складу господарства. Він знайомив кореспондента з людьми. У мене відтак простелився шлях роботи в обласній газеті «Вінницька правда», за тим у «Сільських вістях», у «Правді України». А Василь Олексійович залишався в районі. Якось дійшла до мене вістка, що його обрали головою колгоспу у селі Пасинки. Подумалось: «Вирішив, мабуть, зламати свою кар'єру...»

Що таке колишні Пасинки? Навіть сама етимологія слова походить від значення «пасинок», що вказує на не вельми блискучі значення – нерідний син або ж зайвий боковий росток. Той, що належить обламати і викинути. Село й справді якимось бочком притулилося, мовби сиротинець, до Шаргородського району і фактично було своєрідним кінцем цивілізованого світу. В соціальному, культурному вимірах. Непрохідна болотнеча, все якесь замизгане, напривітне. Як тільки люди цього місця трималися? Мабуть, через безвихідь...

А хтось із місцевих вождів, немовби у насмішку, до гнітючої дійсності ще й тамтешній колгосп повелів назвати «Зорею комунізму». Насправді це було не світило, а справжня кагла, себто ніколи нечищений димохід комунізму. Тамтешні поля вчасно не виорювалися, не засівалися, врожаї не збиралися, частина цукрових буряків традиційно замерзала в полі. А на фермах – концтабір для громадського стада. Фуражири, доярки завжди напідпитку. Іноді корів доїти було просто нікому. Худоба вічно голодна...

Знаєте, от якраз колгоспна цивілізація мені наочно десятками прикладів із конкретного життя довела значення ролі господаря в колективному хазяюванні. Потрапляє в ось такі задрипані пасинки чи пупчинці толкова людина, і ось у селі, де десятиліттями все не складалося так, як хотілося б, належало б, змінюється тут лише одна-єдина людина – керівник господарства, а завдяки її зусиллям усе з часом переминюється, стає мовби догори дригом.

Ось саме така чудова метаморфоза сталася і в означених Пасинках за головування Василя Симонишина. Життя перевернулося буквально для всіх тут. Відновили, добудували ферми. Спорудили тракторний стан, обладнали найсучасніший тік з набором машин для переробки врожаю культур. Надої молока, прирости живності – стали найвищими у районі. Удобрені поля стали давати таку рекордно високу віддачу, що делегацій з обміну досвідом не можна було зупинити. Всі дивувалися, як таке могло статися?

Забудували нові вулиці в селі. Простелили асфальти по всіх закутках і оперезали гарною дорогою довкруги населений пункт. Наче підпоясали свої Пасинки: у господарстві з'явився свій асфальтний завод, який став приносити прибутки із солідних замовлень в інших селах і містечках. Заявки від механізаторів й тваринників на поселення в котеджі буквально з усієї України надходили – можна було вибрати хоч і фахівців виключно зі спеціальною освітою. Запустили свій консервний завод, стали розливати власну воду з артизанського джерела, за якою черги вилаштувалися на кілька діб. Носила та джерелиця вельми поетичну назву – «Мурашка». Саме так з віків далеких величалася мрійлива річечка у районному центрі. Здається, і хлібопекарня своя з'явилася, і ковбасний цех. Ось вам і Пасинки...

Я все це у всій його хазяйській красі і розквіті побачив у пам'ятний день – 19 серпня 1991 року (не забули, це ж день горезвісного ГКЧП?): гостював у матері в Джурині за кілька десятків кілометрів, приїхав поглянути на це рукотворне диво, яке сотворив Василь Симонишин.

Знову зустрілися ми 19 травня 2015 року. У той день з моєї ініціативи на фронтоні Клекотинської середньої школи в тому ж таки Шаргородському районі Вінниччини відкривали пам'ятну дошку Аркадію Добровольському, поету, письменнику, перекладачеві й автору сценарію культового радянського кінофільму «Трактористи», багатолітньому в'язню сталінських таборів. Коли скінчилися врочистості, підходить з натовпу до мене чоловік. Приглядаюся – Василь Олексійович Симонишин. Геть сивий, аж білий. Дещо поважчав із виду: уже ж восьмий десяток. Але ще міцний, усміхнений, привітний...

– Почув, – каже, – що будете тут, у наших краях, приїхав привітатися. І ось подарунок привіз...

Ого, аж три гарно виданих збірки віршів!

Творча презентація однієї з нових поетичних книг Василя Олексійовича Симонишина (на знімку в темних окулярах). Поруч із ним – голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників України Вадим Миколайович Вітковський.

– Завершив усі господарські справи, тепер по-доброму віршами «грішу», – щиро усміхається Василь Олексійович. – А це така справа, казати б, не менше за колишній колгосп повсякчас мучить, і вдень, і вночі жити не дає. Іноді рими й образи аж присинаються...

Отож, учора Василь Олексійович прислав мені свій творчий ужинок за попередній рік.

Вийшло, як зважування підтвердило, – 1 кілограм 466 грамів віршів. Дві збірки поезій і шикарний поетичний фотоальбом: у ньому до кожного вірша вишукана, елегантна, настроєва фотокартина з пейзажів Вінниччини відомого фотохудожника Олександра Гордієвича. Справжнє мистецьке диво, бо кожен вірш насамперед відповідає змісту етюду, чи швидше навіть навпаки.

Ще у Клекотині, під час зустрічі з Симошиним, розгорнувши книжку – одну, другу, третю, я здивовано побачив, що це російська поезія.

– А ви, мабуть, і не знали, що я росіянин? – запитав мій візаві. – З самого Виборга родом. Там і нині рідня моя мешкає. Але давно вже моя мала батьківщина тут, на Шаргородщині...

– Звичайно ж не знав, навіть не здогадувався, – зічно кажу. – Та й як, коли за п'ятдесят літ нашого знайомства від вас не чув жодного російського слова... Жодного!

– Знаєте, це, либонь, ключ родинного коріння. Він дає про себе знати. Красномовніше висловитись поетично мені значно легше російською. Тому моя поезія пишеться мовою матері...

Ще зізнається Василь Олексійович, поетичними категоріями він мислить давно. Коли вдавалося, записував свої настрої в записнички і зошити, на обривках аркушів. Тепер прийшов час зібрати їх до ладу, сформувати організаційно. Відтак, за неповних останніх п'ять літ видав аж вісімнадцять (!) разом із поетичним фотоальбомом ліричних збірок. Першими їх читачами, звичайно ж, є жителі Пасинок. Бо колишній голова колгоспу не втік з села до різних там (рай-, обл-) центрів, не відгородився від людей, а мешкає тут же, поруч із ними. Все що міг – зробив для них у селі.

Пльиви, мой челн, к истокам истин,
(Есть у меня такой причал)
К корням деревьев, в трепет листьев,
В начало, что есть всех начал.

И хоть нельзя потрогать
Исток тумана и дождя, -
Причал сродни самому Богу,
Ведь это Родина моя.

Хто бажає більше ознайомитись з поезією Василя Симонишина, отримати, можливо, його один із поетичних збірників у подарунок, пишiть: 23520, село Пасинки Шаргородського району Вінницької області Василю Олексійовичу Симонишину.

ВЕЛИКИЙ ПОЕТ ІЗ НАШОЇ ГЛИБИНКИ

Уже й не пригадаю, коли саме, але буквально з одного прочитання вхопився, у пам'ять врізався назавжди цікавий поетичний образ, означений такими ліричними словами: «Тут станція Ярошенка – маленька запорошена, назустріч вибіга...» Від мого рідного Джурина до станції рукою подати

Тільки згадаю їх, як виринає в уяві непереквітна рідна подільська сторона. За Жмеринкою, якщо потягом прямувати зі столиці на південь, або за залізничною станцією мого життя Рахнами, коли добиратися з сільської нашої дрімучої сторони у центр цивілізації чи навіть у саму благословенну Європу (в Чоп і поза Чоп!), розташувався причал рідної сторони великого українського поета Петра Перебийноса – станція Ярошенка. Тут йому треба виходити з поїздів далекого і ближнього сполучення, щоб потрапити до рідного дому у Слободі Шаргородській, над мрійливою річкою Мурашкою.

Ярошенка – маленька, снігами чи барвистою квітневою красою припорошена, дощами умита. Миле диво в гаях. Завжди тиха і наче усміхнена. Це справдешний центр малино-полуничного і черешнево-яблунево-грушового розмаю. Не знаю, як зараз, а ще недавно там працював багатющий плодово-ягідний радгосп «Сад Поділля» (ви ж вдумайтесь лишень у піднебесся цієї об'ємної назви!), продукцію якого знала вся Україна. Тут все в садах-плодах і зеленому клечані – з весни аж до пізньої осені.

Петрові Мусійовичу, аби дістатися до батьківського пригірку, де збереглася і понині пощерблена віками загадка всього життя поета – турецький стовп, звідки відкривається вид на древній монастир у райцентрі, у приміщеннях якого колись здобували освіту Степан Руданський, Михайло Коцюбинський, і на середньовічний костьол, треба проїхати ще кілька десятків кілометрів через багатолюдні села, зокрема, Мурафу, широкі і довгі як, сама Варшава поселення над однойменною рікою.

У цій кожній подільській хаті всі добре знають і гордяться великим українським поетом-земляком Петром Перебийносом, лауреатом Шевченківської премії України. Бо його вірші, як «Отче наш», писані на кожен Божий день життя. Ось прочитайте хоча б його у три десятки рядків справжню поему-скорботу «Гармоніст Михалко Горобець», зображену як карб на серці народу.

До війни, бувало, як рвоне Михалко
Перелатані, задихані міхи, -
Ех, літали пальці,
Витинали шпарко
Розвеселу польку, карапет.

А що ж потім не стало чути його гармоніки, хоч повернувся додому з війни солдат?

...Примостилась у кутку гармошка.
Їй за п'єдестал – ослін кривий.
Гудзиками жовтими дивиться гармошка
На Михалкові порожні рукави.

Скільки ж невимовно гіркої правди в поетичних образах поета! На грані сльози глибинна філософія людського життя. За цю неманірну справедливість і любить поета народ. Він поет не дзвінкий, горластий, а вдумливий, глибинний...

Скільки живу, то все рівняюся на нього і безмежно горджуся своїм знаменитим земляком-шаргородцем. Бо так образно, мудро, розсудливо, алегорично не пише нині ніхто. Поезія Петра Мусійовича Перебийноса перебуває на кордоні сльози і роси, найглибших порухів людської душі. Вона для мене моральний бальзам...

Відкрию і цю таємницю. Щоб написати гарну статтю, я іноді беру навмання його томик поезій. Перевесла образів, чар запашних слів поета мені потрібні, як брусок для коси, як для леза бритви. Хто ще може так сказати, як він:

Я народився в переджнив'я, я ріс під місяцем серпа.
Циганка-ніч приворожила мене до житнього снопа.
Ходити вчився я у полі, у нашій хлібній стороні.
Приймав цілющі я уколивід росянистої стерні.

Петро Мусійович Перебийніс власною персоною.

СЕРЦЕ БАТЬКА

Коли я був хлопчаком, то у нашому селі на Вінниччині у кожній хаті обов'язково була корова. І кожна сім'я випасала свою молочницю. За шістсот метрів від моєї хати (тисячу разів виміряв спідометром велосипеда) мешкав мій ровесник-пастушок і до того ж однокласник Володя Олійник. Батько його трудився в ремонтно-механічних майстернях, які згодом виростили до заводу, а тепер, зрозуміло, на тому місці стирчить лише височенна труба між розвалин, мати його сапала колгоспні буряки, як і моя.

Вовчик Олійник був для мене взірцем якоїсь особливої феноменальності, бо він на моїх очах узяв до рота... ртуть.

Один із наших пастушків-однокласників котрогось дня приніс у ганчірці на уроки живого, сіромашного, вельми рухливого равлика з розбитого домашнього термометра. Він сидів поруч на парті з Олійником і кілька уроків підряд нічим не займався, а лише перекочував прудкого колобка по парті, емігрував ним з зошита на книжку і назад. У Вови слинка котилася з рота. Скільки не просив дати погратися, той заперечував категорично. І тільки на великій перерві змилюстився, бо вирішив піти побігати у дворі.

Володимир Олійнику одразу не повезло. Він не вмів керувати рухливою ртуттю, і вона тут же закотилася в щілину старої парті. Коли сусіда повернувся, це була катастрофа. Почав несамовито кричати: «віддавай мою ртуть!» А як ти її рідку, рухливу виколупаєш з розщелини

між двох старезних дощок. І поки приголомшливий клас розпачливо дивився на це кіно, з цікавістю очікував на те, що ж буде далі, Вовчик враз нахилився до шпарини і щодуху потягнув повітря у себе. Через хвилю він сірого шарика виплюнув на книжку сусіда.

Я колись його запитав: «І що, після того все обійшлося безслідно»? «На жаль, ні, – відповів Володимир. – Ще парубчаком висипалися всі зуби. Ходжу з протезами...»

Після восьмого класу Володя більше не з'явився в школі, став причіплювачем у тракторній бригаді. Ще за якийсь час він працював водієм. Переїхав до Вінниці. Іноді, коли я приїздив провідати матір у Джурин, то зрідка бачив, що під ворітьми його батьків стояло з гарячим ще двигуном потужне вантажне авто з причепом, і щоразу більше й більше. Згодом там подеколи з'являлися грандіозні дальньобійні фури. Він був шофер масштабний. Якщо в якийсь десяток літ ми випадково зустрічалися на сільській вулиці, Володя, добродушно посміхаючись, казав: усе, мовляв, добре. Збудував у Вінниці дім, маю двоє дітей, труджуся...

У нинішньому столітті я його, здається, не бачив жодного разу, бо в подвір'ї його батьків, колись помітив, давно росте чортополох, і в моєї матері також. З 2004-го, як її нестало. А на цвинтар до рідних ми їздимо, мабуть, у різні дні.

І ось нещодавно у мене озвався телефонний дзвінок. Дивно, але мене розшукав шкільний побратим Вова, Володимир Сергійович Олійник.

Та історія, яку він розповів, можливо, навіть важливіше – як саме розповів, з якими емоціями, акцентами, з яким надривом у голосі, збунтувала в мені все. Я тиждень мимоволі думав про ним сказане, уривки цих епізодів, повідані ним, мені навіть снилися.

Одне слово, у Володі Олійника був син Сашко. На початку нульових років йому виповнилося двадцять три роки. Але хлопець завоював собі славу відомої на весь світ людини – срібний призер чемпіонату Європи та світу 1999 року, Кубку світу 2001 року з боротьби самбо. Ви ж розумієте, що це таке?

Щоб не сидіти у батьків на шиї, пішов парубійко, зрозуміло ж, у такій ситуації, працювати тілоохоронцем. За нього навіть було змагання серед вінницьких товстосумів. Бо під охороною такого відомого майстра рукопашного бою нікому не страшно. Переміг магнат, який володів найкрупнішими тоді чотирнадцятьма магазинами.

Одного дня хазяїна позвали на зустріч. Вони приїхали в умовлене місце, і охоронюваний, абсолютно безпечною людиною, тільки авто

зупинилося, не зважаючи на настирливі протести Сашка Олійника, беззастережно відчинив двері і вийшов. І тут же пролунав постріл. Куля втрапила у живіт бізнесмену. Наступної миті боєць у карколомному селфі перестрибує через авто ворогів і падає на руку кілера. Коротка і жорстока сутичка. Сухо звучить другий постріл. Куля потрапляє у скроню Олійника. Бандити навтьоки. Магната з Вінниці стрілою доправили до операційного столу у... Хмельницькому, він вижив, син мого шкільного друга помер на місці. Неймовірна трагедія.

І тут починається друга серія страждань Володимира Олійника. Уявіть лише на мить, що означає втратити такого сина. А особливо ж тоді, коли міліція, прокуратура тут же списали справу з розшуку. Мовляв, бандити зальотні, їх ніхто і ніколи не знайде, тому й немає чого старатися – наяву стовідсотковий, як у таких випадку кажуть, – «глухар». Відверто, нахабно, батькові загиблого в очі. Немовби з тим, щоб підтримати убивць.

Тільки не на того натрапили люди в погонах. Батько Сашка Олійника щотижня приходив по черзі до обласного, міського прокурора, до керівників міліції. Він говорив їм в обличчя, хто вони є насправді, пустивши під лід справу розшуку злочинців. І вимагав, вимагав розгляду кримінальної справи, пошуку вбивць. Були десятки листів на адреси керівників держави, генпрокуратури, МВС. Володимир Сергійович побував на прийомах у Києві в десятків високих чиновників, народних депутатів. Його вже футболили, як могли, від нього начальники ховалися в туалетах і поза шторами. Він, звичайно ж, був агресивний, страшний і пекельний у своєму гніві. Йому десятки разів погрожували арештами й ув'язненням, але не посміли: це був батько, який вимагав справедливості.

На іншому фланзі він теж вів велику роботу. Сам шукав, настирно, в'їдливо, невідчепно, убивцю сина у стані бандюків. І, звичайно ж, встановив того, хто стріляв у його Сашка, де той знаходиться, як його можна взяти без стрільби і втрат. На противагу зграям озброєних правоохоронців, підпертих усіма там законами, положеннями, охоронними правами у своїх діях, державою. Один люблячий батько, який дав слово на могилі сина відплатити за його смерть – і тисячні загони ледарів у погонах, котрі лише заглядають до рук за хабарем. Він привів озброєних ментів під лежку вбивці і сказав: «беріть...»

Тут ще можна довго розказувати, як велося розслідування, скільки витрачено сил, здоров'я Володимиром на особистий збір доказів вини вбивці, бо слідча машина фактично бездіяла (зумисне чи ні, це, мабуть, треба доводити), як йшов суд, де всі докази звинувачення чомусь явно футболилися. З великими потугами кілеру виписали його законних п'ятнадцять літ. І хтось би подумав, що Володимир Олійнику варто було б

Але маю не такого слабодухого, а цілеспрямованого і справедливого однокласника-односельця, джуринянина. Він пішов у правову атаку за те, щоб убивця компенсував йому фізичні й моральні втрати через цілеспрямоване, зумисне вбивство сина.

– Я кров’ю не торгую, – заявив у розмові зі мною Володимир Олійник, – і мені не потрібні ці смертельні гроші. Я всі до єдиної копійки віддам на підтримку таких, як сам – тих, хто постраждав від навмисного вбивства, втративши батьків, дітей. А таких, щоб ти знав, у нас сотні, тисячі. І їх ніхто не підтримує, не допомагає. Ніякого контролю з боку держави за присудженням покриттям збитків постраждалим не здійснюється. Тим паче, такі, як мій ворог, навмисне, відбуваючи покарання, не працюють, всіляко ухиляються від роботи або трудяться лише стільки, щоб оплатити вартість свого перебування в тюрмі – на шкарпетки, на труси, і тільки. Бо їсти йому завжди дадуть. По закону...

Тут розпочалася нова війна. Позаяк в усіх державних органах В. Олійника сприймали за дурника. Мовляв, яке відшкодування? Хто засудженого зможе змусити працювати – хоче трудиться, хоче лежить весь свій строк на боку.

Якщо усе побудовано так, що убивця і варвар може скласти дулю постраждалим, заявив Володимир Олійник, у такому разі за вбивцю повинна платити... держава. Бо це саме вона не вберегла його сина. Вона не забезпечила, відповідно до Конституції України Олександрю Олійнику повну правову безпеку, допустивши, що вулицями міста вільно розгулюють не просто озброєні люди – кілери, з замовленнями на конкретне вбивство, що, власне, було доведено в суді. Тобто, за вбивство ніхто з керівників правоохоронних органів не відповів. Більше того, було схоже на те, що вони своєю бездіяльністю, іноді буквально неприкритому перешкоджанню батьку у розшуку вбивці, були на стороні самого злочинця.

Відтак, як не важко зрозуміти, мій шкільний товариш пішов в атаку на всю недолугу нашу правову систему. Адже виставив їй мільйон гривень збитків, яких він, як батько, зазнав від втрати сина у розквіті сил. Він вимагав, щоб держава або стягнула з убивці ці кошти, або сплатила з своїх активів постраждалим – йому й матері сина.

До речі, щоб було зрозуміло, яка це страшенна біль втрати, подам один тільки штрих, одну лише деталь. У ті останні дні свого життя його Сашко збирався одружитися. Дівчину вибрав, звісно ж, найкращу. Його наречена після похорону батька Володимира і його дружину стала називати татом та мамою. І Олійники це родинне зближення прийняли. Батьки Сашка часто провідують невинчану невістку вдома, разом відзначають дні народження. Дівчина так і не виходить заміж. Вона трудиться завучем...

А ось де саме і яким завучем, мій друг дитинства не міг вимовити у телефонн, голос зламався, він вперше за весь час нашої розмови заплакав, йому забракло слів. Я не став потім уточняти, де завучем працює їхня невістка, щоб не ятрити цю частину його збленої душі.

З цієї вимогою, щоб усім, хто постраждав від зумисних убивств злочинців, а коли держава не може, не вміє з них стягнути присуджені відшкодування, то нехай платить за все з державного бюджету, – Володимир обійшов, напевне, усі владні структури України. Він «проклепав» мізки чи не всім народним депутатам не одного скликання. І добився таки того, що група нардепів за його участі почала розробляти відповідний законопроект, готувати його для реєстрації у Верховній Раді. І тут вибухнули події Майдану. Всім стало не до Олійника. Далі все взагалі пішло шкереберть з парламентом. Кинувся мій Володимир до депутатів нового скликання – абсолютне непорозуміння. Якась аж начебто ворожа відразу в оцінках, сприйняттях, діях.

– Я замало не побився з Єгором Соболевим, головою парламентського Комітету з протидії корупції, – мовить схвильований Володя. – Я йому кажу, що злочинець має не просто відсидіти строк, а відшкодувати збитки. Держава має змусити його це зробити на користь потерпілих, якщо не може – нехай платить сама за нього. Держава! Якщо вона заплатить раз, другий, десятий, сотий, то скаже сама, а де ж мої правоохоронні органи, чому не працюють вони? Знаєш, як тоді вони запрацюють під дамокловим мечом цього запитання?. А що мені відповідає твій знайомий, колишній журналіст Соболев? «Як ви можете таке говорити, коли у нас війна...» Я не стримався, взяв його за барки...

Не повірите, але це факт – Володимир Олійник створив у Вінниці громадську організацію з захисту прав постраждалих від насильств. Шкода, каже, що в організації 99 відсотків жінки, бо, як правило, гинуть від рук убивць чоловіки. Вони тепер шукають правду. Але тим активнішими, цілеспрямованішими бувають спільні виступи.

«О, – мовить Володимир Сергійович, – чиновники, прокурори, міліцанти-поліціанти найбільше бояться якраз розлючених жінок, яким втрачати уже нічого, оскільки вони позбулися найдорожчого у житті...»

Кажу Володимирі: «Тобі, друже, потрібно шукати підтримки у правозахисників». За всю годинну розмову він уперше нервово сміється. Еге ж, його розсмішила моя підказка...

– Ти глибоко помиляєшся, Сашку, – каже. – Усі правозахисні організації кують свою славу на охороні якраз прав убивць (підкреслення моє – автор), на облаштуванні комфортних умов їхнього життя за ґратами:

щоб доброякісне подавали харчування, щоб чисті простирадла в камерах були, обов'язково раз на тиждень лазня, щоб читати було що, телевізор, щоб кіно крутили справно. Одне слово, облаштовують для убивці мого сина райське життя-буття. За цим ревно слідкувала уповноважена з прав людини Верховної Ради Карпачова, за тим _ Лутковська, а нині цим справно займається пані Денисова. А коли я до них звертаюся по захист прав постраждалого від рук убивці, якого вони поливають і прихорошують на відсидці, відкривають на мене здивовано очі. А іноді й рота. Я для них, як ти іноді пишеш, – терра інкогніта... Сказати б, незрозуміла істота.

Олійник розповідає, що мав на цьому ґрунті жорсткий конфлікт з колишнім представником Гельсінської правозахисної групи у Вінниці Дмитром Гройсманом (нині покійний), коли звернувся по допомогу. Той теж спеціалізувався на захисті інтересів засуджених. Іншими словами, на охороні блатняків, у тому числі, й убивць ні в чому не винних людей, як Сашко Олійник. Вислухавши батька, славетний правозахисник у грубій формі відповів, що захисту інтересів своїх прав, як постраждалого, в Україні йому не добитися. І Гельсінська група цим не займається. Володя не стримався і нині... не шкодує. Лише каже: «Кого ж вони захищають? І чому не безневинного постраждалих, а вбивць...»

Володимир Олійник на чому світ стоїть лає так званий закон Надії Савченко, котрий проголошував: доба проведена засудженим у СІЗО зараховується за дві. Убивця його сина відсидів уже десять з присуджених п'ятнадцяти літ ув'язнення. Три з них знаходився у слідчому ізолятору. Мав би «калатати» строк до 2020 року, а тепер, з урахуванням поправки пані Савченко, вийшов уже на свободу. «Чому так?» – запитує мій однокласник. Називає це повним абсурдом.

Держава теж не мовчить, вона починає наступ на Володимира Олійника, всіма доступними засобами намагаючись прикрити його громадську організацію. Позаяк на неї починають звертати увагу всі, у тому числі, й за кордоном.

Володимир Сергійович зателефонував мені з проханням публічної підтримки. Хоча можливості у мене тепер вкрай обмежені, хіба що ось вам розповів цю історію з історій за емоційною напругою... Ще просив він підшукати йому надійних адвокатів-професіоналів з захисту прав громадської організації.

Друзі мої читачі! Можливо, з вас хтось хоче і може посприяти Володимирі Олійнику, очолюваній ним організації з захисту прав ПОТЕРПЛИХ від умисних убивств. Підключіться. Бог вам віддячить.

Так, це одержимість. Подеколи, можливо, й агресивна, хвороблива, але навряд чи не зрозуміла.

Тому тут, либонь, порібна й допомога кваліфікованих психологів. Я Володю переконливо, як міг, просив: спускай цю історію трохи на гальмах. Виходь з цього клінчу. В такому угарі не можна жити повсякчас. Його серце, виявляється, уже вхоплювали і інсульт, і інфаркт. На це він букально кричав мені у відповідь:

«Сашко, я відступити не можу. Якщо відступлю – тут же помру. Я цим живу...»

УСЛАВЛЕНА МУЗИЧНА ШКОЛА

Особлива гордість Джурина – музична слава, котрій уже незабаром пів віку. Так, як співають, грають на музичних інструментах і дорослі, і малюки тут, мабуть, ніде не вмюють. Сказано ж: село має аж п'ять самодіяльних колективів, які носять звання Народних!

Головне джерело наснаги – місцева музична школа. Дітлахи тут отримують перший гарт і ентузіазм. А ще – перевірку славою. Іноді навіть і великою репутацією.

Ось уявіть собі, що 2018 року двоє учнів Джуринської музичної школи на Всеукраїнському конкурсі, до прикладу, зайняли перше і третє місце серед кращих баяністів України. Обое вихованці вельми умілого викладача Віктора Муляра. Сашко Балан удостоївся головної відзнаки конкурсу. Куди, скажіть, будь ласка, дорога цьому хлопчачу далі? Мабуть, же ж, у широкий музичний світ. І це буде вельми справедливо.

Джуринська музична має свої філії практично в усіх довколишніх населених пунктах. Тому, коли у школі проводяться звітні підсумкові конкурси, під музичним закладом справжнє велелюддя – маленькі і дорослі з інструментами. Ніби під столичною консерваторією. Веселе життя...

Велетенська дяка за це колективу не байдужих викладачів музичної школи. Їх зумів зібрати, об'єднати, надихнути на великі справи Анатолій Франкович Копичинський, котрого не важко віднайти на світліні серед гурту освітянських ентузіастів по фактурному зросту і задерикуватому чубові... Таким, напевне, і повинен бути справжній удатний директор.

МІЙ ТВОРЧИЙ СПІВАВТОР, БІЗНЕСМЕН ІГОР НЕЧІПАЙЛО

Є у мене славний односельчанин Ігор Борисович Нечіпайло, який давно уже мешкає в Одесі, котрого я з великою шаную величаю справжнім другом.

Готуючись сказати слово про нього, заглянув я до записів книги знаків Зодіаку і прийшов до висновку, що пишуть там різні міфи, які зовсім не збігаються з тим, що являють собою особистості, народжені в певні періоди року. Ось, до прикладу, нагородили уродженців – Раків, такою характеристикою. Мовляв, уроджені 30 червня «кмітливі, емоційно відкриті і вміють допомогти іншим цінними порадами...» Одне слово, беручкі на язик...

Думаю, що все далеко не так. І ось чому.

30 червня 1959 року в Джурині на Вінниччині лелеки в капусті знайшли Ігоря Борисовича Нечіпайла. Батьки його – вихідці з місцевих робочих родин. Батько Борис Аврамович тривалий час трудився бригадиром РЕМ (райвідділу електричних мереж), мати – беззмінний працівник місцевого сільпо. А старший син, бо є ще й дочка, був завжди всім у приклад. І в навчанні, і в громадських стараннях. А поїхав самотужки вступив на навчання до міліцейського вишу, завершив його з червоним

дипломом. Отримав призначення до завжди неспокійної Одеси (а куди ж було відправляти найкращих випускників?) і там залишився назавжди.

Як тільки виникла перша можливість, коли повіяли вільготні демократичні вітри, полишив Ігор Борисович службу. Вийшов, як мовиться, на «творчі хліби», почав займатися бізнесом.

Починалося ж, звісно, з маленького: з реалізації запасних частин до авто, перших СТО у місті. У кмітливих і порядних воно завжди все виходить справно тому, що ніколи сусідському не заздрять, живуть ошадливо і з поглядом на перспективу, на завтра.

Нині Ігор Нечіпайло один із крупних бізнесменів Одеси. Має власні не лише магазини, заправки, СТО, а й ресторани, готелі, іншу нерухомість. Відомий у причорноморському місті чоловік.

Він, як справжній джуринський батько, пригорнув до себе багатьох вихідців із рідного села, забезпечив роботою. Знаю, хто не виїздить з наших рідних країв у Причорномор'я, шукає стежки до пана Нечіпайла. Цей порядний чоловік, відомо, добра і щира людина, завжди і виручить, і допоможе. Підсобить...

Ігор Борисович Нечіпайло

2008 року я закінчив підготовку історико-публіцистичної книжки про наше рідне село, про бурхливі події впродовж останнього століття в місцевій громаді, на теренах нашого Поділля. Отримала вона назву «Родинна колиска – Джурин» – читати тут –

<http://www.ozarinci1.narod.ru/download/dzhurynb.pdf>

Але нині створити твір для автора це лише половина справи. Важливо видати його, надрукувати. А для цього потрібні чималі кошти.

Не пригадую вже, з чого почалася якомось моя розмова про це з Ігорем Борисовичем, але почувши про те, що таке літературне есе про наш Джурин уже готове, існує, він сам запропонував: "Я підключаюся до справи видачі книги у світ". І як справжня ділова людина, поставив мені запитання: «У яку ціну обійдеться друк?». Я пошукав друкарню, в котрій би нас не ошукали, і згодом повідомив: «Якщо видамо тисячу примірників, з вкладкою кольорових фото, у м'якій обкладинці, це обійдеться в тринадцять тисяч гривень».

Нагадаю, що це був 2008 рік. Ігор Борисович тут же відповів: «З коштами я допомагаю... Нехай друкарня виставляє нам рахунок...»

Ми досягли такого компромісу: книгу видали за подвійного авторства: за підписами – Ігор Нечіпайло (керівник проекту), Олександр Горобець (автор тексту). Так, власне, і значиться на титульній сторінці видання. Книжку відкривала стаття про нашу споконвічну родинну колиску Джурин, авторства Ігоря Борисовича, з його, зрозуміло, файною світлиною. Його, як зізнався мій односельчанин, це сповна влаштувало.

Я щасливий таким творчим співавторством і скільки житиму, низько кланятимусь своєму мудрому односельцю, другові, котрий допоміг подарувати нашим людям книгу про їхнє рідне село.

Якось проглядаючи стрічки Фейсбуку, я натрапив на запис розмови двох молодих людей із нашого рідного Джурина. Один запитує іншого, мовляв, яка у нього найулюбленіша книга. Інший відповідає: «Родинна колиска – Джурин». І називає наші з Ігорем Борисовичем імена, як творців твору. Ви, друзі, навіть не можете уявити собі, як приємно і солодко прочитати таке... Заради цього справді варто жити і творити, писати книги...

А буквально цими днями телефонусь мені знайомий письменник із Вінниці. «Щойно, – каже, – закінчилася передача Вінницького обласного радіо. Спершу розповідали про твою книжку «Родинна колиска – Джурин». А потім, напевне, із півгодини читали уривки з неї. З чим і щиро вітаю...»

Відповідаю колезі:

– Зараз телефонуватиму в Одесу моєму співавтору і другу Ігорю Нечіпайлу, дякуватиму його за допомогу з випуском твору. Якби не було його коштів, то ніхто, мабуть, не читав би нашу з ним книгу по обласному радіо. А так цю передачу чули тисячі подолян...

Тут повертаюся до того, з чого розпочав свою оповідь про Ігоря Борисовича Нечіпайла: про ворожбу на Знак Зодіаку – Рака. Як бачите, все, що записано у тій примітці про людей, народжених 30 червня – фантазмагорія. Насправді, як я вам, думаю, довів, уродженці цього дня не лише вміють, як пишеться у пророцтвах, гарно обіцяти і радити, але й конкретно діяти. Наведений приклад яскравий тому дщказ.

Є в родині Ігоря Борисовича дві Лілії – сестра і дружина. Має він двійко дітей – синя Ігоря і дочку Анну, а від них уже дочекався трое онуків.

Велика порядність сім'ї Нечіпайлів, гадаю, від їхньої глибокої і щирої, сердечної віри в Господа Бога. Ігор Борисович десятиліттями вже є найбільшим спонсором, благодійником джуринської церковної громади. Якось приїхавши в рідне село, я застав його з родиною побіля кам'яниці на високому подільському горбі. Нечіпайло привіз із Одеси виплавлений на його замовлення голосистий дзвін, якого односельчани залюбки встановили на новій дзвіниці. Він скликає паству на молитви, де з великою сільською ріднею Нечіпайлів буває й Ігор Борисович. Він частий гість батька й матері...

Думаю, що саме завдяки таким надійним і чесним людям, як Ігор Борисович Нечіпайло, має вижити, вистояти наша рідна Україна. Вони є головна основа могутності держави.

Коли версталася книжка: 2019 року виповнюється сорок років, коли потрапив я на навчання до столичного елітного вишу, відповіднику нинішньої Національної академії управління кадрами при Президентові України. Позаяк, був я там старостою, стали колеги звертатися з проханням, організувати зустріч до ювілею. Переконав я друзів: краще випустити гарну книгу про навчання і прожиті роки, ніж просто банально почаркуватись. Розповісти в ній, про те, що найяскравіше сталося на журналістських стежках-дорогах. Хто вже краще нас може написати такий твір. Адже стали ми знаними майстрами пера і мікрофона. Трое – відомі українські письменники.

Із новел з життя, яскравих бувальщин, сонцесяйних есеїв зіткалася наша книжка, насправді літературний збірник. Називається – “Великою журналістикою покликані”. Але найголовніше тут те, що й у даному випадку нам на виручку прийшов мій славний односельчанин, удатний бізнесмен з Одеси Ігор Борисович Нечіпайло.

***На цьому фото зафіксована подія від 28 грудня 2008 року.
Цього дня ми з Ігорем Борисовичем привезли в наше рідне село свіжий
тираж нашої з ним книги «Родинна колиска – Джурин».
Пан Нечіпайло на цій світлині праворуч від мене.***

*Саме тоді я привселюдно вперше назвав свого творчого співавтора
Ігоря Нечіпайла ДЖУРИНСЬКИМ ЧИКАЛЕНКОМ. Аби зрозуміти, чому
саме так, треба децю пояснити.*

*Євген Чикаленко, за моїм щирим переконанням, є найяскравішою
постаттю початку двадцятого століття в нашій історії. Безмірно
багатий український поміщик, який володів землями, фільварками, в якого
родили навійлиці врожаї зернових та технічних культур і без ліку було
живності. Мав він маєтки в різних кінцях України. А по духу був щирим,
переконаним українцем. Саме він почав за власний кошт фінансувати
випуск українських книжок, першу україномовну газету «Рада»,
матеріально підтримував українських письменників, насамперед, Михайла
Коцюбинського, Олександра Олеся, Бориса Грінченка і багатьох інших. За
25 тисяч карбованців (для порівняння – одна корова тоді коштувала 9
гривень), збудував грутожиток для студентів із бідних родин у Львові. А
коли кінчалися гроші в редакції, він викидав на вулицю, скажімо, 250
егктарів поля, млин, пасіку. На виручені гроші покривав борги за друк*

газети, по зарплаті журналістів. Знаменитий його лозунг був такий: «Україну треба любити не до глибини душі, а до глибини... кишень».

Усе, до останньої копійки зі своїх багатих збережень Євген Харлампійович Чикаленко безкорисливо віддав Україні, її прогресивним людям, позаяк натхненно і окрилено вірив, навіть у часи власного з дружиною безхліб'я, жебрацького існування, в високе призначення жертвовного меценатства. Великого українського патріота мені найбільше нагадує нині бізнесмен із Одеси, джуринянин Ігор Нечіпайло – завжди готовий поділитися часткою власного набутку заради спільноо добра для рідного села.

ПАРУБКУВАННЯ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО У ДЖУРИНСЬКІЙ ОКРУЗІ

Візит старої вчительки

Для мене особисто Михайло Коцюбинський почався з сонячного дня 17 вересня 1964 року. Цього дня в нашій Джуринській середній школі Вінниччини відзначали сторічний ювілей письменника. У спортивному залі зібрали всіх учнів і вчителів. Попереду юрби школяриків поставили кілька стільців. Коли я приєднався до зібрання, на одному з них сиділа (тут мені аж перебило подих від побаченого) наша сусідка. У неї за спиною стояла, притримуючи милиці немічної бабусі, її молодша сестра.

Ці дві жінки поселилися в будинку через один від нашої хати за декілька літ перед цим. З якогось села переїхали в мій рідний Джурин, котрий тоді був райцентром. Як звали сестер, я не знав. З ними контактувала моя мати. Вона щоранку і щовечора носила їм у бідончику молоко нашої корови, котру я пас із першого по випускний клас школи. Всі їх називала Вчительками. Для мене і сільських хлопчаків їх обійстя було примітне тим, що в них росли смачні, як ми їх звали, – «клапаті вишні» і ряд слив-угорок. Я коли зайшов до зали й побачив сусідок чомусь подумав про те, що вони прийшли скаржитись на нас із Федьком Сайчуком, бо якраз того літа молодша з них застукала нас у себе в ягодах...

Письменик Михайло Коцюбинський у розквіті творчих і фізичних сил.

Виявилося, що Вчительок запросили на зустріч через те, що старша з них особисто бачила, непогано знала самого Михайла Коцюбинського. Їхня родина, як пояснила, походила родом із села Лопатинці, що за кілометрів тринадцять від мого рідного Джурина, а якщо взяти курс навпрошки, полями, то й того значно менше. Мати їхня вчителювала в тих краях. А 1891 року там у бухгалтера Деробчинського цукрового заводу, що розташувався через луг від Лопатинець, поселився чорнобородий молодий чоловік, який давав приватні уроки дочці цукровара, себто, подружці цієї тепер поважної пані. Наша гостя розповідала, як дівчатка підглядали за приватним учителем, котрий щодня щось багато писав. Як показував батькам подружки щойно опубліковані свої твори, як радів цьому.

Мені на все життя запам'яталося, як бабуся-педагог казала на тій зустрічі:

– Мати наша розповідала, що Михайло Михайлович був вельми відзігорний, любив вранці пити кофію з молоком, смачно по-панськи їсти... За продуктами для нього батько моєї подружки спеціально їздив сюди у район, у Джурин...

А хто, скажіть, будь ласка, не боготворить апетитно поласувати? Лиш дав би Бог що. Тому я ніколи не надавав тим словам особливого значення. Бо й Коцюбинський, за моїм розумінням, зовсім не був схожий на опецькуватого обжеру: завжди виглядав струнким, підтягнутим, одягнутим з лоском. А прожив лише 48 з половиною літ...

Мене, власне, не цікавило це питання аж до тих пір, поки не трапився якимось до рук журнал Сучасність», №12 за 1994 рік. У ньому прочитав винятково приворожливу статтю про Михайла Коцюбинського Соломії Павличко, котра, на жаль, дочасно й трагічно пішла з життя. Йдеться ж, звичайно, про доньку відомого українського поета Дмитра Васильовича Павличка. Ця публікація мене, зізнаюся, буквально потрясла. І не раз після того згадував переповнений спортивний зал нашої сільської школи, слова старої вчительки про класика української літератури. Я тільки тепер, здається, нарешті зрозумів, чому моя древня сусідка говорила про відзігорність чорнобородого молодого домашнього вчителя з Лопатинець, його увагу до сніданків та вечер. Чим для нього насправді був культ їжі. Я з іншого боку поглянув на письменника естета в літературі, неперевершеного поета природи, співця села, інтелігенції, вишуканого майстра прози, справжнього стиліста краснописьменства. Відтак, побачив, казати б, його з людського, світського боку.

Соломія Павличко взяла до рук семитомник творів Михайла Коцюбинського і проаналізувала листи письменника до двох осіб – дружини Віри Дейші (1863 – 1921) і на шістнадцять літ молодшої за літератора Олександри Аплаксіної, Шурочки з Чернігова. Ці дві жінки були багаторічними співбесідницями, найближчими людьми і порадницями для письменника. Його надією і опорою. Берегинями літератора.

Одиночка для Віри

Є чимало свідчень того, що Віра Дейша (це не єврейське і не японське наймення, її прашуром був козак на прізвище Діжа, звідси й таке дивне назвище роду, котре пройшло в часі лексичний гарт і трансформацію) була по-справжньому приворожливою особистістю. Один із достойних цінителів жіночої краси і вроди, російський письменник, твори котрого виходили й українською мовою Вікентій Вересаєв намалював словесний портрет чарівливої дівчини. Мала вона «величезні сині, задумливі очі», «прекрасний жіночий лоб», «темне стрижене волосся до плечей». Була висока, струнка, з квітучим, примітним обличчям. Вся граційна, інтелігентна, неповторна.

Сімейна пара Коцюбинських: Михайло Михайлович та Віра Устимівна.

Пані Дейша закінчила знамениті на той час Бестужівські курси в Петербурзі. Їх ще називали першим жіночим університетом Російської імперії. Вони давали чудову освіту наполегливим. А Віра належала до розряду саме таких – цілеспрямованих. Навчальний заклад виявився наскрізь просякнутий духом вільнодумства, демократії і зародкової революційності. Юна Дейша обрала для спілкування, дружби, моральної підтримки середовище українських націоналістів. У цих стосунках десь вона мала якість політичні зв'язки з колишнім чернігівським семінаристом Францем Свидерським, не по літах мудрим, начитаним. Він написав і видав трактат «Труд і капітал», який мав небачений успіх в середовищі революційних мас. А окрім того вів активну революційну діяльність у Варшаві. Там його і пов'язали. Невдовзі суд виніс жакликий вердикт – стратити. Через деякий час смертна кара була замінена на заслання до Сибіру. Звідти революціонер втік на Аляску, до США, але не про це нинішня тема розповіді.

Так до поля зору правоохоронних органів потрапила й Віра Дейша. Вона ж, блискуче закінчивши Вищі курси у столиці імперії, повернувшись до Чернігова, продовжила активно займатися підпільною діяльністю, розповсюдженням антисамодержавної літератури. За деякий час була затримана, як співучасник у справі Франца Свидерського, під вартою припроваджена до Варшави. Дівчина опинилася в тюремному централі. Її активно, удень і вночі, допитували офіцери польської контррозвідки, вимагаючи подеколи й наклепів, обмов щодо земляка: на цей час процес

проти вільнодумця Ф. Свидерського набрав світового масштабу. Віра з усіх сил вигороджувала юнака, який, до речі, був значно молодший за неї. За це її декілька разів вкидали до одиночки. Згодом Дейша опише ті страхи, які переживала в боксі:

«Кам'яний темний мішок з слизькою від вогкості й бруду долівкою, по якій вдень повзали стоноги, а вночі зчиняли метушню пацюки, з парашею в кутку, від якої тяжко було дихати; з віконцем десь там, під стелею, яке пропускало крізь ґрати сумне непевне сіре світло зимового дня. Два кроки вперед, два — назад».

У цій мерзенній неволі 30-літня Віра Дейша прожила сім жахливих місяців. Далі тривалий час перебувала під таємним наглядом поліції. Але повернувшись додому, активної суспільної, гуртової роботи не полишала. Якось у справах громадських прибула на форум активістів до Києва. Тут випадково зустрілася з високим і вельми вродливим молодим чоловіком. У нього була рідкісного відтінку матова блідість шкіри обличчя, котра помітно розширювалася, переростала в лисину на голові. Чорні, як буравчики, допитливі очі довершували портрет цікавої, вихованої людини з вишуканими манерами поведінки. Зовні це був тип справжнього серцеїда, за яким помирають жінки. Чи могла перед натиском цих принад встояти Віра? Він одразу сподобався на рік старшій Вірі, розбудив її холоднуватого, нордичного відтінку душу. Михайло навзаєм теж немовби прилипнув до неї. Зиркав крадькома і відверто спозирив поставу гордої голови нової знайомої, оцінюючи, спідтишка оглядав її ладну фігуру. До Чернігова вони вже добиралися разом.

Тільки у рідному місті він зізнався, що займається краснописьменством, має ряд виданих і готових до друку творів. Подарив їй свої книги. У Вірі теж було вже ім'я в публічному світі: пані Дейша писала чудові, популярні статті для періодичних і наукових видань з природознавства. Це був для неї і професійний фах, і до самозабуття улюблена тематика водночас. Мабуть, саме цим насамперед синьоока пані Дейша й привернула увагу примхливого щодо жіноцтва Михайла Коцюбинського.

Амурний трикутник

А ось з Шурочкою, Олександрою Іванівною Аплаксіною (1880 – 1973) все починалося з легкого флірту на роботі. Вони поспіль трудилися в оціночно-статистичному бюро губернського управління. Він на помітній посаді начальника відділу, вона – молодшого фахівця. Ці дівочі фіглярські манери міняти щодоби наряди, виглядати щораз інакше, принадніше ніж учора, все-таки закучерявили його мудру, рано лисіючу голову, геть позбавили гальмів, пам'яті. Пам'ять насамперед про те, що він, Михайло

Михайлович, уже батько чотирьох дітей – двох хлопчиків і двох дівчаток. Стосунки розвивалися у цьому романі, як у сімнадцятилітніх, хоча йому вже був сорок один рік, а їй – понад двадцять п'ять! Віра Устимівна ж тим часом наполегливо виховувала потомство, писала статті до її привабних видань і дбайливо доглядала за вже немічною, геть осліплюю матір'ю Михайла Михайловича – Глиkerією Максимівною, котра доживала віка в сім'ї сина. З ними ж мешкала і сестра Коцюбинського.

Так утворився стійкий і тривалий у часі амурний трикутник: Віра, Олександра і Михайло – казати б, один на двох. Вічно заклопотана дружина довго не помічала романтичного і полюбовного хвоста, який давненько волочився за її солідним і відомим у Чернігові чоловіком, і це навіть стало предметом пересудів містян. Аж поки якось до рук їй випадково і, звичайно ж, помилково не трапився лист Шурочки Аплаксіної до письменника, наповнений безтурботними цьомканнями й віртуальними ласками. У неї закрутилася голова, погрозливо забарабанило серце в грудях. Віра Устимівна отримала справжній стрес і спершу ніяк не могла увірувати в реальність таких соромітних подій, які огорнули їхню сімейну атмосферу. Кинулася по захист до матері Аплаксіної, жінки, яка виховувала сімох дітей...

Родина Коцюбинських: батько, мати і діти: Юрій, Оксана, Роман, Ірина. Старший Юрій, який, напевне ж, найбільше цікавить моїх читачів, - другий ліворуч.

До честі автора літературної розвідки, публіциста Соломії Павличко, вона не заглиблювалася у потаємні сімейні перепитії відомого українського письменника, у котрого, як мені здається, був вибудований читачами, літературознавцями ідеальний морально-етичний образ: його твори масово видавалися в Україні і за кордоном, ім'я Коцюбинського, як літератора, славилася в часи радянської доби, та й нині цій репутації теж ніщо не загрожує. Бо, як майстер слова, стиліст, Михайло Коцюбинський і справді неперевершений. Соломія Павличко просто відкрила для нас усіх окрім творчого, ще й людський аспект того, кого прийнято в Україні іменувати «сонцепоклонником», позаяк письменник постійно зізнавався у тому, що найбільше за все любить щедре сонце. І цей раніше прихований від уваги людського загалу фасад світовідчуття автора знаменитих творів «Fata morgana», «Тіні забутих предків» виявився вивершений доволі надійно.

Соломія Дмитрівна в нарешті більш-менш повному виданні творів класика української літератури, яке вийшло в світ у 1973-1975 роках минулого століття, вибрала найбільш характерні листи приватної переписки, котрі складають його епістолярну спадщину, і співставила їх з неопублікованими посланнями письменника. А тут, щоб до кінця зрозумілою була арифметика аналізу, пропорція вийшла така. 309 послань оприлюднено в вище названому семитомнику праць. Це переважно листи письменника до Віри Устимівни Коцюбинської. Оригінали даних епістолій зберігаються у Чернігівському літературному музеї М. Коцюбинського. А ось ще 330 послань фактично мало засвічені. Це здебільшого листи і записки письменника до Олександри Аплаксіної. Вони знаходяться у схроні відділу рукописів Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка Академії наук України.

Їх колись пробувала було видати радянська влада, цю копітку роботу здійснював літературознавець Ілля Стебун, начебто рідний брат поета Абрама Кацнельсона, але всі епістолярії проходили тоді через потрійне прискіпливе партійно-енкеведистське сито. Позаяк тоді під страхом смерті не можна було й подати натяку на інтимні стосунки всесвітньо відомого літератора з простенькою Шурочкою із передмістя Чернігова; чи, борони Боже, де згадати старшого сина Михайла Коцюбинського Юрія, котрого радянська влада пересаджувала з одного високого крісла в інше вище, аж поки з тієї особливої "любови" не розстріляла 1937 року, як "ворога народу"; бодай натяком, де упом'янути, до прикладу, вільнодумців Михайла Грушевського, Федора Шалаяпіна, яскраві згадки про яких залишилися в записках Коцюбинського. Випущена у світ 1938 року частина епістолій до Олександри Іванівни Аплаксіної виявилася восковою, штучною маскою з живого, почасти бурхливого кохання, з якої насправді вийняли душу, котру свідомо умертвили, показали лише звіддалік у засушеному вигляді.

Я взагалі підозрюю, що над образом письменника Михайла Коцюбинського, насамперед над його світськими стосунками, наче кимсь всесильним було навішано непроникне панцерне покривало. З викарбуваним лозунгом на ньому, що товариш Коцюбинський недоторканий і святий. Той, хто звернеться до першоджерела публікації цього дослідження літературознавця С. Павличко, не поминить, будь ласка, увагою те, про що йдеться у примітці до журнальної публікації дослідження творчості класика в часописі «Сучасність». А там написано:

«Від редакції. Здаючи собі справу з нетрадиційності підходу автора статті до теми та її дискусійності, все ж публікуємо цю розвідку».

Якщо перекласти це вітйовате речення на сучасну загальнолюдську українську, то, як мені уявляється, в літературознавця С. Павличко 1994 року виникли певні труднощі з публікацією цього дослідження навіть на сторінках часопису вільної української думки «Сучасність», котрий основну частину свого публічного життя видавався у Мюнхені, звідки й по нині щодоби лунають слова про свободу слова.

Одначе, перечитавши слідом за С. Павличко дослідження епістолярної спадщини Михайла Коцюбинського в оцінці інших авторів, насамперед, письменниці, науковця Інституту літератури АН України Алли Диви, племінниці класика – Михайлини Коцюбинської, я, здається, зрозумів, у чому полягали певні застереження, зроблені редакцією часопису. Надто різуче відрізнялися висновки про позалітературну, кололітературну атмосферу стосунків Сонцепоклонника зі своїми близькими жінками, в порівнянні з тим, як їх подала Соломія Павличко. Всі віддавна підходили до ролі, сказати б, третього елемента в сімейних стосунках М. Коцюбинського – Олександри Аплаксіної, в оцінці офіційної літературної критики, яка вже давно прийшла до висновку, що в парі Михайло + Віра не все було благополучно, тому людині творчій, письменнику потрібен був зовнішній подразник. Ні, навіть скоріш за все літературний порадник, і його роль виконувала забавна росіяночка Шурочка (родом десь з Олонецької губернії Московщини, тепер це Вологодщина), котра, здається, за свої 93 роки життя так і не освоїла української на розмовному рівні, котра, як стверджують дослідники, прочитала один лише твір Михайла Михайловича в українському варіанті – оповідання «Цвіт яблуні». (А може, і його не читала, бо ж у своїх записках «Сторінки спогадів» Олександра описує, як Михайло Михайлович читає саме цей твір? Тому, можливо, не прочитала, а все-таки п р о с л у х а л а?). А тут пані Павличко запропонувала трактат з абсолютно іншою оцінкою вартостей епістолярної спадщини класика, з дещо нетрадиційними поглядами на розуміння того, що насправді відбувалося довкруги Коцюбинського і за його участі. Вона геть закрила очі на те, що, пишучи в основному листи до Аплаксіної по-московськи,

Михайло Михайлович, траплялося, геть забував про те, що справу має з дрімучою росіянкою і іноді в цьому забутті користувався українською. Іноді, але траплялося подібне, підкреслю. Є ряд таких блискучих прикладів. І критики оцінюють це, як зразок своєрідних літературних заготовок до майбутніх творів, з чим, звичайно, не можна не погодитись.

***Шурочка – Олександра Аплаксіна –
чернігівська статистка і доволітня «пасія» Михайла Коцюбинського
в часи розквіту їхніх стосунків.***

Що нам усім взагалі до того, хто така О. Аплаксіна, чи отримала вона золоту медаль по закінченні жіночої гімназії, чи ні, як, якою мовою спілкувалася вона з нашим кумиром краснописьменства? Михайло Коцюбинський тут головна діюча особа, і якщо в своїх людських, особистісних стосунках він поставив Шурочку на перше місце, то й ми всі, мабуть, маємо ставитись до неї з тією ж повагою, тим же пієтетом. Значить, йому не вистачало саме такої близької жінки, справжнього друга, на чому він постійно наголошував. Інша справа, що немає відповіді на питання, чи збудували б вони удвох своє персональне сімейне щастя, якби все-таки склалося йому піти від сім'ї, виїхати із Шурочкою до іншого міста, як загалом планувалося, через те, що Мих.Мих., нема де правди діти, звик, втягнувся в цей варіант – жити утрьох: він з дружиною, а поруч, біля ноги, щоб мешкала ще й значно молодша особа, котрій так кортить написати чергове послання, понуртувати її кров'ю. Чи не прагнув би він, бува, залишившись в одну мить сам-на-сам з Аплаксіною, без дітей, без матері, без сестри, того, аби окрім Шурочки в його житті не з'явилася ще й якась

Ллонка-болонка чи «Света – «кусочек лета»? Адже був час, коли якось їхні стосунки з Шурочкою послабли і тут же з'явилася у Михайла Михайловича подруга для душевних розмов, ще одна Віра – Віра Божко-Божинька. Він був чоловіком, який зводив з розуму жінок, лиш би баришня йому сподобалася...

Дослідники сходяться на тому, що короткий вік життя й творчості письменника пояснюється його серйозною хворобою з роздвоєння особистості. Він начебто жив двома життями одразу. Тут енергії людини часто бракує на облаштування берегів однієї долі, а він взявся тягнути два вози поспіль. І підірвався...

Якщо після прочитання цих заміток хтось, можливо, зробить висновок, що я буцімто став на сторону висновків трактату Соломії Павличко, які одна з дослідниць обізвала «епатажними» (слово «епатаж» має французьке походження і означає поведінку, котра не відповідає загальноприйнятим правилам і нормам), то це не правда. Я просто бажаю оприлюднити оригінальну позицію Соломії Дмитрівни, позаяк вона для мене цікавіша, і про неї ніхто й ніде не згадує. А це, мабуть, не правильно. Тому вислухайте її, бодай у моєму викладі.

Поміж двома дверима

Автор літературного трактату на сторінках часопису «Сучасність», як мені видається, вельми вміло за допомогою співставлень епістолярної спадщини українського класика, твори якого уже понад сто літ активно студіюються в Україні, показала амбівалентність фігури письменника, котрий справді є вишуканим, філігранним, майстерним на письмі, в зображенні архетипів своїх літературних героїв, і зовсім позбавлений хисту оригінальності в стосунках зі своїми близькими людьми – жінками, з якими стосунки будує наживо. Автор дослідження наводить безліч прикладів, співставляючи тексти листів, котрі майже одночасно відправлялися Коцюбинським і дружині, і коханці. Вони в десятках і десятках разів виконувалися шаблонно, фактично під копірку. З тією різницею, що Вірі Устимівні Коцюбинській Михайло Михайлович писав виключно українською, а Олександрі – по-московськи.

Соломія Павличко приводила таке співставлення:

«Наприклад, лист до Віри починається так, – писала науковець: «Добрідень тобі, моя ясочко! Чи добре виспалась? Дай твої устоньки, очки, бровенята. Цілую без ліку...» А ось початок одного з листів до Олександри: «Доброе утро, Шурочка. Дай губки. А теперь глазки. Целую...». Що ж до

запитання: «Як спала?», то воно зустрічається в дуже багатьох листах до обох жінок», – зазначала дослідниця.

Відтак, Соломія Дмитрівна підкреслювала, що «Любовні листи до Віри — ескіз майбутніх листів до Олександри. У другому випадку дуже часто розвиваються риторичні моделі, розпочаті в першому. Схожість листів до обох жінок в деяких випадках просто феноменальна».

Можливо, це пояснювалося банальною втомою письменника постійно бути оригінальним, вишуканим, неповторним – і у творчості, і в буденності. Хоча припускаю, що цілковито вичерпуючись душевно й творчо на створеннях подеколи складних і оригінальних літературних образів, Михайло Михайлович для двох дорогих і милих своїх панянок, які були йому дорогі і любі, залишався простим і пустотливим, щебетливим. Іноді навіть без міри вживаючи лоскїтливі, пом'якшувальні форми щиросердих слівцець: «дитинко», «детка», «моя голубка», «моя дитиночко». Або ж «коханячко моє гаряче» чи «моє серденьотчко», «моє щастячко».

Дослідниця відкрила ще один феномен стосунків літератора зі своїми близькими людьми – жінками. Пише про те, що Михайло Коцюбинський «вів гедоністичний стиль життя». Давайте спершу з'ясуємо, що це таке.

Олександра Іванівна Аплаксїна у зрілі роки

З позиції етики гедонізм – це насолода. Так, власне, це слово перекладається з грецької. Тому для одних це надмірне захоплення, до прикладу, рибалкою, для інших – полюванням, у графомана – написанням нових і нових творів, котрі ніхто не може читати, настільки вони пустопорожні й нудні. Думаю, ви ніколи не здогадаєтесь, на який вид гедонізму страждав великий український письменник Михайло Коцюбинський, за версією автора розвідки. Так ось, з допомогою аналізу листів до дружини і до коханки Соломія Павличко чітко і конкретно довела, це тема... гастрономії, розкошування від їжі. Замало не всі сторінки згадуваних послань заповнені цим: що подавали на сніданок, на вечерю, скільки й чого проковтнув, випив. Як, зрештою, працює шлунок. Як це все відбивається на його зовнішньому вигляді.

Ця тема була провідною в листах до жінок. І вони підкорилися йому, повсякчас обговорюючи тему харчових гараздів дорогого Михайла Михайловича. Щодалі в життя, то ці сюжети витісняли все інше. В тому числі літературні теми, які були жвагими попервах у листах до дружини. А Шурочка... Що було обговорювати з нею, коли вона була далека від літпроцесу? Вона була гарненька лялька для забавки. Так, власне, подає все С. Павличко, вірити їй чи ні – ваша справа, пані й панове...

Науковець робить висновок, що найбільшою насолодою для М. Коцюбинського, майже екстазом, завжди були — страви на столі. От він у старовинній кав'ярні в Константинополі: «Ложись на диван, подають мне сладкий кофе, горячий уголь для папирос. Лежу и наблюдаю эту своеобразную азиатскую жизнь...». А от уже на Капрі: «...после обеда нежусь в удобном раздвижном кресле». І все ж, хоч його ваблять гастрономічні насолоди, він не гурман, що цінує рафінований смак і букет вина, підкреслює С. Павличко, — він цінує кількість, корисність, а також, бажано, дешеві ціни делікатесів.

Їжа — не лише запорука здоров'я, а ще й ключ до краси, читаю в резюме дослідниці. За її фаховою оцінкою М. Коцюбинський надзвичайно стежить за своєю зовнішністю і культивує свою красу: «Часом я сам люблюсь собою в дзеркалі, такий маю здоровий вигляд...», — пише він в одному з листів до Віри. Мих. Мих. навіть починає фарбувати посивілу борідку, чим дивує старих знайомих. Головна його порада Аплаксиній — добре їсти і поправлятися. Поправитися — означає поздоровіти і погарніти. Цього він прагне сам і просто лементує, коли на відпочинку не поправляється. 15 січня 1912 р. до Віри з острова Капрі: «І їм добре, і сплю — а не поправляюсь чогось. Не знаю. Певно, трудно мені поправитись». Процес свого поправляння він коментує в численних листах до обох жінок. Те ж саме письменник радить Олександрі: «Очень меня радует, что ты хорошо проводишь время, беспокоит только, что устаешь. Ведь ты так и не

поправишся, а, между тем, за этот месяц ты должна бы сделать запас на весь год» .

Вимоги, як у сімейства ведмедів, яким треба залягати на зимову сплячку з певними запасами жиру – не можу, даруйте, втриматись від коментаря до ситуації. Хоча й моя покійна мати, котрій 1 травня 2018-го ми відзначали сторіччя, завжди мені говорила, що гарні люди – повні, себто, дорідні, вгодовані люди. Виходить, що це було ознакою краси і міцного здоров'я для наших пращурів, до яких відноситься і вельмишановний наш класик Михайло Коцюбинський.

«Все смачно і дуже по-панськи...»

Тема ситості шлунку для Михайла Михайловича, як можна зробити висновок, своєрідний фетиш. Ось із Криворівні (верховинське село, де письменник збирав матеріли до свого знаменитого твору «Тіні забутих предків» – О. Г.), у липні 1912-го у посланні до Аплаксіної відзначав: «Очень меня обрадовало известие, что ты поправляешься. Ты знаешь, я всегда хотел видеть тебя полной, здоровой. Полнота тебе идет, решительно утверждаю. Я тоже, кажется, растолстею здесь: ем непомерно много, как нигде и никогда. Кормят 4-5 раз в день, при чем аппетит возрастает соразмерно количеству блюд. Здесь очень много земляники, мы поглощаем ее в невероятном количестве; кроме того, имеем ежедневно свежую чернику, которую приносят корзинами. Скоро поспеют черешни (здесь все поздно зреет) и малина лесная, а также ягода, называемая здесь «гогозы», очень вкусная и красивая».

Як зробила висновок Соломія Павличко, Михайло Михайлович пишається тим, що може їсти дуже багато, а також за будь-яких обставин. Ось він на пароплаві з Мессіни до Неаполя: «З Мессіни до Неаполя гоїдало нас страшенно. Всі були слабі, на палубі стояв стогін, ніхто нічого не їв, тільки я та один грек, та ще капітани, як добрі моряки, почували себе чудесно, їли і гуляли, хоч доводилося і раком ставати на парохідній палубі».

Майже в усіх процитованих описах їжі (і в сотнях не процитованих), зауважує літературознавець, впадає в око її кількість, як от: «непомерно», «невероятно много» тощо. Зрідка з'являються естетичні коментарі на зразок «красива ягода». І ще рідше згадки про смаки та їх розрізнення.

Справжній каскад насолод поїдання страв по-панськи знаходить літературознавець у листах Михайла Коцюбинського до своїх двох жінок із Капрі, куди в останні роки життя зачастив письменник. Живописання насолод стравами у знаного великороса Максима Горького – це, їй-право, просто якась безумство. На початку читання трактату, я, було, думав про те,

що десь у чомусь, мабуть, перегінала пані Павличко, бо вона все-таки виросла, виховувалася в сім'ї письменника з достатком, мабуть, ніколи в житті не була голодною. А я ось, колись сільський хлопчина, усе життя й по нині все видаю до останньої краплини з миски, підсвідомо і внутрішньо боячись залишитися голодним через годину-дві, або надалі. Тому помимо волі здебільшого підсвідомо кладу завжди до шлунку дещо про запас. Можливо, й Михайло Коцюбинський таким був також.

До речі, в текстах прямої мови письменника, котрі приводила дослідниця, в тому числі, і з острова Капрі, мене різонули слова, написані паном Михайлом Коцюбинським, що, мовляв, пообідав по-панськи. Схоже на те, що цей вдалий гастрономічний шик завжди був заповітною мрією Михайла Михайловича, котрий, відомо, походив з бідної родини, тому в малолітстві завжди був голодний шматка ситного хліба.

Кілька разів перечитавши означений трактат, прийшов до висновку, що це дійсно, як написала С. Павличко, – результат того, що Михайло Коцюбинський «вів гедоністичний стиль життя». Такого собі оригінального нарциса. І це його цілком влаштувало. Жінкам, котрим нав'язливо морочив подібним голови роками, просто нікуди було подітися від його передсудів. Змушені були щоразу читати, чого й коли, скільки спожито, випито, як усе це діє на шлунок, нутрощі. Одне слово, ледве не публічне дослідження на відстані фізіологічних процесів чоловічого організму, панове...

У цій літературній розвідці я знайшов особисто для себе одну вельми позитивну річ: завдяки старанням літературознавця С. Павличко розставив віхи часу в опису деяких подій минувшини.

Років два тому я підготував статтю про те, кому з великих українців належало б зійти на постамент біля Бессарабки у Києві, де десятиліттями красувався мармуровий убивця українців Ленін. Мій висновок – це заслужене місце для унікального українця, визначного громадського діяча, удатного поміщика, благодійника, незрівнянного мецената з розширення ореолу української мови, культури, вітчизняної журналістики, краснописьменства, публіциста Євгена Харламовича Чикаленка. До речі, великого друга Михайла Коцюбинського. Я буквально з олівцем у руках перечитав його «Спогади», «Щоденники». На основі винесеного з тих давніх текстів підготував ряд власних публікацій про Є. Чикаленка і його стрімкий та бурхливий час, про людей, котрим він допомагав жити і процвітати у славі й пошані. Вдячний киянам з громадської організації на чолі з колишнім народним депутатом Юрієм Гнаткевичем, котрі активно підтримали і поширюють в масах мою ідею щодо пам'ятника Є. Чикаленку на проспекті Т. Шевченка.

При підготовці статті про відомого мецената і публіциста в одному місці у мене все ніяк не сходилися пазли, постійно рвалася канва історичних подій. З літературних записів, спогадів Євгена Харламовича і його тодішніх друзів відомо, що цей український поміщик мав маєток, окрім родинного гнізда у Перешорах на нинішній Одещині, ще й у Кононівці – тепер це Драбівський район Черкаської області. А ось Вікіпедія про це не обмовилася жодним словом. З творів Є. Чикаленка було добре відомо, що в Кононівці окрім, приміром, Бориса Грінченка, Олександра Олеса, Олександра Русова, Володимира Науменка і ряду інших тодішніх знаменитостей бував і Михайло Коцюбинський. Саме тут він, як стверджував Є. Чикаленко, написав своє найкраще ліричне оповідання «Intermezzo», але ніде не зміг знайти я, коли саме – в які дні 1908-го року – перебував Михайло Михайлович у Кононівці, чим займався, як і над чим іще працював. Відкриття для мене зробила якраз покійна пані Павличко, аналізуючи листи Коцюбинського до своїх коханих жінок...

Заради істини, закликаю вас, пані й панове, закрити очі на справді занадто підвищену увагу письменника до їжі, до того, що та коли, як готували і подавали у маєтку поміщика Є. Чикаленка, у яких порціях, просто відкрисмо пору гостювання Коцюбинського в Євгена Харламовича.

Справа, виявляється, відбувалася у червні 1908-го. У Кононівці Коцюбинський відпочиває, нічого не пише й не читає, спить, їсть, загорає, – стверджує С. Павличко. Листи до Віри і до Шури пишуться та відсилаються, стверджувала Соломія Дмитрівна, майже одночасно. Вони містять буквально ідентичні пасажі. В листах до Віри, однак, більше побутових деталей, гастрономія — на першому місці. Найбільша радість червневих канікул — його гарний апетит. Як от:

19 червня 1908: «З обідом тут не так погано, як думалось. Живе тут економка, яка старається догодити. Достає десь м'яса, варить каву, а сьогодні зробила на солодке морожене і навіть добре. Молока багато, і я п'ю його замість чаю». 23 червня 1908: «...сьогодні несподівано занедужав на шлунок, болить голова, не спав, в роті гірко, і нема апетиту. З обідом тут все-таки не дуже добре, бо м'яса нема, кури слабують в селі, і небезпечно їх їсти, а на обід мусять давати все тісто — варене, печене й смажене, що для мене не дуже здорово. Треба якось оберегатися і більше жити на молоці та яйцях». Трохи далі в тому ж листі: «Як там з гусінню, чи будуть у нас які фрукти?».

26 червня 1908 р.: «Встаю о 6 або о 6 1/2, гуляю до 8, у 8 їм яйця, яєшно, печену картоплю, молоко, каву або чай, що сам загадаю. По сніданку гуляю серед поля до 1-ої, коли обід. Розкопав собі спаржу і салату. Видуваю сам страви. О 4-й полуденок — кисле молоко або що інше, знов

гуляння до 8, коли дають вечерю, а по вечері, о 10, спати, їм доволі багато, більше, ніж удома».

Того ж самого дня в листі до Аплаксіної Коцюбинський описує свій розпорядок дня майже тими самими словами: «...встаю в 6, гуляю до 8. Завтрак (основательный) и опять гуляю до обѣда, до 1 часу. Потом гуляю до 8 вечера, с промежутком в 4 на еду. В 8 ужин, в 10 спать».

Лист до дружини, 6 липня 1908 року: «Почуваю себе добре, хоч вчорашній обід був для мене незвичайний: сардини, балик, мариновані карасі, раковий холодець, мед (такий, що п'ють)».

*Письменник, літературознавець, дослідник творчості
Михайла Коцюбинського Соломія Дмитрівна Павличко.
15 грудня 2018 року їй могло б виповнитись 60 літ.*

Читаю в С. Павличко далі: «Перелік цитат аналогічного змісту можна продовжувати ще і ще. В листах до Аплаксіної, писаних у ті ж самі дні, кулінарна тема звужена до згадки про брак або наявність апетиту. Обох своїх епістолярних заручниць письменник благає писати якнайчастіше, обом посилає поцілунки, обом скаржиться на самотність і пропонує зустрітися в Києві, до якого з маєтку Чикаленка чотири години їзди...» Їм з Чернігова до Києва ще далі...

Соломія Павличко, яка проштудіювала всі листи і послання Михайла Коцюбинського до своїх Березинь, стверджувала, що з часом літературна тема майже зовсім вивітрилася з переписки. Лише подеколи письменника захоплює природа, краса пейзажу в краї, де він перебуває, але водночас постійно пишеється і те, як годують. Про це останнє він чомусь звітує з бухгалтерським педантизмом. Як і з Капрі, до прикладу: «...Годують три рази в день: вранці 2 чашки какао, або кави, або чаю, масло, мед. В 12 1/2

сніданок з 2 страв (одна м'ясна), сиру і фруктів. В 7 1/2 обід з 5 чи 6 страв. Все смачно і дуже по-панськи. За це все я плачу 6 лір на добу, себто 37 к. х 6 = 2 р. 22 к. Так дешево — трудно і уявити собі...»

Аби уяснити ціну життя тієї примхливої пори, зауважу, що заробітна плата чиновника М. Коцюбинського 1910 -1913 років складала 1500 рублів на рік. З деяких пір обліковцем того ж статуправління працювала й Віра Устинівна, оплата її старань приносила ще 600 рублів. На початку минулого століття в Чернігові 409 грамів (російський фунт) пшеничного хліба коштував 1,5 копійки, булка «кайзера» – 1 копійка. За фунт гарного м'яса треба було заплатити від 9 до 15 копійок. Ціна чоловічого костюма – 9, а пальто – 11,5 рублів. Гарно одягнути людину з ніг до голови на різні пори року в першосортний одяг – до 30 рублів. При цьому зауважу, що останні покупки робляться далеко не кожного місяця і навіть року. Підстригтися – вартувало 10 копійок, проїхатися з візником – 20 коп. Візит лікаря коштував дорого – до 5 рублів. Однак з бідного ескулапи переважно брали тільки від 20 копійок – до рубля. Особливо, якщо врахувати, що за десятигодинний робочий день робітник отримував від 20 до 80 копійок, поштові, муніципальні службовці – 15 рублів, кухарки – 6.

Щоб завершити, так би мовити, фінансово-господарську тему, значу: незадовго до смерті письменника йому нарешті призначили пожиттєву стипендію – 2000 рублів на рік. Одначе, це вже не могло зупинити поїзд, котрий відходив тихенько в інші світи...

Приводить дослідниця ще один лист із Капрі: «Хоч у Відні я й не був у лікаря, проте знав, що буду почувати себе добре на Капрі, — і справді так воно вийшло. Каву і вино я покинув пити. П'ю часом трошки вина, що називається «Вермут Торіно», — се солодке, смачне вино, настояне на ароматичних гірських травах і таке корисне для шлунку, як «Сан-Рафасель», тільки дешеве. Замість кави п'ю какао, дві великі чашки щоранку, з маслом, медом і докторським хлібом. Молока не п'ю, бо не треба. Тут так добре годують, що більше їсти не можу. Сплю добре...».

Що тут сказати? Дорогий наш класик, геній, мудрець, яким усі ми, звичайно ж, пишаємось, у житті був дещо схожим на банального смакоїда. Але про це ніде не обмовилась дослідник Соломія Павличко, такий мій оціночний висновок, як читача.

Тепер ви, звичайно ж, можете мене запитати: чи багатшим став кожен той, хто прочитав цю публікацію до кінця? Перекоаний, що так – обізнанішим, точно. Хоча є універсальна відповідь у таких випадках: кожен має право знати все про кожного відомого письменника, творця якого читає.

Це є складовою свободи слова. Ці рамки для нас свого часу (ще 1994 року!), як фіранки на вікнах, розсунула дослідниця, публіцистка Соломія Павличко...

Лопатинці пам'ятали красеня-кавалера...

...Навесні 1994-го, працюючи головним редактором газети «Правда України», я балотувався кандидатом у народні депутати України по Шаргородському виборчому округу, власне, у себе на малій батьківщині. Штаб мій містився у Джурині, на рідній Причепилівці, у скромній господі моєї матері. Сюди приходили і приїжджали люди, які зголосилися підсобити мені у виборчих перегонах. Дехто й підночував тут.

Якось із моїм заступником по редакторському цеху і моєю довіреною особою Петром Приходьком завітали ми в архаїчне і невеличке, активно вимираюче село Лопатинці, де, власне, понад сто років перед цим (1891) мешкав Михайло Коцюбинський, перебуваючи на заробітках. Показали нам стареньку, скособочену хатину колишнього бухгалтера Деревчинського цукрозаводу, виробництво котрого розташувалося неподалік, через лісок і поле, котре тоді ще озивалося протяжними гудками на всю округу. Тут, під одним дахом з господарями, проживав у кінці дев'ятнадцятого століття 28-літній домашній учитель із Вінниці.

Того дня, коли ми прибули в Лопатинці, тут мали відбутися збори колгоспної буряківничої ланки перед новим виробничим сезоном, і я хотів саме там показатися людям, як кандидат у народні депутати, сказати кілька слів про себе і свою передвиборну програму. Але на мій подив, нас покликали до однієї з ошатних сільських хат, де в просторій неопалюваній кімнаті були накриті столи, і там було всього на них – і вареного, і пареного. У центрі, зрозуміло ж, красувалися бутлі з самогоном-бурячанкою, заткані пейзажними кукурудзяними качанами-корками. На двох підвіконниках, запам'яталося, під замерлими шибками поставили два калорифери, аби не заважали гостям, і вони були аж вогнисто червоні...

Говорив я щось, звісно ж, про майбутні вибори, але після третьої чи четвертої чарки, коли вже дехто познімав із себе верхні одяганки, я пустив розмову про те, що, он, ви, мовляв, такі багаті сельчани, адже серед вас жив колись великий класик української літератури. Аби завести на емоції публіку, я розповів кількома словами про Віру Устинівну і про Шурочку Аплаксину, особливо, про незабутні у Чернігові похорони Михайла Михайловича у квітні 1913-го. Про те, що Олександра, вражена емоційною силою оповідання Коцюбинського «Цвіт яблуні», наламала рожевого, білого і вогнистого кольорів квіту дерева і намагалася через знайомих положити до голови покійного сплетений нею яскравий примітний вінок.

Дружина Коцюбинського Віра Дейша не дозволяла це зробити. Чи потрапив той дарунок любові до могили класика, я не міг напевне сказати, і нині також не можу це зробити, позаяк різні дослідники про це пишуть на свій лад. Але лопатинські молодіці тут же дістали хустинки, заплакали, загомоніли, я й сам замало не пустив сльозу...

Мене, щоправда, тут же присоромили тим, що немає насправді чим пишатися мешканцям затрапезного бригадного села: сюди із райцентру автобус не ходить, а тільки розвесниться, по цьому задрипаному населеному пункту, як і сто літ тому, через багнуку ні пройти, ні проїхати. Мерців людськи немає змоги провести в останню путь, хіба що гусеничним трактором на причепі вивезти. Цивілізація мовби то стороною обходить згорьовані Лопатинці. Соромно за це перед людьми і світом. Особливо перед тими, хто проривається іноді сюди, аби попити джерелиці, яка напувала своєю вологою відомого світового класика літератури.

Мудрий колгоспний бригадир, який верховодив застіллям, перехопив канву розмови одним вигуком:

– Що там казати: Коцюбинський був справний козак і спокою не давав нашим дівкам! Це ж правда. У нас про це не одна оповідка по селу й по нині бродить...

Тут і почалося. Одна молодичка, достаючи вареника з макітри, обмакуючи його в мищині зі сметаною, дзвінким голоском на всю хату сказала:

– Мій дід моїй бабці стільки приклав гарячих макогонів за те, що вона між людьми похвалилася, начебто під вербами двічі чи тричі з чорнобородим вчителем зустрічалася, що мені її аж понині шкода...

– Жодна славна дівка не пройшла мимо його уваги... Замашний був джигун, – пронеслися над гуртом чийсь слова.

– Казали мої мама, що вчитель частіше ходив на кавалерку в Стрільники. Там село більше, вибір наречених кращий. Та й вони до нього самі липнули, навіть сюди прибігали, бо ж дуже гарний був. Сусідська баба Мотря згадувала: мав чорні очі, як буравчики. Гляне, як роздягає... Казала: «Як побачу його де, бігом ховаюся...»

Колись буцімто в Джурині на базарі випадково зустрілися. У неї, бідної, три дні ноги трусилися...

– А чого саме ноги? – підгигикуючи запитав із легким натяком

– А ви знаєте, – враз обізвалася жіночка в гарній терновій хустині з яскравими квітками і тороками, – що в музеї Коцюбинського у Вінниці висить древнє родинне дзеркало, і в ньому іноді з’являються образи Коцюбинських... – У кімнаті, на віконних шибках якої вже з’явилися слизькі проталини, на мить запала крихка тиша, тільки було чути, як буль-буль-буль пролилася до чиєїсь чарчини чиста як сльоза бурячанка з щойно відкоркованого чергового бутля. – Моя дочка з онукою були там. Приїхали з отакенними величезними очима, розповідають мені буцімто прабабцю нашу там в дзеркалі угледіли. Як жива, з портрета молодою показалася...

– О, вашу бабцю Горпину, першу сільську красуню, навряд чи міг поминути він своєю увагою, – голосисто обізвався бригадир, – тому, царство їй небесне, канешно, і зовсім не дивно, що вона й досі шукає зустрічей з тодішнім Мішкою...

Усі враз зашуміли, заговорили. Раз-по-раз у хаті за цією темою зринав веселий, приємний пересміх. Давнішнє село згадувало перестаркувати історії про молодого Коцюбинського на заробітках у Лопатинцях... Я ж щасливий був тим, що брав участь у тій приятній події...

ДЕ Ж ЗАКОПАНА ПУПОВИНА ДЖЕЙМСА КОНРАДА? ПІД ДЖУРИНОМ?

*Видатний письменник Джозеф Конрад. Народився в Україні,
мандрував по світу, помер у Британії*

Англійський класик зі світовою славою, поляк за походженням. Але Джозеф Конрад – псевдонім письменника. Насправді він Теодор Юзеф Конрад Коженювський. І народився в Україні, у грудні 1857 року. В усіх

енциклопедіях записано: місце уродин – місто Бердичів. Але це не відповідає дійсності...

Ось що подає про нього Вікіпедія:

«Джозеф Конрад (пол. Józef Teodor Konrad Korzeniowski, англ. Joseph Conrad; *3 грудня 1857, Бердичів – †3 серпня 1924, Бішопсборн біля Кентербері) – відомий англійський письменник польського походження, уродженець Бердичева (Україна). Вважається одним із найвидатніших англійських прозаїків, тим більше варто уваги, що Джозеф Конрад не володів вільно англійською до 20 років».

Його твори справили значний вплив на багатьох письменників, включаючи Ернеста Хемінгуея, Грема Гріна, Вільяма Барроуза, Джозефа Геллера та інших.

Відомо, що знаменитий кінофільм Френсіса Форда Копполи «Апокаліпсис сьогодні» теж побудований на романі Джозефа Конрада «Серце темряви» ("Heart of Darkness"), хоча дія й перенесена у В'єтнам. У фільмі «Чужий» космічний корабель називається Ностромо, як і в романі «Ностромо» Джозефа Конрада. Цікаво також, що назва міста з цього ж роману Сулако стала назвою космічного корабля у сівкелі «Чужого».

«Ностромо» – натхненний Конрадом космічний корабель із фільму «Чужий» Рідлі Скотта

Роман «Секретний агент» послужив основою для фільму Хічкока «Саботаж», 1936 року. 60 років по тому, у 1996 році, на основі цього ж твору було знято однойменний фільм із Бобом Хоскінсом, Патрицією Аркетт та Жераром Депардьє у головних ролях.

Усі енциклопедії пишуть, **начебто Конрад народився 3 грудня 1857 року в Бердичеві**. Саме тут, але вже 3 грудня 2008 року, в нижньому храмі монастиря Босих Кармелітів, був відкритий музей Джозефа Конрада. У селі

Тереховому Бердичівського району такий музей існує ще з 1987 року, відкритий до 130-річчя з дня народження письменника.

Тепер звернімо увагу на те, що й понині ніхто на тій же Житомирщині не може чітко сказати, де саме народився пан Józef Teodor Konrad Korzeniowski. У Бердичеві, Терехові? Я наведу вирізку із однієї статті літературознавця, яка з'явилася в пресі, і котра допоможе дещо прояснити суть справи.

Юзеф Конрад у віці 17 років

Отже, в статті «Класик англійської літератури Джозеф Конрад – наш земляк», яка з'явилася друком 24 лютого 2008 року в житомирській обласній газеті, читаємо:

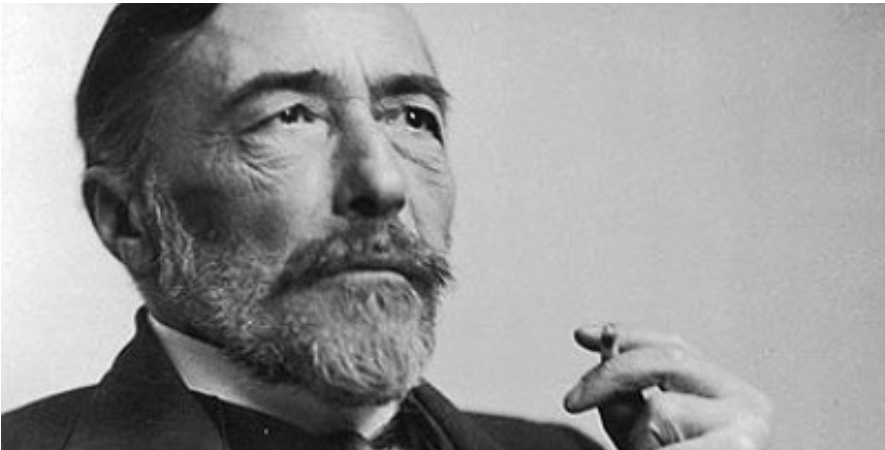
«Батько майбутнього класика англійської літератури Аполлон Коженювський походив із збіднілих шляхтичів. У фондах Державного архіву Житомирської області зберігаються класні журнали Першої гімназії за 1839-1840 навчальний рік, де в списках учнів 7-го класу знаходимо прізвище А. Коженювського. Він навчався в гімназії разом зі своїми майбутніми дядьками Стефаном і Тадеушом Бобровськими та Северином Пільховським з Терехового.

...Аполлон Коженювський часто гостював у Тереховому у своїх колишніх однокласників, де познайомився з Евеліною Бобровською. Тут відбулися їх заручини, а 24 квітня 1856 р. в Оратівському костьолі Липовецького повіту Київської губернії молодих було обвінчано.

У рік народження Конрада батько орендував хутір і служив управителем у маєтках багатих знайомих і родичів. Звідси – часті переїзди і протиріччя у даних про місце народження Конрада.

Українські довідкові видання (у тому числі, Українська Радянська Енциклопедія) називають місцем народження Конрада село Терехове Бердичівського району».

Це посилання має під собою ґрунт: відомо, що Конрад там ріс. Але ж чи там і народився він – велике запитання?

Джозеф Конрад у віці 66 років

«Забув сказати тобі, – писав Тадеуш Бобровський (дядько Конрада) племіннику, – що ти з'явився на цей світ 21 листопада 1857 року в Бердичеві». Де ж усе-таки народився Конрад?

«Ось у цьому будинку я народився», – говорив Конрад синові Борису, показуючи стару фотографію в сімейному альбомі. Саме так із написом «Бердичівський будинок, де народився Конрад» з'явився фотознімок у книзі спогадів Джесси Конрад, письменникової дружини. Однак відразу видно, що на ньому – не місто: навколо луки, гай, річка. Отже, можна припустити, що дім, зображений на фотознімку, – колишній маєток батька в Тереховому.

У Тереховому, до речі, досі можна почути перекази, що саме тут, мовляв, народився Конрад. Там збереглися алеї старого парку, деякі господарські будівлі. Місцева школа займає старовинний будинок, хоча й більш пізніх, ніж конрадівські, часів, але розташований він так само, як на згаданому фотознімку.

Відкриття меморіальної дошки, присвяченої Джозефу Конраду, на будинку школи в селі Терехове, 27 вересня 2007 р.

«Свідоцтво про твоє народження можна знайти в Житомирі, в римсько-католицькій консисторії», – писав Тадеуш Бобровський Конраду.

Спробуємо і ми прислухатися до цієї поради. Проте у житомирських архівних описах проти повідомлення про зняття копії із метричних свідоцтв, у тому числі на ім'я Корженовського (так часто писали це прізвище в Росії), стоїть помітка про те, що «справа вибула». І нарешті, ще одна версія, яка теж, мабуть, має право на існування. Згідно з нею, Джозеф Конрад народився не в Тереховій, не в Бердичеві, а в ... Іванківцях – селі Бердичівського району.

Після того, як Борис Конрад надіслав копію з фотографії будинку, в якому народився його батько, то під час атрибутації на місцевості виявилось, що цей будинок (колишній панський палац) зберігся до нашого часу практично без змін і знаходиться в Іванківцях.

Саме знімок цього будинку і носив з собою все життя Джозеф Конрад. Тож відповідь на головне питання, будемо сподіватися, ще попереду...».

Як не важко зрозуміти, ніхто насправді не знає, де народився Джозеф Конрад. І тому в усіх енциклопедіях записано: м. Бердичів. Але це явно не відповідає дійсності.

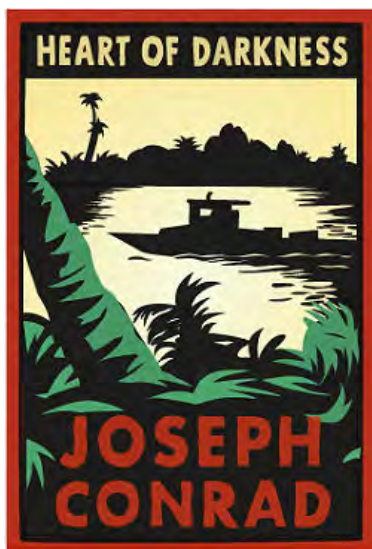
Меморіальна дошка на школі в Тереховому

Дивно, що ніхто з літературознавців, істориків літератури досі не звернув увагу на відомого польського письменника Стефана Жеромського, який був побратимом, дуже близьким другом Джозефа Конрада. У пам'ять про великого майстра слова він ще 1924 року (а саме тоді помер Джозеф Конрад) пише есе про свого колегу і друга – "Один із найбільших майстрів слова – Джозеф Конрад Коженьовський завершив свій земний шлях".

Ця стаття у перекладі Г. Язикової була років тринадцять тому опублікована в журналі «Иностранная литература». Видається він у Москві. Однак наклад його зовсім невеликий тепер. Ось чому, думаю, про написане там мало хто знає. Журнал повідомляв, що ще 1924 року пан Стефан Жеромський чітко і однозначно висловився щодо часу і місця народження свого друга Джозефа Конрада.

Читаємо в «Иностранной литературе»:

«В июле 1855 года моя сестра Эвелина Бобровская, – продолжает далее Тадеуш Бобровский, – вышла замуж за Аполло Коженёвского. Сначала молодые поселились в Лучинце, куда переехала и мать Эвелины Теофилия Пильховская. Через год Аполло Коженёвский обосновался с женой в деревне ДЕРЕБЧИНКА, которую арендовал у Теодора Собаньского. Здесь 6 декабря 1857 году появился на свет Теодор Юзеф Конрад Коженёвский...».

Обкладинка одного з видань "Серця темряви". Хто бачив "Апокаліпсис сьогодні" Копполи, одразу згадає річку в джунглях, якою плив підрозділ капітана Вілларда

Ось де, вважаю, знаходиться справжня розгадка появи на світ мудрого поляка, класика світової літератури Джозефа Конрада, який насправді народився у нинішній вінницькій Малій Деробчинці. (Так зветься тепер тодішня Деробчинка). Це невеличке древнє сільце, яке тепер входить до складу Деробчинської сільської ради Шаргородського району Вінницької області. Воно буквально городами притулилося до мого Джурина, а був час, коли й входило до складу нашої сільради. За переписом 2001 року тут мешкало 262 особи, нині, зрозуміло, ще менше. Щоправда, тут не так давно звели невеличкий костел.

Іншої Деробчинки, підкреслю, на теренах України немає. Згадуваний Стефаном Жеромським Лучинець – село Мурованокуріловецького району тої ж таки Вінниччини.

Свого часу, готуючи до друку книжку "Родинна колиска – Джурина", я в архівах знаходив відомості про те, що тамтешніми землями свого часу володів магнат польського походження Теодор Собанський та його сестри Собанські. Про що, зверніть увагу, згадує у своєму есе польський письменник Стефан Жеромський.

Про цю знахідку я написав було у листі до ксьондза Мурафського костьолу (Шаргородський район Вінниччини) Костьол у тих краях є культовою спорудою католицького віросповідання ще з давніх-предавніх часів. Попросив його перевірити в архівних записах, які ж, напевне, десь

зберігаються, чи є там згадка про народження такої дитини – Теодор Юзеф Конрад Коженівський.

Кілька разів телефонував йому. На моє щире здивування, розуміння та підтримки з боку священослужителя я не отримав. Цей чоловік був вічно заклопотаний якимись іншими своїми справами, забував про мої попередні телефонні дзвінки. Мої розповіді і прохання доводилося повсякчас починати заново. Для мене це було не зрозуміло і навіть образливо.

Улітку 2008 року я виклав усе це новому керівництву області в листі, який був особисто вручений голові Вінницької обласної державної адміністрації М.В. Джизи. Просив його офіційно доручити обласному архіву, обласному управлінню культури вивчити справу на документальному рівні. Це ж наша свята пам'ять.

Пам'ятник Конраду у польському порту Гдиня

Мабуть, за нагальними клопатами нелегких щоденних справ, особливо ж, у пору чергових виборів, керівникам області просто завжди було не до цього... А жаль...

Могила Конрада в Кентербері (Англія).

Дехто може сказати, що центральним органам влади, київським літературним, творчим спілкам це теж усе абсолютно не потрібне – встановлювати істину. Яка різниця, де саме народився Джозеф Конрад – у Бердичеві Житомирської області, як про те часто вказується в енциклопедіях, де вже навіть є музеї, чи насправді в загубленій серед гаїв і річечок Малій Дербчинці на Вінниччині. Головне, що світові відомо, Джозеф Конрад – уродженець України. І цього для них достатньо.

Можна до певної міри зрозуміти й житомирян, котрі в штики зустрічають кожну мою публікацію з цитуванням есеї Стефана Жиромського, який вказує точну адресу, де саме з'явився на білий світ світовий класик літератури. Вони, отримавши фінансування на функціонування музеїв в області, завжди будуть заперечувати народження Джозефа Конрада у Малій Дербчинці.

Я також добре розумію, що така мініатюрна дробинка на карті світу як Мала Дербчинка – аж ніяк не рівня прославленій польській Гдині, чи величавому американському Сан-Франциско, але вірю в те, що саме тут із часом усе-таки має з'явитися бодай погруддя класика світової літератури. І це буде справедливо.

Адже саме тут, переконаний, закопано пуповину Джозефа Конрада. Пора мої розвідки і відкриття бодай обговорити в стані літературної громадськості області.

БЛУКАННЯ ДОВКРУГИ ЗНАМЕНИТОГО КЛЕНА

Де ж насправді народився відомий український поет, перекладач і літературний критик Освальд Берхардт, він же знаменитий Юрій Клен?

Загалом це вельми похвально, мабуть, коли українці пам'ятають своїх письменників і поетів, вшановують їхні імена, аналізують творчу спадщину, вільно цитують твори. Як це, зокрема, виходить із набутком унікального українського поета, відомого перекладача, літературознавця Юрія Клена (1891 – 1947 рр.). Як тепер стало відомо, це була екстраординарна і людина, і митець.

Попри те, що загадкове ім'я Юрій Клен – це літературний псевдонім великого поета. Під цим таємничим і романтичним прізвиськом творила загадкової душі особистість – Освальд Бургардт, іноді ще пишуть його прізвище так – Буртгардт. Тоді вони звучить геть на німецький лад.

Звичайно ж, Освальд-Юрій за походженням був німець. Батько – купець Фрідріх Бургардт виходець із Прусії, а мати Каттіна Сідонія Тіль – з родини балтійських німців. Але ось із справжнім походженням літератора, якщо за таке взяти місце народження людини, тривалий час уже виходить певна неув'язка. Представники літературної громадськості двох сусідніх областей його вважають своїм.

У письменницьких розвідках пори незалежності України вважалося, що на світ Божий хлопчина з'явився 4 жовтня 1891 року у селі Сербинівці. До недавнього часу такими сприймалися Сербинівці, котрі знаходяться всього за декілька кілометрів від Жмеринки, колись Подільської губернії, тепер – Вінницької області. І всіх це начебто влаштувало. Бо окрім того відомо, що батьки з Сербинівець по народженні сина переїзять на нове місце мешкання – до містечка Немирів. Купцю Фрідріху Буртгардту, як можна було зрозуміти, надто тісно виявилось для купецького бізнесу в бідному селі. А коли Освальд підрастає, і приходить пора йому братися за освіту, то сім'я вже мешкає в селищі Вороновиця під Вінницею. Тут, власне, він і освоєв свою першу читально-письмову грамоту.

Аби уявити це все з позиції елементарної локації, то всі вище означені населенні пункти знаходяться у межах відстані щонайбільше 20-45 кілометрів одне від одного. А Вороновиця – це крупний населений пункт неподалік обласного центру Вінниця. Свого часу Вороновиця була навіть районним центром...

Тепер повернемося до Сербинівців. Село з такою назвою в Україні є лише одне-єдине. У сімдесяті роки минулого століття, працюючи власним кореспондентом обласної газети «Вінницька правда», я декілька разів бував

у цьому біднуватою населеному пункті. Запам'яталися хіба що розбиті сільські дороги у величезних калюжах після дощу, геть занедбані колгоспні ферми. Ще пам'ятаю, що головою колгоспу там був чоловік, якого чомусь величали Сербином. Він начебто походив з сербів, котрі колись громадою жили тут. Нині ж у селі мешкає понад тисячу українців, бо ж у паспортах наших така графа, як національність, відсутня. Про неї і запитувати людей незручно...

За сто п'ятдесят кілометрів від Жмеринки, якщо точніше, то за 149 по карті, знаходиться райцентр Старокостянтинів Хмельницької області. У тому районі є село з дещо подібною назвою – Сербинівка. Мешкає у ньому 777 осіб, як свідчить Вікіпедія. Але комусь на Хмельниччині – у обласному чи районному центрі, захотілося, інакше і не вислювалось, наблизитись до слави великого українського поета, перекладача і літературознавця Юрія Клена, "Приватизувати" його, чи що...

Справа в тому, що з колишнього маленького німчика у Сербинівцях, за тим у Немирові, Вороновиці з часом виріс великий громадянин переконано щирого українського рівня. Літературний митець, котрий скінчивши Київський університет Святого Володимира, на початку двадцятих років минулого століття ввійшов до течії відомих письменників-модерністів. З їхнього числа згодом утворилася знаменита п'ятірка так званих "неокласиків". До цього прославленого гурту увійшли такі знамениті особи, як Микола Зеров, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Освальд Бургардт та Максим Рильський. Їх іще величали п'ятьма красенями-лебедями української поезії.

Так ось, хтось на Хмельниччині сплів поголос про те, що Юрій Клен буцімто походить родом із їхнього села СЕРБИНІВКА. Знайшлися люди, котрі цю неперевірену інформацію внесли до окремих підручників. Зокрема, таке повідомлення з'явилося в «Історії української літератури ХХ ст.» за редакцією В. Дончика (автор розділу про Юрія Клена – Ю. Ковалів). Той так і написав, що пан Освальд Фрідріхович «Народився на Поділлі, у Сербинівці неподалік Старокостянтинова, 4 жовтня 1891 р. у родині німецького купця». І все надалі зашелестіло, закрутилося, загуло у цьому скривленому напрямку.

Ви, друзі, загалом відчуваєте, яка величезна різниця є поміж двома цими однокорінними словами – СЕРБИНІВЦІ і СЕРБИНІВКА? Для мене це така помітна різниця, як поміж співзвучними значеннями – Львів в Україні і Льгів у Курській області Московії, нарешті – поміж поняттями адресат і адресант. Тобто, кому листа відправляти і від кого кореспонденцію отримувати... Десь приблизно так.

Але, либонь, коли хочеться наблизитись до слави такого митця, і мовбито, є така слухна нагода добитися цього, то хто там звертатиме увагу на топонімічні тонкощі. Не зупинило напористих ініціаторів цієї нехитрої ідеї навіть те, що Сербинівці, як я уже підкреслював, в Україні є лише одні, і вони знаходяться поруч із Жмеринкою, а ось Сербинівок маємо аж дві – одна на Хмельниччині, інша в Гребінківському районі Полтавської області.

І поки під Жмеринкою ніхто й не заїкався про свого односельчанина, який зі здобуттям Україною незалежності зайняв нарешті гідне своє місце серед класиків української літератури, а його ім'я викреслили з числа заборонених для згадування, у Старокостянтиніві віднайшли в селі СЕРБИНІВКА навіть місце, де буцімто стояла колись хата, в якій начебто народився Юрій Клен. Оце, скажу вам, пані й панове, і буйні фантазії у тамтешніх хлопців та дівчат! Ба, більше, вони на тому місці навіть встановили пам'ятний знак. І повідомлення про це записали до української Вікіпедії. Тепер проводять на тому вигаданому місці різноманітні врочистості.

Це ж треба так уміти шукати, щоб віднайти хату, якої насправді там ніколи не було!

З одного боку це дуже добре, що пам'ятають поета, перекладача, літературознавця і в тому краї. А як же ж, друзі, бути з істиною, справжньою, а не вигаданою історією? Невже, якщо мені подобається, приміром, творчість Івана Франка, то я вже можу проголошувати, що він народився в моєму рідному селі на Поділлі?

Що все вище сказане зовсім не мої фантазії, я зараз докажу вам. Даю електронну адресу, зайдіть її до пошукової системи Інтернету і перед вами вигулькне сторінка електронної версії Хмельницької обласної молодіжної газети «Твій погляд». Тут розміщена чимала фоторозповідь про те, як у Старокостянтинівському районі відзначили 125-річчя з дня уродин Юрія Клена. За повідомленням цього видання, на врочистості прибули літератори, артисти з Хмельницького, представники німецької діаспори, яка мешкає на Поділлі. І, звісно ж, місцеві державні службовці району, учнівська молодь, котру доставили в село для масовки. (Ось вам електронна адреса вказаної публікації –

<http://tviypog.org/index.php...>

Хмельницькі чиновники, організовуючи паломництво буцімто на рідинне місце Юрія Клена, насправді, якби це м'яко сказати, дещо лукавлять, позаяк на тих землях, де відбуваються масовки, поет ніколи не бував. Біографічні неточності тут трапляються буквально на кожному кроці. Вище названа молодіжна газета, до прикладу, тоді ж написала, що Освальд Бургардт вперше пішов до школи у «селищі Воронівка».

*Великий український поет Юрій Клен, вінничанин, якому
«шиють» іншу біографію...*

Міркую: де ж це є такий загадковий населений пункт?

Заглянув до Вікіпедії і виявив, що в Україні є загалом одинадцять Воронівок. Але жодної в Хмельницькій і Вінницькій областях. Усі вони знаходяться переважно в південних регіонах держави. Невже батьки, уважні до виховання дітей, прискіпливі німці, мешкаючи на Поділлі, могли б з якогось дива віддати свого малолітнього сина в науку аж десь у степи під Херсон чи Катеринослав (нинішній Дніпро), Миколаїв? Повний абсурд.

Просто, як мені видається, хмельничани лінуються навіть вивчити біографію Юрія Клена. Вони, либонь, і не знають, що рідна сестра пана Освальда Жозефіна Бургардт ще 1962 року у Мюнхені видала посмертну книгу-спогад про Юрія Клена – «Oswald Burghardt, Jurij Klen: Leben und Werke». («Освальд Бургардт. Життя і твори»). Еге ж, німецькою мовою. А ось там чітко і однозначно написано, ЩО ЇЇ БРАТ НАРОДИВСЯ В СЕЛІ СЕРБИНІВЦІ, ЯКІ ЗНАХОДИЛИСЯ ПОБЛИЗУ ЖМЕРИНКИ. Від них до Старокостянтинова, як я уже зазначав, 150 км, а це три години їзди на сучасному авто...

Хіба не зрозуміло, що здійснюючи «приватизацію» поета, так би мовити, під себе, досконало не вникнувши в першоджерела, які розповідають про істинне походження Ю. Клена, керівники Хмельниччини перетворюють ситуацію, даруйте, на комічну.

А ось другий аргумент на користь того, що Сербинівка під Старокостянтиномом, як родинна колиска Юрія Клена це щось явно не з тієї опери. Якщо шанувальникам творчості поета і перекладача на Хмельниччині ліньки було перекладати книгу Жозефіни Бургардт, нехай відшукують вельми поважний твір-спогад Олександра Филиповича конкретно про Юрія Клена. Олександр Филипович – рідний брат Павла Петровича Филиповича, ще одного, окрім пана Клена, із п'яти відомих літературних митців, знаменитих членів п'ятірки «неокласиків». У мемуарах, які озглавлені «Життя і творчість Юрія Клена» (опубліковано в журналі «Сучасність» за 1967 рік, №10), Олександр Филипович, котрий дружив з Юрієм Кленом, ще піввіку тому, українською, членороздільно чітко і конкретно написав, що народився пан Освальд у СЕРБИНІВЦЯХ на вінницькому Поділлі, а не в селі Сербинівка побіля Старокостянтинова, яке територіально в кінці дев'ятнадцятого століття відносилось до Волині. І підкреслює, вказує, що початкову освіту малолітній О. Бургардт здобував не в якомусь міфічному Воронкові, а в селищі ВОРОНОВИЦЯ, котра знаходилася тоді, та й нині також перебуває, неподалік і Немирова, і Вінниці. Та й до Жмеринки від неї недалеко...

Нарешті є й третій, і, як мені видається, найпереконливіший доказ саме вінницької прописки великого українського поета та патріота Юрія Клена. Пошуковцям вдалося віднайти документ офіційної реєстрації і хрещення новонародженого Освальда-Еккарда Бургардта, який знайшовся на світ 22 вересня (4 жовтня за новим стилем) 1891 року у СЕРБИНІВЦІ. Метрику видано Євангельсько-Лютеранською Консистоцією у ЖМЕРИНЦІ. Під документом стоїть підпис і печатка тамтешнього пастора М. Гессе.

Хто повірить тепер у те, що якби у німецькій сім'ї в селі Северинівка під Старокостянтиномом, у кінці дев'ятнадцятого століття, народився хлопчик, то його повезли б на реєстрацію і хрещення до кірхи аж у Жмеринку, за 150 км. Нехай підводою чи навіть бричкою... То для поїздки в один бік на це потрібно було б затратити зо три доби – не менше. Погодьтеся, абсурдно...

Звичайно, хочеться, щоб на Хмельниччині і далі вшановували творчість Юрія Клена, як вони це вміють робити – широко й активно, з розмахом. Бо він цієї слави заслуговує. Але треба, щоб люди знали і пам'ятали те, з якого істинно джерела походить його поетична і вся інша активна творчість. Освальд Бургардт цього заслужив.

ЗАБЛУКАЛЕ ВЕСІЛЛЯ

Історію цієї родини мав би вже давно знати кожен українець, але настільки московітським царатом пригніченим за століття виявився наш велетенський рід, що й по нині відкриваються все нові й нові, окремі епізоди її життя і діяльності, яких достеменно насправді досі не знав ніхто. Родина ця – Лівичькі – Андрій Миколайович та Марія Варфоломіївна, і їхні знамениті діти – Наталя та Микола. Дочка – ушавлена українська поетеса, а син, як і батько, – президент УНР в екзилі, охоронець духу українства у світі.

Глава сім'ї – знаменитий революціонер, із березня 1917 член Української Центральної Ради, в часи буремних подій – губернський комісар УНР на Полтавщині, заступник Голови Ради Міністрів у кабінетах Бориса Мартоса та Ісаака Мазепи, товариш, себто заступник міністра і міністр юстиції в цих урядах. Протягом 1920 – 1921 роках виконував обов'язків глави уряду УНР, а після загибелі Симона Петлюри – беззмінний керівник Директорії, головний Отаман військ УНР – з 1926 року до останнього свого дня 17 січня 1954. Казати б, головний страж українського духу, віри в велику славу майбутньої України в екзилі (у вигнанні).

Дружина Андрія Миколайовича – Марія Варфоломіївна Ткаченко надійний і вірний помічник в усіх революційних справах чоловіка. Разом з А. Лівичьким входила до керівництва «Молодої Громади» (МГ), яка організовувала виступи київського студентства проти царату. Членами її були також Дмитро Антонович, Володимир Винниченко, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Людмила Старицька-Черняхівська, Марія Грінченко та інші. Саме цими згодом вельми знаменитими людьми в політичному істеблїшменті тодішнього Києва, Андрій Лівичький тривалий час поспіль обирався головою студентсько-юнацького осередку МГ, позаяк був блискучим оратором, організатором мас. Незмінним душею всякої зустрічі, застілля, вечірки. Умів для кожного присутнього знайти приворожливе слівце, жарт і навіть пісню чи примовку. Жартівник і винахідник. Був людиною надзвичайного такту, порядності, смирення і доброти.

Молоді люди – Андрій та Марія, входили до головного активу першої політичної партії в центральній-східній Україні – Революційної Української партії (РУП). Саме РУП активно розповсюджувала тієї пори текст виступу адвоката Миколи Міхновського, близького друга Андрія Лівичького та Марії Ткаченко, виголошеного на Шевченківських святкуваннях у Полтаві і в Харкові у березні 1900 і видрукуваного того ж року окремою брошурою у Львові під вразливою і неповторною назвою «Самостійна Україна». Що кидалося увічі, зацікавлювало всіх. У цій промові вперше було проголошено гасло «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпат аж по Кавказ» і, як найближчу мету, поставлено вимогу «повернення нам прав, визначених Переяславською конституцією 1654 року з розширенням її впливу на цілу територію українського народу в Росії».

Саме за цю активну антиурядову діяльність Андрій Лівичкий переслідувався жандармським управлінням. У його помешканнях час від часу здійснювалися обшуки, які тоді в просторіччі називалися – «трусами». Під них потрапляла й пані Марія, але їй неймовірно везло завжди виходити, що називається, «сухою із води».

Андрій з Марією познайомилися ще тоді, коли пані Ткаченко сімнадцятилітньою юнкою навчалася у Києво-Подольській Маріїнській гімназії відомства Імператриці Марії Фйодоровни. Освітній заклад цей іще називали Фундуклеївською жіночою гімназією Києва. Правувала закладом унтер-офіцерської закваски начальниця-німкеня, котра вкрай погано цвенькотала московською – пані Спаська. Але від того, мабуть, була ще більш злюча, ненависна всім.

Мешкала Марія в одній кімнаті з Женею Лівичкою, славною дівчиною зі знаменитого дворянського роду з-під Золотоноші тоді Полтавської губернії, нині – Черкаської облпсті. А до Євгенії часто в гості навідувався рідний брат Андрій, студент Київського університету. Він спізнавав юридичні науки, і робив це за настановою свого дідуся з роду Ілляшенків по материнській лінії, котрий свого часу був студентом першого випуску юридичного факультету університету Святого Володимира у Києві. Йому дуже хотілося мати онука юриста, свого послідовника на правничому ґрунті.

Порядки в гімназії були справді пуританські: побачення гімназисток з особою протилежної статі, навіть з рідним братом, мали конче проводитися в спеціально відведеній для цього кімнаті гімназії, і обов'язково за участі третьої особи. За таку Женья завжди обирала Марійку.

У кімнаті побачень стояв рояль, і поки Женья з Андрієм, усівшись у кутку за столиком розмовляли про щось своє домашнє, подруга тихо яворилася на фортепіано. Спершу вона цьому всьому не надавала особливого значення. Виконувала все, як відбувала повинність на догоду другині. Але згодом зрозуміла, що й вона внутрішньо і зовнішньо готується до кожного нового побачення Євгенії з братом. Зайве випрасує чорного фартуха гімназистки, підкрутить кучерики на висках та над лобом, зайве торкнеться футляра парфумів. А коли з'являється Андрій, такий гарний, стрункий, з білявим своїм звабним чубиком, волошковими очима, її руки починали зненацька й по-зрадницьки пітніти, пальці спотайна переставали слухатись. Піаністка починала зненацька збиватися там, де не було ніяких складних музичних переходів. Андрій з Женею мимоволі поверталися до неї, а вона вся променилася внутрішнім вогнем душі, збентеженням, сум'яттям, з усіх сил намагаючись причесати пощерблений музичний такт і погасити вогонь на щоках та вухах...

Ой, як же ж це не легко було вгамуватися, зосередитись лише винятково на самій музиці, коли зовсім поруч сидить він...

Коли Андрія в чергове після обшуку арештували в батьківському домі у селі Ліпляве, що знаходиться на лівому березі Дніпра, якраз навпроти Чернечої

канівської гори, за водною гладдю від могили Тараса Григоровича Шевченка, Марія тієї пори теж була в гостях у Жені. На вакаціях. Старший брат А. Лівичького Костянтин зібрав найнеобхідніші речі для бранця, відправився до Києва, щоб їх передати до острогу. З ним поїхала і Марія Ткаченко.

До жандармської управи вони дісталися уже надвечір, коли закінчувався робочий день. При вході в приміщення, Костянтину повідомили, що начальник над арештантами і слідчими ще додому не пішов і його тут же, як брата затриманого, пропустили до нього. Юнак доволі швидко повернувся уже без пакунку з речами на ганок. Поруч із ним з'явився і жандармський офіцер. Розмовляючи поміж собою, вони дивилися у бік Марії, яка примостилася на лавочці, що стояла у глибині двору під тінистими київськими каштанами. Коли служивий ураз побіг сходами вниз, в її напрямку, серце Марії похололо: «Невже будуть затримувати й мене?» – тривожно подумалося їй. Одначе золотопогонник, наблизившись до дівчини, галантно пристукнув підборами і заявив:

– Пані Ткаченко! Мені доручено передати вам, як нареченій Андрія Лівичького, що він після з'ясування деяких формальних уточнень незабаром, швидше всього – завтра, буде випущений на волю...

Картино поклонившись, немовби на стройовому плацу, галантний офіцер, притримуючи лівою рукою шпагу, розвернувся кругом і подався назад до приміщення жандармської канцелярії...

Так Марія вперше офіційно почула про те, що вона є нареченою революціонера Андрія Лівичького.

На фото 1920 року сім'я Лівичьких: підліток Коля, Андрій Миколайович, молода поетеса Наталя і мати – Марія Варфоломійвна...

Рід Лівичьких походив з давнього козацького племені, з відомої старшинської знаті. В давні часи був щедро наділений землею, маєтками і різними почестями за колишні бойові заслуги. На цій основі в пізніші часи став осучасненим дворянським родоводом. Його глава – батько Андрія Лівичького, Микола Іванович (хоча вимагав називати його лише Миколаєм, а не холопським Миколою!) панювався своєю минувшістю. Знайомлячись з новими солідними людьми просив запам'ятати, що він не Левицький, як то здавалося б мало бути, а саме Лівичький. З притиском на голосному «і». При цьому розповідав буцімто бувальщину часів котрогось з бойових і знаменитих нащадків. Коли той обороняв свою державу від чужинців, йому у бою буцімто відтяли руку зі зброєю. Він тут же перехопив шаблю в лівичю і тут же майстерно переколов знічених побаченим противників. Ось звідки, мовляв, вони походять воїни-Лівичькі!

Миколай Іванович, хоч і мешкав у Ліплявому, але служив у земській управі Золотоноші, а це верст за сорок від берегу Дніпра, і додому навідувався не часто. Але коли вже приїздив, то все тут, немовби вимирало. Всі буквально ховалися від хазяїна, намагалися не потрапити йому на очі, бо завжди сердитий, він конче знайде чим дошкульно дорікнути, що зауважити, чого зажадати. Надто суворого і крутого норову був він людиною.

Звільнившись після арешту, Андрій спеціально приїхав, щоб обмовитись з батьком із приводу нежданого тусу в маєтку, який накликав своєю протиправною діяльністю супроти царського режиму син-студент. Але невідворотний Миколай Іванович тут же грубо виставив його за двері свого кабінету і порадив у майбутньому юристу не траплятися йому на очі.

Буквально через півроку після цих подій, на початку 1900-го, Андрій з Марією прибули дніпровським пароплавом із Києва до рідних берегів. Юнак сподівався, що батьківське серце за цей час подобрішало, полагіднішало. Молоді домовились поміж собою про весілля, потрібна була лише формальна згода батьків. Одначе, Миколай Іванович і слухати нічого не бажав про благословення, про заручини з простецькою дівчиною, яка була у сина за революційного агітатора та розповсюджувача листівок і літератури, а тут спорядилася до нього в невістки.

Через 72 роки після цих подій і через одне літо, як не стане на білому світі Марії Варфоломіївни, у Нью-Йорку, вийде книга мемуарів пані Лівичької-старшої, озаглавлена «На грані двох епох». Аналізуючи твір, літературознавці напишуть: «у спогадах автор детально описала родинні зв'язки полтавських дворян Лівичьких, характери, смаки та переконання членів родини, побутову атмосферу, умови життя на тлі історичних подій, що відбувалися в Україні у перші роки 20 ст. Розглядає особисте життя відомих київських письменників, державних і громадсько-політичних діячів, зокрема, Володимира Винниченка, Павла Крата, Миколи Міхновського, Миколи Порша, Бориса Мартоса, Володимира Дорошенка».

Для мене в цих записках головним було побачити, як сама пані Марія Ткаченко тоді, на порозі свого заміжжя, оцінила відмову батьків нареченого дати благословення на їхній шлюб. І я таки знаходжу те слово, яким оцінила гожа пані той протест родичів жениха, він у мемуарах позначається французьким виразом мезальянс. Це насправді означає – нерівний шлюб. Заміжжя між людьми з різним соціальним становищем. Визнання поміж молодими неоднакового майнового стану, цензу. Саме це дискримінаційне побачила Марія Ткаченко у відмові їй вступити на законних підставах до знаменитої родини Лівіцьких.

Андрій на те все відбувся легким політичним жартом: «це ще раз свідчить про те, що треба, обов'язково треба у суспільстві проводити соціальну революцію. Тому ми з тобою, – зауважив, – знаходимось на правильному шляху...»

Тут я, напевне, мав би розповісти своїм читачам, хто і звідки походить сама пані Марія, з яких саме вона випестувалася Ткаченків.

Звичайно, що політичні діячі, згадки про яких не можна було ніде віднайти в радянській літературі, історії, історіографії приходять нині до нас в основному з Вікіпедії. Бо це найлегший і найкоротший шлях до читачів. І я також заглядаю до Інтернет-енциклопедії, розгадуючи логогриф Марії Ткаченко. Там читаю: «Народилася 9 квітня 1879 року у місті Бердичів на Житомирщині [за відомостями К. Криворучко — у с. Білилівці Ружинського району Житомирської області». (Саме отак неоковирно, з однією лише відкритою дужкою у реченні написано).

Мене насамперед насторожила ця спрощена, зовсім не наукова, не академічна версія подачі даних, бо ж яка це, скажіть, будь ласка, у дев'ятнадцятому столітті була Житомирська область? І хто такий, цей дивний К. Криворучко на кого посилається Вікіпедія. Науковець, історіограф, літературознавець?

Я кілька діб шукав відповіді на ці питання і не знаходив їх. Тому, що їх просто не було. І тоді взяв до рук книгу спогадів Марії Лівіцької (у дівочтві – Ткаченко) «На грані двох епох», яка розповідаючи про чоловіка, політичну і соціальну ситуацію в суспільстві, мимоволі мала ж, напевне, обмовитись і про себе, про свою сім'ю, походження, батьків, нарешті, щось сказати про рідний край, де виросла, стала значимою і коханою людиною для такого толкового чоловіка, яким був незабутній естет і розумник Андрій Лівіцький.

Це ж треба вміти так розповідати про ситуацію навколо себе – про людей, з якими доводилося спілкуватися – з відомими тоді політиками Миколою Поршем, Миколою Міхновським, братами Шеметами, Володимиром Дорошенком, з славним меценатом і публіцистом Євгеном Чикаленком, його дружиною Маріє, іншими видатними киянками, котрі на зламі попередніх віків входили до київської «Жіночої Громади», і ніде не обмовитись про себе, про свою сім'ю і рідних. І аж тільки на сторінці 57-ій читаю:

«Батько мій був широ, глибоко й ревно релігійний. Побожність мачухи була більш формального характеру й полягала в автоматичному відмовлянні молитов. Але, не зважаючи на свою побожність, а, може, саме завдяки їй, батько мій ставився критично до тодішнього духовенства. Місцевого нашого священика він не любив і ніколи у нього не сповідався. Сповідатись їздили до сусіднього Браїлова за шість верстов. У Великодню ніч звичайно ходили до церкви. Повертались додому вранці і цілою родиною урочисто розговлялись. Настрій при цьому був святковий, радісний...»

Ось, де собака зарита: значить Браїлів, але це ж ніяк не Житомирщина. До Бердичіва від названого населеного пункту кілометрів 125-130. А за шість верст від Браїлова і нині лежить місто Жмеринка. Хоча міг би бути й інший населений пункт. Тому з остаточним висновком я не поспішав. І лише на сторінці 97-ій мемуарів дружини президента УНР в екзилі, у ситуації, коли з жандармського управління до пані Марії вийшов офіцер і назвав її нареченою Андрія Ливицького (пригадуєте це епізод?), авторка пише, що тут вони розійшлися з Костянтином Ливицьким, з яким вона приїхала до Києва: він повертався на береги Дніпра до Ліплявого, а вона попрямувала «у Жмеринку до батька»...

Мало-помалу назбирав я зерняток зі спогадів Марії Варфоломіївни, аби зрозуміти, що доля в неї сирітська. В неповних два роки залишилася без матері. Історія цього сирітства така.

Дуже любилися мати з батьком, і якимось поїхали в гості до багатих друзів. Дружина пана Ткаченка понад усе улюбляла танцювати. На тій вечірці вона надміру розгарячилася, а вже треба було їхати додому, бо чекало дома на батьків маленьке дитятко. Накинула мати на себе у санчата легеньку шубку, а не вповилася, якби належало зробити, залишаючи простір для свіжого, швагкого вітру з морозцем, бо, можливо, й вино ще з середини гріло: поки доїхали додому, вона вже й серйозно простудилася. Лікар діагностував двостороннє запалення легень. А за десяток діб прозвучав траурний марш: врятувати молоду і красиву, любу жіночку керівника комерційного банку Жмеринки Варфоломія Семеновича Ткаченка не вдалося.

Однак була у Марійки старша сестричка Неоніла. У сімнадцять літ вона вийшла заміж за Івана Крижанівського. А той Іван був дуже побожним чоловіком і невдовзі був висвячений на священника. І згодом вони удвох від батька зі Жмеринки виїхали на парафію у село Володіївці.

Я коли прочитав це, замало не підстрибнув у кріслі. Подумав, що йдеться про ті Володіївці, котрі відомі мені, як недалека сторона від мого рідного Джурина на Вінниччині. Я чимало разів проїздив через те село, прямуючи до Чернівців чи Томашполя. Велосипедом навідувався туди з різними okazajami. До того ж, мешкала там наша близька рідня.

Дочитуючи мемуари пані Марії Ткаченко-Ливицької, навіть подумки

увяляв собі, як по весні, можливо, з'їжджу туди, щоб поглянути на той старовинний храм, який описала пані Марія, при умові, якщо він зберігся ще й по нині. Як по Володіївцях через родичів рознесу новину про те, що в їхньому селі, на початку минулого століття, мешкали близькі люди президента УНР в екзилі Андрія Ливицького.

Матушка Неоніла з Володіївців, як вказується в мемуарах, запрошувала молодшу сестричку Марійку на гімназійних ваканціях відвідати їхню багату господу. Бо все у них є, і насамперед своя бібліотека, що найбільше цікавило дівчину. А ще можна поласувати солодких як мед черешень, що народили того року багато ягід довкруги попівської садиби та божого храму. Ось як виглядає той спогад у мемуарах Марії Варфоломіївни:

«У сестри і справді виявилася досить добра бібліотека – твори всіх відомих письменників російських і французьких. Українських книжок, крім легального Кобзаря, не було, бо в ті часи ні сестра, ні я ще не були свідомими українками.

Сидячи там на високій черешні, не раз, було, чую – сестра гукає:

—Марусю, іди допоможи коня запрягти у “лінійку”. Поїдемо у Копайгород...

Пару коней і хлопця їздового Ваня нам не дає (Ваня – це мій швагер-священик), бо хлопець у полі потрібний, – пояснює сестра те, чому маємо їхати «лінійкою», а не екіпажем.

Біжу на поміч. Їхати «лінійкою» (возом без полудрабка, пристосованим для перевезення насамперед лісоматеріалів – О.Г.) для мене — весела і приємна пригода, але для матушки — з огляду на опінію прихожан-селян — трохи ризикована.

Моя сестра була старша за мене на шість років. Вийшла заміж у сімнадцять років і ніяк не могла звикнути до поважної ролі дружини священика. Одного разу трапилася справді пригода. Конем правила я. В одному місці задивилась кудись, потягнула віжки в бік, і ми, виїхавши на горбок, перекинулись. Падати було невисоко, не потовклися. Підняли «лінійку», звели коня з горба і поїхали далі. Опам'ятавшись, я почала сміятись, а сестра цілу дорогу бурчала, бо сукні наші були в жахливому стані, скупавшись у куряві. На щастя, ніхто нас не бачив, і престиж матушки від того не постраждав. З приємністю і тугою згадую ті давні часи, добу щасливої романтики. На зміну прийшли авто й літаки з жахливими катастрофами і . . . жінки в штанах.

...Одного разу приїхала до сестри знайома, дуже симпатична й інтелігентна пані. Ми познайомились і багато говорили. За якийсь час ця пані запропонувала мені становище домашньої вчительки її дітей. Я згодилась і пробула у них від грудня 1898 року до весни 1899. Весь цей час я листувалась з Андрієм і Женею Ливицькими. Ці листи рятували мене від нудьги та помагали зносити одноманітність мого існування...»

Ві ж, звісно, пані й панове, не помітили в цій оповіді ключового,

сигнального слова, а воно, скажу вам, — прозвучало. Це назва селища Копайгород, куди, власне, прямували попадаючи зі своїх угідь поспіль із своєю молодшою сестрицею. Я вловивши цю важливу подробицю ситуації подумав: «А куди ж це вони так далеко вибралися з Володіївців під Чернівцями? Це ж маршрут у містечко, котре розташоване за два райони, на відстані, напевне, близько ста кілометрів... Хіба кіннями, та ще ж тоді, коли за їздових самі жіночки, на такі відстані їздять?»

І тут уже ж таки зрозумів: йдеться, напевне, не про ті, що я подумав Володіївці. І справді, на Вінниччині, виявилось, є два населених пункти з такою ж промовистою назвою. Інші Володіївці розташовані у Барському районі. За три кілометри від них і справді розкинулося якраз містечко Копайгород, котре у різні часи було й районним центром. Біля цих Володіївців поруч є залізнична станція, на якій зупиняються поїзди і ближнього, і дальнього сполучення.

Отож, коли у благословенні Андрієві та Марії відмовили і батько, і матір Лівницькі, молоді подалися до Жмеринки. Батько дівчини їх зустрів з розпростертими обіймами, але дати своє добро на шлюб теж відмовився. «Вам мало буде мого одного благословення, – сказав розважливий банкір Варфоломій Семенович. – Працюйте над тим, щоб прихильніше до вас поставився Миколай Іванович, і ваша матінка, пане Андрію, а я тоді з радістю підтримаю цей новий союз...»

Зачула все це сестра Неоніла, аж на місці підстрибнула:

— Не слухайте їх стариків, – вигукнула. – У них свої затрапезні забобони. Намічайте день весілля. Я його організую в своїй хаті, Іван мій освятить ваш небесний шлюб у нашому сільському храмі. Весілля відгуляємо в нашому саду над Лядовою у Володіївцях...

Напередодні неділі 15 липня 1900 року з потугу із Києва, на станції Копай, зійшла ватага молодих веселих людей з мандоліною і гармошкою у руках. Їх зустріли три брички сусідньої попівської братії, друзів батюшки Івана. Всі вони покотили до обійстя місцевого священника Крижанівського у Володіївцях, що розташувалося неподалік станції. Пан-отець з матушкою, з хлібом-сіллю на вишитих рушниках зустрічали Андрія Лівницького і Марію Ткаченко у воротах обійстя. На оказію збіглося багато селян, особливо малечі. Вони обсіли всі гіляки попівського рясного саду і виглядали чи не з-за кожного куща. А наступного ранку біля церкви було так велелюдно, як ніколи: вінчалася сиротина Марійка, сестра матушки Неоніли. Її тут усі добре знали, бо часто вона бувала в цих краях, майже рік учителювала в тутешній заможній родині.

Заблукале весілля було вельми голосистим, бо до приїжджих музикантів приєдналися й місцеві – з духовим оркестром і великим бубоном, мідними тарілками. І перепочинку у піснях та танцях зовсім тої днини не було.

А яких уже різних, дивовижних страв без ліку наготували володі-свецькі жіночки та молодиці під орудою матушки Неоніли. Всі свої запаси відкрила вона перед гостями сестриці. Столи вгиналися від наїдків та напоїв. А коли одним скрипом наїхала під садибу священника довколишня попівська знать – друзі Івана та Неоніли, здається, такого хору ще не чули тамтешні краї. Заспівали вони такої пісні, яких і не чували ще в цих краях:

Із-відти гора-а, а звідси друга.

Межи... тими... горонькамн

Сходила зоря — а Межи...

тими горонькамн

Сходила зоря.

Ой то не зоря – а, —

Дівчина моя

Широкою долиною

По воду ішла – а...

Ой, які ж чисті, дзвінкі, чудові голоси у священників із матінками, що аж луни понад Лядовою ходять. Тим часом кияни стали в кружок і заспівали свою:

Ой із-загорн

Та буйний вітер віє,

Ой, там удівонька

Та пшениченьку сіє.

А засіявши,

Стала волочити,

А заволочивши,

Стала Бога просити...

Поки місцеві оглядалися та приноврювалися до цієї пісні, жених Андрій Лівницький приморгнув тричі, і вже в одну мить залунало широке і могутнє, у виконанні приїжджого весільного ансамблю:

Реве та стогне Дніпр широкий,

Сердитий вітер завива,

Додолю верби гне високі.

Кияни повернулися півколом до місцевої знаті святих отців, і вони в один голос підхопили бунтівні Тарасові слова:

Сердито хвилі підійма-а...

До третіх півнів не вгавала садиба отця Івана Крижанівського. Побраталися місцеві з приїжджими і не хотілося їм розходитись. Відтанцювали місцеві дівчата з городськими парубками, матушки зі студентами, стали закликати своїх захмелілих хазяїв збиратися по домівках. Але то одна пісня візьме за душу, то інша, бо зібралися славні музиканти і співці за одним столом, ні покинути кампанію, ні прощатися не хочеться. Така вольна і сердечна ситуація на весіллі склалася, можливо, раз на віку трапляється, і це

відчули всі. Гарні люди зійшлися на чудову okazію. І раз по раз над садом лунало «Гірко! Гірко!»

***

Дуже хотілося б, щоб ця моя розповідь про заблудле весілля, яке у зеніті літа 1900 року відбулося над берегами Лядови, прочитана була на поверхах влади у Вінниці, в Бару, у Жмеринці, у сільських Володівцях, де вже критично мало залишилося людей. Щоб з нею ознайомились мої колеги у Вінницькій обласній письменницькій організації. Її молодий і активний голова Вадим Миколайович Вітковський.

Там, в архаїчному подільському селі утворилася здорова, щаслива сім'я, яка надзвичайно багато зробила для збереження українського духу у світі. Андрій Лівницький став Президентом УНР в екзилі, достойним послідовником справи Симона Петлюри. Дочка Наталя Лівницька-Холодна, зійшла, мабуть, найяскравішою зіркою літературного небосхилу емігрантської літератури. Була це жінка особливо яскрава, неповторна в своїй красі і вроді, у котру були не на жарт закохані чи не всі найкращі українські поети і письменники першої половини двадцятого століття, котрі за велінням долі опинилися в еміграції. Насамперед такі, як неперевершені особистості, – Євген Маланюк, Дмитро Донцов, Леонід Мосенз. Вона була близькою подругою Олени Теліги. Наталя Андріївна прожила без малого 103 роки (1902 – 2005 рр.). Всього набачилася на довгому своєму віку. Була чудовим літературним редактором, зокрема, журналу «Наше життя» Союзу українок Америки. Але особлива їй дяка за те, що вона довела до ладу мемуарні записки своєї матері Марії Лівницької «На грані двох віків», видала їх окремою книжкою. Тепер при бажанні кожен може, прочитавши мемуари Марії Варфоломіївни, зрозуміти, що та як відбувалося в буремні роки на наших землях.

Нарешті, ще один пагін з родини, яка офіційно утворилася у Володівцях неподалік Кипайгорода, яку благословив до життя і звершень на землі й на небесах сільських священослужитель отець Іван Крижанівський, склав син Лівницьких Микола Андрійович, який повторив долю батька – також став Президентом УНР в екзилі.

Думаю, що всі ці люди, події заслуговують того, аби вже нинішнього чи наступного року, 15 липня у Володівцях Барського району, які без малого сто двадцять літ тому прийняли заблудле весілля, відкрити меморіальну дошку з нагоди цієї вікопомної події. Мою ідею гарячи підтримав голова Вінницької обласної організації Національної спілки письменників Валим Вітковський. Думаю, що меморіальна дошка на місцевій церкві з цього приводу буде.

І нарешті останнє. Я, звичайно, виправлю у Вікіпедії чинсь явну авантюру з приводу того, що Марія Ткаченко, дружина найближчого сподвижника Симона Петлюри Андрія Лівницького, матір таких достойних дітей народилася начебто у Бердичеві. Позаяк упродовж всіх своїх

меморіальних записок вона неодноразово пише про «рідне Поділля». Більше того, 19 серпня 1971 року щоденна газета українців, яка виходить у Нью-Йорку «Свобода», у шпигелі, себто на найвиднішому місці першої полоси, буквально під заголовком, помістила таке повідомлення:

«У вівторок 16-го серпня вранці померла в домі своєї доньки Наталі, поетеси, і зятя, артиста-маляра Петра Холодного. Марія Варфоломійвна Ливицька на 93-му році життя. Родом з Поділля, Покійна була членом Революційної Української Партії (РУП). згодом Соціал-демократичної Робітничої Партії (УСДРП). Була активною громадською діячкою, при чому її арештували були й судили за участь у нелегальних українських організаціях...» Читати тут :

<http://www.svoboda-news.com/arx.../.../1971/Svoboda-1971-152.pdf>

Бачите, навіть за цих скорботних обставин, згадується, що родом вона з Поділля, з Жмеринки, де все життя мешкав її батько, куди вона часто навідувалася з чоловіком і дітьми, а не з Волині, Полісся, до якої завжди належав Бердичів.

ОСТАННІЙ ЄВРЕЙ ДЖУРИНА

Про таке сумно і важко писати, але треба. 7 грудня 2018 року у Джурині на Вінниччині, після важкої хвороби, на 70-му році життя, помер лікар-терапевт Віктор Борисович Кутаф'єв. Доктор, якого знали і шанували тисячі людей, зараз ви зрозумієте чому, пані й панове. Люди, яким він допомагав усе своє життя. Приходив на поміч у найважчу годину, незалежно від того, де знаходився його пацієнт, котра була пора доби. Віктор був, сказати б, людиною всюдиходом. Для нього завжди була «льотною» будь-яка погода, не залежно від того, чи на дворі спекотно, чи мела жажлива хурделиця...

Мені випало навчатися з Віктором в одному класі. З деяких предметів, насамперед, математики, фізики, ми були з ним суперниками-конкурентами. Часто змагалися за те, хто швидше розв'яже ту чи іншу суперскладну задачу, кого від школи пошлють на районну олімпіаду.

Прізвище «Кутаф'єв» у Джурині і довколишній окрузі віддавна добре знане, навіть, сказати б, знамените. Першою уславила його Вікторова мати – Євгенія Миронівна, котра була знаменитим на всю округу лікарем, поки наш населений пункт вважався районним центром, працювала головним районним терапевтом. Напевне ж, могла б вона поїхати кудись і далі, облздороввідділ неодмінно допоміг би такому знаному фахівцю з

працевлаштуванням і житлом, але попри все вона залишилася в Джурині, бо вже підростав син, якому треба було давати раду, вибрати професію.

І ось, здається, 1964-го, до дев'ятого класу нашої середньої школи з восьмирічної школи, яка також була тоді в селі, прийшла група наших ровесників, серед них найбільше виділявся світлочубий хлопчина Віктор Кутаф'єв. Грамотний, начитаний. Дівчата не безпричинно били за ним «каблуками»...

Ми випускалися зі школи знаменитого 1966-го. Одразу 120 сільських хлопчаків та дівчат тоді отримали атестати зрілості.

Знаючи майже кожного випускника, я б ніколи не міг тоді подумати, що з них усіх, закінчивши навчання у Вінницькому медичному інституті, назавжди повернеться у село саме він, Віктор Кутаф'єв. З вигляду і по внутрішньому духу інтелігент, зовсім не дрімучий селянин. Як і матір – терапевт. Відтак, якийсь час у Джуринській дільничній лікарні, котра обслуговує добрий десяток ще й довколишніх сіл, було два фахівці цього профілю.

Уже незабаром, приходячи на прийом, люди вибирали, до кого записатися на прийом – до знанного, зрілого фахівця Євгенії Миронівни, чи до Віктора Борисовича – її сина. Молодші, звичайно ж, вибирали сучасного фахівця, позаяк він багато читав, чимало знав медичних новинок, часто їздив на семінари, практикуми, передплачував новинки лікарської науки. Так у матері під боком виростав, облаштовувався справжній її фаховий конкурент. Чому вона, звичайно ж, тільки раділа...

Головне ж бо, утворювалася терапевтична династія Кутаф'євих, котрі вислухали за своє життя, напевне, до мільйона людських сердець подолян.

Віктор завжди був новатором. Як кажуть, продвинутою людиною у своїй галузі.

Ось моя дружина, вранці дізнавшись про цю жахливу новину із Джурина, зі слозами на очах згадувала:

– Віктор Борисович був надзвичайно уважною і чуйною людиною. Ти, мабуть, цього і не пам'ятав, – звертається до мене Ольга, – а я ніколи не забуду одного випадку. Дочка наша ще геть малою тоді була. А тут десь вірус зав'язвся, у мене невідомо звідки розвився гайморит. І так прикладає, дитину доглянути не можу, хоч бери та й плач. І що не робили, які ліки не застосовували, одігнати болячку не вдавалося. А тут Кутаф'єв тобі у справах зателефонував. Я вихопила телефонну трубку, його запитую: «Вікторе Борисовичу, порадь, що робити?» А він наче чекав цього питання і тут же каже: «Я зараз якраз у Києві. Повертаюся з поїздки до Москви. На семінарі був. Купив там одні чудо-ліки, які, переконаний, тобі якраз обов'язково допоможуть...»

За годинку, – продовжує розповідь дружина, – калать-калать у двері – Кутаф'єв на порозі. Дістає з сумки новий ще тоді, невідомий у наших краях французький препарат «Біофарокс». Він тоді до Києва ще, либонь, не дістався. «Зараз же починай вживати», – наполягає Віктор Борисович. «Ти ж, напевне, комусь його везеш?» – кажу. Відповідає: «Головне, щоб тобі допомогло, а я тепер знаю, де його купити. Сьогодні ж зателефоную, мені ще пришлють...»

Ті ліки від Кутаф'єва мене просто таки врятували, -закінчує розповідь моя Ольга. – поставили на ноги. Усе життя вдячна Віктору Борисовичу... Ніколи не забуду...

Кутаф'єв, вельми чутливий до всього прогресивного, мабуть, чи не першим відчув віяння нового часу в медицині і суспільстві, важливість надання якісних послуг населенню, як кажуть, не по-старинці. Літ понад двадцять тому він спробував було створити в умовах діяльності державної медицини приватне відділення лікарні сільського типу. Використав для цього приміщення закинутого колись протитуберкульозного диспансеру, що якийсь уже час пустувало на високому подільському горбі над селом. За допомоги ще тоді здрастуючих сільських і фермерських підприємств, громад Джурина і громад сусідніх навколишніх населених пунктів відремонтував будинок з підсобними приміщеннями. Побілили люди, буквально вилізали палати, функціональні кабінети. Виглядало все немовби привабна іграшка, а не терапевтичне відділення дільничної лікарні. Кожен населений пункт, що поблизу Джурина, отримав власну палату. З вівіскою на дверях.

Люди казали, що тут можна виздороровшати лише від атмосфери доброти і людяності. Терапевтичне відділення було схоже на шикарний санаторій. З високого подільського пагорба, де розмістилася лікарня “імені Віктора Кутаф'єва”, було видно дуже далеко на всі усюди. І ліси, крутосхили, поля і випаси. Спекотної пори тут було де схватись у затишному палісаднику. А як розіллється медом літо, все стає схожим на справжній курорт, організований поруч із домом. А головне – під рукою завжди уважний, усе знаючий доктор...

О, що вже ж тут почалося! Люди буквально на руках доктора носять, прийомне відділення у нього відвідувачами вщерть забите, черги людей на оздоровлення вишикувалися, справжня клініка "Феофанія" в Джурині облаштувалася, їй-право. Нові діагностичні апарати, в цих краях ще невидані, з'явилися. А ось районне медичне начальство буквально дибки стало: одну за одною посилає комісії з перевірками, летять звідтіля суворі вказівки: «Негайно закрити новий стаціонар, він протиправний!»

Якось уночі у мене вдома лунає дзвінок у двері, відкриваю їх – Віктор на порозі. Пролетів сам за кермом 360 км від Джурина до столиці, на очах ледве не сльози стоять: «Як же ж можна закрити оновлену нашу лікарню,

коли туди вкладено стільки сил і старань? Люди з інших сіл приїздили приміщення штукагурити, – казав. – У мене черга на лікування пацієнтів із райцентру навіть... Їх, мабуть, завидки беруть...»

Вранці ми були з Віктором Борисовичем першими відвідувачами у мого доброго приятеля, тодішнього Міністра охорони здоров'я України Володимира Івановича Мальцева. Уважно вислухав, задав ряд запитань сільському доктору. Викликав на зв'язок керівників медицини Вінницької області і Шаргородського району. Що казав – не так нині важливо. Але щиро дякував доктору за новаторство, за наполегливість. Просив не здаватись... Дякував і мені, що познайомив його з такою цілеспрямованою, цікавою і неординарною людиною...

Але влада в Україні міняється швидше навіть, як листя на деревах. Прийшов новий міністр, Кутаф'єва знову почали душити ті, кому через нього дали копняків під зад, мабуть, іще з більшою снагою впивалися владою, позаяк до справи примішалася ще й ганебна людська злостивість. І це було добре видно. Тоді на захист свого лікаря і створеного нового відділення лікарні виступили люди. Власне, мешканці багатьох навколишніх населених пунктів, які десятиліттями лікувалися у доктора Кутаф'єва. В село, яке бурлило натовпами ображених мешканців, приїхали зі своїми установками телевізійники, які вели прямі репортажі з барикад, котрі тримали відважні джуринян проти медичних бюрократів. Ось де найбільше втрачав своє здоров'я, вкорочував свій вік клопітний і непосидючий Віктор Борисович.

Частково уяснити всю суть проблеми у фарбах, емоціях, болях людей можна зрозуміти з сюжету ТСН телеканалу 1+1, якщо набрати таку електронну адресу: <http://www.youtube.com/watch?v=kjKbqP VkwM>

Як же ж мені хочеться тут, при кінці цієї сумної оповіді, написати, що Віктор усе-таки переміг у тому жорсткому протистоянні. На жаль, же ж ні, не виходить. Та й хіба ж можна було йому перемогти? Ви всі добре знаєте, що у нас твориться з сучасною медициною. Хіба він міг перемогти, запитаю я вас, коли вся владна вертикаль проти того, щоб українець був живий та здоровий, довго жив на білому світі.

Одне достеменно знаю: мій славний, примітний однокласник у Джурині, та й на всьому тому південному кутку квітучого вінницького Поділля своїми моральними, професійними чеснотами був яскравим, нев'янучим зразком для всіх. Виділявся з-поміж інших шляхетними прикметами свого добродушного характеру. І це істинна правда!

...Із села з жахливою новиною про смерть доктора Кутаф'єва обізвався до мене аж декілька людей. Одна із моїх землячок, схлипуючи у телефонну слухавку, розповідала:

— Якою ж був він доброю людиною. Я якось лежала в його відділені. Він слухав моє серце, міряв тиск. Коли заходить одна бідова жіночка, і приносить вузлик. Ложить його на стіл біля доктора. «Що це таке?»- запитує її Кутаф'єв. Тігонька каже: «Ви мене якось лікували і я тепер, слава Богу, уже й бігом бігаю, і навіть на дерево можу залізти... Знаю, що ви дуже любите пиріжки з вишнями, оце ж нарвала смачненьких вишеньок та спекла свіженьких пиріжків, вирішила вас погостувати. Вибачайте...» Доктор відкриває кульок і відсилає мені половину того гостинця. Таким він мені назавжди запам'ятався: добрим і чемним...

Наступної весни знову буйно зацвітуть джуринські вишні. А які ж вони там у Придністров'ї бувають рясні і кучматі! Але вже зацвітують без Віктора Кутаф'єва... Жаль...

Віктор Борисович був останнім євреєм Джуринина, якого похоронили під завісу 2018-го. На ньому замкнулася багатівікова історія роду іудеїв на джуринській землі. Тисячі людей з усіх довколишніх сіл прийшли і приїхали провести його в останню путь. Такого велелюдного похорону ще ніколи не було в моєму рідному селі. Значить доброю людиною був мій славний і неповторний однокласник.

На схилі минулого століття: (зліва направо) сільський лікар-терапевт Віктор Кутаф'єв, головний редактор газети «Правда України» Олександр Горобець, доцент Київського інституту харчових технологій Анатолій Салюк, художній укрівник місцевого будинку культури Ганна-Нюся Сторож-Француз наша славна однокласниця.

«ЗАПИСКИ СІЛЬСЬКОГО ЄВРЕЯ» РОДОМ ІЗ ДЖУРИНА

Уже й не пригадаю скільки літ тому, завітав я на київський «Медвин», так називався колись сезонний книжковий ярмарок у столиці. Із величезним задоволенням оглядав виставлену на показ та продажу літературну продукцію різними видавництвами і друкарнями. В одному місці мою увагу привернула невеличка книжечка, озаглавлена вельми нешаблонно – «Записки сільського єврея».

Як таке видання, скажіть, поминути, не взяти до рук? Тим паче, що в моєму рідному селі, і в райцентрі Шаргороді, де згодом починав газетярську роботу, були містечкові поселення іудеїв. Серед них мав чимало знайомих та друзів. Добре знаю і шаную цих вельми примітних, доб-

родушних, щирих людей. А їхньої літератури в Україні фактично не існує... А це, либонь, з'явилося, нібито, перше ластів'я з цього унікального розряду, ось і прикипів я до видання на книжковій розкладці.

Став гортати, зачитуючись окремими абзацами, ту новинку, коли збоку чую приємний голос.

— Вам сподобалась моя книжка? Ви хочете її придбати?

Переді мною стояв чоловік літ п'ятдесяти з гаком. З милим добродушним обличчям. Уважним поглядом спокійних, розумних очей.

Привіталися. Він назвав себе: В'ячеслав Шнайдер. Представився і я. І тут мій новий знайомий широко заусміхався:

— А я вас дуже добре знаю за численними публікаціями у пресі. І як колишнього головного редактора... Але головне не це... Ви, мабуть, цього і не знаєте, про що я зараз вам повідомлю. Ми з вами, щоб ви знали надалі – односельчани... Сказати б, вихідці з одного людського роая...

— Та ви що? – знітився я. – Чому ж тоді я вас не знаю і вперше, здається, бачу?

— Дивіться, – потягнувся до внутрішньої кишені піджака чоловік на прізвище Шнайдер, витягнув свій паспорт і за хвилику мені показав напис на головній сторінці документа. Там і справді було зазначено, що Шнайдер В'ячеслав Ізяславович народився 1956 року в селі Джурин Шаргородського району Вінницької області. Себто, в моєму рідному населеному пункті. Відтак, даний громадянин є дійсно моїм односельчанином.

Смішно, але факт. Бо й у школі такого хлопчика теж не пригадую...

Розгадка цього ребуса крилася ось де. Батько пана В'ячеслава, коли ще мій рідний Джурин був районним центром, трудився у тамтешній районній газеті. Якраз саме там у нього, на Поділлі, підкреслю, й народився син. І мешкала

сім'я Шнайдерів на Вінниччині до 1959 року, поки село залишалося райцентром, поки там видавалася газета. А після того вся сім'я Шнайдерів переїхала до Володар-Волинського (тепер це місто Хорошів), – райцентру Житомирської області. Батько Вячеслава уже в іншому краї ревно і далі служив газетній справі, до останніх своїх днів. А ось його син, уже на Поліссі, пішов у школу, ріс-підростає, набирався життєвого досвіду, хисту спостережливості, майстерності збору фактажу для майбутніх оповідей. Навчався літературному мистецтву у Житомирському державному пединституті, писав оповідки, новели з життя, есеї. Це згодом і стало основою книжки «Записки сільського єврея».

Під час тієї короткої нашої зустрічі на книжковій толоці, пан Вячеслав Шнайдер підписав і подарував мені, як односельцю, свою першу книжку, яка щойно тоді вийшла друком. Я у відповідь вручив йому свій твір, виданий дещо раніше, 2003 року, – це були записки і роздуми головного редактора газети «Правда України», озаглавлені «Босоніж по битому шклу», а також і бурлескну книгу про кохання «Заручник спокуси, або записки гламурного коханця»:

<http://ozarinci1.narod.ru/download/zaruchnik-sp.pdf>

Пам'ятаю, що я дуже швидко прочитав книгу пана Шнайдера. Вона була зроблена цікаво, навіть подекуди неординарно. Мовою з оригінальними, казати б, єврейськими акцентами і приколами. Таке не могло не подобатись українському читачеві, і мені, звісно ж, у тому числі. Відтак, про це написав я і видрукував ряд рецензій у своїх блогах, на сторінках столичних інтернет видань. Мені було вельми приємно писати про те, що маб ось такого славного односельчанина.

Можливо, мене стимулювало до активної роботи з популяризації твору й те, що як мені під час зустрічі розповів сам автор, його твір зітканий з розповідей про життя сільських єврейських общин, у тому числі й мого рідного Джурина. Бо опиралися вони й на розповідях рідних та близьких літератора.

Уже із Житомира якимось обізвався і Вячеслав Ізяславович. Він не скривав, що йому дуже сподобалася моя книжка і він одразу заявив: ми удвох із ним, в обласному музеї, де трудився мій новий знайомий, конче маємо провести читачьку конференцію за моїми книгами. Він уже все вирішив зі своїм керівництвом. Приміщення нам надають. Прислав навіть список людей, які будуть запрошені. Я в свою чергу передав до Житомира примірників із двадцять своїх різних книг. Аби люди могли прочитати, ознайомитись із творчістю автора. Щоб розмова за круглим чи яким там іншим столом була предметною. Не порожньою...

Двічі, на жаль, відкладався цей захід. І винен у цьому був лише я, зі своєю вічною неорганізованістю, плануваннями по кілька заходів на один і той же час та день. Потім на передній план вийшли якісь нові проблеми – і у мене, і у нього. Зустріч усе відкладалася...

Ще колись чув, що Вячеслав Шнайдер, як літератор, окрім добре відомих авторів – Валерія Шевчука, Володимира Даниленка входив до так званої житомирської школи краснописьменства. Нічого конкретного з цього приводу сказати не можу. Але зізнаюся, що мене просто приголомшений звісткою про те, що 30 травня ц. р. Вячеслава Шнайдера не стало. У 63-и роки. Несправедливо це якось, але й пред'явити претензії немає кому. Шкода, що так усе закінчилося. Прощай, добрий мій односельцю. Земля тобі пухом...

ЕКОЛОГІЧНА БІДА ДЖУРИНА І... ВСЬОГО СВІТУ

У зеніті літа 2007 року я звернувся із журналістським запитом до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України щодо його оцінки ситуації в Джуринському отрутомогильнику. І ось 3 серпня того ж таки року отримав відповідь №8598/19/10-07 за підписом заступника міністра С. Лизуна. Він написав:

«Шановний Олександр Олександровичу!

В отрутомогильнику, який знаходиться поблизу с. Джурин Шаргородського району, у 1978 р. захоронено 1023,7 тони непридатних та заборонених до використання пестицидів з 9 областей України. Об'єкт залишився безгосподарним після банкрутства місцевої «Райсільгоспхімії». Будь-яка технічна документація по отрутомогильнику відсутня. Об'єкт представляє собою бетонну конструкцію, яка перекрита бетонними плитами та шаром ґрунту, покритим трав'яним покривом. Стан об'єкту впродовж всього терміну існування є стабільним та задовільним, негативного впливу на довкілля не зафіксовано. Для забезпечення охорони цього об'єкту, попередження виникнення надзвичайних ситуацій, проведення заходів з очищення ділянки від самонасіву лісонасаджень, місцевій сільраді протягом останніх років з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділяються кошти в сумі 20 тис. грн. на рік. Щодо додаткового складування небезпечних відходів у могильнику, то дане питання взагалі не розглядається і є неприйнятним.

Згідно з дорученням Президента України від 18.06.2002 р. Міністерству аграрної політики України та Фонду держмайна України було доручено визначити юридичну особу власника екологічно-небезпечного об'єкта – Джуринського отрутомогильника та токсичних відходів, заскладованих у ньому. Прем'єр-Міністр України А. Кінах доручив Міністерству фінансів України, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерству аграрної політики України, Державному казначейству України, Державному комітету зв'язку та інформаційної політики України, Міністерству з надзвичайних ситуацій України, Міністерству промислової політики України, Міністерству палива та енергетики України, Національній комісії регулювання електроенергетики України, Державному комітету України з державного матеріального резерву та Вінницькій обласній державній адміністрації вжити відповідних заходів для попередження виникнення надзвичайних ситуацій на Джуринському отрутомогильнику. Однак, це доручення залишилося не виконаним. Власника отрутомогильника та заскладованих у ньому токсичних відходів не визначено. На сьогодні утилізація непридатних до використання пестицидів і агрохімікатів є однією з найактуальніших екологічних проблем. За даними територіальних органів Мінприроди, в Україні станом на травень 2007 року нараховується 20,44 тис. тон непридатних і заборонених до використання пестицидів. За результатами інвентаризації 2005 р., кількість непридатних до використання пестицидів складала 21,38 тис. тонн.

В Україні накопичення непридатних до використання пестицидів розпочалося в 70-х роках двадцятого сторіччя після заборони до використання ряду пестицидів. Процес накопичення відбувався безконтрольно. Упродовж років неодноразово змінювався власник непридатних пестицидів. Це призвело до виникнення великої

кількості безхазайних пестицидів, втрати документації, руйнування складів, тари й пакувальних матеріалів, і, як наслідок, до утворення великої кількості непридатних до використання пестицидів – небезпечних відходів. Згідно зі статтею 12 Закону України «Про відходи» та постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.98р. № 1217 «Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазайних відходів», порядок виявлення та обліку безхазайних відходів, визначення режиму використання безхазайних відходів покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до статті 20 Закону України «Про відходи», забезпечення ліквідації несанкціонованих і неконтрольованих звалищ відходів, організація та сприяння створенню спеціалізованих підприємств усіх форм власності для збирання, оброблення і утилізації відходів належить до повноважень місцевих державних адміністрацій. Згідно зі статтею 34 цього Закону, суб'єкт господарської діяльності, у власності якого є хоча б один об'єкт поводження з небезпечними відходами, зобов'язаний забезпечити запобігання забруднення ними навколишнього природного середовища, а у разі виникнення такого забруднення – ліквідувати забруднення та його наслідки, а також вживати заходів, направлених на запобігання аваріям».

Одне слово, пані й панове, все, мовляв, чудово. Ніякої екологічної проблеми під Джурином немає. Відтак, стверджується, що в отрутомогильника є навіть господар – громада села Джурина. Хоча якось один із заступників генерального прокурора України чітко і однозначно на всю державу заявив, що на цьому полігоні, який, на жаль, має глобальне екологічне значення, і не лише для Вінницької області та України, – усього світу, ось уже чверть віку немає елементарного господаря. Ніхто не опікується проблемами покинутого отрутомогильника, який, без сумніву, ще дасть про себе знати. Але чи можна буде зарадити справі, якщо все десятиліттями пушено на самоплив?

Безсоромні столичні чиновники радять у разі чого опиратися на відповідні статті Закону України «Про відходи». Але нижче й самі визнають, що закон не діє, розпорядження глави Уряду не виконуються. Тоді навіщо нам таке міністерство, навіщо ми утримуємо своїми податками цих унікальних крочкодерів, якщо вони не можуть добитися дії постанови Кабміну, законів України? А це є їх прямиий службовий обов'язок.

Як на мене, то все, що написано у відповіді заступника міністра на мій журналістський запит – повний абсурд. Банальна демагогія. А демагогія, як стверджує відомий словник Ожегова, це «оснований на умисному перекручуванні фактів вплив на почуття, інстинкти малосвідомої частини мас».

Мабуть, у міністерстві вважають, що ми з вами і є малосвідомі, екологічно обмежені люди. Ви вчитайтесь лишень у словесну еквілібристику високорангового столичного чиновника: «Будь-яка технічна документація по отрутомогильнику відсутня...».

Але вже наступним реченням автор сам собі заперечує, вказуючи, що «Об'єкт представляє собою бетонну конструкцію, яка перекрита бетонними плитами та шаром ґрунту, покритим трав'яним покривом». Виникає цілком логічне запитання: а звідки ж це відомо заступнику міністра, коли, за його ж словами, документація відсутня? Далі: «Стан об'єкту впродовж всього терміну існування є стабільним та задовільним, негативного впливу на довкілля не зафіксовано».

Колаж до ілюстрації проблеми Джуринського отрутомогильника кийвського художника Анатолія Казанського (опублікований уперше 1998 року).

Я б хотів тут у пана С. Лизуна запитати: а хто і коли із цього міністерства навідувався сюди, бував безпосередньо на об'єкті? Звідки такі переконливі дані про те, що все гаразд у лісі за Джурином? І чи не прийшла пора нарешті провести глибокомасштабне, повноцінне дослідження отрутомогильника, за участі науковців, досвідчених практиків? Щоб нарешті дати самим собі і всьому світові конкретну і точну відповідь на питання: якою ж є справжня ситуація на об'єкті екологічного лиха? Очікувати на милостиню від чинуш, а тим паче, чекати від них конкретної підтримки в розв'язанні цього складного питання немає чого. Нам конче потрібно створювати Екологічний комітет Джурина. До його складу мають увійти активні представники сільської громади, вихідці із села. Треба включити до його складу відомого в Україні доктора біологічних наук В. Д. Чміля, провідного спеціаліста Інституту екогігієни та токсикології імені Л. І. Медведя, який у нашій державі є найбільшим знавцем зі знищення пестицидних відходів, а також вихідця із Джурина, кандидата технічних наук Анатолія Івановича Салюка, який якраз на науково-професійному рівні займається проблемами захисту довколишнього середовища — за його підручниками у вищій школі готують фахівців із цих проблем.

До речі, доктор В. Д. Чміль має декілька унікальних технологій знищення якраз таких агресивних хімічних сполук та відходів. Крім того, науковець володіє найбільш досконалими способами екстракції, себто розщеплення молекул води із визначенням вмісту в них різноманітних хімічних складних речовин, які, можливо, потрапили із довколишнього середовища. А те, що негайно потрібно провести глибокі, професійні, на високому науковому рівні відповідно до вимог Європейської

директиви з питної води (80/778/ЕЕС) аналізи криничної джерелиці на вміст у ній можливих домішок відходів із отрутомогойльника, гадаю, ні в кого із джуринян немає сумнівів. Тому, що є, на жаль, небезпідставні підозри про те, що багато із наших людей уже вживають замість джерельної кришталевої водиці коктейль із домішками пестицидів. Саме це може бути підставою для все зростаючої кількості захворювань і смертей у межах нашого і сусідніх населених пунктів, про що переконливо свідчить сумна статистика і жалобні процесії до цвинтару.

Треба бити у дзвони. Треба звертатися до Генеральної прокуратури України, яка має право вимагати чіткого дотримання урядових рішень і Законів держави щодо захисту інтересів сільської громади. Для цього, власне, і потрібен Екологічний комітет Джурини, який би разом із сільською радою ставив питання перед компетентними органами. Який би мусолив чиновників, вимагав уваги до своїх проблем. Тільки у такий активний спосіб можна зрушити нашого воза із місця. Усе це надзвичайно схоже на безсмертний заклик Віктора Гюго, який свого часу писав: *«Не знаю, чи переможемо, але ми неодмінно повинні протестувати. Насамперед висловлювати протест у парламенті. Якщо парламент закритий, протестувати на вулицях. Якщо заблокують вулицю, протестувати у вигнанні. Якщо помремо у вигнанні, протестувати в могилі...»*

Така, друзі мої джуриняни, наша доля.

У кінці осені 2007 року я як приватна особа звернувся з листом, у якому розповів про глобальну екологічну проблему маленького Джурини, до нового лауреата Нобелівської премії з проблем захисту довколишнього середовища, колишнього віце-президента США Альберта Гора. Схоже, саме він тепер у світі є найбільшою величиною, котра всерйоз опікується подібними катаклізмами. Донька Тетяна переклала моє послання англійською і ми відправили його на інтернет адресу офісу пана Гора.

Такий вигляд мала тара, якою звозили небезпечні сполуки на полігон побіля Джурини.

Яким же було моє здивування, коли через деякий час зі Сполучених Штатів Америки прийшов лист. Один із радників Нобелівського лауреата написав, що зміст мого послання було викладено особисто Альберту Гору, і він з увагою вислухав це повідомлення. Американці написали, що їм потрібні відеоматеріали з могильника, але виконані в певному технологічному форматі. Я кинувся до друзів-знайомих із українського телебачення. Мене розчарували. Пояснили, що такі відеозйомки потрібно проводити зі стаціонарною апаратурою, яку належить за допомогою не менш як двох спецмашин безпосередньо привезти у Джуринський ліс із столиці. Щоб доставити спеціалістів за чотириста кілометрів від Києва, та ще й з усією обслугою, необхідно викласти замало не по 100 гривень за кожен кілометр. А потім невідомо, що дадуть ті зйомки. Можливо, вони стануть лише піаром для самого пана Гора, оскільки мої посилання на те, що для облаштування могильника отрутохімікатів, перевірки його впливу на довколишнє середовище потрібні насамперед кошти, залишилися поза будь-якою увагою, хоча про це я писав у трьох листах поспіль. Поки що офіс пана Гора цікавить лише одне — високоякісні відеоматеріали з наших країв, щоб, як я зрозумів, широко заявити про нашу біду на якомусь із світових конгресів з проблем захисту довколишнього середовища.

Не знаю, чи допомогли бодай якоюсь мірою мої потуги, численні публікації в пресі на тему екологічної біди в Джурині, але певні зрушення тут відбулися.

2012 року отрутомогильник відкрили, і з'ясувалося – кількість пестицидів на зберіганні перевищувала ту, що була офіційно зафіксована. Стало зрозуміло, що тара – металеві та дерев'яні бочки поржавіли і погнили, а їхній вміст перемішався з землею. Відтак, вона також стала отруйною, кількість вмісту для утилізації значно збільшилася.

Завдяки державній програмі та фінансуванню за останні роки з Вінницької області за межі країни на знешкодження вивезли понад 2 тисячі тонн, одну з них безпосередньо з Джуринського отрутомогильника, але весь цей процес, як писала київська газета «День», супроводжували скандали, зокрема й фінансові. Дехто з політиків-опозиціонерів до тогочасної влади називав ліквідацію отрутомогильника найбільшою оборудкою в області. Зрештою грошей на всі роботи не вистачило і небезпечні відходи, які залишилися, просто присипали землею...

Нині не утилізовані отрутохімікати знову нагадують про себе. Жахливо неприємний запас, як стверджують жителі Джурина, поширюється уже в радіусі кількох кілометрів: розворушили ж гніздо біди. Під загрозою зараження опинилися й ґрунтові води, котрі вже мають перевищення гранично-допустимої концентрації отруйними речовинами в кілька разів. Проблема лише зростає і шириться...

З 2012 року проводилося вилучення небезпечних сполук з отрутомогильника. Але все давно заглухло. Більше третини небезпечного захоронення залишається на полігоні за 12 км від Джурина. Отруйна вода потрапляє у водоносні шари ґрунту. Де ви захисники природи?

У цілому ж ситуація тут тепер така. Увесь могильник нараховував дев'ять бункерів. Із чотирьох малих складів 2012 року було вивезено небезпечний вміст на переробку за кордон. У п'яти великих бункерах відходи певний час залишалися недоторканими. Згодом очистили ще півтора склади. Останнім часом ніяких робіт тут не проводиться. Екологічна зараза, доставлена сюди з кінця сімдесятих років минулого століття зберігається ще в трьох із половиною величезних бункерах. Екологічну бомбу начебто трохи надкусили, і покинули. Чи надовго?

Але тут паралельно виникло й інше лихо. Якісь зловмисники вчинили справжній страшний злочин проти громади Джурина і довколишніх сіл: уночі, в уже очищені бункери невідомі скинули нові невідомого походження пестициди. На око, не менше 15-ти тонн. Порушено кримінальну справу, але навряд чи хто знайде правопорушників, бо про них, здається, геть забули правоохоронці. Їх це, либонь, нині не пече. Але ж не відомо, куди потрапить, в яке русло підземних вод проникне отрута з могильника. Але поки що об'єкт, а він розташований на території 4,2 гектара, не взяли під охорону. Наче запрошують зловмисників: скидайте заразу сюди іще. Наша вічна проблема, що ми ніколи не робимо належних висновків навіть з трагічних ситуацій... Так жити не можна...